

SÖMÜRÜ TARİHİ VE AZGELİŞMİŞLİĞİN KISIR DÖNGÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: Zeki EBİRİ

Danışman: Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

Her Hakkı Saklıdır

Iğdır-2021

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÖMÜRÜ TARİHİ VE AZGELİŞMİŞLİĞİN KISIR DÖNGÜSÜ

Hazırlayan
Zeki EBİRİ

Danışman
Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ

İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

Her Hakkı Saklıdır

Iğdır-2021

KABUL ve ONAY

Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ danışmanlığında Zeki EBİRİ tarafından hazırlanan bu çalışma tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından İktisat Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Şevki ÖZBİLEN

İmza:

Üye: Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ

İmza:

Üye: Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ

İmza:

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / /2021 tarih ve 2021/ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

(imza)

Murat KARAVELİOĞLU

Enstitü Müdürü

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Zeki EBİRİ

ÖZET

SÖMÜRÜ TARİHİ VE AZGELİŞMİŞLİĞİN KISIR DÖNGÜSÜ

Zeki EBİRİ

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Ana bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ

Ocak 2021, 172 Sayfa

Sömürü tarihi sınıflı toplumların ürünüdür. Sömürü İlkel Komünal toplumun yıkılışıyla tarih sahnesine çıkar. Sömürü tarihi aynı zamanda sınıf mücadelelerinin tarihidir. Yaklaşık 3 milyon yıllık homo (insan) tarihi içinde sadece 10.000 yıl boyunca sınıflı toplumun olması, burjuva ideologlarının “homo economicus” tezini çürütmektedir. Özel mülkiyetli toplum, tarihin belli bir dönemine denk düşen sınıflı bir toplumdur. Sınıflı Toplum ne ezeli ne de ebedidir. Azgelişmişlik retoriğinin gün yüzüne çıkması II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmesinin temelinde klasik sömürgeciliğin sona erdiği, yeni ulus devletlerin ortaya çıktığı iki kutuplu dünyanın oluşmasıyla ilintili bir süreçtir. Bu sürecin isimsel (azgelişmişlik) olarak ortaya çıkması II. dünya savaşı sonrasına tekabül eder. Çünkü azgelişmişliğin tarihi kapitalizmle başlar. Özünde azgelişmişlik, kapitalizmle mündemiç halde bulunur. Azgelişmişliği yaratan değiştirip ve dönüştüren sürecin yani kapitalizmin iç dinamiklerinin ürünü olması onları aynı tarihsel sürecin ürünü yapar. Bu çalışmada insanlık tarihinin geçirdiği ekonomik formasyonlar; azgelişmişlik kavramının tanımı, tarihsel boyutu (oluşumu ve evrimi); azgelişmişlik kısır döngüsü olan azgelişmişliğin sürekliliği; Liberal, Yapısalcı ve Marxist büyüme ve kalkınma tezlerinin artıları ve eksileri; kapitalizmin azgelişmişliği yeniden üretmesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sömürü Tarihi ve Azgelişmişliğin Kısır Döngüsü, Ekonomik Formasyonlar, Büyüme, Kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınma

ABSTRACT

THE HISTORY OF EXPLOITATION AND VICIOUS CYCLE OF UNDERDEVELOPMENT

Zeki EBİRİ

Master Thesis

Department of Economics

Advisor: Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ

January 2021, 172 Pages

The history of exploitation is the product of class societies. The exploitation took to the stage of history with the collapse of Primitive Communal Society. The history of exploitation is also the history of class struggles. The existence of a class society of only 10,000 years in the history of homo (man) of about 3 million years refutes the thesis of bourgeois ideologues “homo economicus”. A private-property society is a class society that corresponds to a certain period of history. Class society is neither time without beginning nor eternal. The emergence of underdevelopment rhetoric, it is a process related to the formation of a bipolar world, in which classical colonialism ended and new nation states emerged, coinciding with the aftermath of Second World War. The emergence of this process as namely (underdevelopment) corresponds to the aftermath of the Second World War. Because the history of underdevelopment begins with capitalism. In essence, underdevelopment coexists with capitalism. The fact that the process that creates and transforms the underdevelopment is the product of the internal dynamics of capitalism makes them the product of the same historical process. In this study, economic formations in human history; and the definition, historical dimension (formation and evolution) of the concept of underdevelopment; continuity of underdevelopment, the vicious circle of underdevelopment; Pros and cons of Liberal, Constructivist, and Marxist growth and development theses; capitalism reproduces underdevelopment will be examined.

Key Words: The History of Exploitation and the Vicious Cycle of Underdevelopment, Economic Formations, Growth, Development and Sustainable Development

ÖNSÖZ

Bu çalışmada insanlık tarihinin ekonomik evrimleri ve bu ekonomik evrimlerde ortaya çıkan sömürü tarihi ile Kapitalizm ile içselleşen ve II. Dünya Savaşı sonrası İktisat Bilimi'nin bir ait disiplini olarak ortaya çıkan Kalkınma İktisadı'nın temel amaçları incelenmiştir. Kalkınma İktisadı'nın ülkelerin azgelişmişlik problematiğine çözüm odaklı olarak çıkıp çıkmadığı Liberal, Marxist, Keynesyen, Yapısalcı ve Bağımlılık Okulu çerçevesindeki ekonomistlerin düşünceleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Zeki EBİRİ

İğdır 2021

TEŞEKKÜRLER

Bu çalışmamın her alanında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ'e, tezimi hazırlamamda çeşitli tavsiyelerde bulunan lisans kalkınma dersi hocam sayın Doç. Dr. Gülten DURSUN'a ve Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ'e saygı ve teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TEŞEKKÜRLER	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER ve KISALTMALAR	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRÜ TARİHİ VE EKONOMİK FORMASYONLAR

1.1. İlkel komünal üretim tarzı	5
1.2 Köleliğe dayanan üretim tarzı	12
1.3 Feodal üretim tarzı.....	18
1.3.1 Klasik sömürgecilik	25
1.4 Kapitalist üretim tarzı	36
1.4.1 Kapitalizm ve modernizm	44
1.4.2 Kapitalizm ve azgelişmişlik.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME VE KALKINMA TEORİLERİNDE AZGELİŞMİŞLİK SORUNU VE SÖMÜRÜ

2.1. Büyüme teorileri.....	73
2.1.1. Merkantilist teoriler	73
2.1.2 Fizyokrat teoriler	79
2.1.3 Klasik ve neoklasik liberal teoriler	84
2.1.4 Kalkınma teorileri.....	89
2.1.4.1 Rosenstein - rodan büyük itiş teorisi.....	89
2.1.4.2 Ragnar nurkse kısır döngü teorisi	92
2.1.4.3 Harrod - domar modeli.....	96
2.1.4.4 Rostow'un aşamalar modeli.....	100

2.1.4.5 Hirschman dengesiz gelişme modeli	103
2.1.4.6 Solow - swan modeli.....	107
2.1.4.7 Yapısalcı model	111
2.1.4.8 Marxist kalkınma tahlili ve bağımlılık okulu.....	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTALİST SÖMÜRÜNÜN VE AZGELİŞMİŞLİĞİN YENİDEN ÜRETİLMESİ SÜRECİ

3.1.Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında küreselleşme	127
3.2 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve doğanın sömürülmesi bağlamında sürdürülebilir kalkınma	131
3.3 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında bilgi kapitalizmi ve güç ilişkileri	140
3.4 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında merdiveni itme taktiği	144
3.5 Öneri: Kapitalist sömürü ve azgelişmişliğe karşı alternatif düşünceler neler olmalı ve gerçek anlamda kalkınma neleri içermelidir?	148
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	165
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

SİMGELER ve KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e	Adı geçen eser
AGÜ	Az gelişmiş Ülkeler
Ens	Enstitü
Doç	Doçent
Dr	Doktor
GDP	Gross Domestic Product (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla)
FAO	Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	Human Development Index (İnsanı Gelişim Endeksi)
IMF	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
No	Numara
Oxfam	Oxford Committee for Famine Relief (Oxford Kıtık Yardımı Komitesi)
ss	sayfa sayısı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
sy	sayı
pp	paper (sayfa)
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
vb	ve benzeri

yy.....yüzyıl

\$..... Amerikan Doları

Δ..... Delta

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 1.1 HDI, LEB, EYS, MYS ve GNI Göstergeleri.....	57
Çizelge 1.2 Ülke Bazlı GSYH (GDP)	59
Çizelge 1.3 Dünya Et Tüketimi	61
Çizelge 1.4 Dünya Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi	65
Çizelge 1.5 Uluslararası Gelişme Endeksi Göstergesi.....	66
Çizelge 1.6 Dünyanın En Zengin 26 İnsanın Servetleri	68
Çizelge 1.7 Ülkelere Göre GİNİ Katsayısı	71

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRÜ TARİHİ VE EKONOMİK FORMASYONLAR

Ekonomi (İktisat) tarihsel, devinimsel, toplumsal ve diyalektik bir bilimdir. Bu bilim homonun (insanın) tarihiyle başlar. Homo yaşamını devam ettirebilmek ve en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik faaliyette bulunmak zorundadır. İlkel (yalın) Komünal Topluluklar'da ekonomik faaliyet avcılık ve toplayıcılığa dayanırdı. Bu ekonomik faaliyet homonun kendi yaşamını idamesi üzerine kurulmuştu. İlkel insanların yaşamı idame çabası veya düşüncesi o dönemde ekonomik aktivite olarak isimlendirilmemiş olabilir. Fakat homo yaşamını idame edebilmek için yaptığı eylemlerin hepsi bizzat bir ekonomik faaliyettir. Ekonomi (İktisat) her ne kadar bilimsel bir kavram (bilim dalı) olarak 18. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da ekonomik faaliyet olarak ekonominin kendisi insan tarihiyle özdeştir. Ekonomik faaliyetler tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Toplumsal karaktere sahip bu ekonomik faaliyetler, insanlık tarihiyle başlamış, insanlık tarihinin son bulmasıyla da sona erecektir. Bu ekonomik faaliyetler maddi malların üretilmesiyle hayat bulur. Toplumsal ekonomik faaliyetler ilkel insanların maddi mallar üretmesiyle (geçim ve hayat idamesi sağlamak için yapılan işlerin ürünleri) ortaya çıkmış bir faaliyettir. Ekonomik faaliyet çalışmanın kendisidir. Ekonomik faaliyet olarak maddi malların toplumsal üretimi, ilkel toplumlarda avcılık ve toplayıcılıkla başlamış, neolitik çağda (devrimde) ilk tohumların toprakla buluşması ve hayvanların evcilleştirilmesiyle devam etmiş ve kapitalist toplumda meta üretimiyle bu süreç perçinlenmiştir.

Maddi malların üretiminin gerçekleşebilmesi için belli başlı unsurlara ihtiyaç vardır. Maddi üretimin gerçekleşebilmesi için ilk olarak üretici güçlere (çalışan yığınlar) ihtiyaç vardır. Bu üretici güç öncelikle insan varlığına ve bu varlığın emek gücüyle desteklenmiş olmasına bağlıdır. Emek gücü: İnsanın sahip olduğu çalışma yeteneği, insanın çalışma bilgi ve becerileri, fiziki ve manevi gücüdür. Emek gücü olmadan hiçbir maddi üretim yapılamaz. Maddi üretimin yaratıcısı emek gücüdür. Maddi üretimin gerçekleşebilmesi için ikinci olarak üzerinde işlem yapılacak bir iş nesnesine yani hammaddeye ihtiyaç vardır. Maddi üretimin gerçekleşmesi için üçüncü ve son olarak iş araçlarına yani üretimi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli aletlerin kullanılmasına ihtiyaç vardır. İş nesneleri ve iş araçları üretim araçlarını meydana

getirirler. Üretici güçlerin ve üretim araçlarının bir araya getirilmesiyle maddi malların üretimi gerçekleşir. Maddi varlıkların üretim sürecindeki tüm ilişkilere, üretim ilişkileri denir. Üretici güçler ile ona uygun düşen üretim ilişkilerinin bir araya gelmesi üretim tarzını (biçimini, formasyonunu) oluşturur. “Üretici güçler kendilerine denk düşen üretim ilişkilerinin tümüyle beraber tarihsel bakımdan belirli bir üretim tarzını meydana getirirler. Üretim tarzları toplumsal yaşamın maddi temelini meydana getirirler. Mevcut üretim tarzında üretilen bu maddi mallar toplumsal ilerlemenin belirleyici unsurudur. Maddi malların üretim tarzı, toplumsal gelişimin ve değişimin her döneminde var olan toplumun belirleyici özelliğidir. İnsan hayatının maddi temeli üretim tarzı olduğuna göre toplum tarihi üretim tarzlarının bir diğer üretim tarzına evrilmesi ve bu üretim tarzlarının muntazam bir şekilde birbirlerini izleyiş tarihi de olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Böyle göz önünde bulundurulduğunda toplum yaşamının her dönemi mevcut üretim tarzına denk düşen mevcut üretim tarzının kanunları incelenmeden anlaşılamaz.”¹ Her üretim tarzının kendine özgü yasaları (işleyiş biçimleri) vardır. Üretim tarzlarını kendi içinde iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Birincisi özel mülkiyete dayanmayan (sınıfsız, komünal) üretim tarzları ve ikincisi ise özel mülkiyete dayanan (sınıflı) üretim tarzlarıdır.

Özel mülkiyete dayanmayan (sınıfsız, komünal) üretim tarzlarını göz ardı eden burjuva ideologları, homonun varoluşundan beri ve bu varoluş tarihinin her safhasında homonun özel mülkiyete sahip olduğunu söylerler. Oysaki özel mülkiyet, sınıflı toplumla beraber başlamıştır. Özel mülkiyetli toplumla (sınıflı toplumla) var olan rasyonel faydacı ekonomik düşünce tarzına sahip “homo economicus” yani ekonomik düşünen insan, politik ekonomi tarihinin belirli bir dönemine denk düşer. Burjuva ideologları yaklaşık 3 milyon yıllık sınıfsız toplumu (mülkiyetsiz toplumu) veya “homo economicus” olmayan homo tarihini yok sayıp onu yaklaşık 10.000 yıllık sınıflı, mülkiyetli toplum tarihine kurban ediyor. Batı Liberal politik ekonomi düşüncesi tamamiyle bu gerçekliğin yani sınıfsız toplumun geçmişte yaşanmış olma gerçekliğinin reddi üzerine kurulmuştur. Burjuva ideologları bu gerçekliği reddetmekle kalmayıp kelime oyunları ile safsatalar üretmektedirler. Klasik İktisadın en büyük ideoloğu Adam Smith’in “homo economicus”u “Sadece kendi ekonomik çıkarına göre hareket eden

¹ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Kölecî ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 26

birey”² olarak tanımlar. Adam Smith’e göre “homo economicus” sadece özel mülkiyetli yani sınıflı toplumlara özgüdür. Yine Smith’e göre sınıfsız toplumlarda “homo economicus”ten yani sadece kendi ekonomik çıkarına göre hareket eden bireyden söz edilemez. Çünkü bu birey kendisi için değil komün için ekonomik aktivite gerçekleştirmektedir. Oysaki sınıfsız toplumda da birey ekonomik aktivite gerçekleştiriyordu. Yani sınıfsız toplumlarda da birey “homo economicus”tu. Sınıfsız toplumun ekonomik bireyinin ekonomik aktivitesi kendisine ve topluma (Komüne) mal edilirken sınıflı toplumun ekonomik bireyinin ekonomik aktivitesi kendisine ve üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfa (köle sahibi efendiye, feodal beye ve kapitaliste) mal edilir. Sınıfsız toplumda birey hem kendisi hem de komün (toplum) için çalışırken sınıflı toplumda birey hem kendisi hem de üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf için çalışır. Birincisinde (sınıfsız toplumlarda) artı ürüne veya artı değere el koyan bir sınıf olmadığından sömürüden bahsedilemez. Fakat ikincisinde (sınıflı toplumlarda) artı ürüne veya artı değere el koyan bir sınıfın varlığı sömürüyü doğurur. Acaba “homo economicus” için rasyonel olan hangisidir? Eğer ki üretim araçlarına sahip küçük bir azınlığın veya onların ideologlarının gözünden bakılırsa ikincisi rasyonel ve “homo economicus”tur. Ancak ve ancak kimsenin emeğinin sömürülmediği mülkiyetsiz toplumlarda gerçek anlamda rasyonel ve “homo economicus” bireyden bahsedilebilir. Yoksa üretim araçlarına sahip küçük bir azınlığın toplum servetinin neredeyse tamamına sahip olduğu veya toplumun büyük çoğunluğunun sömürüldüğü ve toplum servetinin cüzi bir miktarına sahip olduğu bir düzende ne rasyonellikten ne de “homo economicus”luktan bahsedilemez. Demek ki sınıfsız toplumun bireyi de her ne kadar burjuva iktisatçıları kabul etmese de gerçek anlamda hem rasyonel hem de “economicus” bir bireydi. Sınıfsız toplumun bireyi asla ama asla sınıflı toplumun bireyi gibi açgözlü ve bencil değildi. Burjuva ideologlarının “homo economicus” tanımlaması doğru kabul edilse bile sınıfsız toplum gerçekliği yine de reddedilemeyecek bir gerçekliktir. Burjuva ideologlarının söylemi kabul edilip “homo economicus”un economicus kısmı atılırsa yani burjuvarist bir tanımlamayla bireyin, ekonomik olarak “rasyonel”, faydacı birey olmadan önceki tarihsel hali ve onun ekonomik aktivitesini sadece kendi hayat idamesine dayandıran insanlığın en yalın hali olan homo nasıl görünüyordu acaba?

² Halil Seyidoğlu, “*Uluslararası İktisat*”, Güzem Can Yayınları, 2017, ss. 29

Homo olarak tarih sahnesine adını yazdıran insan, günümüzden yaklaşık olarak 3 milyon yıl önce Afrika’da ortaya çıktığı bilinmektedir. “Rasyonel”, faydacı, “ekonomik” olmayan homo, sınıfların ortaya çıkmasına kadar böyle yalın (homo) halde yaşadı. Burjuva ideologlarına göre onu “homo economicus” yapan süreç insanın insan tarafından sömürüldüğü sınıfsal toplumların ortaya çıktığı süreçtir. Bu sömürü sadece insanın insan tarafından sömürüldüğü süreç değildir aynı zamanda insanın üzerinde yaşadığı ve parçası olduğu doğayı da sömürdüğü bir süreçtir. “Homo economicus”un “İki kez, iki alanda sömürücü olduğu ifade edilebilir. Birincisi insanın insanla olan ilişkileri alanında sömürgecidirler. Yani başkalarının emeklerine ya da onların emeklerinin ürünlerine el koyma şeklinde gerçekleşen yöntemlerin kurumsallaştığı sınıflı toplumların varlığından beri sömürgecidirler. İkincisi, insanın doğayla olan ilişkileri alanında sömürgecidirler. Kapitalist Üretim Tarzı’nın türevi olan Endüstri Devrimi’nden başlayarak insanlar, hem insan hem de doğa ile olan ilişkileri alanında birer sömürgeci haline bürünmüşler. Sömürgeci modern birey doğanın yenilenebilen kaynaklarını, bu kaynakların yenilenme hızlarının ötesinde tüketmektedir. Modern tüketici birey doğanın yenilenemeyen kaynaklarını (fosil enerji yatakları gibi) bitirip yok etme, tüketme yolunda geri dönülmez adımlar atmış durumdadır. Ve bundan dolayıdır ki modern toplumun sınıflı insanı sömürgeci adını hak etmektedir.”³ İnsanlığın üretken kollektif toplumdan sömürgeci topluma geçişi sınıflı toplumla doğmuştur. Bu sınıflı toplumlar farklı farklı türlere, tarzlara bürünse de temelde sömürgeci ile sömürülen arasındaki ilişkiyle, mücadeleyle devam etmiştir. Bu sınıflı toplumlar, Kapitalizm ile beraber gelişmişlik ve azgelişmişlik olgusunu doğurmuştur. Sömürü düzenlerinin ortaya çıkışına, Kapitalizm ile azgelişmişlik arasındaki ilişkiye bakmadan önce homonun tarihsel ekonomik ilişkilerini (homonun geçirdiği ekonomik formasyonları) incelemekte fayda var. Çünkü Kapitalist Üretim İlişkisi içinde gelişmişlik ve azgelişmişlik yaratan sömürü olgusu anlaşılmadan birbirine kutup oluşturan gelişmişlik ile azgelişmişlik anlaşılabilir.

Kapitalist Üretim İlişkileri’ne varmadan önce insanlık tarihi birçok ekonomik formasyondan geçmiştir. Bu formasyonların kendilerine özgü ekonomik yasaları vardı. Bu yasalar bu formasyonların ekonomik gelişmelerinin yasalarıdır. Bu ekonomik

³ Alaeddin Şenel, (2006), “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 23

formasyonların gelişimini, yasalarını Politik Ekonomi Bilimi inceler. Politik Ekonomi Bilimi “Toplumsal olan üretim ilişkilerinin yani insanların birbirleriyle kurdukları ekonomik ilişkilerinin gelişmesinin bilimidir. Politik Ekonomi Bilimi, farklı gelişme aşamalarındaki insan toplumunun maddi varlıkları üretmesinin ve bu maddi varlıkları toplum içinde dağılımının tabi olduğu kanunları inceler.”⁴ İnsanlığın tarihsel süreçte izlediği maddi üretim ve dağıtım gerçekleştirdiği ekonomik gelişme aşamaları (ekonomik formasyonları) şu şekildedir: Homonun sahneye çıktığı, ekonomik faaliyetini tamamen hayat idamesi üzerine kurduğu ilk ekonomik formasyon İlkel Komünal Üretim Tarzı’dır. İlkel Komünal Üretim Tarzı’nın yıkılmasından sonra onu Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı izledi. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’nın yıkılmasından sonra yerine Feodal Üretim Tarzı kuruldu. Feodal Üretim Tarzı yıkıldıktan sonra yerini ötekiler (büyük yığınlar, sömürülenler) için bir cendereye dönüşen ve sömürü düzeyini gitgide daha da derinleştiren bir formasyon olan Kapitalist Üretim Tarzı’na bıraktı. Burjuva ideologları da bu formasyonları kısmen kabul etmekle beraber ilkel komünal toplumdaki bahsetmemekte ve bu ekonomik formasyonlardan birinden diğerine geçişini evrimsel, devrimsel, toplumsal ve ekonomik bir değişimin sonucu değil de kendiliğinden olan bir değişme veya geçiş olarak görürler. Burjuva ideologları “İnsanlık tarihini, İlkçağ (*Komünal Üretim Tarzı ile Köleci Üretim Tarzı toplumlarının olduğu dönem*), Ortaçağ (*Köleci Üretim Tarzı ile Feodal Üretim Tarzı toplumlarının olduğu dönem*) ve modern tarih yani Yakınçağ (*Feodal Üretim Tarzı ile Kapitalist Üretim Tarzı toplumlarının olduğu dönem*) diye kendi eserlerinde 3 döneme ayırdılar. Fakat Batılı ideologların, akademisyenlerin büyük bir çoğunluğu, bu dönemler arası geçişleri, toplumsal ve ekonomik süreçlerin değişimine dayandırmazlar; bu dönemler arası geçişleri, kendiliğinden olma olgular olarak kabul ederler. Burjuva tarih düşüncesinin temel amacı, tarihin Antik Çağ’dan Orta Çağ’a geçiş sırasında, hiçbir toplumsal bir devrime tanık olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır.”⁵

1.1. İlkel komünal üretim tarzı

Homonun günümüzden 3 milyon yıl önce ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Düşündüğünü düşünebilen insan yani Homo Sapiens ise günümüzden yaklaşık olarak

⁴ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “*Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt*”, İnter Yayınları, ss. 19

⁵ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 171

200.000 yıl önce ortaya çıktığı düşünülmektedir. Toplumsal bir varlık olan homo yaşamını gruplar halinde gerçekleştirirdi. Gruplar halinde yaşamayı, gruplaşmayı zorunlu kılan nedenler vardı. En başta doğa güçlerine karşı kabilece mücadelenin başarı getirmesi, diğer kabile ve vahşi hayvan saldırılarıyla mücadelenin grupça daha kolay sağlanması, avcılık ve toplayıcılığın beraber daha kolay yapılması gibi nedenlerden dolayı insanlık gruplar şeklinde yaşamak zorunda kaldı. Bu gruplar halindeki yaşam, İlkel Komünal Toplum'un ilk evreleridir. İlkel Komünal Toplum, homonun tarih sahnesine çıkışıyla başlamıştır. Bu çıkış “En muazzam ve en büyük alt üst oluşlardan birini meydana getirmiştir.”⁶ Öyle bir alt üst oluş ki milyarlarca yıldır devam eden doğal yaşamı kökünden değiştirip, dönüştürüp ve ona hükmedecek varlığı (homoyu) ortaya çıkarmıştır. Homonun ortaya çıkışı onun hayatını idamesi yani en temel ihtiyaçlarını karşılaması için onun ekonomik faaliyette bulunmasını zorunlu kılmıştır. Böylece bu ortaya çıkışla homonun ekonomik ilişkileri başlamıştır. İlkel Komünal Toplumlarda avcılık ve toplayıcılık temel ekonomik faaliyettir. Ekonomik faaliyet olan maddi malların toplumsal üretimi avcılık ve toplayıcılığa dayanırdı. İlkel Komünal Toplum'da maddi üretimin temeli avcılık ve toplayıcılık olması İlkel Toplum'un yaşam ilişkilerini ve düzeyini de etkiliyor onu değiştirip dönüştürüyordu. Maddi malların toplumsal üretimi “Toplumsal yaşam şeklini, seviyesini ve evrimini belirler. Bu üretim, asla durağan değildir; sürekli olarak genişler, gelişir ve en üst düzeye ulaşmaya çalışır. İnsanlar kendi yaşamlarını devam ettirebilmek ve üretim tarzlarını geliştirmek için sürekli artan bir miktarda maddi mallar üretmek zorundalar. İlerlemesi zorlayıcı olan bu maddi üretim, toplumsal yaşamın bir yasasıdır; bu ilerleme nesnel ve toplumsal bir olgudur ve tekil insanların isteğine ya da iradesine göre şekillenmez. Maddi üretimin artışında yatan ana etmenler; insan ihtiyaçlarının ve insan nüfusunun durmadan artmasıdır. İnsanlığın nicel ve niteliksel olarak gelişme göstermesi maddi malların da niceliksel ve niteliksel olarak gelişme göstermesini zorunlu kılar.”⁷

Bu devirde homonun ekonomik faaliyeti, kendisini çevreleyen doğa tarafından sınırlandırılmaktaydı. İlkel Toplum'un üretici güçleri düşük düzeydeydi. Üretici güçleri düşük olan ve bu üretici güçleri doğa tarafından sınırlandırılan homo, ekonomik

⁶ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “*Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt*”, İnter Yayınları, ss. 25

⁷ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 23 - 24

aktivitesini kollektif bir şekilde yürütmesi gerekiyordu. Çünkü kolektif halde toplayıcılık veya avcılık yapmak hem homoyu vahşi hayvanlara karşı koruyordu hem de homonun avcılık ve toplayıcılıktaki başarı şansını daha da artırıyordu. Kollektif (beraber) yürütülen ekonomik faaliyetlerin ürünü yine kollektif (eşit) bir şekilde bölüşülüyordu. Eşit bir bölüşüm gerçekleşmemesi halinde birçok komün üyesi ölebilirdi. Çünkü avlanan veya toplanan besinler en temel ihtiyaçları karşılamaya ancak yetebiliyordu. Bu yüzden İlkel toplulukta üretim ilişkilerinin temeli ortak mülkiyete dayanıyordu. “İlkel insanların yapabildikleri tek ekonomik faaliyet avcılık ve toplayıcılık olduğu için İlkel Komünal yaşamda yalnızca bir tek toprak mülkiyetinden söz edilebilir. O da ortaklaşa mülkiyetti. Üretici güçlerin çok düşük bir gelişmişlik düzeyinde olması üretim araçlarının kollektif mülkiyetini zorunlu kılarak İlkel Komünal toplumun tüm çabalarını toplumun varlığı için elzem ve zorunlu olan maddi malların üretimini ana hedef haline getiriyordu. İlkel Komünal Toplum İnsanları güçlerini ortak, eşit olma duygularından ve kollektif yani beraber çalışmalarından alıyorlardı. Üretim araçlarının toplumsal ve kollektif mülkiyeti ilkel topluluktaki üretim ilişkilerinin dayandığı temeli oluşturuyordu.”⁸ İlkel Komünal Toplum’da kollektif üretim, üretim araçlarının kollektifleştirilmesinin sonucu değil, homonun doğaya ve vahşi hayvanlara karşı olan zayıflığının sonucuydu. Yani kollektif yaşam tarzı, üretim güçlerinin zayıflığının sonucuydu. İlkel Komünal Toplum’da homo üretim araçları üzerinde özel mülkiyet nedir bilmiyordu. Bu yüzden eşitsiz ilişkiler, sınıf, sınıf ilişkileri ve sömürü yoktu. İlkel Komünal Topluluklarda “Toplumsal eşitsizliklerden söz edilemezdi. Sınıf varlığı ve bilinci olmadığı için ekonomik ve yasal eşitsizlikler de yoktu. Çünkü geçim sahasında eşitsizliği yaratıp besleyebilecek bir üretimden söz edilemezdi. Emek verimliliği komün üyesini doyurmaktan öteye geçemediği için artı ürün üretecek, birini ötekilerinden daha zengin edecek maddi üretim seviyesi ve ekonomik bir düzen oluşmamıştı. Maddi üretim yani geçim tarzı, doğada hazır bulunan besinlere el koyma biçiminde gerçekleşen toplayıcılık ve avcılıktan ibaretti. Buradan asalaklık atalarımızın doğasında varmış sonucuna varılabilir mi? Böyle bir sonuca varılamaz! Çünkü şartlar oluşunca ileride insanlığı üretime geçirecek etmenin, insanın yine aynı doğası olduğu görülecektir. Hem bitkisel hem de hayvansal besinler İlkel Komünal Topluluklarda kolektif (beraberce) yapılan bir faaliyetti. Topluluğun erkekleri bir gruplar şeklinde avlanıyor, topluluğun

⁸ A.g.e., ss. 36 - 37

kadınları ise bir grup oluşturacak şekilde toplayıcılık yapıyorlardı. Kadınların ve erkelerin gruplar halinde maddi üretim gerçekleştirmeleri İlkel Komunal Toplum'da takım örgütleniş biçiminin en iyi yansımasıdır.”⁹ Bireysel mülkiyette sadece birbirinde izole olmuş komün alanları, homonun avlanmak ve vahşi hayvanlardan korunmak için kullandığı en basit silahlar vardı. Bu silahlar önce ucu sivri ağaçlar sonrada ağaçlara bağlanmış ucu sivri taşlar ve en nihayetinde tarihsel sırasıyla alüminyum, bakır, tunç ve demirden yapılan ucu sivri silahlardı. Üretilen veya keşfedilen her bir alet, silah veya toplumsal emekteki her gelişme toplumsal üretime katkı sunuyor, komünün ekonomik ve sosyal olarak gelişmesine katkı sağlıyordu. Emekteki ve aletlerdeki her gelişme doğanın insan üzerindeki egemenliğini zayıflatıyor, homoyu kendini çevreleyen doğaya karşı daha da muzaffer hale getiriyordu. Üretici güçlerdeki her gelişme ve ilerleme insan sayısını arttırıyor, insan sayısındaki artışta insanın çevreye yayılmasını ve insan göçlerini tetikliyordu. Emek “İnsanı tamamen doğaya olan bağımlılıktan kurtarmıştır. İnsan emeğin ürünü olan aletlerin keşfiyle daha önceleri kendisi için ulaşılmaz olan ihtiyaçlarına artık kolayca ulaşabiliyor, doğanın kendisine sunduğu ürünleri kendi ihtiyaçlarına uyarlayarak dönüştürebiliyordu. Taş ve odundan yapılan aletler, İlkel Komunal Toplum insanlarına, maddi mallar üzerindeki tüketim ve tasarruf olanağını genişletme imkanı vermiştir. Aletlerin keşfiyle komün insanları artık en büyük ve en güçlü hayvanları avlayabiliyor, komün insanı için daha besleyici olan et bolluyor ve yiyecek çeşit ve sayıları artıyordu. Avlanan hayvanların postları, komün üyelerinin bedenini soğuğa, sıcağa ve diğer dış etkenlere karşı koruyordu. Keşfedilen aletlerin yardımıyla, insanlar, kendilerine barınaklar yapıyordu. Toplumsal olarak üretilen maddi mallar, toplumsal yaşamın temeli oluyordu. Maddi üretimin artması ve insan eyleminin doğa üzerinde daha baskın bir hale gelmesi, Komunal Toplum'un zorunlu temel ihtiyaçlarını daha iyi ve kolay karşılanır hale getirdi. Fakat unutmamak gerekir ki İlkel Komunal Toplumda maddi üretim, her zaman, temel iki öğeden yani coğrafi ortam ile insan sayısı tarafından sınırlanır ve belirlenirdi.”¹⁰ Komünün içindeki insan sayısı, coğrafi ortam ve koşullar maddi üretimle doğru orantılıydı. Üretimin toplumsal karakteri yalnızca komünü kapsıyordu. Üretilen maddi mallar sadece komün içindeki insanlar arasında tüketime sunuluyordu. İlkel Komunal Toplum'da insanın emeğinin

⁹ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 137

¹⁰ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 20 - 21

ürünü sadece kendi komünün en acil ihtiyaçlarını karşılayabildiğinden artı üründen bahsedilemezdi. Artı ürün söz konusu olamayınca İlkel Komünal Toplumlarda insanın insan tarafından sömürülmesi de söz konusu değildi. İlkel Komünal Toplum'un en büyük keşfi rastlantısal olarak ateşin bulunmasıydı. Ateşin bulunması toplum üyesine birçok yönde avantaj sağladı. Ateş en başta "Çiğ yiyeceklerin pişirilmesinde büyük avantaj sağladı. Böylece homonun hem faydalanabileceği besin çemberi genişledi hem de besinlerin sindirilmesi homo için daha kolay hale geldi. Ateşin ikinci faydası iklim koşullarının sert geçtiği bölgelerde homoyu soğuğa karşı korudu. Üçüncü faydası homoyu vahşi hayvanlara ve onların saldırılarına karşı korudu. Son faydası ise homonun silah yapımını kolaylaştırdı, böylece homo daha büyük hayvanları avlayıp kıtlığa karşı kendini korudu. Toplulukta ateşin bulunması maddi üretimin yelpazesini genişletti."¹¹

İlkel komünal toplumlar gensler (klanlar, kabileler) şeklinde bölünüyorlardı. Her gensin kendine ait bir komünal yaşam alanı vardı. Gensler içindeki toplumsal yaşam buralardaki üretici güçleri zaman içinde geliştirdi. Genslerde üretici güçlerin gelişmesiyle işbölümü de gelişip yaygınlaştı. İlkel Toplumlarda centil örgütlenme söz konusuydu. Centil örgütlenme İlkel Toplumların iktisadi ve nüfus artışına bağlı olarak cinse dayalı olarak gelişen bir komün yapılanmasıdır. Genslerin centil örgütlenmesinde kadın egemen (matriyar) durumdaydı. "Soyun devamı kadın üzerinden olur ve analık hukuku (matriyarki) geçerliydi. Akrabalık ilişkileri kadın üzerinde tanımlanırdı."¹² Genslerin centil örgütlenmesi genslerde işbölümünü gerekli kılmıştı. Bu görev dağılımı centil örgütlenme içinde işlerin daha planlı daha kolay yapılır hale gelmesini sağlıyordu. İşbölümü genslerde emeğin üretkenliğini arttırdı. İşbölümüyle beraber genslerde centil örgütlenmeyle yaş ve cinse göre uzmanlaşma gerçekleşti. Toplulukta hemen hemen herkes bir şekilde kendi yeteneğine göre maddi üretime katılıyordu. Erkekler avcılıkta yani gensin ihtiyaç duyduğu et ve deri ihtiyacını karşılamada, kadınlar da toplayıcılıkta (bitki ve ağaçların yenilen kökleri, meyveler, sebzeler, yumuşakçalar), ev ve gens işlerinin idaresinde uzmanlaşmaya gittiler. Çocuklar ve yaşlılar da toplayıcılıkta kadınlara yardım ediyorlardı. Yaşlılar ayrıca iş aletlerin yapılmasında ve deneyimlerini

¹¹ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, "Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt", İnter Yayınları, ss. 28

¹² A.g.e, ss. 33

genç nesillere aktarmada görevliyidiler. Bu da emek verimliliğinde kısmi artışa neden oldu. İlkel Toplumlarda sınıflar ve sömürü olmadığından İlkel Toplum üyeleri bir devlete de ihtiyaç duyulmuyordu. Üretici güçlerin gelişip dönüşmesi İlkel Komünal Toplum’u değiştirip dönüştürüyordu.

Komünal Toplum’da komün içinde ihtiyaçların giderilmesi için değiş tokuş yoktu. Beraber avlanan hayvanlar ve toplanan yiyecekler eşit bölüştürülüyordu. Avlanan bazı hayvanların yavaş yavaş evcilleştirilmesiyle çoban kabileler doğdu. Çoban genslerin oluşmasıyla üretimde büyük artışlar elde edildi. Böylece çoban gensler fazladan et, süt ürünleri, deri ve yün elde ettiler. Rastlantısal olarak yere düşen tohumların sonraki dönem yeşerdiğini gören homo zamanla ihtiyaç duyduğu sebze, meyve ve tahılların tohumlarını toprakla buluşturup ziraat yapmayı öğrendi. Böylece ziraatçı gensler oluştu. Ziraatçı gensler en başta ihtiyaçları kadar ürün üretip ürünleri komünün deposunda saklıyor ve bu ürünleri eşit paylaşıyorlardı. Zamanla ziraatçı genslerde tıpkı çoban genslerdeki gibi üretici güçlerin gelişmesiyle üretimde büyük artışlar elde edildi. Bu artı ürünler İlkel Komünal Toplum’un kollektif olma temellerini sarsmaya ve İlkel Komünal Toplum’u yıkmaya başlayacak sürecin ilk habercisi olamaya başladı. Gensin ihtiyacından fazla ürün üretilmesiyle bu fazla ürünü diğer genslerin elde ürettikleri ve ellerinde fazladan bulunan başka ürünlerle değiş tokuş etmesine böylece takas ekonomisinin gelişmesine neden oldu. Elinde fazla hayvansal ürün bulunan gensler bu artı ürünleri diğer genslerin elinde fazladan bulunan tarımsal artı ürünlerle takas ediyordu. İlkel Topluluk en parlak dönemi matriyarkinin egemen olduğu dönemde yaşadı. İlkel Toplum’un üretici güçlerindeki gelişme matriyarki üretim ilişkisini çözmeye başladı. Çobanlık ve ziraat erkek işi olması anaerkil düzeni sarstı. Çobanlık “Erkeklerin toplumsal statülerini yükselterek komünal toplumda erkek ve erkek kültürünün donimant ve egemen olmasını sağlayacaktı.”¹³ Çobanlık, ziraatçilik ve değiş tokuş ekonomisinin ortaya çıkması matriyarkal düzeni yıktı ve yerine patriyarki (ataerkil) düzeni getirdi. Daha önceleri birkaç düzine insanın ortak emeğiyle yapılabilecek işler, üretim aletlerinin gelişmesi ve emek üretkenliğindeki artıştan dolayı tek başına yapılabilecek bir düzeye geldi. Böylece bireysel ekonomik faaliyetlerin temelleri atılmaya başladı. Komünde “Kollektif emeğin kollektif ekonomik faaliyet zorunluluğu peyderpey ortadan kalkmaya başladı. Nasıl ki kollektif emek, üretim

¹³ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 275

araçları üzerinde kollektif mülkiyeti zorunlu kılıyorsa bireysel emek de bireysel (özel) mülkiyeti zorunlu kılıyordu. Bireysel mülkiyetin ortaya çıkması toplumsal işbölümünün ve üretim güçlerinin ilerlemesi ve değişmeyle doğrudan ilintili bir süreçtir.”¹⁴

Komündeki her bireyin ancak yaşamını idame edebileceği kadar bir besin elde etmesi, insanın insan tarafından sömürülmesini olanaksız kılıyordu. Daha sonraları üretici güçlerdeki gelişme, ürün verimliliğinde artışlara neden oldu. Üretici güçlerindeki bu büyüme ve gelişme üretim ilişkileriyle çelişkiye düştü. Artı ürünün ortaya çıkması özel mülkiyeti ve değiş tokuşu doğurdu. Özel mülkiyetin ve takas ekonomisinin ortaya çıkması İlkel Topluluk’un tüm yapısını alt üst etmekle kalmadı toplumsal işbölümünü yeniden yapılandırdı. Özel mülkiyetle gensler parçalandı, büyük ataerkil aileler oluştu. Artık özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla patriyarşik yapılanmanın verdiği güçle genslerdeki söz sahibi patriyark reisler, ortak mülkiyetteki arazilere ilk çitleri örüp ortak mülkiyetteki hayvanları bu çitlerin içine yerleştirdiler. Elllerinde fazladan arazi ve hayvan olan çiftlik sahipleri bunları idare edebilmek başka genslerle yaptıkları savaşlarda tutsak alınan esirleri öldürmek yerine onları arazilerinde çalıştırmayı tercih ettiler. Çünkü emek üretkenliğindeki artış, tutsağın tüketeyeğinden daha çok maddi değer üretmesi yani artı ürünün söz konusu olması tutsağın öldürülmeyerek çiftliklerde çalıştırılmasını hem zorunlu hem de karlı kılıyordu. Tutsağın “Tükettiğinden daha çok üretmesi onun sömürülmesini dayatıyordu.”¹⁵ Üretici güçlerdeki ilerleme sayesinde, çiftlik sahipleri insan geçimi için gerekli olandan fazla ürün etmeye başladılar. Köle emeğiyle daha fazla toplumsal artık elde eden çiftlik sahipleri zengin oldular, eşitsizliğin ortaya çıkmasına yol açtılar. Çiftlik sahipleri zenginleştikçe gensleri içinde borçlanmış ve yoksul kardeşlerini de köle yapıp çiftliklerinde karın tokluğuna çalıştırmaya başladılar. Böylece insanın insan tarafından sömürüldüğü üretim tarzlarına yani sınıflı toplumlara geçildi. İlkel Komünal Toplum’un “Üretim ilişkileri dağıldı, yıkıldı ve yıkılan İlkel Komünal Toplum yerini yeni üretim ilişkileriyle paralel ve uyumlu olan yeni bir üretim tarzı olan Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’na bıraktı. Kollektif emek yerini bireysel emeğe, toplumsal kollektif mülkiyet yerini özel mülkiyete ve sınıfsız örgütlenme yerini sınıflı topluma bıraktı. Bu tarihten itibaren

¹⁴ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “*Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt*”, İnter Yayınları, ss. 35 - 36

¹⁵ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “İlkel, Kölecî ve Feodal Toplum”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 62

insanlığın tüm tarihi sömürsüz, mülkiyetsiz ve sınıfsız bir düzen kurulana kadar sınıf mücadelelerinin tarihidir.”¹⁶

1.2 Köleliğe dayanan üretim tarzı

İlkel Komünal Üretim Tarzı içinde üretici güçlerin gelişmesi, İlkel Komünal Üretim İlişkisinin bu üretici güçlere cevap verememesi, bu sistem içinde özel mülkiyetin oluşması, köleci anlayışın benimsenmesi, toplumsal işbölümünün değişmesi, takas sisteminin ortaya çıkması, anaerkil sitemden ataerkil sisteme geçilmesi İlkel Komünal Sistemi kaçınılmaz olarak yıktı. Yıkılan Komünal Sistem yerini zenginlik kaynağını köle emeğine borçlu olan Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'na bıraktı. Köleci Sistem insanın insan tarafından sömürüldüğü en kaba sömür biçimidir. Artık sınıflı, özel mülkiyetli toplumların çağı başlamış oldu. Toplumsal zenginliği oluşturacak olan sınıf yani köle sınıfı bizzat bu zenginliği ürettiği, yarattığı için köleleştirecek, ezilecek, dışlanacak, işkence görececek, öldürülecek ve en çokta sömürülecektir. Kölenin ürettiği zenginliğe yabancılaşacağı süreç başlamış oldu. Bu tarihten itibaren zenginlik kaynağının (kölenin) maddi ve manevi çöküşü başladı. Sömüren zümrenin yükselişi ve zenginliği, sömürdüğü sınıfın çöküşü pahasına gerçekleşiyordu. Bireyin hem gelişme hem de gelişememe serüveni Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nın ortaya çıkmasıyla başladı.

Köleci Toplum'un ana üretim dalları tarım ve hayvancılık olmuştu. Zanaat ve madencilik ise yan dal olarak gelişme göstermiştir. Körüğün bulunması ile en sert metaller işlenmeye, karasaban bulunarak toprak kolayca deşilmeye başlandı. Baltanın bulunması ormanlık alanların tarım ve ziraate açılmasını kolaylaştırdı. Tarım ve ziraatte demir madeninin kullanılmasıyla emekteki verimlilik üst seviyelere yükseldi. Topraklarını ve hayvan sürülerini genişleten çiftlik sahipleri daha çok köle emeğine ihtiyaç duydular. Çünkü köle emeği ucuzdu ve sadece kölenin geçimlik kısmını karşılandıktan sonra köle emeğinin tüm artı ürüne el konulabiliyordu. Böylece efendiler yoksul, kendilerine borçlu olan insanları ve savaş esirlerini kolayca köle yapıp çiftliklerinde karın tokluğuna çalıştırdılar. Yapılan savaşların çoğu köle elde etmek için yapılıyordu. Köle sahibi köle emeğinin bütün ürününe sahip çıktı. Köle sahibi kölenin sadece artı ürününe el koymadı aynı zamanda köle emeğinin geçimlik ürününün önemli

¹⁶ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt”, İnter Yayınları, ss. 35 - 36

bir kısmına da el koydu. Köle sahibi, kölenin hayatını idame edebileceği temel gıda ihtiyaçlarının çok az bir kısmını karşıladı. Köleci Üretim Tarzı'nın yapısı gereği köle sıradan bir eşya gibi alınıp satılabiliyordu. Köle sahibi köle üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipti. “Köleler sadece sömürülmekle kalmadılar. Onlar hayvan gibi alınıp satılarak ticarete konu oldular. Köle sahipleri hiçbir cezaya çarptırılmaksızın sahip oldukları köleleri öldürebiliyorlardı. Köleler İlkel Komünal Toplum'un son evresinde yani ataerkil kölelik döneminde ailenin bir üyesi idiler. Fakat onlar Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda bırakın ailenin üyesi olmayı artık insan olarak bile görülüyorlardı.”¹⁷ Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda artı ürün önceki dönemlere nazaran baya artış gösterdi. Bu artı ürünü köle sahipleri önceleri takas yoluyla sonra para muadilleri olan tuz, tahıl, hayvan derileri, kabuklu deniz hayvanları, bez parçaları vb. ile daha sonrasında ise paranın (altın, gümüş ve diğer değerli madenler) bulunmasıyla para ile değiş tokuş ettiler. Böylece ticaret gelişti. Ticaret ve zanaatın gelişmesiyle şehirler oluşmaya kır ve kent ayrımı oluşmaya başladı. Ticaretin gelişmesiyle tüccar denen meslek grubu ortaya çıktı. Çiftlik sahipleri ve tüccarlar mallarını (tohum, tarım aletleri, para, ürün) başkalarına borç vererek tefecilik düzenini meydana getirdiler. Böylece zenginliklerine zenginlik kattılar. Toprak sahiplerinin ellerinde para, hayvan, toprak ve köleler ordusu oluşurken ötekilerin ellerinde sefalet, açlık, hastalık ve yıkım oluştu. “Üretimin ve emek üretkenliğinin sürekli olarak yükselmesi, insan emek gücüne verilen önemi arttırdı. İlkel Komünal Üretim Tarzı'nın sonuna doğru münferit ve yeni yeni oluşmakta olan köle ve köle emeği Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı artık toplumsal sistemin özsel bir bileşeni olmuştur. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'yla Kölelerin basit yardımcıları olması artık son bulur. Köleler düzineler halinde çiftliklerde, işliklerde ve tarlalarda çalışmaya sürüldüler.”¹⁸ Kölelik Formasyonu'nda köleler emeklerinin ürününe tamamen yabancıydılar. Onların artı ürününün tamamına köle sahibi el koyuyordu.

Üretici güçlerdeki gelişmeyle artı ürünün elde edilmesi sınıfların ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Sınıfların ortaya çıkması köle sahipleri ile kölelerin karşı karşıya gelmesine neden oldu. Köle sahipleri ile köleler arasında sınıf karşıtlığının

¹⁷ A.g.e., ss. 46

¹⁸ Friedrich Engels, “*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*”, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, ss. 168

olması, büyük toprak sahipleri ile küçük toprak sahiplerinin köle ve toprak mücadeleleri ve toprak sahipleri ile özgür köylüler arasındaki mücadeleler devlet aygıtının varlığını zorunlu kılmıştı. Köle sahibinin, kölenin ürettiği artı ürüne el koymasını kolaylaştıracak ve köle sahibini koruyup kollayacak bir mekanizmaya, sisteme ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacı giderecek tek aygıt devletin kendisiydi. Zaten devlet aygıtı olmadan azınlık bir nüfusa sahip olan köle sahibi efendilerin çoğunluğa sahip olan bir sınıfı yani köleleri zapt etmesi mümkün olmayacaktır. Sınıflar “Ancak artı ürünün artması yani üretici güçlerin gelişmesi, toplumdaki bireylerin mevcut, anlık ihtiyaçlarından daha fazlasını üretme fırsatı verdiği zaman belirginleşir. Devlet sınıflı ve sömürüye dayanan toplumlarda egemen sınıfın hem sömürü ve hem de baskı aletidir. Sömürüye dayanan devletler, tarihsel bakımdan farklı şekillere bürünseler de sömürüye dayanan devletlerin genel nitelikleri hep aynıdır. Sömürge azınlık sınıf, sömürülen yığınlar hükmeder.”¹⁹ Zaten devlet toplumun sınıflara bölünmesinin ürünüdür. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’nda devlet üretim ilişkilerinin gelişmesinde bir mihenk taşı oldu. Köleler ordusunu ve köylüleri ancak devlet tahakküm altında tutabilir ve ancak devlet Kölelik Sistemi’nin gelişmesine ön ayak olabilirdi. Batı “Uygarlığının” onca methiyeler dizdiği ve göklere çıkardığı Eski Roma ve Antik Yunan Devletleri’nin demokrasileri, köle sahipleri arasındaki demokrasi dengesi olduğu unutulmamalıdır. Eski Roma’nın “Cumhuriyetle yönetildiği söylenirken onun bir halk yönetimi olduğu veya demokrasisiyle yönetildiği anlamı çıkarılmamalıdır. Eski Roma’da yönetim köle ve toprak sahibi patrici sınıfın yani ağa, ata anlamına gelen devlet yönetiminde söz sahibi olan ve Senato’ya girebilen aristokratların tekelindeydi. Bu yüzden Eski Roma şehir devletlerini aristokratların cumhuriyeti olarak kabul etmek gerekir. Roma nüfusunun 1/10 (onda birini) oluşturan aristokrat kesim ülke nüfusunun geri kalan 9/10 (onda dokuzluk) kesime hükmediyor onları yönetiyordu.”²⁰ Eski Roma ve Antik Yunan Devletleri’nde köle için demokrasi yoktu. Çünkü o özgür bir birey olarak değil bir hayvan gibi muamele görüyordu. Zaten Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’nda çalışmak köle işi olduğundan köle sahipleri çalışmayı hayvani bir iş olarak görüyorlardı. Çalışmayı özgür bir bireye layık görmüyorlardı. Özgür bireyin işi çiftlik yönetmek, devlet işleriyle, bilim ve sanatla uğraşmaktı. Kafa emeğiyle kol emeği arasındaki bu ayrım Köleliğe Dayanan Üretim

¹⁹ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Kölecilik ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 69

²⁰ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 773

Tarzi'nın ürünüdür. Köle durmaksızın efendisine artı ürün üretirken efendi ise bu artı ürüne el koyarak köle üstündeki hakimiyetini her geçen gün pekiştiriyordu. Bu da kölenin hem ekonomik hem de sosyal bir birey olarak çöküşünü getiriyordu. “İster savaş esiri olsun isterse de topluluğun çöküşe uğramış yani köleleştirilen bireyi olsun Köle Emegine Dayanan Üretim Sistemi sayesinde topluluğun efendisi (köle sahibi), köleye verdiği bir lokma karşılığında kölenin bütün emeğine ve köle emeğinin tüm ürününe el koyuyordu. Efendinin mülkiyetinin her gün daha da ilerlemesi ile birlikte efendinin sadece maddi mallar üzerindeki hakimiyetini genişletmiyor, o malların üreticileri olan köleler üzerindeki mülkiyet ve o üreticilere sahip olma hakkı da genişliyordu. Yıkıma uğramış, eski toplumunun özgür üyesi iken ya malını kaybederek ya da savaş yoluyla tutsak alınarak köle haline getirilen birey, yalnız fiilen değil, hukuken de köle oluyordu. Bir zamanlar özgür bir bireyken köleleşerek artık efendisinin sıradan bir eşyası, malı oluyordu.”²¹ Ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer tüm açılardan özgür olan bireyden, her açıdan mahrum bırakılmış, sınırlandırılmış birey veya köle yaratan süreç ancak sınıflı ve özel mülkiyetli toplumların ürünü olabilir.

Artı ürünü yaratan emek gücündeki gelişme, devletlerin ortaya çıkmasına, şehirlerin kurulmasına ve bu şehirlerde ticari hayatın önceleri değiş tokuş sistemiyle daha sonraları ise para ve para yerine kullanılan nesnelerle yapılan ticari bir sistemin ortaya çıkmasına neden oldu. Kentlerin doğuşu buralarda zanaatçılık faaliyetlerini ortaya çıkardı. Bunların hep beraber meydana gelmesi ekonomik ilişkileri sınıflı toplumun başat noktası haline getirdi. Üretim tarzı toplumu da etkiliyordu. Diğer üretim sistemlerinde olduğu gibi Köleci Üretim Tarzı'nda da üretim tarzı toplum yaşamının her yönünü biçimlendiriyor ve değiştiriyordu. Değişen üretim tarzıyla daha önceleri temel ihtiyaçları gidermek için yapılan ekonomik faaliyetler artık ihtiyaç gidermenin yanında değer biriktirme amacıyla da yapılıyordu. Köleci Sistem'de değer biriktirmenin kaynağı olan köle, efendilerinin çiftliklerini genişletiyor, hayvan sayılarında ve sermayelerinde önemli miktarlarda artış sağlamada rol oynuyordu. Köleci Üretim Tarzı dönemindeki “Antik dünyanın efendileri olan köle sahiplerinin, şatafatlı dünyaları, göz alıcı ekonomik güçleri ve saygın kültürleri, kölelerin aşırı derecede sömürülmesi pahasına

²¹ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 66

gerçekleşiyordu. Bu uygarlık, kölelerin emekleri üzerine kurulmuştur.”²² Köle sınıfının yaratmış olduğu zenginlik köle sahibi şeflerin, efendilerin iştahını kabartıyordu. Köle sahibi efendiler bu zenginliği yaratan köle sınıfı üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmemek için ellerinde bulunan devlet aygıtıyla yasalar çıkararak baskı ve sömürülerini meşrulaştırıyorlardı. Bir efendinin köle üzerindeki hakimiyeti sadece köleye karşı ileri sürülmüyor, diğer köle sahiplerine karşı da ileri sürülüyordu. Bir efendinin bir başka bir efendinin köle hakimiyet alanına müdahalesi kesinlikle yasaklanıyor, müdahale olması durumunda müdahale eden tarafa cezalar veriliyordu. Bu hakimiyet köle sahibi efendiye herkese karşı ileri sürülebilir mutlak bir üstünlük sağlıyordu. Köle sahipleri “Babil Devleti’ndeki, egemen güçlerdi. Hammurabi Yasaları, her şeyden önce, köle sahiplerinin menfaatlerini korumayı amaçlıyordu. Hammurabi yasalarına göre, başkasının kölesini yaralayan, zarar veren herhangi biri bu isterse başka bir köle sahibi olsun kölesi yaralanan veya zarar gören köle sahibine belli bir para cezası ödemekle cezalandırılıyordu. Herhangi bir efendinin kölesi başkası tarafından öldürülmesi halinde, suçlu olan kişi, ölen köle sahibine bir köle vermek zorundaydı. Köleler, aile durumları hiç göz önünde bulundurulmaksızın alınıp, satılıyor, hiçbir koşula bağlı olmaksızın başkasına hediye ediliyor ya da herhangi bir şey karşılığında mübadele edilebiliyorlar, mirasa konu olabiliyorlardı. Köle sahibi efendinin köle mülkiyet hakkına karşı çıkan her kimse, ağır bir şekilde cezalara tabi tutuluyordu. Bir kölenin kaçmasına, kaçırılmasına ve çalınmasına yardım eden kişi ile kaçan köle ölüm cezasına çarptırılıyordu. Her köle, efendisinin kim olduğunu belirten, simgeleyen bir damga ile damgalanıyordu. Bu damgayı silecek olan hem köle hem de her özgür birey, ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Köleler sadece üretim araçlarından değil en ilkel insani haklardan da mahrumdular. Köle sahibi efendilerin, hem üretim araçları hem de üretim gücü olan kölelerin el emekleri üzerindeki mutlak ve tam mülkiyetleri Köleci Üretim Tarzı’nın temelini meydana getiriyordu.”²³ Bu kural ve kaideler sadece Babil Devleti’nde geçerli olan bir durum veya yasa değildi, tüm Köleci Sistemlerin vazgeçilmez birer özelliği, niteliği, yasası ve mihenk taşıydı. Bu Köleci Sistemlerde sadece uygulama kısımlarında farklılıklar göze çarpıyordu.

²² Nikitin P., “*Ekonomi Politik*”, Sol Yayınları, Çev: Hamdi Konur, 1995, ss. 34 – 35

²³ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 71

Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı kendi çelişkilerini yine kendi içinde barındırıyordu. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı “Kendisini ortadan kaldıracak derin ve üstesinden gelinemeyecek çelişkileri bağrında taşıyordu. Köleci Düzen’deki köle sahibinin köleyi sömürü biçimi, düzenin ana üretici gücü olan köleleri sosyo-ekonomik olarak her geçen gün geriletiyordu.”²⁴ Bu çelişkiler bu Formasyonun sonunu hazırlayan çelişkilerden oluşuyordu. Bu çelişkiler sınıflar arasında var olan çıkar çatışmalarının sonucudur. Çünkü sınıflı toplumlar antagonist (uzlaşmaz) çelişkileri sayesinde var olur ve onlar sayesinde de yok olurlar. Köleliğe Dayanan Toplum’un bütün tarihi “Sınıflar arası mücadelelerle, kavgalarla, çıkar çatışmalarıyla yani efendilerle köleler arasındaki çatışmalarla dolu bir tarihtir. Sınıfların mücadeleleri bu sınıfların ekonomik durumlarının ve çıkar çatışmalarının kutuplaşmasının sonucudur. Sınıflı toplumlarda sınıfların çıkarları mevcut toplumsal üretim tarzı içindeki sınıfların durumları ile açıklanır ve belirlenir. Efendilerin mülklerinin ve zenginliklerinin kaynağı olan fakat yarattıkları mülkten, zenginlikten yoksun bulunan, görülmemiş bir sömürüye boyun eğen köleler, kendilerini bu mülksüzleşmeye ve sömürüye sürükleyen üretim biçimini ve siyasal rejimi ortadan kaldırmakta çıkarları olduğu gün gibi aşikardır. Ama köle sahibi efendiler bu üretim tarzını ve siyasal rejimi korumak için canları pahasına mücadele ederler. Kölelerin devrimci anlayışları çok sınırlı olsa da köleler, Köleci Üretim Tarzı’nı devirmek istedikleri müddetçe devrimci bir sınıf olurlar.”²⁵ Her sınıflı toplum, mezar kazıcılarını kendi içinde taşır. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’nın ötekileri olan köleler kendi yarattıkları fakat hiçbir zaman kendilerinin olmayan zenginliği yok etmeye başladılar. Kendi yarattıkları zenginliğe yabancı kalmaları sonucu kölelerin köle sahiplerine karşı verdikleri mücadeleler, devletlerin ve köle sahiplerinin zenginliği kaynağı olan kölelere sahip olmak için verdiği savaşlar köleci sistemin sonunu getiriyordu. Kölelik Formasyonu toplumun ana üretici gücü olan kölelerin taleplerine cevap vermiyordu. Kölelerin emek güçlerinin sonucu olan ürünlerin tamamına, asalak köle sahipleri tarafından el konulması ve bu durumun sistemin üretici gücü olan köle için dayanılmaz hal alması, bu düzenin sonunu hazırlıyordu. Köle ayaklanmaları, sistemin temelini sarsıyor ve sistemi çökertmeye başlıyordu. Üretim ilişkilerinin üretim güçlerine uyum yasası gereği, Köleliğe Dayanan

²⁴ Nikitin, “*Ekonomi Politik*”, Sol Yayınları, Çev: Hamdi Konur, 1995, ss. 34 – 35

²⁵ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 77

Üretim Formasyonu yerini ana üretici gücü köle olan Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'na kıyasla kendi emeğinin ürününe (sonucuna) belirli ölçüde daha çok temas edebildiği yeni bir düzene yani Feodal Üretim Tarzı'na bıraktı.

1.3 Feodal üretim tarzı

Feodalizm ya da Derebeylik, Ortaçağ Avrupa'sında başlayarak farklı ülke ve kıtalarda farklı zamanlarda, değişik biçimlerde ortaya çıkmış toplumsal, siyasal, ekonomik ve kısmen de kültürel bir formasyondur. Feodalizm, feodal bir beyin (senyörün) toprak mülkiyeti üzerindeki hakimiyetinin sonucu olarak serfe (köylüye) bu topraklarını kullandığı ve bu kullanım karşılığında serften vergi aldığı hiyerarşik bir düzendir. Feodalizm “Hem askeri güce, hem de toprak mülkiyetine sahip aristokratların toplumun geri kalanına özellikle seflere hakim olduğu ve onları sömürdüğü toplumsal düzendir.”²⁶ Feodal hiyerarşinin en dibinde yer alan serf, ana üretici güçtür. Feodal düzenin temel sınıfları serfler, senyörler olmakla beraber bunların yanında zanaatçılar, tacirler, tefeciler ve din adamları da bulunmaktaydı. Feodalizm'in çekirdeği, Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nın son demlerinin yaşandığı aşamada yeşermeye başlamıştı. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda köle ve toprakların hakimi köle sahipleri iken Feodalizm'de toprakların ve köylülerin hakimi senyörler oldu. Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nın ana üretici gücü olan kölelerin yerini feodalizmde serfler almaya başladı. Senyörler toprakları üzerinde sosyal, ekonomik, politik, hukuku ve askeri haklara sahipti. “Senyörlerin zenginlik ve gelir kaynağı, doğrudan ana üreticiler olan serflerin daha sonra da zanaatçıların aşırı ölçüde sömürülmesiyle oluşuyordu. Feodal Düzen'de sömürü düzeyi senyörün lehine durmadan gelişme gösterirken bu durum serfin aleyhine doğru eğilim gösteriyordu. Feodal Toplumun büyük yığınlarının yani serflerin, zanaatçıların ve onların ailelerinin kaderi üretim araçlarının mülkiyetine sahip ve aynı zamanda azınlık bir sınıf olan büyük toprak sahiplerinin yani feodal beylerin insafına kalmıştı. Üretim araçlarının bir azınlık bir grubun elinde olması, serflerin üretim araçlarından yoksun olması ve serfin sömürülmesi Feodal Toplum'da sınıflar arasında temel uzlaşmaz karşıtlığın ortaya çıkmasına neden oluyordu.”²⁷ Feodal Sistem, serflerin tamamen özgür birey olduğu bir sistem değildir. Feodal Düzen, Köleci

²⁶ Rodney Hilton, “*Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*”, Metis Yayınları, Çev: Müge Gürer - Semih Sökmen, 1984, ss. 30

²⁷ Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 159 - 160

Düzen'in sonucu olarak ve devletlerin zayıfladığı noktada ortaya çıkmıştır. Feodal Düzen'de mülkiyet hakkı, üretim araçları üzerindeki tam mülkiyet hakkına sahip feodal derebeyler ile üretim araçları üzerinde kısmi mülkiyet hakkına sahip serfler arasında bölüşülmekteydi. Feodal Üretim İlişkisi'nin temeli feodal beyin üretim araçları üzerindeki sınırsız mülkiyetine ve serf üzerindeki sınırlı mülkiyetine dayanıyordu. Serfler Feodal Düzen'de, Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda olduğu gibi alınıp satılabilirdi fakat Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda olduğu gibi öldürülemezdi. Feodal beyin, serf üzerindeki sınırlı mülkiyeti, Kölecilik Üretim Tarzı'ndaki kölelerin köle sahiplerine karşı verdikleri devrimci mücadelelerin kazanımlarıydı. Feodal Üretim İlişkisi, serflerin toprak sahibi feodal beyler tarafından sömürülmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik ve sosyal ilişkilerdi. Feodal bey topraklarının bir kısmını köleleştirici koşullar altında serflere kullanım amaçlı veriyordu. Serfin elindeki üretimin ana aracı olan toprak, feodal beyin mülkiyetindeydi. Sadece ana üretim aracı olan toprak değil diğer üretim araçları olan ve toprağın ekilip biçilmesinde kullanılan aletler ve hayvanlar da feodal beylerin mülkiyetinde bulunuyordu. Serfler bunların (üretim araçlarının) sadece kullanım hakkına sahipti. S erf, feodal beyin toprağını kullanma amaçlı aldığı için serfle feodal bey arasında bir bağımlılık ilişkisi doğuyordu. Feodal Düzen'de feodal beyin onayı ile sadece toprağın kullanım hakkı babadan oğula devredilmiyordu ayrıca sömürü ve serflik te babadan oğula devrediliyordu. Serfin doğrudan üretim araçları üzerinde mutlak ve sınırsız bir hakimiyetinin olmayışı onu üretim araçlarının sahibi olan feodal beye bağımlı kılıyordu. Böylece serf, feodal beyden kullanım amaçlı aldığı ve mülkiyeti feodal beye ait olan toprakta ya çalışmak zorunda kalıyordu ya da kullanım amaçlı aldığı toprağın karşılığını ödemekle mükellefti. Toprağın sınırsız mülkiyetinin sahibi olan feodal bey "Eğer serfin kişiliği üzerinde doğrudan güç sahibi olmasaydı ve kendine ait bir parça toprağı en temel ihtiyaçlarını gidermek için işleten bir adamı (serfi) kendisi için çalışmaya zorlayamazdı."²⁸ Serfler feodal beyin malı sayıldıkları için feodal beyden izinsiz toprakları terk edemezdi. Serfin, feodal beyden izinsiz feodal beyin topraklarını terk etmesi halinde feodal beyin serfi bulup getirme ve cezalandırma yetkisi bulunmaktaydı. Feodal bey kendi bölgesinin kanunlarını belirleyebildiği için sömürü oranlarını da istediği gibi değiştirebiliyordu. Feodal bey kendi bölgesindeki toprakların kullanım şekli ile malların taban ve tavan fiyatlarını belirleyebiliyordu.

²⁸ V. İ. Lenin, "*Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*", Sol Yayınları, ss. 195

Serfin çalışma zamanı olan toplam emek zamanı artı emek ve gerekli emek zaman olarak ikiye ayrılıyordu. “Serf, gerekli emek zamanda kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak olan gerekli ürünü elde etmek için çalışıyordu. Artı emek zamanında ise feodal beyin el koyduğu artı ürünü elde etmek için çalışıyordu.”²⁹ Artı emek serfin feodal beyden kullanım amaçlı aldığı üretim araçlarının karşılığıydı. Artı emek ile gerekli emeğin birbirine oranı sömürü oranının derecesini veriyordu. Artı emekteki her artış veya gerekli emekteki her azalış serfin aleyhine olup sömürü oranını derinleştiriyordu. Sömürü oranının arttığı her durumda ekonomik hayat serf için yaşanmaz bir hal alırken senyörler zenginliklerine zenginlik katıyorlardı. Feodal Üretim Sistemi’nde feodal bey farklı şekillerde serfin emeğini sömürebiliyordu. Feodal bey, serfe kullanım hakkını verdiği toprak için serften emek rant, ürün rant ve para rant şeklinde yollarla serfi sömürüyordu. Emek rant angarya şeklinde ortaya çıktı. Emek rantta serf, haftanın belli günlerinde 3 (üç) veya daha fazla gününde kendi veya feodal beyin üretim aletleriyle feodal beyin çiftliğinde veya arazilerinde çalışırdı. Serfin feodal beyin çiftliğinde kaç gün çalışacağı feodal bey tarafından belirleniyordu. Serf, feodal beyin çiftlik ve arazisinde çalışmadığı diğer günlerde ise kendi arazisinde çalışırdı. Serfin ortaya koyduğu artı emek ile gerekli emek birbirinden yer ve zaman bakımından ayrılabilmekteydi. Feodal Üretim İlişkileri gelişme gösterdikçe emek rant yerini ürün ranta bıraktı. Ürün rant bir çeşit ayni vergidir. Emek üründe olduğu gibi serf artık ürün rantta feodal beyin çiftliğinde veya arazisinde çalışmak zorunda değildi. Bunun yerine serfin geçimini sağlamak için feodal beyden aldığı arazinin kullanımdan elde ettiği ürünün belli bir kısmını feodal beye vermek zorunluluğu vardı. Elde edilen mahsulün kaçta kaçının feodal beye ayni vergi olarak verileceği yine feodal bey tarafından belirleniyordu. Burada gerekli emekle artı emek, emek rantta olduğu gibi birbirinden net ayrılmıyordu. Feodal beye ayni vergi olarak verilen mahsul artı emek, serfin kendine aldığı mahsul ise gerekli emek olarak kabul edilebilir. Feodal Üretim İlişkileri iyice gelişme gösterdiği zamanda ise ürün rant terk edilip yerine para rant getirildi. Para rant parasal bir vergidir. Serfin geçimini sağlamak için feodal beyden aldığı arazinin kullanımdan dolayı feodal beye parasal olarak bir vergi ödemesidir. Para rantta serf geçimini sağlamak için feodal beyden aldığı arazinin kullanımdan elde ettiği ürünün belli bir kısmını (vergi kadarını) pazarda satarak feodal beye arazi kullanım hakkı için

²⁹ Nikitin, “*Ekonomi Politik*”, Sol Yayınları, Çev: Hamdi Konur, 1995, ss. 37

parasal vergisini öderdi. Serf ürünün geri kalanını ise kendi ve ailesinin en temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırdı. Arazi kullanım bedeli veya oranları feodal bey tarafından belirlenmekteydi. İster emek rant olsun, ister ürün rant olsun, isterse de para rant olsun bunların tasarruf hakları feodal beyde olduğu için feodal bey istediği zaman bu oranları yükseltip düşürebiliyordu. Feodal beylerin savaş zamanı bu oranları insafsızca yükselttiği bilinmektedir. Feodal düzende “Toprak rantının sonuçları olan emek cinsinden rantta, ürün cinsinden rantta ve para cinsinden rantta (ki bu da ürün cinsinden rantın dönüşmüş biçiminden başka bir şey değildir) her zaman rantı ödeyen kişi yani serf, toprağı gerçekten verimli bir biçimde işleyen, bu toprağın sadece kullanım hakkını elinde bulunduran ve karşılığı ödenmemiş artık emeğı yaratan ve yarattığı bu emeğı doğrudan doğruya toprak sahibi feodal beye veren kişi olarak kabul edilmelidir.”³⁰

Feodal derebeylerin topraklarında zanaatla, ticaretle uğraşan kesimler de tıpkı serfler gibi feodal beye bağımlılıklarından dolayı feodal beye ya emek rant ya ürün rant ya da para rant şeklinde vergi ödemek zorundaydılar. Zanaat ve ticaretle uğraşan kesimin feodal derebeyin topraklarındaki ekonomik faaliyetleri onların en zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya bile yetmiyordu. Köylerde ticaret ve zanaatla uğraşan kesimin, feodal beyin topraklarındaki köylerde ekonomik faaliyetleri sınırlı olduğundan bu kesim feodal beye büyük miktarda para vererek özgürlüklerini ya kısmen ya da tamamen satın alarak ticaret ve zanaatın daha gelişmiş olduğu şehirlere göç edip buralara yerleşiyorlardı. Tacir ve zanaatkar olup ta özgürlüğünü satın alamayacak düzeyde fakir olanlar ise feodal beyin boyunduruğundan kurtulmak için derebeylikten kaçıp şehirlere sığınıyorlardı. Her gün özgürlüğüne kavuşan zanaatkar ve tacirler kentlerin nüfuslarında artışa neden oluyor ve kentlerde ekonomik hayatın gelişmesine büyük katkılar sağlıyorlardı. Feodal derebeylerin köy ve malikanelerine alternatif yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkıyordu. Bir defa özgürlüğün tadına varan özgür birey, yaşadığı kenti feodal bağımlılık ilişkilerine karşı korumak için elinden gelen her savunmayı yapıyordu. Özgür birey kentinde belediyeler ve loncalar kuruyor, senyörden kaçan köylüleri kentlerine kabul ediyor, hatta serflerin bu bağımlılıktan kurtulmaları için serfe destek bile veriyordu. Çünkü Feodal Düzen’in varlığı hem özgür kent hayatını hem de zanaatkarın ve tacirin ekonomik özgürlüğünü tehdit ediyordu. Kentlerin sosyo-

³⁰ Karl Marx, “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt III, ss.787

ekonomik olarak gelişmesi, buralarda bireyin kendi hayatına yön vermesi ve bireyin köle gibi muamele görmemesi pratiği feodal topluluklardaki serfler arasında kulaktan kulağa yayılıyordu. Bu da serflerin feodal beylere karşı direnmelerine ve feodal topraklardan kaçma teşebbüslerinin artmasına neden oluyordu. Kentli aristokratlar, kentli özgür birey ve feodal düzenin ana üretici gücü serf ile birleşerek feodal beye karşı bir savaş içine girdiler. Böylece Feodal Düzen'in temelleri sarsılmaya başladı. Feodal Düzen'in dayattığı zoraki, baskıcı ve sömürü “Biçimi köylülüğün üretkenliğinin çok düşük olmasına neden oluyordu. Köylerdeki feodal hegemonik baskı ve güç ilişkileri tarımsal üretimi istenilen seviyelerde arttırmıyordu. Kentlerdeki çalışanların (zanaatkar, tacir ve tefecilerin) serflere nazaran serbest ekonomik faaliyetlerde bulunmaları kentlerde emek üretkenliğinin artmasını sağlıyordu. Üstelik bu ekonomik faaliyetler lonca tüzükleriyle korunmaktaydı. Ekonomik ilişkilerin daha serbest yapılması ve loncaların tüzükleriyle desteklenmesi Feodal Üretim İlişkisinin tasfiyesini, feodal bağlardan arınmış yeni bir ilişkinin kurulmasını zorunlu kılıyordu.”³¹

Feodal bağımlılıktan kurtulmuş kentlerde; tüccarlar, tefeciler, zanaatkarlar, büyük ev ve toprak sahipleri ve bunların yanlarında çalışan kalfalar ve çıraklar mevcuttu. Kentlerdeki ana ekonomik faaliyetler localar tarafından yürütülüyordu. Loncalar meslek örgütlenmeleriydi. Loncalar sadece meslek gruplarının değil ayrıca kentin sosyo-ekonomik, dini, kültürel, askeri ve ahlaki yapısını belirleyen örgütlenmelerdi. Loncalar kendilerine ait kuralları ve yaptırımları olan örgütsel yapıları. Bu loncalar toplumsal işbölümünün ana dağılımını yapıyorlardı. Hiç kimse loncaya üye olmadan meslek sahibi olamıyor, herhangi bir mal üretip satamıyordu. Loncalar özellikle kentli nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapmayı planlayarak bu üretimi gerçekleştiren örgütlenmelerdi. Üretilen malların kaliteleri yine loncalar tarafından denetleniyordu. Loncalarda kalfalık ve çıraklık eğitime büyük önem veriliyordu. Kalfalıktan ustalığa geçmek için lonca tarafından belirlenen bir kurul kalfanın yaptığı işi onayladıktan sonra kalfalar ancak ustalığa geçebiliyordu. İlerde iş kurmak isteyenler öncelikle loncalarda kalfalık ve çıraklık yapmak zorundaydılar. Loncalar kenti korumak için ana askeri gücü oluşturuyordu. Loncalardaki her birey aynı zamanda kent savunmasını gerçekleştiren birer askerdi. Kentli toplumda “Zanaatçıları ve aynı meslek grubunda çalışanları bir araya getiren,

³¹ Nikitin, “*Ekonomi Politik*”, Sol Yayınları, Çev: Hamdi Konur, 1995, ss. 38 - 39

toplayan loncalar mevcuttu. Her lonca, kendi üretim grubunda üretimi düzenlemeye çalışıyordu. Misal olarak lonca bir kumaşın ölçülerini, hammaddesinin niteliğini belirliyordu. Lonca kuralları gereği, her zanaatçı, en çok iki kalfa ve iki çırak çalıştırabiliyordu. Lonca kanunları, kalfaların ücretini, zanaat eşyasının satımını, üretilen malın fiyatını belirliyordu. Loncalar, zanaatçıların karşılıklı olarak birbirlerine yardımlarda bulunduğu meslek örgütleriydi. Loncalar dinsel görevleri de yerine getiriyorlardı. Loncaların kendi kiliseleri, kendi papazları, azizleri, koruyucuları, dinsel ritüelleri vb. gibi uygulamaları vardı. Diğer yandan, her zanaat grubu, askeri bir birim görevi görmekteydi. Savaşlarda lonca üyeleri, lonca büyüklerinin komutası altında silahlanıyor kent savunmasında yer alıyorlardı.”³² Loncaların her ne kadar kentin sosyo-ekonomik yapısına olumlu katkıları olsa da lonca düzeninde kalfa ve çırakların buralarda zorlu şartlar altında çalışmasını ve bunların işverenleri, ustaları tarafından sömürülmesini engelleyemedi. Loncalar ilk başlarda her ne kadar iktisadi büyümeye katkıları olsa da katı kuralları nedeniyle sonraları bu iktisadi büyüme önünde birer engel oldular. Zanaatçıların mesleki bilgilerini kendilerine saklamaları, teknik ilerleme karşısındaki tutucu tavırları iktisadi yapının gelişmesine köstek oluyordu. Hem ürünleri üretmek için kullanılan hammadde piyasasının hem de zanaatkar, kalfa ve çırakların emek ürünlerinin tacirler tarafından sömürülmesi sonucu loncalar büyük zararlar görüyordu. Hammaddeyi tacirden alan zanaatçı ürettiği malı satamayınca üretilen bu malları borçları karşılığı ucuz fiyattan tacire satmak zorunda kalıyordu. Zanaatçılar işyeri açmak ve mal üretebilmek için tefecilere borçlanıyor ve borcunu ödeyemez duruma geliyordu. Kent yaşamının burjuva sınıfı olan tacir ve tefeciler yaptıkları ticari ve tefeci ilişkiler sonucunda loncaların dağılmasına neden oldular.

Tüccarlar, tefeciler, büyük ev ve toprak sahipleri ve büyük zanaatkarlar kent burjuvazisini oluşturuyordu. Kentlerdeki tacir ve tefecilerin ekonomik faaliyetleri, Feodal Düzen’in bağrında Ticari Kapitalist Üretim İlişkilerinin doğmasına neden oluyordu. Orta çağda tüccarlar ve tefeciler büyük miktarda sermaye biriktirdiler. Bu sermaye daha sonra birçok kapitalist işletmenin kurulmasında kullanıldı. Kentlerde üretilen ürünler kentin ihtiyacından fazlasını oluşturuyordu. Bu fazlalığın başka yerlerde satılması gerekiyordu. Fakat Feodal Düzen buna imkan tanımıyordu. Feodal beyler bu

³² Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980, ss. 183

ürünlerin kendi topraklarına girmesi ya tamamen yasaklıyorlar ya da bu ürünlerden keyiflerine göre gümrük vergisi alarak ticaretin gelişmesini engelliyorlardı. Bu durum ticaret burjuvazisi için kabul edilemez bir durumdu. Burjuva, sınıflı mülkiyetin belirsizliğe gitmesini engellemek için feodal düzen feda edilmeliydi. Sonu gelen feodal düzenin serfler tarafından yıkılmasından sonra sınıflı toplumların ortadan kalkmasını engellemek isteyen burjuvazi “Burjuva mülkiyeti sonu belli olmayan bir girdaba atmaktansa feodal mülkiyeti kurban etmeyi tercih etmiştir.”³³ Öte yandan ister feodal beylerin birbirilerine karşı savaşları olsun isterse de başka uzak diyardaki ülkelerle olan savaşları olsun feodal beylerin savaşın finansmanını sağlamaya yönelik stratejiler aramaya yönlendiriyordu. Hem savaşların finansmanı sağlamak için hem de köylerini terk edip bağımsızlıklarına kavuşan zanaatkar ve tacirlerin derebeylikteki ekonomik boşluklarının doldurmak için derebeyler serflere baskılarını arttırdılar. Böylece feodal beyler serflere kullanım hakkı için verdikleri toprakların vergilerini arttırdılar. Bu vergileri ödemekte zorluk çeken serfler efendilerine başkaldırdılar. Toplumun üretici güçleri bir kez daha kendi gelişimi önündeki engeli ortadan kaldırmaya başladı. Bu savaşa, faaliyetleri feodal beyler tarafından engellenen burjuvazi de katıldı. Feodal Düzen sarsılmaya ve yıkılmaya başladı. Geçmişteki Köleci Düzen’de Köleci Düzen’in varlık temeli kölenin emeği oldu, Feodal Düzen’de de Feodal Toplum’un varlık temeli serfin emeği oldu ve ileriki Kapitalist Düzen’de de Kapitalist Toplum’un varlık temeli “özgür” işçinin emeği olacak. Mevcut üretim tarzının yıkılması yerini Kapitalist Üretim Tarzı’na bıraktı. Üretim tarzı değişikliği sadece serfi işçi yapmadı. Üretim tarzı değişikliği özgür köylüleri, kentli işçileri, zanaatkarları, tacirleri ve feodal beyleri de proleterleştirdi. Artık Kapitalizm’in zenginlik kaynağını yaratacak milyonlarca “özgür” emekçi yığını var. Bu emekçi yığını kısmen özgürdür. Bu düzendeki özgürlük ancak bireyin aç kalması pahasına gerçekleşir. “Mevcut üretim tarzının (Feodalizm’in) Kapitalizm’e evrilmesi, mevcut üretim ilişkilerini kökten değişime zorladı. Egemen üretim biçiminin Feodalizm’den Kapitalizm’e evrilmesi kırsal alanlarda feodal beyin ve feodal beyin topraklarında yarı köle olarak üretimde bulunan serfin yerini, sayısı az olmakla beraber toprak sahibi özgür çiftçiler bırakacaktı. Serflerin büyük çoğunluğu ise daha önce sadece kullanım hakkına sahip oldukları topraklardan çıkarılarak proleterleştirildiler. Feodal Düzen’in yıkılmasıyla kırdan kente göç eden serfler ile

³³ Engels, “*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*”, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, ss. 119

zanaat araçlarını ve zanaatlarını yitirmiş eski zanaatçıların toplamından yeni bir sınıf ortaya çıkıyordu. Bu yeni sınıf işçi sınıfıydı. Sınıflı toplumunun bağımlı emekçisi olan serfe göre, köylülük ve işçilik kısmen “özgür” emek biçimleriydi. Köylülük yani özgür çiftçilik üzerinde üretimde bulunduğu toprağı kendi için işleyebildiğı, büyük kapitalist çiftliklerde tarım işçisi olmadığı müddetçe özgür emek olarak kabul edilebilir. Fakat üretim yapabilmek için elinde üretim araçları bulunmayan ve emeğini üretim araçları sahipleri kapitalistlere satmak zorunda olan kimseleri yani proleterleri de özgür emek içine sokmak anlamlı mıdır? Ama serfin feodal bey ile olan feodal ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, proleterin üretim araçları sahibi kapitalist ile olan ilişkisi kısmen daha “özgür” bir ilişki olarak kabul edilebilir. Proleter özgürlüğünü ancak aç bir karna sahip olma pahasına gerçekleştirebilir. Serf hem çalışma alanı ve zamanı içinde hem de çalışma alanı ve zamanı dışında feodal beyin buyruğı altındayken proleter sadece çalışma alanı ve zamanı içinde kapitalistin buyruğı altındadır. Proleter çalışma alanı ve zamanı dışında kapitalistin buyruğı altında değildir.”³⁴ Bu da proleteri serfe göre kısmen daha “özgür” birey yapmaktadır.

1.3.1 Klasik sömürgecilik

Sömürgecilik bir devletin veya bir ulusun başka bir devleti veya ulusu siyasal ve ekonomik olarak egemenliği altına almasına denir. En kaba tabirle bir toprağın yabancılar tarafından işgal, istila edilmesi ve kuşatılmasıdır. Sömürgecilik siyasal nedenlerden çok ekonomik nedenlerle yapılan iktisadi bir sömürü biçimidir. Sömürgecilikte temel neden veya hedef ekonomik çıkar sağlamaktır. Marc Ferro klasik sömürgeciliğı “Yerlilerin topraklarının yabancılar tarafından istila, işgal edilmesi ve işgal edilen bu toprakların kullanmak ve işletmek için bu topraklara işgalcilerin yerleşmesi”³⁵ olarak tanımlar. Sömürgeciler genellikle sömürdükleri bölgelerin yer altı ve yerüstü kaynaklarına, üretim güçlerine, üretim araçlarına ve pazarlarına el koyar. Sömürenin en temel amacı sömürgeci ülke için ucuz hammadde, enerji ve işgücü kaynağı bulmak, bunları kendi ülke sanayisi veya sektörleri için kullanmak ve kendi ülkesinde üretilen ara ve özellikle nihai malları sömürge ülkeye satarak kendi sektörlerine pazar bulma çabasıdır. Sömürgeciler sömürgelerdeki halkın sosyo-kültürel,

³⁴ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 1008 - 1009

³⁵ Marc Ferro, “*Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. - 20. Yüzyıl*”, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, Çev: Muna Cedden, ss. 19

etnik, dini değerlerine de baskı yapar. Sömürgeciler, sömürgeciliği meşrulaştırmak için bir dizi inanç değerleri veya söylemleri de yaratırlar. Sömürgeciliği kendilerine Tanrı tarafından verilen bir misyon olarak da görürler. Onların gözünde bu misyon sömürülenleri “medenileştirme”, “uygarlaştırma”, “refaha kavuşturma”, ve “kalkındırma” misyonudur. Bu yüzden sömürgeciler kendilerini, sömürdükleri insanlardan daha üstün tutarlar. Beyaz sömürgeci adam, sömürgelerdeki kaynakları kendi ülkelerine aktarmayı kendilerine hak olarak görüyordu. Çünkü beyaz adamın gözünde bu kaynaklar bu yabani yerlilerin ellerinde heba oluyordu. “Klasik sömürge döneminde Avrupalı Devletler tarafından kuşatılan ötekilerin toprakları istila ve işgal edildi. Çünkü Avrupalının düşüncesi bu ülkeleri beceriksiz sahiplerinin ellerinden alarak bu ülkeler ziyan olmasın diye sömürgeleştirerek kullanılmalıydı. Değer yaratmak adına yapılan sömürüyü meşrulaştırma süreci Avrupa Toplumu’nun kalkınma sürecini beslemiş ve desteklemiştir. Ayrıca bu sömürü sürecinde sömürülenlerin sömürenlerden bir şeyler öğrendiği yani kalkınma ve medenileşme konusunda bazı dersler aldığı hesaba katılınca sömürülenlerin karlı oldukları, ödedikleri bedelin karşılığını fazlasıyla aldıkları ifade edilmiştir.”³⁶ Beyaz sömürü sömürmekle kalmıyor aynı zamanda sömürsünü meşrulaştırıyordu. Bunun içindir ki beyaz adamın sömürgeci ideolojisini meşrulaştırıcı aygıtı olan “bilimsel” bir sürü tez ileri sürülüyordu. Bu tezler beyazın sömürsünü, sömürülenler için Tanrı’nın bir lütfuymuş gibi sunuyorlardı. Beyazın rasyonel sömürü pratiği sömürgelerdeki kaynaklara el koymakla kalmıyor hem bu doğal kaynakları hem de sömürgelerdeki değer yaratıcısı olan emeği ülkelerindeki sömürü atölyelerinde ucuz girdi olarak kullanarak ülkelerini bugünkü gelişme seviyesine ulaştırmıştır. Batı kalkınma serüveni ne rasyonel aklın ne çalışkanlığın ne bilimin ne teknolojinin ne de ahlaki üstünlüğün bir ürünüdür. Bu kalkınma serüveni bizzat yukarda da bahsedilen beyaz adamın sömürü tarihinin bir pratiği ve ürünüdür. Beyaz adamın bir kalkınma sloganı olacaksa bu slogan rasyonel akıl, bilim, çalışkanlık ve teknoloji öncülüğünde kalkınma değil sömürü öncülüğünde kalkınma olmalıdır. Beyaz toplumun temel kalkınma mistisizminin kaynağı bizzat onun sömürgeci zihniyetinde yatmaktadır.

Tacirlerin, papazların, feodal beylerin ve kralların doğu zenginliklerden faydalanmak istemeleri onları haçlı seferleriyle Doğu’ya yöneltti. Doğu’nun zenginlikleri haçlı seferleriyle Batı’ya taşınıyordu. Haçlı seferleriyle sadece Doğu’nun

³⁶ Mustafa Haşim Polat, “*Küreselleşen Kalkınma*”, Açılım Kitap, 2012, ss. 125

zenginliklerine el konulmuyor bu bölgelerin yerleşik halklarına yönelik sistematik işkenceler, katliamlar, asimilasyonlar, kültürkıymalar, tecavüzler ve soykırımlar da uygulanıyordu. Egemenlik altına alınan halklar vergiye bağlanıyor, sömürülüyordu. Haçlı seferleri dini amaçlardan çok daha kutsal bir göreve hizmet ediyordu. O da Doğu zenginliklerinin Avrupa'ya taşınmasıydı. “Haçlı Seferleri kutsal yerleri Müslümanlardan kurtarmaktan ve hac yollarının denetimini Hristiyan birliğine teslim etmekten çok başka nedenlerle Doğu'ya karşı yürütülüyordu”³⁷ Avrupa sömürgeciliği en kaba şekliyle 15. yüzyılda başladı. Feodalizm'in son aşamasında ticari ve tefeci düşüncenin artık feodal kent yaşamına sığamaması ve onun yeni ticari alanlara ulaşma arzusu, Feodal Düzen bağrında Ticari Kapitalizm'i doğuruyordu. Daha fazla üretim için daha fazla hammadde bulmaya çalışan ve üretilen yeni malların satımı için aracılık eden tacirin yeni pazarlar bulma arzusu onu sömürgecilik fikriyle tanıştırdı. Bu saikle yeni pazarlara ulaşıldı. Karada bu pazarların sınırına ulaşan beyaz sömürgeci zihniyet, bu sınırı deniz aşırı seferler düzenleyerek aştı. Deniz aşırı seferler ilk olarak sömürgeci İspanyol ve Portekizliler tarafından Afrika Kıtası'na yapıldı. İspanyol ve Portekizliler buradaki değerli madenlere el koyduktan sonra Hindistan kıyılarına vardı ve buralardaki değerli madenlere de el koydular. Hindistan tarihinde iki büyük sömürü yaşadı ve bu iki sömürü de batılı beyaz adam tarafından yapıldı. İlk sömürü Portekizliler tarafından yapıldı. Portekizliler Hindistan'ın altınlarına, baharatlarına, fildişlerine ve kumaşlarına el koydu ve bunları Avrupa pazarlarına taşıdılar. Hindistan'a ikinci ve en büyük sömürüyü İngiliz Krallığı yaşattı. 1800 yıllara kadar Hindistan dünyanın en büyük tekstil üreticisiydi. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi bu tarihe kadar Avrupa'ya Hindistan kumaşlarını götürüyor tüm dünya piyasalarına bu kumaşları ihraç ediyordu. Birleşik Krallık'ta gerçekleşen sanayi devrimiyle birlikte artık İngiltere daha önce ürettiğinden daha ucuza tekstil (dokuma) ürünleri üretmeyi başardı. Buharlı makinelerin icadı emekten tasarruf sağlıyor, seri ve hızlı üretimi gerçekleştiriyordu. Böylece Birleşik Krallık tarihinde hiç görülmediği kadar üretim fazlası dokuma mallarına sahip olmaya başladı. “İngiliz buharlı üretimi ve bilimi, tüm Hindistan'ın tarım ve imalat sanayi arasındaki ilişkisini, bağını kökünden söktü.”³⁸ Sanayi devrimine rağmen İngiltere'nin makinalı fazladan üretimi Hindistan'ın geleneksel yöntemlerle üretilen tekstilini serbest

³⁷ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 827

³⁸ Karl Marx & Friedrich Engels, “*On Colonialism*”, Foreign Languages Publishing House, 1959. pp. 36

piyasa koşullarında alt edemiyordu. Çünkü Hindistan İngiltere'ye nazaran halen daha ucuza tekstil ürünü üretiyordu. İngiltere kendi aleyhine olan bu durumdan kurtulmak için sömürgeci olmanın avantajını kullanarak İngiliz Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla dünya piyasasına sürdüğü Hindistan tekstil ürünleri üzerine yüksek gümrük vergileri koydu. Bu da Hint tekstil ürünlerinin pazar bulamamasına sebep oldu. Pazar bulamayan geleneksel Hint tekstili çöktü. İngiltere sömürgeci avantajını kullanarak çok düşük gümrük vergileriyle kendi tekstil ürünlerini Hindistan pazarına soktu. İngiliz tekstili Hint tekstilinin yerini doldurmaya başladı. İngiltere tekstil ürünlerini Hindistan piyasasına sokarak bir zamanlar dünyanın en büyük tekstil üreticisi olan Hindistan'a artık tekstil ürünü satıyordu. "Hindistan'ın geleneksel yerli üretimi olan ürünlerin fiyatları Avrupa'nın sanayi ürünlerinin fiyatlarından çok daha ucuz bir düzeydeydi. Bundan dolayı Avrupa malları Hindistan mallarıyla rekabet edip Hindistan yerli üretimini yıkacak düzeyde değildi. Onun için Avrupalı adam serbest rekabetle alt edemeyeceğini düşündüğü Hindistan yerli üretimini hem ekonomi hem de ekonomi dışı faktörleri devreye sokarak yok etme yoluna gitti. Yerli ve geleneksel üretimi yıkılan Hindistan sosyo-ekonomik olarak alt üst oluşlar yaşadı. Kapitalist birikim çevre ülkeyi sömürüp sanayisizleştirirken merkez ülkeyi sanayileştiriyordu."³⁹ Kapitalistler ve sömürgeciler serbest piyasa koşullarında alt edemedikleri rakiplerini her türlü hile, hurda ve baskıya maruz bırakarak alt etme yoluna giderler. Burjuva ideologlarının azgelişmişlere önerdikleri serbest piyasa ekonomisi bugün gelişmiş diye tabir edilen ülkelerin sanayileşme süreçlerinin hiçbir aşamasında yoktu. Sanayileşmelerini korumacı politikalarla tamamlayan bugünün gelişmiş ülkeleri sanayileşmelerini sağladıktan ve rakiplerini saf dışı ettikten sonra serbest piyasa ekonomisinin birer savunucuları olarak piyasaya çıktılar.

1492 yılında Cenovalı denizci Kristof Kolomb Amerika kıtasına vardı. Bu yeni varılan topraklar "keşif" olarak nitelendirildi. Bu "yeni bilinen" topraklar İspanya Krallığı'nın toprakları ilan edildi. Yerlilerin binlerce yıldır yaşadığı toprakları kendi krallıklarının mülkü ilan etmek ne kadar acı ise ve bu toprakları "keşif" diye kabul etmek te o kadar acıdır. Sömürgeci batı zihniyeti bu toprakları sömürmekle kalmıyor aynı zamanda bu topraklarda yaşayan yerli halkı yok sayarak bu vardıkları yerleri

³⁹ Fikret Başkaya, "*Azgelişmişliğin Sürekliliği*", Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 74 - 75

“keşif” diye tanımlıyorlardı. Halbuki keşif kelimesi daha önce kimse tarafından bilinmeyen bir şeyi bulmak veya ortaya koymaktır. Peki keşif diye adlandırılan bu toprakların halkları bu toprakları bilmiyorlar mıydı ve bu topraklarda yaşamıyorlar mıydı? Elmayı yeniden keşfetmek ne kadar anlamsızsa yerleşiklerin, yerlilerin binlerce yıl yaşadıkları toprakları da keşfetmek o kadar anlamsız ve boştur. Ama beyaz adamın ırkçı, Eurocentric düşünce biçimi buna izin vermemektedir. İspanyol ve diğer sömürgeciler, deniz aşırı seferlerle Kızıldereli, Maya ve Aztek Uygarlıklarının binlerce yılda biriktirdiği değerleri, zenginlikleri yok edip talan ettiler. Bu uygarlıkların insanlarına katliamlar yaşattılar, kadınlarını kendilerine cariye yaptılar, öldürmedikleri erkek, kadın ve çocuklarını kurdukları manifaktürlerde, çiftliklerde ve plantasyonlarda köle gibi çalıştırdılar. Dünyanın nerdeyse tüm kadim halkları, uygarlıkları “Bu cani sömürgeciler tarafından soykırıma uğratıldılar. Bu uygarlıkların doğal kaynaklarına sömürgeciler el koydu bu kaynakları zapt ettiler. Bu uygarlıkların özgür bireyleri köle yapıldı, bağımlı emekçiye dönüştürülerek emekleri sömürüldü. Sömürgeci zihniyet bu yerli insanları köle yapmakla, sömürmekle yetinmeyip bu insanlara kültürkırım ve soykırımlar yaşattı. Bu kültürkırım, yalnızca kıyıma uğrayanların değerlerinin yok olmasına sebep olmadı, insanlığın toplumsal kültürel evriminin parçası ve ürünü olan pek çok değer de yok edilmesine sebep oldu.”⁴⁰ Avrupa dışındaki zenginlikler beyaz adamın iştahını öyle kabartıyordu ki her geçen gün yeni yerler beyaz adam tarafından sömürgeleştiriliyordu. İngiliz ve Hollanda gemileri Avustralya’ya ulaşarak buradaki Aborjin halkının zenginliklerine el koydu. Deniz aşırı seferler sonrası yeni “keşiflerle” daha önce hiç kullanılmamış yeni, bakir hammadde kaynaklarına ve pazarlara ulaşıldı. 15. yy. yapılan “keşifler” sonucu “keşfedilen” yerlerdeki zenginlikler Avrupa’ya taşındı. Amerika Kıtası’nın, Avustralya’nın, Hindistan’ın değerli madenleri ve Kara Kıta’nın (Afrika’nın) bol insan emeği Batı Avrupa’da gelişecek olan Kapitalizm’in temelleri için Batı Avrupa’ya aktarılıyordu. 1500 ile 1900 yıllar arasında başta Amerika ve Avrupa olmak üzere çeşitli ülkelere köle olarak yaklaşık 100 milyon Afrikalı’nın taşındığı tahmin edilmektedir. Beyaz adam, Siyah Kıta’nın beyaz kabusu oldu. Beyaz sömürgeci, Kara Kıta’nın kara tarihinin başyazarıdır. 400 yıl süren bu köle ticareti, Afrika Kıtası’nın en üretken insanları ve kaynakları, sonradan kalkınmış ülke olarak adlandırılacak ülkelerin kalkınma ana kaynakları olacaktır. Üretken nüfusunu, değerli

⁴⁰ Şenel, “*Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 1027 - 1028

madenlerini kaybetmek ve onca sömürüye maruz kalmak elbette ki Kara Kıta'yı bugün dünyanın en yoksul kıtası haline getirecektir. 400 yıl boyunca köle olarak taşınan bu köleler en ağır işlerde çalıştırıldı. “Yeryüzü Lanetlileri'nin” (sömürülenlerin) Amerikan ekonomisine kattıkları değer Amerikan sanayisinin Amerikaya kattığı değerden çok daha fazlaydı. Amerika'da babasına bakılmaksızın siyah kadından doğan her çocuk köle olarak görülüyordu. Bugün kalkınmış ülkelerin kalkınma serüveninin temelinde Kara Kıta'nın alın teri ve diğer sömürgeleştirilen ülkelerin ellerinde çalınan kaynakları yatmaktadır. Klasik sömürgecilik sonucu Batı Avrupa hiçbir tarihte göremeyeceği bir sermayeye, refaha, zenginliğe ve kalkınmışlığa sahip olurken kaynakları çalınan, talan edilen bugünün az gelişmiş ülkeleri diye tabir edilen ülkeler ise açlığa, yoksulluğa, sefalet ve gerikalmışlığa zorlandı. Bugün “Dünyanın bu gerikalmış ülkelerinin neredeyse hepsi bir zamanlar ya geleneksel sömürge ya da yarı-sömürge ülke durumundaydılar. Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilerek geri kalmaya zorlanmış bu ülkeler, Avrupa'nın ucuz hammadde ve gıda maddesi kaynağı ve yatırım alanları olarak sömürüle gelerek büyük sömürgeci kapitalist devletlerin hammadde hinterlandı ve tarımsal plantasyonu haline geldiler. Tarihsel açıdan, az gelişmiş ülkelerin gerikalmışlıklarının ilk nedeni sömürülmeleridir. Siyasal açıdan emperyalist ülkelerin az gelişmiş ülkelere etki gücünü yitirmiş siyasal feodal kalıntıları destekleme, sürdürme ve bunları dayatması bu ülkeleri az geliştirmiştir. Ekonomik açıdan bakınca hem piyasalarını hem de kârlarını kendi ülkeleri dışında bulan ve sömürgeci kapitalist devletlerin az gelişen ülkelerdeki bir adacığı olan yabancı ve yerli sermayeli işletmeler sömürülen ülkelere yatırımlarını hammadde veya tarımsal plantasyon alanlarına yönelterek ihracat endüstrilerini büyütme yoluna gitmeleri az gelişen ülkeleri az gelişmiş ülke haline getirdi.”⁴¹

Kalkınma Ekonomisi Batı Kapitalizm ve sömürgeci düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin ve onun türevi olan Kalkınmanın Batı'da gelişmesini dinsel ve kültürel bir olguya bağlayan Max Weber sömürü ve bağımlılık ilişkilerini ağızına bile almıyordu. Max Weber öteki halkların gerikalmışlığının asıl nedeni olan sömürü tarihini bilerek veya kasten unutturmaya ve onu saklamaya çalışan bir burjuva ideoloğudur. O bireyin ekonomik davranışlarını dinle açıklamaya

⁴¹ Maurice Dobb, “*Kapitalizm, Sosyalizm, Az gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Çev: Mehmet Selik, (1981), ss. 123

çalışmıştır. Kapitalizm'in papazlığına soyunan Max Weber Kapitalizm'in ve kapitalist kalkınmanın Batı Avrupa'da ortaya çıkmasının nedenini şöyle açıklamaktadır. Kapitalizm'in Batı Avrupa'da ortaya çıkmasının nedeni "Sermayedarların ve kapitalist işverenlerin hatta işçi sınıfının eğitilmiş kesiminin Protestan Ahlak'a sahip"⁴² olmalarıdır. Weber Kapitalizm'in Batı'da gelişmesini kültürel ve dini nedenlere indirgemıştır. Weber Protestanlık ile Kapitalizm arasında bağ kurmaya çalışmıştır. "Protestanlık ile modern kapitalizm arasında biri diğerinin sonucu olacak şekilde açıklanamayacak açık bir ilişki vardır. Fakat Protestan inanç ve ahlakın ekonomik faaliyeti etkilemesi beklenenden oldukça uzak ve farklıdır."⁴³ Kapitalizm'in Batı'da ortaya çıkmasını dinle açıklamak gayet zorlama bir çıkarımdır. Bu çıkarım elbetteki kendini üstün görme, Eurocentrik ve kendini "Tanrı tarafından kutsanmışlığın" vermiş olduğu müthiş bir egonun sonucudur. Weber'e göre Kapitalizme ulaşmanın iki şartı vardır. Birinci şart "Özgür emeğin rasyonel bir biçimde örgütlenmesini içeren burjuva sınıfına dayalı işletmelerin varlığı"⁴⁴ ve ikinci şart ise "Çağdaş ekonomi etiğinin asketik (dünyevi olarak bireyin kendini çalışmaya, mesleğin icrasına adanması ve bunun için çalışması) Protestanlık'ın rasyonel ahlakı sonucu olan kapitalist ruhun varlığıdır."⁴⁵ Weber birinci şartın gerçekleşmesini ikinci şartın olmasına bağlayarak kapitalizmin Batı Avrupa'da ortaya çıkıp gelişmesinin asıl nedeni Batı Avrupa'da var olan Protestan Ahlak'ın varlığına bağlamaktadır. Weber'e göre Kapitalizm'in Ruhu aslında Protestan Ahlak'ın ruhudur. Kapitalizm'i var eden değer ve onu ete, kemiğe büründüren şey Protestan Ahlak'tır. Ona göre modern çağın ruhu olan rasyonelliği yaratan Protestan Ahlak'tır. Protestan Ahlak'ın rasyonelliği "Girişimlerin yeniden yapılanmasını, üretim ve üretimin etkililiğini en üst düzeye çıkararak işletmeleri rasyonel olacak şekilde yeniden organize eder."⁴⁶ Elbette ki Protestan Ahlak'ın (Batı Avrupa) öteki toplumlar üzerinde yüzyıllarca yaptığı soygun, talan, vurgun, katliam ve sömürü göz ardı edilirse veya saklanmaya çalışılırsa nihayetinde hem Protestan Ahlak hem de kapitalist düşünce yapmış olduğu sömürüden hem aklanmış olacak hem de muteber bir düzeye ulaşacaktır.

⁴² Max Weber, "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*", Tutku Yayınevi, 2014, Çev: Mehmet Ökten, ss. 33

⁴³ Anthony Giddens, (1971), "*Capitalism and Modern Social Theory*", Cambridge University Press, pp. 125

⁴⁴ Weber, "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*", Tutku Yayınevi, 2014, Çev: Mehmet Ökten, ss. 19

⁴⁵ A.g.e., ss. 22

⁴⁶ Giddens, (1971), "*Capitalism and Modern Social Theory*", Cambridge University Press, pp. 126 - 127

Soygun, talan, vurgun, katliam ve sömürüden aklanan Protestan Ahlak ve Kapitalizm ilerlemenin gelişmenin mihenk taşı olarak kabul edilecektir. Papazlar, insanların işledikleri günahları Tanrı'nın evi olan kilisede kendilerine söylemesiyle (ortaya çıkarmasıyla) günahları çıkarırken Kapitalizmin papazlığına soyunan Max Weber ise Kapitalizm'in ve Protestan Ahlak'ın yüzyıllarca işlemiş olduğu sömürü baskı, şiddet, talan, soygun, sömürü, katliam ve vurgunu örtmeye çalışmaktadır. Ve gerçekte de Kapitalizm'in Ruhunda var olan, onu yaratan, ortaya çıkaran, palazlayan değer olan Protestan Ahlak, aslında sömürü "ahlak"ıdır. Max Weber'in bahsettiği Modern Endüstriyel Kapitalizm'in temelinde sömürü ilişkileri yatmaktadır. İster Kapitalizm densin isterse allanıp pullanarak Modern Endüstriyel Kapitalizm densin isterse de farklı türevler üretilerek İnsancıl Kapitalizm densin o sömürü ilişkileri olmadan kendini var edemez. Kapitalizm'in Büyüsü ve Ruhu sömürü ilişkisinde yatmaktadır. Bu büyü ve ruh sömürü düzeni ortadan kalkınca bozulacaktır. Çünkü bu büyüü ve ruhu ayakta tutan, besleyen sömürüdür. Sadece din adamalarının, papazların yapabileceği bir şekilde Kapitalizm'i Protestan Ahlakı'nın bir sonucu olarak görmek, onu dinsel yani Tanrısal bir gücün tezahürü olarak addetmek Kapitalizm'i mutlak ve son üretim tarzı olarak insanları daha kolayca kandırabilmenin bir başka yoludur. Ve papaz Max Weber Kapitalizm'e Tanrısal bir güç yükleme çabası içine girmiştir. Max Weber'e göre Modern Endüstriyel Kapitalizm'in Ruhu, Protestanlık'ın ve nihayetinde de Tanrı'nın Ruhu'dur. Protestan Ahlakı Tanrı Ahlakı olduğuna göre Modern Endüstriyel Kapitalizm de Tanrı'nın eseri ve tezahürüdür. Ve Tanrı'nın eseri olan şeyler mutlak ve sondur. Bunlar eleştirilemezler, sorgulanamazlar ve değiştirilemezler. Bunlara koşulsuz iman esastır. Weber, toplumların hem Kapitalizm'e hem de Protestanlık'a mutlak bağımlılıklarını önermekte ve istemektedir. "İmparatorluğun ekonomik açıdan en gelişmiş olan ve zenginlerinin en çok bulunduğu, doğal kaynaklar bakımından ya da ilişki ağları bakımından en uygun yerler, özellikle de zengin kentlerin birçoğu XVI. yüzyılda (yy.) Protestanlık'ı kabul eden bölgelerdedir. Ve bunların etkisi bugün Protestanların ekonomik kavgada var olmalarını sağlıyor. Protestanların içinde bulunduğu bu durum o zamandan bu yana şu tarihsel soruyu sormamıza sebep olmaktadır. Kilise devriminin gerçekleşmesi sonucunda bu bölgelerin ekonomik olarak gelişmiş bölgeler olması üzerindeki etkisi nasıl açıklayabiliriz?"⁴⁷ Ve Max Weber

⁴⁷ Weber, "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*", Tutku Yayınevi, 2014, Çev: Mehmet Ökten, ss. 35

sonunda ağızındaki baklayı çıkarıyor. Kitabının adı Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu olan Max Weber zenginliğin, kalkınmanın, refahın, rasyonelliğin kaynağını Protestan Ahlak olarak görüyor. Zira kilise devriminin gerçekleştiği yerler Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Zenginlik, kalkınma ve refaha kavuşmak için insanları Protestanlık'a davet ederek aynı zamanda bir Protestan misyoneri oluveriyor. Batı'nın XVI. Yüzyılda yakaladığı gelişme sömürü düzeni olmasaydı Batı bugün bu seviyelerde olacak mıydı acaba? Bu sorunun cevabı elbetteki hayırdır. Yoksa sömürü düzeni onları hala ihya etmeye devam etmeseydi bu düzende ısrarcı olmazlardı. "Weber'in Batı kalkınma serüvenini Protestanların rasyonelliğine bağlayıp diğer ırkların ise irrasyonelliğine, tembelliğine bağlaması doğru bir yaklaşım değildir. Bugün Avrupa ve Amerika'nın yaşadığı refahın, kalkınmanın kaynaklarından en önemlisi Yerli ve Zenci diye tabir edilen insanların alın terlerinde yatmaktadır."⁴⁸ Eğer yerli ve Zenci halklar bu derece sömürülmeseydi Batı bu gelişmişliğe asla ulaşamayacaktı. Şuan halen devam eden sömürü, bağımlılık, eşitsiz değişim ve ticaret ilişkileri Batı'da bu refahı ve kalkınmışlığı devam ettirmektedir. "Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde reformcu tabakalar, kilise ve dini otoritenin insanların yaşamları üzerindeki etkilerinin çok olmalarından değil, bilakis kilise ve dini otoritenin bu yaşamlar üzerindeki etkilerinin az olmasından yakınmaktadır."⁴⁹ İnsanları Protestanlık'a davet etmekle yetinmeyen zihniyet, şimdide insanların özgürlük alanlarını dini yollarla kısıtlamaya onları tek kalıba sokmaya çalışmaktadır. "Kapitalizm'in Ruhu kavramıyla kastedilen şey özel bir anlam içermektedir. Ve bu Kapitalizm modern, çağdaş Kapitalizm'dir. Burada bahsedilen Kapitalizm Batı Avrupa ve Amerikan Kapitalizmi'dir. Bugün Çin'de Hindistan'da Babil'de ve Orta Çağ'da da Kapitalizm var. Buralardaki Kapitalizm'in yoksun olduğu şey etikti."⁵⁰ Bir defa Max Weber kitabını yazdığı dönemler 1900 yılların başlarıdır. Bu dönemlerde Çin Hindistan hatta Babil ve Orta Çağ'da Kapitalizm'in var olduğundan bahsetmek yalancı ikiyüzlü burjuva ahlakının, yalan söylemekten asla çekinmediğinin göstergesidir. Yaklaşık olarak M.Ö. 2000'li yıllarda yani 4000 yıl önce var olan Babil Uygarlığı'nı Kapitalist ekonomik düzenle yönetildiğini söylemek ne tarihsel ne de ekonomik gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

⁴⁸ Başkaya, "*Çığırından Çıkmış Bir Dünya*", Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2006, ss. 61

⁴⁹ Weber, "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*", Tutku Yayınevi, 2014, Çev: Mehmet Ökten, ss. 36

⁵⁰ A.g.e., ss. 54 - 55

Zaten toplumların geçirmiş olduğu ekonomik formasyonların evrimi Weber'in tezini çürütmektedir. Max Weber söyleminde yani Babil ve diğer Uygarlıkları kapitalist olarak tanımlamasının temelinde Karl Marx'ın toplumların yaşadığı sosyal, ekonomik evrimler tezini çürütme güdüsü yatmaktadır. Weber bunu yaparken de burjuva ahlakının bilimdisiliğini ortaya çıkarmıştır. Max Weber tıpkı öncülleri ve ardılları gibi Kapitalizm'i ezeli ebedi bir sistem olarak görmekteydi. Toplumlari, onların tarihlerini ve sosyo-ekonomik yapılarını kendi tarih ve yapılarıyla kıyaslamaları, Batı "Uygarlığının" bir hastalığı olmuştur. Farklı olanı kendine göre tanımlama, yorumlama kendini ötekilerden üstün görme çabasının ürünüdür. Ötekilerin tarihlerini, kültürlerini ve sosyo-ekonomik yapılarını kendi yapılarıyla karşılaştırıp kendilerini ötekilerden üstün gördüler. Onlar ötekiler için gerikalmış, vahşi, uygar olmayan, barbar ve daha nice küçük gösteren sıfatlar türettiler. Batı yıllarca masallar üretip duruyor. Batı'nın hem kendileri hem de Ötekiler için ürettiği geçmiş, şimdi ve gelecek bir kurgudan ibarettir. Batı kurgu yazının az gelişmişler için ürettiği tezler az gelişenlerin az gelişmişliğinin asıl nedenini gizlediği için sorgulanmalıdır. Aksi takdirde bu kalkınma yazınının reçetlerinin az gelişmiş ülkelerde uygulanması az gelişenlerin az gelişmişlik sorununu azdırmaktan öteye geçmeyecektir. "Hem geçmişleri hem de gelecekleri kurgulanan bizler yani az gelişmiş diye nitelendirilen ülkelerin halkaları başkaları tarafından kurgulanmaktan kurtulmak yani hem kendi geçmişini hem de kendi geleceğini belirleyen aktörler olmak için Kalkınma İktisat yazınıni eleştirel gözle yeniden okumalıyız. Kalkınma yazınından yarar sağlayabilmenin yolu bize başkaları tarafından dayatılan geçmiş, şimdi ve geleceğe ait tanımlamaları, nitelendirmeleri tarihsel perspektiften geçirerek gerçekliği yeniden analiz etmek olacaktır. Geçmiş, şimdi ve geleceğin doğru algılanıp ve yeniden tahlil edilmesi biz yani geçmiş ve gelecekleri kurgulanmışlar için özgürleşme ve kurtuluş yoludur."⁵¹ Kapitalizm'in hangi tarihsel koşullarda ortaya çıktığı gün gibi aşikarken ve diğer ülkelerin Kapitalist Üretim Tarzı'na ne zaman geçtikleri belliyken kalkıp henüz kapitalistleşmemiş ülkeleri, toplumları "zaten onlarda Kapitalizm'i yaşıyorlardı" demek burjuva ahlakının gerçek yüzünü göstermektedir. Evet işte ikiyüzlü, yalancı Protestan Ahlakı'nın eseri olan Kapitalizm de bu ahlakın yansımasından başka bir şey değildir. Ve bu ahlakın ürünü efendileri hariç insanlığın geri kalanına vaat edebilecekleri hiçbir şey yoktur. Weber'in

⁵¹ Fuat Ercan, "*Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik*", Bağlam Yayınları, 2009, ss.11

düşünceleri Ötekileri hep despot, geri kalmış, aşağılık, sömürülmeyi hak eden; Avrupalıyı ise üstün gören bir bakış açısından öteye geçemedi. Weber Avrupa merkezci bir bakış açısına sahipti ve kendisini hiç bir zaman Avrupa ırkçısı özelliklerde Protestan mezhebinin şovenisti olmaktan alıkoyamadı. “Papaz” Max Weber hayatı boyunca kapitalist vurgunun, talanın, sömürünün ve en çokta emperyalizmin en yılmaz savunucusu, neferi olmuştur. Weber gibi bir papaz olan ve Weber’den farklı düşünmeyen Alfonso De La Mota Y Escobar da “Zenginliğin olmadığı yere Avrupalı ve dolayısıyla da İncil de girmez.”⁵² diyordu. Onlar, ötekilerin değil efendilerinin penceresinden hayata bakıyorlardı. Ve bundardır ki sömürü düzenini kutsayıp meşrulaştırmaya yönelik söylemler içine girdiler.

“Azgelişmişlik dünyası sefalet ve insanlık dışı bir dünyadır. Bu dünyanın karşısında Avrupa Dünyası refah içinde yan gelip yatmaktadır. Avrupa’nın bu refahı tam anlamıyla skandal niteliğindedir, zira bu dünya kölelik mantalitesi üzerine kurulmuştur, kölelerin kanlarıyla beslenir, onun refahı doğrudan doğruya bu azgelişmiş dünyanın toprak üstü ve toprakaltı zenginliklerinden kaynaklanır. Avrupa’nın mutluluğu ve kalkınması Afrikalıların, Arapların, Hintlilerin ve Sarı Irkın ölü bedenleri pahasına ve bu ırkların döktükleri terlerle sağlanmıştır.”⁵³ Bugün Avrupa’nın zenginliğinin, refahının kaynağı sömürdükleri halkların emeklerinde, kaynaklarında yatmaktadır. “Köle ticareti yapan sömürgeciler ülkelerine sömürgeleştirdikleri ülkelerden o ülkenin özellikle en genç, sağlam, kabiliyetli, güzel, güçlü ve sağlıklı bireylerini götürdüler. Afrika ve sömürgeleştirilen ülkeler en üretken ve en verimli üretim güçlerden mahrum bırakıldı. Bu kayba ve kanamaya hiçbir ülke veya kıta dayanamazdı.”⁵⁴ Bu kanama ve kayıp elbetteki Afrika ve diğer sömürgeleştirilmiş ülkeleri geri kalmışlığa ve kalkınmamışlığa zorlayacaktı. Avrupa’yı var eden değerler öteki halklardan çaldıkları değerlerdir. Sömürgeci ülkeler çaldıkları değerlerle kendilerini kalkındırırken değerlerini çaldıkları ülkeleri de bu değerlerden mahrum bırakarak onları azgelişmişliğe zorladılar. Gelişmiş ülkeleri yaratan azgelişmiş ülkeler olduğu kadar azgelişmiş ülkeleri de yaratan gelişmiş ülkelerdir. Azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki bu ilişki sömürü sayesinde var oldu. “Avrupa sözcüğü tam anlamıyla Üçüncü Dünya’nın yarattığı bir

⁵² Frank A. G., “*Lümpen Burjuvazi Lümpen Gelişim*”, Gökkuşu Yayinevi, Çev: A. Yılmaz, 1995, ss. 6

⁵³ Frantz Fanon, (1962), “*Yeryüzünün Lanetlileri*”, Avesta Yayınları, Çev: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, (2007), ss. 90 - 91

⁵⁴ Raimondo Luraghi, “*Sömürgecilik Tarihi*”, E Yayınları, Çev: Aydın Emeç, 2019, ss. 213

şeydir. Onun içine gömüldüğü zenginlikler, az gelişmiş ülkelerden çalınmış olan zenginliklerdir. Bu zenginlik bize ödenmesi gereken bir tazminattır.”⁵⁵ Beyaz adam sömürgelere haydutlarını, şiddetini, zorbalarını, zorbalıklarını, silahlarını, dinini, kirli ideolojisini, baskı rejimini ve sömürsünü götürdü, karşılığında yerlilerden en üretken insanlarını, en değerli, en anlamlı ve en güzel her şeylerini aldı. Beyaz sömürü “Yeryüzü Lanetlileri”nden sadece anlamlı ve güzel olan şeylerini ellerinde almadı onları az gelişmişliğe, sömürüye, sefalet ve yoksulluğa zorladı. “Sömürgelerdeki kilise beyaz adamın kilisesidir, üstelik bizi sömüren yabancıların kilisesidir. Bu kilise yerliyi, Tanrı yoluna değil, fakat beyaz adamın (efendinin), ezenin yoluna çağırır.”⁵⁶ Sömürgeciler sömürdükleri yerlere yalnızca sömürü unsurlarını değil aynı zamanda yaptıkları sömürüyü meşrulaştıracak olan inandıkları “Tanrısal” öğelerini de taşıdılar. Tanrısal öğelerini, yaptıkları sömürüye alet ettiler. Beyaz adam sömürsünü devam ettirebilmek ve meşrulaştırmak için her yolu mübah görüyordu. İster doğrudan isterse de dolaylı sömürü olsun öteki halkların üstüne karabasan gibi çöken bu sömürü düzeninden kurtulmadıkça hiç kimse, hiçbir millet ve hiçbir devlet için gerçek kalkınmadan bahsedilemez.

1.4 Kapitalist üretim tarzı

En dar anlamıyla Kapitalizm, toplumsal üretim araçlarının özel girişimcinin elinde toplandığı ve toplumun geri kalanının üretim araçlarından yoksunlaştırıldığı ve proloterleştirildiği üretim tarzıdır. Maurice Dobb Kapitalizm’i “Üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan üretim araçlarının (sermaye, araç, alet, yapı ve mal stoklarının) özel yani bireysel mülkiyette bulunduğu ekonomik bir sistem”⁵⁷ olarak tanımlar. Üretim araçlarının belirli bir sınıfın elinde toplanması, hem üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyiyle hem de ilkel sermaye birikiminin belirli ellerde toplanmasıyla bağlantılı gelişen bir süreçtir. İkel sermaye birikimi iki yolla meydana geldi. Birincisi Feodal Düzen’in son evresinde tacir ve tefecilerin yaptıkları ekonomik faaliyetler sonucunda ellerinde harcamayacaklarından fazla bir sermaye birikmiş olması ilkel sermaye birikimini sağladı. İkincisi ise Kapitalizm’in ana ilkel sermaye birikimini sağlayan klasik sömürgecilikle (merkantilist düşünce klasik sömürgecilik ilişkileri içinde

⁵⁵ Fanon, “*Yeryüzünün Lanetlileri*”, Avesta Yayınları, Çev: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, (2007), ss. 96

⁵⁶ A.g.e., ss. 40

⁵⁷ Dobb, “*Kapitalizm, Sosyalizm, Az gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Çev: Mehmet Selik, (1981), ss. 1

değerlendirilebilir) belirli grupların elinde toplanan sermaye birikimi Kapitalist Üretim İlişkilerinin doğmasına neden olacak ilkel sermaye birikimini sağladı. Hem Feodal Düzen'in son aşamasında tacir ve tefecilerin elinde toplanan ilkel sermaye birikimi hem de klasik sömürgecilikteki sömürü düzeyi, Kapitalist Düzen'in altyapısını hazırlayacak sermaye birikimini hazırlamış bulunmaktaydı. Batı'da gelişen Kapitalizm, klasik sömürgecilikle beraber emperyalist ilişkileri de işin içine katarak sömürü ve bağımlılık ilişkilerini gittikçe derinleştirdi. Sömürgecilik öncesi ile sömürgecilik sonrası Batı Dünyası ile Sömürgeleştirdiği Toplumlar arasındaki gelişme ya da refah düzeyi taban tabana zıttır. Beyaz adamın “gelişme” düzeyi; onun sömürdüğü, yıktığı uygarlık düzeyiyle eşit durumdadır. Klasik sömürge dönemlerinde “Sömürgeci ile sömürülen ülkeler arasındaki ekonomik, askeri ve teknik farklılıklar önemsiz derecede birbirinden küçüktü. Sömürgeci ülkeler ile sömürülen ülkeler aralarındaki ticaret de küçük düzeydeydi. Sayısal değer olarak verecek olursak, sömürge döneminde sömürgeci Avrupa'daki yaşam düzeyiyle, Asya'daki sömürge ülkelerin yaşam düzeyi arasında fark 1 ya da 1.5 kat idi. Sömürge ülkeleri ve sömürgeci haklar için asıl sefalet, yoksulluk ve yıkım kapitalist endüstri devrimi ve emperyalizmle beraber geldi. Sömürülen ile sömüren arasındaki yaşam düzeyi farkı Paul Bairoch'un hesaplarına göre, 1860 öncesi oranı 1 iken bu oran 1'den 1860'ta 1.9'a, 1914'te 3.4'e ve 1950'de 5.2'ye ulaştı. Sömürgecilik döneminden bu yana sömürülenler ile sömürenler arasındaki bu farkın, oranın durmaksızın büyüdüğünü görmekteyiz.”⁵⁸ Azgelişenler ile gelişmişler arasındaki refah düzeyi sürekli açılmakta sömürü her geçen gün daha da derinleşmektedir. Demek ki gelişmişliği ve azgelişmişliği yaratan süreç bizzat Kapitalizm'in kendisidir. Eğer Kapitalizm olmasaydı gelişmişlik ve azgelişmişlikten söz edemezdik.

Üretim güçlerinin ihtiyaçlarına ve gelişmişliğine cevap veremeyen Feodal Düzen, üretim güçleri tarafından yıkıldı. Yıkılan Feodal Düzen'in yerine üretim güçlerine cevap verebilen yeni bir üretim tarzı olan Kapitalist Formasyon kuruldu. Sermaye “uygarlığının” Feodal Düzen içinde gelişmesi “Yeryüzünün Lanetlileri” (serfler) için yıkım içinde yıkımı yaratmıştır. Feodal Formasyon içinde, sömürgeciliğin ve Ticari Kapitalizm'in yaratmış olduğu ilkel sermaye birikimi o kadar arttı ki bu sermayenin bir şekilde üretime katılmasını zorunlu kılıyordu. İlkel sermaye birikimi

⁵⁸ Ferro, “*Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. - 20. Yüzyıl*”, İmge Kitapevi Yayınları, 2002, Çev: Muna Cedden, ss. 45 - 46

böylece endüstri kapitale dönüştü. Feodal Düzen içinde 15. yy. sonlarına doğru ilk önce Fransa ve daha sonra İngiltere’de büyük yün ve bez (dokuma) manifaktürleri kuruldu. Büyük dokuma manifaktürlerinin, yüne olan taleplerinden dolayı yün fiyatları artıyordu. Yündeki bu fiyat artışı feodal beylerin bir kısmının tarımsal üretimden vazgeçip kendi çiftliklerinde büyük miktarlarda koyun sürüleri yetiştirmelerini tetikliyordu. Çünkü yünün getirisi, tarımsal üretimin getirisinden daha fazlaydı. Feodal Beylerin “Koyun sürüleri yetiştirmek için meralara ihtiyaç vardı. Bunun için tarlaların meraya (otlağa) dönüştürülmesi gerekiyordu.”⁵⁹ Bu tarlaların mülkiyeti feodal beylerde olup kullanım hakları ise serflerin elindeydi. Koyun sürülerinin mera ihtiyacını karşılamak için, feodal beyler serflere kullanım için verdikleri toprakları serflerin ellerinden geri almaya başladı. Feodal beylerin bu toprakları serflerden alarak mera olarak kullanmaları, zaten topraktan başka hiçbir üretim aracı olmayan serflerin kentlere göçünü kolaylaştırdı. Feodal bir derebeylikte yüzlerce hatta binlerce serfi besleyen toprak, buraların mera yapılmasıyla sadece feodal beyin koyunlarına bakacak düzeyde birkaç serfin çoban olarak tutulmasını zorunlu kılıyordu. Koyun sürülerine bakanların haricinde, geri kalan topraksız serfler, kentlere göç eden yoksullar yığınını her geçen gün büyütüyordu. Feodal Üretim Tarzı’ndan Kapitalist Üretim Tarzı geçişine tanık olan ünlü İngiliz yazar Thomas More ünlü eseri Utopia’da dönemin zenginlerinin açgözlülüğünü, köylülerin ve işsizlerin ise yaşadığı zorlukları, sefaleti ve sancıları şu şekilde dile getiriyor. “Başka diyarlarda o kadar tatlı, o kadar tokgözlü ve uyumlu olan koyun sürüleri, İngiltere’de öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar. Bu koyun sürüleri kasabaları, kırları, köyleri ve evleri silip süpürüyorlar. İngiltere’nin en ince, en değerli yününü çıkaran krallığın her yanındaki feodal beyler, soylular, zenginler, hatta en saygın rahipler bile toprak için birbirine giriyorlar. Bu zavallılar en rahat şekilde yaşamalarına rağmen, topraklarının sağladığı gelirlerden memnun değiller. Halkın sırtından geçinerek işsiz güçsüz oturup keyif çattıkları halde, devlete ve topluma hiçbir faydaları olmamalarına rağmen bu asalakların gözleri doymuyor. Bu açgözlüler geniş tarım topraklarını boşaltıp kilise hariç tüm evleri, ağılları yıkıp otlak yapıyorlar. Bu efendiler ormanları, parkları yıkıp bu yerleri çölleştiriyorlar. Bu açgözlü beyler binlerce dönümlük yerleri kuşatıp içindeki yoksul, zavallı çiftçileri kadın-erkek, çoluk-çocuk ve

⁵⁹ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt”, İnter Yayınları, ss. 82

genç-yaşlı demeden aileleriyle evlerinden çıkarıyor, onları bilmedikleri yerlere gitmeye zorluyorlar. Doğdukları yerlerden karınlarını doyuran, topraktan ağlayarak uzaklaşan bu zavallılar barınacak yer bulamıyorlar. Ellerinde olan her şeyi yok pahasına satan bu zavallılar paraları bitince aç karınları doyurabilmek için dilencilik ve hırsızlık yapmaktan başka çareleri kalmıyor. Bu zavallılar serseri diye yakalanıp zindana atılıyor, çoğu ise idam ediliyor. Oysaki nedir bu insanların suçları? Bu zavallılar çalışmaya can attıkları halde, hiç kimse kendilerine iş vermiyor. Hem hangi işe girebilirler ki? Toprağı ekip biçmekten başka hiç şeyden anlamazlar ki. Eskiden yüzlerce serfin çalıştığı ekilip biçilen topraklarda şimdilerde koyunları otlatmaya bir tek çoban yeter olmuş. Bu yeni düzenin kötü bir başka sonucu da yiyecek özellikle buğday fiyatlarının aşırı düzeyde artmasıdır. Koyun sürüleri o kadar arttı ki belli bir süre sonra koyunlarda hastalık çıktı ve sürülerin büyük çoğunluğu telef oldu. Sanki Tanrı sömürgeçlerimizin doymak bilmez pintiliğini cezalandırmak istermiş gibi. Keşke Tanrı bu felaketi koyunların değil de, pintilerin başına indirseydi. Büyük koyun sürüleri yok olunca yün fiyatları öyle yükseldi ki, en yoksul dokumacılar yün satın alamaz, giysilerini yünde dokuyan fakirler ise yün alamaz oldular. Alın size bir sürü işsiz daha. Koyun sayısı aşırı derecede artmasına rağmen yün fiyatları düşmüyordu. Çünkü satıcılar azalmış koyun sürüleri sahipleri tekelleşiyor. Yün ticareti birkaç zengin fırsatçının eline geçiyor, onlar da bu yünleri satmakta acele etmezler, ta ki yün fiyatları istedikleri seviyelere ulaşana dek. Aynı sebeple başka hayvan fiyatları da arttı, hem daha da fazla; çünkü sütçülük, yağcılık, tarım yapılmayınca bu işlerde kullanılan hayvanlar hiç yetiştirilmez oldu. Büyük beylerimiz koyunlara verdikleri önemi öküze, ineğe vermiyorlar tabi. İngiltere dünyanın en mutlu ve müreffeh ülkelerinden biri olabilecekken bu açgözlüler yüzünden en büyük acıları çeken ülkesi oldu.”⁶⁰ Thomas More’ un gerçekte karışık ironik söylemi yani “koyunların insanları yemesi” Batı Avrupa’da gelişen Kapitalizm’in şimdi olduğu kadar doğuşunda da nelere mal olduğu ve ne kadar acımasız bir düzen olduğunu gözler önüne seriyor. “Koyunların” yerlerinden ve topraklarından ettiği serfler şehirlere akın ediyor, burada yedek işsizler ordusuna katılıyorlardı. Yeni kurulan dokuma manifaktürleri için ucuz iş gücü kaynağı bulunmuştu. İş bulanlar ağır koşullar altında çalışıyor, bulamayanlar ise dileniyorlardı. Devlet bu mülksüzlere karşı zalimce yollara başvurdu. Bu zalimce uygulamalardan biri “16. yüzyılda İngiliz Kralı VIII. Henry

⁶⁰ Thomas More, “*Utopia*”, Oda Yayınları, Çev: Fatma Gökben Aksu, (2009), ss. 28 - 29

iktidarında 72.000 insanın “serserilikten” dolayı darağaçlarına asılması”⁶¹ oldu. “Modern” Kapitalist “Uygarlık” insanları sadece topraklarından, evlerinden, ailelerinden ve üretim araçlarından etmiyordu, onları serserilikle suçluyor, dokuma manifatürlerinde gayri insani şartlarda köle gibi çalıştırıyor, bu da yetmiyormuş gibi bir de bu insanları canlarından ediyordu. Yeni kurulan kapitalist dokuma manifaktürlerinde feodal bağlarından, zincirlerinden kurtulan üretici güçler, devasa meta üretimi yapıyordu. Bu devasa meta üretiminin dünya ticaretine açılması Feodal Düzen tarafından engelleniyordu. Ve güçlü bir devlet yapısının olmaması büyümekte olan kapitalist işletmeleri Feodalist tehlikeden koruyamıyordu. Mutlak monarşik, büyük ve güçlü devletler oluşturularak meta uygarlığının, güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Nitekim Adam Smith “Devlet, mülkiyetin güvenliğini ve devamlılığını korumak için var olduğu müddetçe, aslında zengini yoksula karşı ya da malı ve mülkü olanı, malı ve mülkü olamayana karşı savunmak için kurulduğu sürece anlamlıdır.”⁶² diyordu. Liberallerin İktisat Bilimi’nin babası olarak nitelendirdikleri ve Kapitalizm’in en büyük ideoloğu olan Adam Smith aslında devletin neyi korumak için ortaya çıktığını gayet iyi tarif ediyordu. Devlet sınıflı toplumun ürünü olduğu müddetçe “İktisadi olarak egemen olan sınıf yani üretim araçlarını ellerinde bulunduran sınıf, siyasal olarak da egemen olacaktır.”⁶³ İktisadi hayatı biçimlendirenler siyasal hayatı da biçimlendiriyorlar. Thomas Hobbes’in canavar Leviathan’a benzettiği ulus devletler; burjuva sınıfının çıkarlarını koruyan ve bu sınıf için koruyucu bir zırh olurken işçi sınıfı için onu baskı altına alan ve onun alın teriyle beslenen kapitalisti savundukça işçi sınıfı için sürekli bir canavar halini alacaktır.

Kapitalist elinde bulundurduğu parayı sermayeye çevirebilmesi için onu üretim sürecine dahil etmesi gerekir. Bunun için ise kapitalist üretim araçları ve üretim güçlerini bir araya getirmelidir. Kapitalistler bir araya gelen üretim güçleri ve üretim araçlarını kullanarak, işleyerek meta yığını üretirler. Bu meta yığınları satılarak sermaye birikim sürecini oluşturur. “Kapitalistin elindeki parayı sermayeye çevirmesi için kapitalistin emek piyasasında özgür emekçiye çalışma arzusuyla hazır bulması gerekir. Bu piyasada emekçinin iki şekilde özgür olması demektir. Birincisi emekçinin bağımsız

⁶¹ SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, “*Politik Ekonomi Ders Kitabı I. Cilt*”, İnter Yayınları, ss. 82

⁶² Adam Smith, “*The Wealth of Nations*”, MetaLibri Digital Library, (2007), pp. 553

⁶³ Leo Huberman, “*Sosyalizmin Alfabeti*”, Sol Yayınları, Çev: Alaattin Bilgi, 2005, ss. 27

ve özgür bir birey olarak meta halini alan kendi emek gücü üzerinde istediği gibi hareket edebilmeli, tasarrufta bulunabilmelidir. İkincisi emekçinin sahip olduğu kendi emek gücü dışında elinde satabileceği başka bir meta olmamalıdır. Yani emekçi kendi emek gücünü üretime yönlendirmesi için gerekli olan bütün üretim araçlarından yoksun olacak düzeyde özgür olması gerekmektedir.”⁶⁴ Kapitalist Formasyon’un iki ana varoluş önkoşulu vardır. Birincisi hiçbir üretim aracına sahip olmayan ve açlıktan ölme tercihini bir yana bıraktığımızda hayatını idame edebilmek için kapitaliste emek gücünü satmaktan başka çaresi bulunmayan, bireysel olarak “özgür” fakat ekonomik olarak kapitaliste bağımlı proleterin varlığı, ikincisi ise üretimin kristalize olmasını sağlayacak birikmiş bir sermayenin varlığıdır. Kapitalizm’in en büyük “yeteneği” bu iki unsuru bir araya getirip devasa bir meta üretim kapasitesine sahip olmasında yatar. Marx Kapitalizm’i ve onun zenginlik kaynağını şöyle tanımlar. “Kapitalist Üretim Formasyonu’nun hakim olduğu toplumların zenginliği, devasa miktarlara varan meta üretim kapasitesinde yatmaktadır.”⁶⁵ Kapitalizm bu iki önkoşulu bir araya getirip sermayenin yeniden ve sürekli üretim döngüsünü sağlamayı amaçlar. Kapitalist üretimin “Nihai hedefi sermayeyi sürekli yeni bir üretim döngüsüne sokmaktır.”⁶⁶ Kapitalistin amacı sermayeyi metaya, metayı da nihayetinde kullandığı sermayeden daha büyük bir değere dönüştürmektir. Karl Marx kapitalistin amacını kitabı *Kapital*’de şu şekilde açıklar. “Kapitalistler üretimde iki şeyi amaçlar. Birincisi kapitalist mübadele değeri içeren bir kullanım değeri, satılmaya konu olacak bir nesne, kısacası bir meta üretmeyi amaçlar. İkincisi kapitalist üretimi gerçekleştirmek için meta piyasasında satın aldığı metalara yani üretim araçlarına ve emek gücüne ödediği toplam değerinden daha yüksek bir değere sahip olan bir meta üretmeyi amaçlar. Kapitalistin hedefi sadece bir kullanım değeri değil onun hedefi aynı zamanda bir meta, sadece kullanım değeri değil aynı zamanda bir değer ve sadece bir değer de değil aynı zamanda artı değer üretmektir.”⁶⁷ Meta soyut emek gücünün somut ürünüdür. Meta, soyut emeğin kendisinde kristalize olmuş (cisimleşmiş), somut biçimlidir. Elbette ki meta üretimi Kapitalizm öncesi Formasyonlarda da vardı. Fakat Kapitalizm öncesi Formasyonlarda (Köleci veya Feodal Düzen’de) basit meta üretimi vardı. Basit meta üretimi, serflerin ve

⁶⁴ Marx, “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt I, ss. 171

⁶⁵ A.g.e., ss. 49

⁶⁶ Başkaya, “*Çığırından Çıkmış Bir Dünya*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2006, ss. 81

⁶⁷ Marx, “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt I, ss. 189

zanaatkarların bireysel emeğiyle ürettikleri ürünleri, yine kendi bireysel çabalarıyla pazarda satmasına dayanan basit işbölümü ürünleriydi. Basit meta üretiminde serf ve zanaatkarlar emeğini değil emeklerinin ürünlerini satarlardı. Basit meta üretiminde parayla ifade edildiği iki türlü dolaşım biçimi vardır. Birincisi basit meta dolaşımı olup basit dolaylı trampa yani şu şekilde $M - P - M$ (Mal – Para – Mal) formüle edilen, ikinci ise $P - M - P$ (Para – Mal – Para) şeklinde formüle edilen yani paradan sermaye yaratan süreçtir. Basit meta üretiminin basit dolaşımında üretici ürettiği metayı ihtiyaç duyduğu diğer metaları satın alabilmek için üretiyordu. Üreticiler elinde bulunan metaları satarak ihtiyaç duyduğu metaları satın alırlardı. Yani satın almak için satma işlemini gerçekleştiriliyordu. Buna basit meta dolaşımı denmesinin nedeni bu işlemin sadece ihtiyaçları giderme yani tüketim amaçlı yapılarak işlemin (döngünün) tamamlanıyor olmasıydı. Burada sermaye birikimi söz konusu değildir. $M - P - M$ sürecinde amaç kullanım değeridir. Sermaye birikim sürecini oluşturan $P - M - P$ şeklinde gerçekleşen süreçtir. $P - M - P$ gerçekleşen süreçte amaç satmak için satın almaktır. $P - M - P$ sürecinde amaç metanın kullanım değeri ihtiyacı karşılamak olmadığından sürecin bir sınırı yoktur. Bu işlem sınırsız kez yapılabilmektedir. $P - M - P$ sürecinde malların değişim değerinden yararlanarak sermaye birikim süreci hedeflenir. “Metaların basit dolaşımı yani meta satın almak için meta satmak ($M - P - M$ dolaşımı) sadece dolaşımla ilintisi olmayan bir amacı yerine getirmek yani kullanım değeri elde etmek için velhasıl ihtiyaçları giderme amacıyla yapılır. Fakat paranın sermaye olarak dolaşımı ($P - M - P$ dolaşımı) başlı başına bir amaç halini alır. Çünkü değer büyümeye ancak bu hareketin ($P - M - P$) tekrarlanmasıyla olur. Bu yüzden $P - M - P$ dolaşımında sermayenin hareketi sınırsızdır.”⁶⁸ $P - M - P$ dolaşımı sayesinde paradan para yaratma süreci kendini sürekli tekrar eder. Bu dönüşüm sınırsız bir biçimde yapılabilmesi kapitalist burjuvanın iştihayı kabartır.

Kapitalist Formasyon’un ana üretici gücü olan proleter emeğinin ürününü değil, bizzat değeri yaratan emek gücünün kendisini satar. Emek gücünü kapitaliste satan proleter pazar için devasa meta üretimi ortaya çıkarır. Emek, metada cisimleşince iki karakteristik niteliğini ortaya çıkarır. Birinci nitelik meta herhangi bir insani gereksinimi karşılamak için ortaya çıkar. Yani bu metanın bir kullanım değerine sahip olmasıdır. Herhangi bir gereksinimi karşılamayan şey yani kullanım değeri olmayan bir

⁶⁸ A.g.e., ss. 156

şey Kapitalist Sistem’de meta olamaz. Şunu da unutmamak gerekir ki Kapitalist Düzen’de kullanım değerine sahip her şey meta değildir. Bir şeyin meta olabilmesi için iki özelliğe sahip olması gerekir. Birinci özellik o metanın emek ürünü olması, ikinci özellik ise satış için üretilmiş olması gerekir. İkinci nitelik ise kullanım değerine sahip olan metanın bir de değişim değerine sahip olmasıdır. Değişim değerini yaratan unsur metanın bir kullanım değerine sahip olmasıdır. Yani bir metada değişim değerini olması için o metanın bir kullanım değerine sahip olması gerekir. Değişim değeri aslında metaların birbiriyle olan nicel ilişkilerinin yansımasından başka bir şey değildir. Peki metaların bu nicel ilişkisini belirleyen şey yani metanın değerini belirleyen ve yaratan unsur nedir? Metaların değerini belirleyen unsur onların üretilmesi için harcanan emek zamandan başka bir şey değildir. Metada kullanılan emek zaman ne kadar fazla ise metanın değeri o kadar fazla, metada kullanılan emek zaman ne kadar az ise metanın değeri de o kadar az olur. İster değer densin, ister de fiyat densin bir metanın değerini belirleyen şey şüphesiz ki onda kullanılan emek zaman miktarıyla ölçülür. Yoksa metanın fiyatını belirleyen arz ve talep koşulları değildir. “İster emek gücünün değeri olsun isterse de herhangi başka bir metanın değeri olsun bunların değeri arz ve talep tarafından belirlendiğini ifade ederseniz tam bir hata yapmış olursunuz. Arz ve talep metaların pazar fiyatlarının geçici dalgalanmalardan başka bir şey düzenlemez. Arz ve talep bir metanın neden kendi pazar fiyatının yani değerinin altında veya üstünde satıldığını açıklar. Bu karşıt güçler (arz ve talep) eşitlendikleri (dengelendikleri) anda birbirilerini hareketsiz kılarlar. Yani arz ve talep dengelendiklerinde sağ veya sol yönde etkin olmalarını kaybederler. Arz ve talep eşitlendikleri, dengelendikleri ve etkin olmaktan çıktıkları anda bir metanın pazar fiyatının, metanın kendi gerçek değeri yani metada kullanılan emek zaman değeri ile çakışır ve eşitlenir.”⁶⁹ İşte kapitalist sömürü tamda burada başlıyor. Diğer tüm girdi maliyetleri veri iken metanın pazarda kendi değerine satılması yani kendinde mündemiç olan emek zaman değerine satılması ile kapitalistin işçiye ücret olarak verdiği değer arasındaki fark, artı değeri yani sömür değerini (miktarını) ortaya çıkarır. Çünkü kapitalist proletere ürettiği değerın tamamını değil, belirli bir kısmını ücret olarak verir. Proleterin, ürettiği değerden daha düşük bir değeri ücret olarak elde etmesi ya da alması ve üretim değerinin geri kalanını kapitaliste bırakmasıyla kapitalistin sermaye birikim sürecini başlatır. Artı değeri yaratan işçi,

⁶⁹ Marx, “*Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kar*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, (1987), ss. 92

yarattığı artı değere yabancılaşıyor. Kapitalist Formasyon’da “Proleterya kendi eseri olan ve kendisinin ürettiği değer yani meta tarafından köle haline getirilerek, bizzat bu değeri yarattığı için tahakküm altına alınıyor, sömürülüyor ve eziliyor. Eğer işçi sınıfı kapitalist tarafından sömürülmeseydi metanın paraya, paranın da sermayeye dönüşmesi mümkün olmazdı.”⁷⁰ Kapitalist proletere ne kadar düşük bir emek gücü değeri verirse artı değerini o kadar büyütür. Kapitalistle proleter arasındaki uzlaşmaz karşıtlık kimin daha fazla değere el koymasıyla başlar. Birinin karı diğerinin zararı uğruna gerçekleşir. Toplumsal ve bireysel emekten ortaya çıkan bu artı değer, sermaye birikim sürecinin yegane kaynağıdır. Sermaye denen olgu birikmiş yani karşılığı ödenmeyen emekten başka bir şey değildir.

Kapitalizm’in ortaya çıkışı ve yükselişi sadece emeği sömürüp ucuzlatmakla kalmadı, Kapitalizm ile ilişkiye giren ona dahil olan her şeyi sömürdü, ucuzlattı ve basite indirgedi. Kapitalizm, değeri fiyata indirgedi. O değdiği, temas ettiği her şeyi alınıp satılabilen basit, ucuz nesnelere dönüştürdü. Kullanım değeri olan her şeyi sadece değişim değerine indirgedi. Doğanın bir parçası ve aynı zamanda doğaya bağımlı olan insanı doğadan koparıp onu doğanın efendisi haline getirdi ve sonra insanı da alınıp satılan bir metaya dönüştürdü. İnsanı parçası olduğu şeye yabancılaştırdı. İnsan ihtiyaçlarının ve yaşamının vazgeçilmezi olan doğayı sadece sermaye birikim sürecinin bir parçası haline getirdi. Kapitalizm’in ortaya çıkışı ve yükselişi “Bize toplumun bir parçası olan ve toplumdan bağımsız olmayan çoğu kadının, yerlilerin, kölelerin ve sömürgeleştirilmiş hakların, toplumun bir üyesi olmadıklarını ve en çokta insan yerine koyulmadıklarını fikrini verdi. Bunlar insan sayılmayan kişilerdi. Bunlar doğanın parçasıyken Kapitalizm ile toplum dışına itildiler, ötekileştirildiler, yok sayıldılar ve ucuzlaştırıldılar.”⁷¹

1.4.1 Kapitalizm ve modernizm

Modernizm, temelleri Rönesans ve Reform Hareketleri’yle atılmış, 16. ve 17. yüzyıldan günümüze kadar devam eden ve içinde bulunduğumuz değişme, değişim, farklılaşma, başkalaşma ve bir durumdan başka bir duruma geçme süreçlerini ifade eden bir kavramdır. Modernizmin içi dolu kavramsal bir kelime olarak ortaya çıkışı Batı

⁷⁰ Başkaya, “*Çığırından Çıkış Bir Dünya*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2006, ss. 84

⁷¹ Raj Patel & Jason W Moore., “*Yedi Ucuz Şey (Doğa, Para, Emek, Bakım, Gıda, Enerji ve Yaşam) Üzerinden Dünya Tarihi*”, Kollektif Kitap, Çev: Serkan Gündüz, (2019), ss. 36

aydınlanma tarihiyle özdeştir. Batı Aydınlanma Çağı; bireyin düşünce ve düşünme yapısında kırılma yaratarak bireyi dini, dogmatik ve geleneksel bağlardan kurtarıp onu bilimle beraber kendi akli, deneyimleriyle “hamlıktan kurtarıp olgunlaştırması” yani bireyi aydınlatma çabası ve ürünüdür. Aydınlanma din, Tanrı ve geleneklerin bireyi ve toplumu baskılamasına karşı çıkarak toplumu ve bireyi bu baskıdan kurtarma ve o bireyi özgürleştirme çabasıdır. Özgürleşen birey, kendinin ve diğer şeylerin tanrısı, yaratıcısı olur. Bireyi sınırlayan dinsel yapılardan, geleneklerden, önyargılardan ve ideolojilerden kopuşla beraber her birey kendi aklıyla kendi aydınlanmasını yaşaması hem bireysel özgürleşmeyi hem toplumsal aydınlanmayı hem de ilerlemeyi sağlayabilecektir. Aydınlanma Felsefesi rasyonel akıl, bilimi, özgürlüğü, evrenselliği, ilerlemeyi ve eleştiriyi ön planda tutar. Çünkü ortaçağ Avrupa’sının yöneticileri, kralları ve din adamları yüzyıllarca aklın ürünü olan bilimsel düşüncüyü yasaklamışlardı. Bu yasakları delen çoğu düşünür, aydın, bilim insanı çeşitli işkencelere tabi tutulmuş veya öldürülmüştü. Modernizmin yıkmaya başladığı batı Avrupa dogmatik ve skolastik düşüncesi, Aydınlanma Felsefesi’yle tamamıyla kırıldı. Böylece her türlü ilerlemenin, bilimsel ve felsefik düşüncenin önü açılmış oldu. Avrupa ortaçağ karanlığında, yıllarca toplumsal hayatın nesnesi olan birey, Aydınlanma Felsefesi’yle artık toplumsal hayatın hem öznesi hem de nesnesi haline gelir. Yani birey aydınlanma sürecinin hem kölesi hem de efendisi olur. İşte tamda burada Batı Aydınlanma Felsefesi modernizmin bir türevi halini alır. Batı Aydınlanma Felsefesi hem modernizmden etkilenmiş hem de modernizmi etkilemiştir.

Toplumsal yaşamda bazı durumları, olayları veya kavramları anlamlandırabilmek veya açıklayabilmek için onları karşıtlarıyla açıklama ve tanımlama çabası içine girmek gerekir. Bu diyalektik hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Nasıl ki az gelişmişliği anlayabilmek için onun karşıtı gelişmişliğin ne demek olduğunu bilmek gerekirse, aynı şekilde modernizmi kavramsal olarak anlayabilmek için de modernizmin karşıtı olan anti moderni, eskiyi, geleneği ya da köhneyi bilmek ve bunu zıttıyla karşılaştırmak gerekir. Modernizm, en dar anlamıyla eski durumdan kopma, ayrılış, yeni bir duruma geçme veya geçiş olarak tanımlanabilir. Wallerstein’in deyiimiyle “Modernizm zamansal olarak yeniyi tanımlarken, gelenek ise zamansal olarak eskiyi,

köhneyi, premodernizmi yani modernlikten öncesini tanımlar.”⁷² Eski ile yeni arasındaki fark, değişiklik modernliğin hem kendisi hem de sonucudur. Modernizm, toplumsal ve bireysel “Hayatın devam etmekte olan pratiklerini örgütleyen, mistik ilahi düzenler, derebeylik hakları, dinden kaynaklı haklara ve bunların yarattığı tüm eşitsizliğe, dengesizliğe ve zenginliğe karşı bir başkaldırıdır.”⁷³ Modernizmde yeni bir evreye geçiş ya da yeni olma durumu, modernizm için bir son durak değil aksine başka yeni bir duruma geçme için bir ön durak veya evredir. Modernizm tinsel, bütün donuk ve mat ilişkilerin, feodal bağların, öte dünyacılığın ve metafiziğin reddi olup bunların tasviye edildiği, bunların yerine maddi, maddeci ve budünyacı olan sınırsız bir gelişme arayışıdır. Yani imgesel dünyadan simgesel dünyaya geçiştir. İnsanlığın sosyo-ekonomik, tarihsel, kültürel evriminde keskin bir kırılmayı işaret eden bir devrimdir. Modern hayat, bireyi içkin olduğu doğadan koparacak ve onu içkin olduğu doğanın efendisi yapmakla yetinmeyecek aynı zamanda bireyin bir zamanlar parçası olduğu doğayı metalaştırma serüvenini de başlatacak bir süreç olacaktır. Endüstri toplumuyla beraber modern bireyin tüm ilişkileri metaya indirgenecek ve tüm ilişkiler maddeleşecektir. Artık hem birey hem de ilişkileri uhrevi değil dünyevi bir görünüm kazanacaktır. Dünyevileşen modern birey artık bu dünyanın misafiri değil bu dünyanın bizzat ev sahibi, efendisi olarak dünyayla ilgili her türlü tasarrufta bulunmayı kendine hak olarak görecektir. Böylece modern birey ilişkiye girdiği her şeyi dünyevileştirecek ve onun sahibi olacaktır. Modern birey dünyevileştirdiği her şeyi hızlı bir şekilde tüketme amacı gütmektedir. Bu öyle bir tüketimdir ki canlı hayatı hatta dünyayı yok etme tehtidiyle baş başa bırakmıştır. Modern toplumun artık tek bir amacı tüketim için tüketim olacak. Tüketim için tüketim ideolojisi modern toplumun hastalıklı bir düşünce yapısı olup hem “yaratıcı yıkımı” hem de “gösteri toplumunu” doğurmuştur. “Modern üretim koşullarının hakim olduğu toplumlarda yaşam uçsuz bucaksız bir gösteriler yığını olarak topluma sunulur. Doğrudan yaşanmış olan her şey gerileyerek bir temsile dönüşmüş durumdadır.”⁷⁴ Bu yaratıcı yıkım ve “gösteri toplumu” bireyi bir girdabın içine sokar. Bireyin yaşadığı girdap yarattığı her süreci yıkmayla baş başa bırakır ki bu da modern bireyin paradoksallığını doğurur. Yani değiştirip, dönüştürme ya da yaratıcı yıkım isteği modern bireyin aynı zamanda anti modern olma yönünü de ortaya çıkarır.

⁷² Immanuel Wallerstein, “*Tarihsel Kapitalizm*”, Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, (1992), ss. 63

⁷³ Ercan, “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009, ss. 30

⁷⁴ Guy Debord, “*Society Of The Spectacle*”, Rebel Press, Translated by: Ken Knabb, pp. 7

Modernizm bireye, “Serüven, güç, heyecan, coşku, gelişme vererek kendini ve dünyasını değiştirip ve dönüştürme olanağı veren bir süreçtir. Fakat bu süreç aynı zamanda bireyin sahip olduğu, bildiği ve olduğu her şeyi yok etmekle tehdit eden bir süreçtir. Modern yaşam coğrafi, etnik, sınıfsal, ulusal, ideolojik ve dinsel her türlü ayrıştırmanın ötesine geçerek insanlığı birleştiren bir karaktere bürünür. Ama bu çelişkili, paradoksal bir birliktir. Bireyi sürekli bir birleşmenin parçalanmanın, yenilenme ve değişip dönüşmenin; acı ve belirsizliğin; mücadele ve çelişkinin içine sokar.”⁷⁵ Modernizmde yeni olan süreç, belli bir süre sonra artık eski olma özelliği taşıyan bir evre olur. Modernizm kavramı sürekli, devinimli, tamamlanmamış ve asla tamamlanmayacak bir süreçtir. Bu devinim eskiyi sürekli olarak kırma, değiştirme ve ortadan kaldırma çabasıdır. Eskiye kırma, geleneksel olandan vazgeçiş ve kopuş sürecidir. Geleneksellikten modernleşmeye geçiş aşamasında “Birey modernleşmenin hem nesnesi hem de öznesi olur. Yani birey modernlik sürecinin yaratıcısı olurken aynı zamanda bu sürecin bizzat çıktısı yani ürünü de olur. Modernlik böylece yeni bir toplum yaratmakla kalmaz aynı zamanda yeni bir insan da yaratır.”⁷⁶ Modernlik toplumun durağan yapısından devingen yapısına geçiştir. Bu devingen yapı toplumu veya bireyi eski, köhne, gizemli, uhrevi ve doğaüstü tüm kalıplardan kurtararak ona özgür bir toplum veya birey olma şansı veren bir dünyevileşme, çağdaşlaşma sürecidir. Bu çağdaşlaşma kendisiyle sürekli bir yarış halindedir. Bu yarışta şeyler katılaşmadan, kemikleşmeden buhar olup uçuyor. Modern toplum, durağan değil devinimli, stabil değil hareketli, katı değil akışkandır. Gelişme değişim, dönüşüm ve sürekli devingenlik modern birey ve toplumun büyüğü ve özüdür. Bu özden vazgeçiş modern bireyin ve toplumun çöküşünü getirir, modern bireyin ve toplumun büyüğünü bozar.

Y. W. Von Goethe modern hayatın daha yeni başladığı batı toplumunun çalkantılarını, değişimlerini görecektir ve bu dönemi tüm ayrıntılarıyla 60 yılda tamamlayabildiği Faust isimli eserine aktaracaktır. Kitabın başkarakteri ve modern toplumun yeni bireyi olan Faust her bilgiye ve evrenin tüm gerçekliğine ulaşmak için Mephistopheles ya da Mefisto (Hristiyan mitolojisinin şeytanlarından biri) ile anlaşma yapacak. Bu durum Faust’u bir girdabın içine sokacaktır. Faust’un girdabı, gerçekliğe

⁷⁵ Marshall Berman, “*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*”, İletişim Yayınları, Çev: Ümit Altuğ – Bülent Peker, (1994), ss. 27

⁷⁶ Ercan, “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009, ss. 33

ulaşmak için tüm ahlaki ve toplumsal değerlerden vazgeçip ve bu değerleri değiştirip dönüştürme yani gelişme, modernlik uğruna şeytan ile anlaşma yapmasıdır. Yaşam uğruna olması gereken modernlik, yerini modernlik uğruna olan yaşam, Faust'un gelişme trajediyası oluverir. Bu trajedi Faust'un özyıkımıdır. Gelişme uğruna kendinden, hayatından ve zevklerinden vazgeçştir. Faust "Hiç kimsenin karşılaşmak ve yüzleşmek istemediği bir trajedidir. Bu trajediyle ne kalkınmış ülkelerin ne gerikalmış ülkelerin ideologları ne sosyalistleri ne de kapitalistleri yüzleşmek ister. Ama bu trajediyi herkes tekrar tekrar canlandırıp yaşamaktadır. Faust bir eleştiri olmakla beraber daha çok bir meydan okumadır. Bu meydan okuma insanın gelişme uğruna yaşaması değil gelişmelerin insan uğruna olması gerektiği yeni bir modernlik yapısı, süreci tahayyül etme ve yaratma gayretlerini içerir."⁷⁷ Goethe'nin Faust kitabının başkarakteri olan Faust dünyanın tüm bilgilerini, gerçekliği arama hevesi uğruna Mefisto ile işbirliği yapıp ruhunu nasıl şeytana satmışsa, modern toplumun modern bireyi de gelişim, değişim uğruna ruhunu kapitalist moderniteye satmıştır. Ruhunu Kapitalizm'e satan modern aydınlanmacı kapitalist birey, kendi özyıkımını gerçekleştirmiştir. Kendi özyıkımını gerçekleştiren birey, hem toplumun hem de doğanın yıkımına sebep olmuştur. Kapitalizm'in modern bireyi bizzat yarattığı düzenin nesnesi halini almıştır. Kapitalizm'in modern bireyi nesne olan metayı üretirken hem kendisi nesneleşmiş hem de yaratmış olduğu nesneye bağımlı hale gelmiştir. İnsanın yaşama amacının aracısı olması gereken meta, insanın yaşama amacı olmuştur. Dünyanın tüm bilgilerine sahip olarak özgürleşmek isteyen fakat kendi arzusunun yani gelişme isteğinin kölesi olan Faust'un hazin trajedisinin bir benzerini modern kapitalist birey yaşamaktadır. Modern kapitalist birey kendi gelişiminin, arzusunun kölesi olmuş durumdadır. Kendi gelişiminin kölesi olmak Aydınlanma Felsefesi'nin özgür bireyini öldürmüştür.

Geleneğin modernleştiği süreç, Feodal İlişkilerin yıkıldığı, yerini Kapitalist İlişkilere bıraktığı dönemde ortaya çıkan bir süreçtir. Yani modernizm endüstriyel toplumun modernleşmesiyle eş zamanlı ortaya çıkmıştır. Modernizm ve Kapitalizm bireyi bağımlısı olduğu doğadan kopararak onu doğanın efendisi yapacaktır. Doğanın efendisi olan modern birey sadece doğayı sövmeyecek sömürü ilişkileriyle doğanın efendisi olan bireyi de sömürecektir. Kapitalizm ve modernizm, bireyi ruhani tüm

⁷⁷ Berman, "*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*", İletişim Yayınları, Çev: Ümit Altuğ – Bülent Peker, (1994), ss. 124

bağlarından koparıp onu maddeci, dünyevi somut ilişkiler bağlamına sokmuştur. İnsanlık tarihinin “Kültürel evrime farklı açılardan bakmak, bize onun çeşitli yönlerini detaylı kavrama olanağı verir. Bu farklı ve çeşitli bakış açısı, madde-ruh ilişkisi problematiğinin dönemlere göre nasıl görüldüğü ve nasıl değiştiğini gösterir. Feodal Üretim tarzının egemen olduğu toplumların kültürel birikimlerinde belirleyici olan rolü ruh içermekteydi. Modern kapitalist endüstriyel toplumda ise bu rolü madde içermektedir.”⁷⁸ Maddeci toplumun imgesel ve simgesel dünyasını belirleyen metadır. Maddeci modern birey tüm muhafazakar değerlere karşı bir başkaldırı içine girer. Tüm muhafazakar ilişkileri ve gelenekleri içinde barındıran Feodal Üretim Tarzı geleneğin modernleşmesi önünde büyük bir engel oluşturmuyordu. Feodal Toplum’un bireyi dini, kültürel ve sosyo-ekonomik ilişkiler gergefinde sınırlandırılmıştı. Onu modern olmaktan alıkoyan, sınırlayıp çevreleyen tüm dini, kültürel ve sosyo-ekonomik geleneklerden kurtulması gerekirdi. Geleneğin yıkılıp Modernizme evrilmesi için Feodal İlişkilerin yıkılması gerekirdi. Bu köhnemiş eski dünyaya ait geleneği modernleştirecek üretim tarzı şüphesiz ki modernizmle uyumlu bir yapı olmalıydı. Feodal Düzen’i kaldıracak olan Kapitalist Düzen, modern düzenin tüm gelişme arzularını yerine getirecek bir üretim tarzıydı. Kapitalizm’in sınırsız gelişme, yayılma, sınırsız meta üretim ve sermaye birikim arzusu, modern toplumun gelişmesini engelleyecek unsurları ortadan kaldırdığı için Kapitalizm ve modernizm birbirleriyle uyumlu, gelişme paradigmaları özdeş olan ve birbirini besleyen iki yapı olarak ortaya çıkmıştır. Sınırsız meta üretimi ve metaların sınırsız dolaşımı ancak mevcut sınırların, kotaların ve sınırlamaların kaldırılmasıyla gerçekleşebilirdi. Bu da modernizmin, verili değerleri (feodal sınırlamaları) yok etmesiyle ancak mümkün olabilirdi. Böylece Kapitalizm ile modernizm birbirleri sürekli besleyen iki nehir olacaktır. Modern düzenin mantığı ile Kapitalist Düzen’in mantığı uyumlu bir gelişme üzerine kuruludur. İkisinin de istediği sonsuz gelişme arzusudur. Kapitalizm’in meta nihayetinde kapital bağlamında sonsuz gelişmesi ancak üretim araçlarının, ilişkilerinin ve tüketim kalıplarının sürekli olarak modernleşmesinden geçmektedir. Dinamik, devingen bir yapının varlığı Kapitalizm’i diğer üretim ilişkilerinden ayırır. “Burjuvazi Kapitalist Üretim Tarzı’nın üretim araçlarında, üretim ilişkilerinde ve tüm toplumsal ilişkilerde devamlı devrim yapmaksızın var olamaz. Oysa eski üretim tarzlarının geleneksel yapılarında ısrarcı

⁷⁸ Şenel, (2006), “*Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*”, İmge Kitabevi Yayınları, ss. 1014

olmak Prekapitalist (Kapitalizm öncesi) Üretim Tarzlarının var oluş koşullarıydı. Üretimin sürekli dönüştürülmesi, toplumsal ilişkilerde ve yapılarda durmaksızın değişimler, sarsılmalar, depremler yaratmak, sonsuz hareket ve belirsizlik yaratmak burjuva üretim tarzını diğer tüm üretim tarzlarından ayıran en önemli özelliktir. Var olan tüm donuk ilişkiler, arkalarında binlerce insanı koşturan değer yargıları, binlerce düşünce ve kanaat yapıları fikirleriyle beraber çözülüyor, yok oluyor ve tarihin çöplüğüne atılıyor. Yeni oluşan yani eskilerin yerine gelen her şey ise kemikleşmeden eskimekte, miadını doldurmaktadır. Kalıcı, stabil ve katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan kutsallığını yitirip dünyevileşiyor. Sonuçta insanlar yaşam koşullarına ve ilişkilerine ayrılmış gözlerle bakmaya ve bunlarla yüzleşmeye zorlanıyor.”⁷⁹ Kapitalizmin yayılma, ilerleme arzusu ile modern düzenin sonsuz gelişme arzusu kapitalist modern Faustgil bireyi doğurmuştur. Faustgil bireyin aklının ve emeğinin sınırsız üretimi, modernizmi ve Kapitalizm’i sürekli geliştirip dönüştürecektir. Büyüme, moderleşme ve gelişme uğruna yapılan her şey aydınlanmanın bireyini öldürmüştür. Çünkü aydınlanma düşüncesi bireyin özgürleşmesini, gelişmesini amaçlarken modern kapitalist hayat bu özgür bireyi bu gelişme sürecinin aracı yaparak özgür bireyi köleleştirir. Faustgil bireyin “İsteği birey varoluşunun her biçimini, mutluluk ve mutsuzluğu da içerecek ve bunları birey benliğinin sınırsız büyümesine boyun eğdirecek dinamik bir süreçtir. Bu gelişme birey benliğinin yıkımı uğruna olsa bile gerçekleşmelidir. Goethe’nin Faust bireyinin en özgün düşüncesi kültürel gelişme mantığı ile ekonomik gelişme mantığının devinimsel olan yakınlığıdır. Goethe’nin örnek Faust bireyinin oluşumu bu iki özelliğin yani kültürel gelişme ile ekonomik gelişmenin birlikte yaşanmasına ve iç içe geçmesine bağlamıştır. Modern bireyin kendisini değiştirip dönüştürmesinin tek yolu Faust’ta olduğu gibi bireyi çevreleyen bütün fiziksel, ahlaki ve toplumsal dünyayı kökten dönüştürmesiyle ancak mümkün olur.”⁸⁰ Modern ve Kapitalist Toplumlar kendilerinden farklı yaşam biçimlerine, farklı gelişme aşamalarına sahip öteki toplumları ekonomik ve siyasi baskı araçlarını kullanarak kendi yaşam tarzlarını diğer toplumlara dayatmaktadırlar. Modern ve

⁷⁹ Marx & Engels, “*Komünist Parti Manifestosu*”, Evrensel Basım Yayın, Çev: Yılmaz Onay, (2007), ss. 50

⁸⁰ Berman, “*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*”, İletişim Yayınları, Çev: Ümit Altuğ – Bülent Peker, (1994), ss. 65

Kapitalist Toplamların kendi yaşam tarzlarını, üretim ve tüketim kalıplarını ötekilere dayatmalarının nedeni sonsuz gelişme arzusu taşıyor olmalarıdır.

1.4.2 Kapitalizm ve azgelişmişlik

Azgelişmişliğin ne olduğu, neden ortaya çıktığını ve azgelişmişliğe nelerin sebep olduğunu bilmek için azgelişmişliği yaratan üretim tarzını yani Kapitalizm'in ne olduğunu nasıl ve ne şartlarda ortaya çıktığını bilmek gerekir. Kapitalizm'in yasalarını, iç dinamiklerini ve iç çelişkilerini bilmeden azgelişmişliği anlamak imkânsızdır. Çünkü azgelişmişlik, eşitsiz tarihsel ilişkiler yaratan Kapitalizm'in ürünüdür. Başkaya'ya göre "Azgelişmişlik ile kapitalist gelişme aynı tarihsel süreçlerde ortaya çıkmıştır. Sömürü düzeni Kapitalizm'in tarihi gerikalmışlığın, azgelişmişliğin tarihiyle özdeştir. Toplum tarihinin son 500 yılı Kapitalizm'in ve Kapitalizm'in ürettiği azgelişmişliğin tarihidir."⁸¹ Kapitalizm ve azgelişmişlik iki kutuptur ve bu iki kutup durmadan birbirini üretir, değiştirir ve dönüştürür. Kapitalizm'i ilk yaşayan toplumlar devasa üretimle diğer toplumlardan bir adım öne geçip büyük ekonomik başarılar elde ettiler. Bu başarılar sömürü, sermaye hareketleri, eşitsiz değişim ve ticaret hadleri sonucunda gerçekleşti. Sermaye hareketleri, eşitsiz değişim ve ticaret hadleri ülkeler arasındaki gelişme farklarını gittikçe büyüttü. Gelişen ülkelerin akademialarında geride kalmış ülkelerin gerikalmışlıkları için tezler üretildi. Üretilen tezlerde bu ülkeler için çeşitli sıfatlandırmalar, tanımlamalar yapıldı. "Sömürge döneminin başlarında "vahşi" veya "barbar" olarak tanımladıkları milletleri (ülkeleri) daha sonra "geri kalmış", "azgelişmiş" milletler (ülkeler) olarak tanımlarken günümüzde ise bunları "kalkınma yolundaki milletler" (ülkeler) olarak tanımlıyorlar."⁸² Beyaz adamın ötekini kendi üzerinden tanımlama, uygarlaştırma ve kalkındırma misyonu (status quo)'su dün devam etti, bugün devam ediyor ve izin verdiğimiz müddetçe yarında devam edecektir. Beyaz adamın status qousu sömürü düzenini yaygınlaştırıp ve onu meşrulaştırmaktı. Beyaz adamın Kalkınma İktisadi literatürü onun yıllarca devam ettirdiği sömürgeci mantalitesinin farklı bir versiyonudur. Beyaz adam bu sömürgeci zihniyetini tarihsel koşullara göre farklı şekillere büründürerek temcit pilavı gibi ısıtıp üçüncü dünya halklarının (Yeryüzü Lanetlilerinin) önüne getiriyor. Kalkınma kavramı "Fetih ve

⁸¹ Başkaya, "*Azgelişmişliğin Sürekliliği*", Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 33

⁸² A.g.e., ss. 34

sömürgecilik dönemlerinden ilham alınan bir paradigma, proje ve model olarak sömürgeci mantalitenin ürünüdür. Kalkınma kavramı sömürgeci mantaliteyle aynı çıkarılara hizmet etmektedir. Bu kavramı sömürgeci dönemle aynı sonuçları doğuran niteliktedir.”⁸³

Kapitalizm, toplumsal üretimin (toplumsal yaşamın) belli bir dönemine denk gelen bir üretim tarzıdır. Ondan öncede birçok ekonomik toplumsal devinim (değişme) oldu ondan sonra da birçok ekonomik toplumsal devinim olacaktır. Kapitalizm sermayenin hükümlerine olduğu bir üretim tarzıdır. Özünde üretim araçlarına belli bir azınlığın sahip olduğu geri kalan yığınların ise üretim araçlarına sahip kişilerin emrinde çalıştırıldığı, sömürüldüğü meta ağırlıklı bir üretim tarzıdır. Bu üretim tarzı ne mutlak son ne de ezelidir. Bu formasyon insanlık tarihinin uğradığı ne ilk ne de son istasyon ve menzil değildir. Kapitalizm’den önce de üretim tarzları vardı ve ondan sonra da olacaktır. Tabi bu vahşi üretim tarzı yaşanılabilir tek gezegen olarak bilinen dünyayı yok etmezse. Kapitalizm toplumun içinde bulunduğu tarihsel koşulların sonucudur. Toplumun tarihsel koşulları değiştiğinde (evrim) veya toplum içinde bulunduğu tarihsel koşulları değiştirmek istediğinde (devrim) Kapitalizm de yerini başka bir üretim tarzına bırakacaktır. İnsanlık Yontma Taş Devrinde yani Mezolitik Çağda artık avcılığın ve toplayıcılığın kendine yetmediğini gördükten sonra avcılık ve toplayıcılıktan vazgeçip yeni bir üretim tarzı olan tarımsal faaliyetin başladığı, hayvanların evcilleştirildiği ve özel mülkiyetin sınırlarının belirlendiği yerleşik hayata (Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı’na) geçti. Aynı insanlık yarın da sermaye “uygarlığının” kendi ihtiyaçlarına cevap vermediğini ve gezegende var olan her şeyi nasıl pervasızca yok ettiğini anladıktan sonra bu üretim tarzından vazgeçip kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir üretim tarzına geçecektir. Bu er ya da geç olacaktır.

Kalkınma kavramı ekonomik olarak kıyaslanan ülkeleri tarif eden bir terim olarak ortaya çıkması II. Dünya savaşı sonrasına tekabül eder. “Kalkınma kavramının ortaya çıkmasından önce ekonomik kıyasta önde olan yani sanayi devrimini yaşayan ülkeler veya halklar kendi dışındaki ülkeleri ve hakları yani “ötekileri” geri kalmış diye nitelendiriyordu. Kalkınma kuramlarının 1950’lerden sonra ortaya çıkması ve tartışılmasıyla geri kalmışlık ifadesi yerini az gelişmiş ülkeler ifadesine bıraktı.

⁸³ François Partant, “*Kalkınmanın Sonu*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, Çev: Fikret Başkaya, 2005, ss. 50 - 51

1960’larda ise az gelişmiş ülkeler kavramı yerini gelişmekte olan ülkeler ifadesine bıraktı.”⁸⁴ Soğuk Savaş şiddetlendikçe ya Komünizm tehlike endişesi büyüdükçe beyaz adamın “akademik” dili de yumuşuyordu. Önceleri barbar, vahşi olan ülkeler ve halklar artık modernleşme ve kalkınma yoluna girmiş ülkeler ve halklardı. Beyaz adamın kalkınma miti geride kalmış, öteki olarak tanımladıkları ülkeleri kendi ülkeleri gibi uygar, kalkınmış ve müreffeh ülkeler seviyesine getirmeyi amaçlamıyordu. Bu mit yıllardır devam eden sömürü ve bağımlılık ilişkilerini ayakta tutmayı amaçlıyordu. Beyaz adamın kalkınma miti “Tarihlerinin hiçbir döneminde kapitalist sanayi devrimi (endüstri devrimi) yaşamamış ve geri kalmış ülkelere El Dorado’ya” (altınlarla donatılmış yalancı cennete) ulaşmayı, ikiz efsaneleri olan kalkınma ve ilerlemeyi vaat ediyordu. Ülkelerin ve bu ülke insanların refah ve mutluluğa kapitalist, cumhuriyetçi ve demokratik devlet yapısıyla ulaşılacağı yanılsaması Amerikan ve Fransız Devrimlerinin bir sonucudur.”⁸⁵ Jakoben ve kompradör Amerikan ve Fransız “aydınlarının”, “entellektüellerin” ve “akademisyenlerinin” bahsettikleri cennet kapitalistlerin yani burjuvazinin, sömürenlerin cennetidir. Az gelişmiş ülkelerin kompradörleri, devlet adamları, akademisyenleri, seçkinleri ve aydınları kendi halklarının çıkarlarını savunmaktan çok sınıfsal olarak bağ kurdukları sömürgeci kapitalistlerin tezlerini, çıkarlarını ve cennetlerini savunuyorlardı. Az gelişmiş ülkelerin “Azınlık düzeyde olan devlet yöneticileri dillerinde ulusal ve milli söylemler bulundursalar da onlar sömürgeci, emperyalist kapitalistlerin çıkarlarını kendi halklarının çıkarlarının üstünde tutarlar. Bu yöneticiler yeni sömürgeci anlayışın aracı konumundadırlar.”⁸⁶ Beyaz adamın yerli ve yabancı kalemşörleri bu cennet ayakta kalabilsin diye ve ötekileri oyalamak için durmadan tezler üretip duruyorlar. Onların cennetlerinde emekçilere, yoksullara, ötekilere ve gerikalmışlara yer yoktur. Bu kalemşörler efendilerinin saltanatları, hükümlerleri devam edebilsin diye az gelişmişler için kalkınma mitleri, efsaneleri üretip duruyorlar. Zaten ürettikleri tezler az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik sorunlarını azalmak yerine bu ülkelerin sorunları kronikleştiriyor, adı geçen ülkeleri borç batağına sürüklüyor ve bu ülkelerde aşağı yukarı 4 - 5 senede bir ekonomik krizlerin veya resesyonların yaşanmasına neden

⁸⁴ Oswaldo De Rivero, 2001, “*Kalkınma Efsanesi*”, Çitimbik Yayınları, Çev: Ömer Karakurt, 2003 ss. 88

⁸⁵ A.g.e., ss. 19

⁸⁶ Başkaya, (2005), “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, ss. 170

oluyor. “Ekonomik ve toplumsal gelişmeyi topyekün içerecek gerçek anlamda kalkınma kapitalistler, burjuva teknokratları ve siyasetçileri ve sömürgeci tezler tarafından gelişmemiş ülke insanlarına dayatılan ve gerçekleşme ihtimali asla olmayan uzak efsanelerden ibarettir. 1950’lerden beri devam eden kalkınma denemelerinden, serüvenlerinden ve milyarlarca dolarlık yardımlara rağmen gelişmemiş ülkelerin birçoğu halen kalkınamamış durumdadır. Kalkınamamaları bir yana bu ülkeler 50 yıl önceki durumlarından daha kötü bir durum içine düşmüşlerdir.”⁸⁷

Kalkınma İktisadi, İktisat Bilimi’nin bir alt disiplini olarak II. Dünya savaşından sonra gündeme gelmesinin birçok nedeni vardı. Bu nedenler ekseriyetle sömürgeci zihniyetin kaygılarını taşıyordu ve bu kaygılardan kurtulmak için ilgilerini 3. Dünya ülkelerine yönelttiler. Kalkınma İktisadi azgelişmiş ülkelerin kendi gelişme sorunlarını giderme arzuları doğrultusunda şekillenmiyordu. O daha çok kapitalist batı ülkelerinin, onların çokuluslu şirketlerinin ve sömürgeci sermayelerinin talepleri doğrultusunda şekilleniyordu. Sömürgeci ülkelerin azgelişmiş ülkelere olan ilgileri şu sebeplerden ötürüydü. Birinci neden II. Dünya savaşı sonrası yani 1947-1991 yılları arasında “Soğuk Savaş” dönemi denilen iki kutuplu bir dünya oluşmuştu. Bir kutupta Amerikan Birleşik Devleti’nin (ABD’nin) başını çektiği kapitalist blok, diğer tarafta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB’nin) önderliğindeki komünist veya sosyalist blok vardı. Bu iki blok arasındaki siyasi, ekonomik, bilimsel, teknolojik ve psikolojik çatışma durumuna Soğuk Savaş denmekteydi. Bu iki kutuplu dünyada kapitalist blok hem geliştirmekte olan hem de azgelişmiş ülkelerin (3. dünya ülkelerinin) sosyalist bloğa kaymasını engellemek için bu ülkelere “yardımda” bulunuyor ve bu ülkelere kalkınma reçeteleri sunuyordu. SSCB’nin “Sömürgeleştirilmiş halklar için bir umut olduğu durumda sömürülen halkların SSCB’ye doğru kayması Batı’nın kalkınma kavramını ortaya atmasına neden oldu.”⁸⁸ İlginin ikinci nedeni sömürgeci ülkelerin ekonomilerinin devamlılığı için elzem olan geliştirmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin yer altı ve yerüstü kaynaklarından mahrum kalmamaktı. Üçüncü neden sömürgeci ülkelerin ellerinde fazladan bulunan mamul malları için pazar bulma çabasıydı. Dördüncü en önemli neden azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin kendi yaralarını kendi reçeteleriyle,

⁸⁷ Rivero, 2001, “*Kalkınma Efsanesi*”, Çitlembik Yayınları, Çev: Ömer Karakurt, 2003, ss. 21

⁸⁸ Başkaya, (2005), “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, ss. 29

özkaynaklarıyla sarmasını engelleyerek onların gerçek gelişme yollarını tıkamaktı. Böylece sömürgeciler ülkelerindeki üretim fazlası metalleri bu ülkelere kolayca kanallı edebilirdi. Bunu sağlamak eski sömürge anlayışından vazgeçmeleri gerekiyordu. Çünkü eski sömürgeci anlayış hem pahalı hem de günün şartlarına uymuyordu. Eski sömürgelerde milliyetçilik fikri önplana çıkmış, halklar sömürgecilerle bağımsızlıkları için savaşıyorlardı. Böylece eski sömürgeci anlayış yerini daha ucuz ve daha kolay olan yeni sömürge anlayışa bıraktı. Yeni sömürge anlayışında önemli olan sömürgecilerin zihniyetine sahip olan onların bekçiliğini yapabilecek komprador siyasetçi ve burjuvalar bulup bunları bu ülkelerin başına getirmektir. Bu vesileyle yeni sömürge zihniyeti sömürge ülkede istedikleri gibi at oynatabileceklerdi. Beşinci neden ise II. Dünya Savaşı sonrası tüm ülkelerde yerle bir olan altyapının yabancı sermaye için elverişli bir duruma getirilmektir. Altıncı ve önemli neden Azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin vardıkları sosyo-ekonomik refah seviyelerine ulaşmak istemeleri Kalkınma İktisadı'nı gündeme getirdi. Böylece azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kaynakları, bunlara gelen “yardımlar” bu ülkelerin gelişip sanayileşmelerini sağlayacak yatırımlara değil de sömürgeci sermayenin bu ülkelerin tüm pazarlarına kolayca ulaşması için yol, köprü, vb. gibi ölü yatırımlara harcanmış oldu.

Özünde azgelişmişlik olgusunu yaratan Kapitalist Üretim İlişkileridir. Eşitsiz değişim ve ticaret hadleri ilişkisi ve sermayenin yüksek karlar için azgelişmiş ülkelere girip yüksek karlar elde ettikten sonra anapara ve karını kendi ülkelerine götürmesi azgelişmiş ülke kaynaklarının gelişen ülkelere transfer etmek suretiyle azgelişmişlik kısır döngüsünü sürekli olarak azgelişen ülkeler aleyhine büyötmektedir. Bu ilişki özellikle küreselleşmeyle beraber daha vahim sonuçlara ulaştı. Üretim ilişkileri ve küreselleşme sonucu azgelişen ülkeler sermaye, teknoloji ve katma değeri yüksek ürünler bakımından sürekli gelişmiş ülkelere bağımlı hale geldiler. Bu bağımlılık ilişkileri gelişmiş ülkelere kaynak transferini büyük boyutlara ulaştırdığı için sömürgeci zihniyet bu ilişkilerin devam etmesi için elinden gelen her türlü yola başvurmaktadır. Bu ilişkileri reddeden ülkeler savaşa zorlanmakta, ekonomik, siyasi baskılara ve ambargolara maruz kalmaktadırlar. Sömürgeci zihniyet gerektiğinde bu ülkelerin yönetimine el koymakta bu ülkelerin yönetimine kendi gibi düşünen yerli kompradorları getirmekte hiçte tereddüt etmemektedir. Latin Amerika, Asya, ve Afrika da yıllarca yaşanan ve halen devam etmekte olan ekonomik krizlerin ve azgelişmişliğin temelinde

sömürgecilerle girdikleri bu zoraki bağımlılık ilişkileri yatmaktadır. Kapitalizm ile henüz yeterince ilişkiye girmedikleri zamanda bu kıtalar veya ülkeler az gelişmiş değillerdi. Bu kıtalar ve ülkeler eşitsiz ilişkiler sonucu az gelişmiş kıtalar ve ülkeler haline geldiler. “Bugün ülkelerimizin ve ülke insanlarımızın (Latin Amerika Ülkeleri ve Halkları) yaşam standartları ve teknoloji modernleşme durumları sadece Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin gerisinde değil, aynı zaman Japonya, Tayvan, Güney Kore, Malezya, Hong-Kong, Singapur, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi ülkelerin de gerisindedir. XIX. yüzyılda Latin Amerika Ülkeleri tarih sahnesine bağımsız ve doğal kaynaklar bakımından zengin birer ülkeler olarak çıktılar. Latin Amerika Ülkeleri tarih sahnesine çıktıklarında bahsi geçen ülkeler (Japonya, Tayvan, Güney Kore, Malezya, Hong-Kong, Singapur, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada) aynı tarihte ya çok fakir ve yarı feodal ülkelerdi ya da daha bağımsız ülke olamamış Büyük Britanya kolonileri durumundaydılar. Latin Amerika’nın yüz elli yıl önceki sosyo-ekonomik durumu Kuzey Amerika ve Avrupa’nın (AB’nin) kırsal kesimiyle aynı düzeydeydi. Fakat Latin Amerika’nın bugünkü sosyo-ekonomik durumu daha çok Ortadoğu ve Asya’daki fakir ülkelerin sosyo-ekonomik durumunu andırmaktadır. Bir asırdan daha az bir sürede Latin Amerika’da yoksulluk (az gelişmişlik) kronikleşirken AB ve ABD’ de gelişmişlik en üst düzeye ulaşmış bu ülkelerde (AB ve ABD’de) yoksulluk hemen hemen ortadan kaldırılmış durumdadır”⁸⁹ Kapitalizm iç dinamikleri gereği bu eşitsizlik ve dengesizlikleri yaratmak zorundadır.

Liberal İktisat az gelişmiş ülkelerin bir gün kapitalist ülkeler gibi gelişip kalkınabileceğini ileri sürüyor. Fakat gelişmişlik özünde taklit edilemez bir olgudur. Bir ülkenin gelişip kalkınması ancak başka bir ülkenin az gelişmesi ve kalkınamaması pahasına gerçekleşir. Çünkü İktisat Bilimi’nde kaynaklar kıttır ve kıt kaynağa fazlasıyla sahip olan diğerini az kaynağa sahip olmaya zorlar. Kıt kaynağa az sahip olan gelişip kalkınamaz. Kıt kaynağa az sahip olan ancak kıt kaynağa çok sahip olandan kaynak transferi yapabilecek ki gelişip kalkınabilsin. Şimdi kapitalist Üretim Sistemi’nin yaratmış olduğu gelişmişlik ve gelişmemişliği sayısal veriler ışığında inceleyerek tezimizi kuvvetlendirelim.

⁸⁹ Rivero, 2001, “*Kalkınma Efsanesi*”, Çitlembik Yayınları, Çev: Ömer Karakurt, 2003 ss. 10 - 11

Çizelge 1.1 HDI, LEB, EYS, MYS ve GNI Göstergeleri

Rank	Country	Human Development Index (HDI) (value)	Life expectancy at birth (years) (LEB)	Expected years of schooling (years) (EYS)	Mean years of schoolin g (years) (MYS)	Gross Inational income (GNI) per capita (PPP \$)
1	Norway	0,953	82,3	17,9	12,6	68.012
2	Switzerland	0,944	83,5	16,2	13,4	57.625
3	Australia	0,939	83,1	22,9	12,9	43.560
4	Ireland	0,938	81,6	19,6	12,5	53.754
5	Germany	0,936	81,2	17	14,1	46.136
185	Burundi	0,417	57,9	11,7	3	702
186	Chad	0,404	53,2	8	2,3	1.750
187	South	0,388	57,3	4,9	4,8	963
188	Central	0,367	52,9	7,2	4,3	663
189	Niger	0,354	60,4	5,4	2	906

Kaynak: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>

Çizelge 1.1’de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) 2018 yılına ait İnsani Gelişim Endeksi (HDI) raporu bulunmaktadır. İnsani Gelişim Endeksi, Dünya’daki her ülke için ortalama yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı, kişi başına düşen GSMH (Gayrisafi Milli Hasıla), okur yazarlılık oranı, vb. değerleri içinde barındıran bir veri haritasıdır. İnsanların kaliteli bir yaşam standardı yakalaması, kadın ve çocuk haklarının da değerlendirildiği bir ölçüm sistemidir. İnsani Gelişim Endeksi 0 ile 1 arasında bir değer ölçümü yapar. İnsani Gelişim Endeksi kalkınma ile birebir bağlantılı olduğu için tezimize sadece insani gelişim endeksinin en iyi olduğu 5 ülkeyi ve en kötü olduğu 5 ülkeyi aldık. Sıralamada ilk beşte yer alan kapitalist ülkeler insani gelişim değerleri bire (en yüksek rakama) çok yakın olup insani gelişimlerini tamamlamaya yakın olan ülkelerdir. Sıralamada en sonda yer alan beş ülke ise İnsani Gelişim Endeksi değeri olarak neredeyse sıfıra yakın olup gelişmemiş ülkelerdir. Doğumda beklenen yaşam süresi (ortalama yaşam süresi) ilk 5 ileri kapitalist ülkede ortalama 82,34 yıl iken İnsani Gelişim Endeksi’nde en alta yer alan 5 azgelişmiş

ülkede bu ortalama 56,34 yıldır. İnsani Gelişim Endeksi'nde en son sırada yer alan 5 ülkede ortalama yaşam süresinin (Bağımlı Değişken) düşük olmasında belli başlı nedenler (Bağımsız Değişkenler) vardır. Aslına bakılırsa bu nedenleri (Bağımsız Değişkeneleri) yaratan bizzat Kapitalist Üretim Tarzı'dır. Bu bağımsız değişkenler:

Bağımsız Değişkenler:

- Sağlık kaynaklarının (hastane yatak sayısının) yetersiz olması,
- Ekonomik değişkenlerin (kişi başı milli gelir, kişi başı sağlık harcaması ve kişi başı ilaç tüketim harcamasının) düşük olması,
- Demografik değişkenler (anne ve bebek ölüm hızının) yüksek olması,
- Sağlık hizmeti kullanımı (hasta başına düşen doktor sayısı ve yıllık doktor ziyaret sayısı, hasta yatış gün sayısının) azlığı,
- Kentleşme (kentsel nüfus oranının) düşüklüğü
- Çevresel etkiler (temiz yaşanılabilir ortamların) yetersizliği; kirli, gürültülü ve yaşam açısından riskli, sağlıksız ortamların fazla olması
- Güvenilir temiz gıdaların yetersizliği veya güvenilir temiz gıdalara ulaşamama

Beklenen ve Ortalama Okullaşma yılı kapitalist ülkelerde fazlayken azgelişmiş ülkelerde çok düşüktür. İnsanı Gelişim Endeksi'nin tepesinde yer alan 5 ülkede Beklenen Okullaşma oranı 16 yıldan fazlayken İnsanı Gelişim Endeksi'nin en dibinde yer alan 5 ülkede Beklenen Okullaşma 9 yılın altındadır. Azgelişen ülkelerdeki okullaşma oranının düşüklüğünün en büyük nedeni okul çağındaki çocukların okullarda olmayıp aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çocuk işçiler olarak çalışmalarıdır. Herhangi bir işte çalışmayan çocuklar ise ailelerinin okul masraflarını karşılayamadıklarından okula gidememektedirler. UNICEF'in (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) verilerine göre dünyada, "5 ile 17 yaş arasında okulda olması gerekip de okula gitmeyen çocuk ve genç sayısı toplamda 303 milyonu bulmaktadır. Bu da dünyadaki çocuk nüfus oranına göre hesaplandığında her 5 çocuktan 1'inin okula gitmediği anlamına gelir."⁹⁰ Bu çocukların geleceği çalınmaktadır. İnsanı tüm değerlerden yoksun olan, okullarda akranlarıyla beraber olması gereken bu çocuklar

⁹⁰ <https://www.unicef.org/press-releases/1-3-children-and-young-people-out-school-countries-affected-war-or-natural-disasters>

daha küçük yaşta proleterleştiriliyor, emekleri sömürülüyor. UNICEF'in ana sayfasında şu ifade yer almaktadır. "Her çocuk için adil bir şans, sağlık, eğitim, emniyet, yeni bir fikir, yardım, temiz su ve oyun"⁹¹ Elbette ki her çocuk bunları hak ediyor. Ama malesef Kapitalizm'in gerçekliği buna izin vermiyor. "Dünyadaki her üç çocuktan biri yetersiz beslenme nedeniyle iyi gelişemiyor."⁹² Kapitalist dayatma dünya çocuk nüfusunun 3'te 1'inin sağlıklı gelişmesine izin vermemekle beraber onların geleceğini de karartıp çalmaktadır.

Kişi başına düşen milli gelirden İnsani Gelişim Endeksi'nin en tepesinde yer alan 5 ileri kapitalist ülkenin yıllık ortalama kişi başına düşen milli geliri 50.000 \$'dan (ABD Doları) fazla iken İnsani Gelişim Endeksi'nin en dibinde yer alan 5 azgelişmiş ülkenin kişi başına düşen milli gelir ortalaması 1.000 \$ seviyelerine bile ulaşamamaktadır. Ne azgelişmiş ülkelerde yıllarca uygulanan kalkınma planları ne de küreselleşmeyle beraber gelen pür liberal serbest piyasa ekonomisi azgelişen ülkelerin azgelişmişlik problemlerine çare bulabildi. Bizatihi UN, IMF, WB ve WTO tarafından azgelişen ülkelere uygulanan ekonomik programlar, paketler bu ülkelerde "azgelişmişliğin gelişmesi" derinleştirip kronikleştirdi. Kısır döngü tezleri bu ülkelerde kasti olarak sebeplerle sonuçları birbirine karıştırıp azgelişmişliği üretip durdu. Kapitalizm cephesinde ötekiler (azgelişmişler) için yeni bir şey yok ve olmayacaktır da.

Çizelge 1.2 Ülke Bazlı GSYH (GDP)

Rank	Country	1980 GDP (\$)	Country	2018 GDP (\$)
1	United States	2.857.325.000	United States	20.494.050.000
2	Japan	1.105.386.000	China	13.407.398.000
3	Germany	850.475.000	Japan	4.971.929.000
4	France	702.243.000	Germany	4.000.386.000
5	United Kingdom	604.678.000	United Kingdom	2.828.644.000
6	Other Countries	5.026.465.000	Other Countries	39.037.908.000
	TOTAL	11.146.572.000	TOTAL	84.740.315.000

Kaynak: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselgr.aspx>

⁹¹ <https://www.unicef.org>

⁹² <https://features.unicef.org/state-of-the-worlds-children-2019-nutrition/>

Çizelge 1.2’de IMF’in (Uluslararası Para Fonu’nun) her bir ülkenin 1980 ile 2018 yıllarındaki Gayrisafi Yurtiçi Hasılları (GSYH), (GDP) gösterilmiştir. 1980 yılında bazı Asya, Afrika ülkelerinin ve SSCB ya kapalı bir ekonomik model benimsediklerinden ya da bu ülkelerin verilerine ulaşılmadığından GSYH’ları dünya GSYH’sına eklenmemiş ve çizelgeye yansıtılmamıştır. 1980 yılında dünya GSYH’sı 11.146.542.000 \$’dı. Bu GSYH’nın yarısından fazlası yani 6.120.107.000 \$’ı gelişmiş 5 kapitalist ülke (ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık yani İngiltere) tarafından gerçekleştirilmişti. İsmi zikredilen bu 5 ülke GSYH’sı hesaplanabilen 140 ülkeden daha fazla GSYH gerçekleştirmişti. İleri kapitalist olan bu 5 ülke 1980 yılında dünya GSYH’sının yaklaşık % 55’ine sahiplerdi. 2018 yılında iç savaştan dolayı GSYH’sı bilinmeyen tek ülke olan Suriye devleti dahil edilmediğinde dünya GSYH’sı 84.740.315.000 \$ oldu. Dünya GSYH’nın yarısından fazlası yani 45.702.407.000 \$’ı ileri derece kapitalist 5 ülke olan ABD, Çin, Japon, Alman ve Birleşik Krallık tarafından gerçekleştirilmişti. 2018 yılında 5 ileri kapitalist ülkenin GSYH’sının toplamı 188 ülkenin GSYH’sından daha fazladır. Bu 5 ülke Dünya GSYH’sının yaklaşık % 54’ünü gerçekleştirmekteler. Burada Çin gelişmiş kapitalist ülke sıfatına sahip olmakla beraber nüfus fazlalığından dolayı bu sıralamada yer aldığı unutulmamalıdır. IMF’in verilerine dayanarak ister serbest ticaretin tam hakim olmadığı kalkınma iktisadının halen revaçta olduğu 1980 yılı verileri ele alınsın isterse de küreselleşmeyle doruğuna ulaşmış serbest ticaretin (pazar ekonomisinin) tamamiyle hakim olduğu 2018 yılı verileri baz alınsın azgelişmişler için yeni bir gelişmenin var olmadığı bir burjuva ekonomi politikası ürünü olan IMF verileriyle desteklenmektedir. 2018 verileri göz önüne alındığında 188 ülkenin GSYH’sının 5 ülkenin GSYH’sı kadar etmemesi Kapitalist Sistem’de kalkınmanın kimler için geçerli olduğu gün gibi aşikardır. Gelişmiş ülkeler ile azgelişmekte olan ülkeler arasındaki GSYH farkı giderek büyümekte ve dünya kaynaklarına el koyma yarışı gelişmiş ülkeler lehine işlemektedir. 1980 sonrası küreselleşmeyle beraber çokuluslu şirketlerin hareket kabiliyeti sınır tanımaz oldu. Bu çokuluslu şirketler küreselleşmenin kendilerine getirdiği avantajlarla dünyanın gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelere dört bir yandan akın ettiler. Hem bu ülkelerdeki ucuz girdi ve işgücü hem de bu ülkelerdeki pazar payı bu şirketlerin iştahlarını kabartıyordu. Üstelik gelişmekte olan ve azgelişmiş ülke hükümetlerinin bu çokuluslu şirketlere verdiği teşvikler local şirketlerin çokuluslu şirketler karşısında

rekabet edememesine ve iflas etmelerine neden oldu. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin GSYH'larının büyük bir kısmı çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştiriliyordu. Kapitalist ülkelerin bu çokuluslu şirketleri az gelişmiş ülkelerde elde ettikleri rantı (karı) kendi ülkelerine transfer etmekte gecikmiyorlardı. 2018 verilerine göre hesaplandığında dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 4'ünü teşkil eden Birleşik Devletler (ABD) dünya GSYH'sının % 24'üne el koymaktaydı. Kapitalizm kimler için kalkınma ve ilerleme yarattığı gün gibi aşikardır. UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı veya Örgütü'nün) verilerine göre "2015 yılında, dünya nüfusunun % 10'u günde 1,9 \$ altında geçimini sağlamakta."⁹³ Bu da yaklaşık 735.000 insana tekabül etmekteydi. Yani bu veriyi basite indirgersek her 10 kişiden 1'i günde 1,9 doların altında bir para kazanmakta ve bu kazandığı parayla hayatını idame etmekte ve en temel ihtiyaçlarını gidermektedir.

Çizelge 1.3 Dünya Et Tüketimi

Food consumption of meat (kg per capita, carcass weight equivalent)							
(Etin gıda tüketimi kişi başına (kg, karkas ağırlığı eşdeğeri))							
Years	1964	1974	1984	1994	1997	2015	2030
	1967	1977	1987	1997	2000		
World	24.2	27.4	30.7	34.6	36.4	41.3	45.3
Developing countries	10,2	11,4	15,5	22,7	25,5	31,6	36,7
excl. China	11	12,1	14,5	17,5	18,2	22,7	28
excl. China and Brazil	10,1	11	13,1	14,9	15,5	19,8	25,1
Sub-Saharan Africa	9,9	9,6	10,2	9,3	9,4	10,9	13,4
Near East/North Africa	11,9	13,8	20,4	19,7	21,2	28,6	35
Latin America and the Caribbean	31,7	35,6	39,7	50,1	53,8	65,3	76,6
excl. Brazil	34,1	37,5	39,6	42,4	45,4	56,4	67,7
South Asia	3,9	3,9	4,4	5,4	5,3	7,6	11,7
East Asia	8,7	10	16,9	31,7	37,7	50	58,5
excl. China	9,4	10,9	14,7	21,9	22,7	31	40,9
Industrial countries	61,5	73,5	80,7	86,2	88,2	95,7	100,1

⁹³ <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

Transition countries	42,5	60	65,8	50,5	46,2	53,8	60,7
World excl. China	28,5	32,6	34,3	34,1	34,2	36,9	40,3
World excl. China and transition countries	26,5	29,0	30,6	32,4	33	35,6	39,1

Meat consumption by type (kg per capita, carcass weight equivalent)

(Türe göre et tüketimi (kişi başına kg, karkas ağırlığı eşdeğeri))

World

Bovine meat	10	11,1	10,5	9,8	9,8	10,1	10,6
Ovine and caprine meat	1,8	1,6	1,7	1,8	1,8	2,1	2,4
Pig meat	9,1	10,2	12,1	13,7	14,6	15,3	15,1
excl. China	9,7	10,8	11,3	10,4	10,3	9,9	9,7
Poultry meat	3,2	4,6	6,4	9,3	10,2	13,8	17,2

Developing countries

Bovine meat	4,2	4,3	4,8	5,7	6,1	7,1	8,1
Ovine and caprine meat	1,2	1,1	1,3	1,6	1,7	2,0	2,4
Pig meat	3,6	4,1	6,4	9,6	10,8	12,1	12,2
excl. China	2,1	2,4	2,8	3,3	3,4	4	4,7
Poultry meat	1,2	1,8	2,9	5,8	6,9	10,5	14
excl. China and Brazil	1,2	1,9	3,2	4,8	5,2	8,1	11,6

Kaynak: <http://www.fao.org/3/y4252e/y4252e05b.html>

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 1964 yılı ile projeksiyon tuttuğu 2030 yılları arasındaki dünya gelişmiş (endüstrileşmiş) ülkeler, geçiş ekonomileri ve bazı gelişmemiş ülkelerin kişi başına yıllık gıda olarak et tüketim miktarları kilogram (kg) bazında verilmiştir. Gelişmiş ülkelerin 1964 - 1966 yılları arasında kişi başına kg bazında yıllık et tüketim miktarı 61,5 kg'dır. Bu miktar gelişmiş ülkelerde sürekli artarak 2015 yılında 97,7 kg olurken 2030 yılında 100,1 kg olması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki 1964 ile 2015 yılları arasında kişi başına yıllık et tüketim miktarı yaklaşık % 59 artmıştır. Geçiş ekonomisi ülkeleri 1964 - 1966 yılları arası kişi başına et tüketim miktarı 42,5 kg iken bu miktar 2015 yılında 53,8 kg olmuştur. Geçiş ekonomilerinde 1964 ile 2015 yılları arasında kişi başına yıllık et tüketim miktarı % 27 artmıştır. Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde 1964 - 1966

yılları arasında kişi başına kg bazında yıllık et tüketim miktarı 31,7 kg'dır. Bu miktar Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde 2015 yılında 65,3 kg olurken 2030 yılında 76,6 kg olması beklenmektedir. Latin Amerika ve Karayip ülkelerindeki 1964 ile 2015 yılları arasında kişi başına yıllık et tüketim miktarı % 106 artmıştır. Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin 2015 yılında 65,3 kg olan kişi başına yıllık et tüketim miktarı gelişmiş ülkelerin 1964 yılındaki kişi başına yıllık et tüketim miktarı olan 61,5 kg'ın çok az üzerindedir. Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin kişi başına yıllık et tüketim miktarı gelişmiş ülkelerin 1964 seviyesini ancak 2015 yılında ulaşmıştır. Latin Amerika ve Karayip ülkeleri arasında olan Brezilya Latin Amerika ve Karayip ülkelerine dahil edilmediğinde 2015 yılı kişi başına yıllık et tüketimi gelişmiş ülkelerin 1964 kişi başına yıllık et tüketim seviyesinin oldukça altında olduğu Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) verilerinde açıkça görülmektedir. Yakın Doğu / Kuzey Afrika'da 1964 - 1966 yılları arasında kişi başına kg bazında yıllık et tüketim miktarı 11,9 kg'dır. Bu miktar Yakın Doğu / Kuzey Afrika'da 2015 yılında 28,6 kg olurken 2030 yılında 35 kg olması beklenmektedir. Yakın Doğu / Kuzey Afrika ülkelerindeki 1964 ile 2015 yılları arasında kişi başına yıllık et tüketim miktarı % 140 artmıştır. Sahra-Altı Afrika'sında durum oldukça vahimdir. Sahra-Altı Afrika'sında 1964 - 1966 yılları arasında kişi başına kg bazında yıllık et tüketim miktarı 9,9 kg'dır. Bu miktar Sahra-Altı Afrika'sında 2015 yılında 10,9 kg olurken 2030 yılında 13,4 kg olması beklenmektedir. Sahra-Altı Afrika'sındaki ülkelerde 1964 ile 2015 yılları arasında kişi başına yıllık et tüketim miktarı ancak % 1 artmıştır. Dünya kişi başına yıllık et tüketiminin en büyük sorunu "tüketimin endüstriyel ülkelerde yoğun şekilde yapılmasıdır. Dünya nüfusunun % 15'i dünya et tüketiminin % 37'sini gerçekleştirmektedir."⁹⁴ Geri kalan % 85 ise dünya et tüketiminin % 63'ünü gerçekleştirmektedir. Kapitalizm'in yaratmış olduğu tüketim kalıpları gelişmiş ülkelerin insanların ve azgelişen ülkelerdeki burjuva takımının aşırı tüketim yapmasına olanak sağlarken kapitalist gelişmenin dışında kalan azgelişmiş ülke insanların sağlıklı bir yaşam sürdürecektir düzeyde tüketmemesine neden oluyor. İnsan vücudu ihtiyaç duyduğu protein, karbonhidrat, vitamin ve yağları alamadığı zaman bedensel (biyolojik) gerilemelere, çöküşlere, yıkımlara maruz kalmaktadır. Kapitalizm'in sebep olduğu ekonomik sorunların zincirleme olarak sosyal, toplumsal, çevresel ve biyolojik sorunlara neden olması Dünya Kalkınma Bankası'nın 2018 Dünya

⁹⁴ <http://www.fao.org/3/y4252e/y4252e05b.htm>

Kalkınma Raporu'nda şu şekilde yer almaktadır. "Yoksulluk biyolojik gelişmeyi engelliyor ve öğrenmeyi baltalıyor."⁹⁵ Kapitalizm azgelişmiş ülkelerde sadece ekonomik olarak azgelişmişlik yaratmıyor, biyolojik olarak ta azgelişmişlik yaratıyor. Yani kapitalizm her açıdan (ekonomik, sosyolojik, ekolojik, sağlıksal, kültürel, vb.) azgelişmişliğe neden oluyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) verilerine göre dünyada üretilen yiyeceklerin yaklaşık % 14'ünün daha tüketiciye ulaşmadan çöpe atılmaktadır. FAO'nun 2019 Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Raporuna göre "820 milyondan fazla insan açlığa, güvensiz gıdaya ve dengesiz beslenmeye maruz kalmaktadır. Her ne kadar FAO 2030 yılına kadar sıfır açlığa ulaşılmayı hedeflese de açlık özellikle Afrika'nın alt bölgelerinde, Latin Amerika ve Batı Asya'da her geçen gün artmaktadır."⁹⁶ Bunun kesinlikle ekilebilir tarım alanları yetersizliği veya ekime elverişsiz iklim koşullarıyla ilişkisi yoktur. Çünkü bahsi geçen Afrika ve Güney Amerika yılın dört mevsimi tarım ve ziraat yapılabilecek iklim koşullarına sahiptir. Aynı rapora göre yaklaşık "149 milyon çocukta açlık nedeniyle büyüme geriliği (bodurluk) sorunu yaşandığı"⁹⁷ bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda Programına göre Yemen'de yaşanan savaştan dolayı yaklaşık 20 milyon insanın açlık tehlikesiyle baş başa kaldığı, bunların 15 milyonun 'acil kriz durumunda' yani açlıktan ölme riskiyle karşı karşıya kaldıkları vurgulanıyor.

⁹⁵ <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018> World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise, pp. 88

⁹⁶ <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf> pp.9

⁹⁷ <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf> pp.16

Çizelge 1.4 Dünya Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi

Milk and dairy products, production and use: past and projected (Süt ve Süt Ürünleri Üretim ve Kullanımı: Geçmiş ve Öngörülen)							
Food per capita (kg, whole milk equivalent) (Kişi başına yiyecek)							
(kg, tam süt eşdeğeri))							
Years	1964	1974	1984	1994	1997		
	1967	1977	1987	1997	2000	2015	2030
World	74	75	78	77	78	83	90
Developing	28	30	37	42	45	55	66
Sub-Saharan Africa	28	28	32	29	29	31	34
Near East/North Africa	69	72	83	71	72	81	90
Latin America and the Caribbean	80	93	94	106	110	125	140
South Asia	37	38	51	62	68	88	107
East Asia	4	4	6	10	10	14	18
Industrial countries	186	191	212	212	212	217	221
Transition economies	157	192	181	155	159	169	179
World excl. transition economies	65	64	69	71	72	78	85

Kaynak: <http://www.fao.org/3/y4252e/y4252e05b.htm>

1964 ile 2015 yılları arasında çizelge 1.3' te dünyada kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketiminin cüzi de olsa arttığı gözlemlenmiştir. 1964 yılında dünya kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimi 74 kg iken bu oran 2015 yılında 83 kg'a yükselmiştir. FAO'nun 2030 yılına tuttuğu projeksiyona göre bu oran 2030 yılında 90 kg olacaktır. Çizelgeye bakıldığında kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimi en fazla gelişmiş ülkelerde gerçekleştiği görülmektedir. İleri kapitalist ülkelerde 1964 yılı kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimi 186 kg iken bu oran 2015 yılında 217 kg, 2030'da da 221 kg olması beklenmektedir. Kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketiminin en düşük olduğu yer Batı Asya'dır. Batı Asya'daki kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimi 1964 yılında 4 kg iken 2015 yılında 14 kg, 2030 yılında 18 kg olması beklenmektedir. Endüstrileşmiş ülkelerle 2015 yılı kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimi Batı Asya ülkeleri 2015 yılı kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketiminin 15,5 katı kadardır.

Kapitalist gelişmenin kimler için ne ifade ettiği ve kimlere neler sunduğu FAO raporlarında da ortaya çıkmıştır.

Çizelge 1.5 Uluslararası Gelişme Endeksi Göstergesi

International Human Development Indicators											
Population living below \$1,25 PPP per day (%)											
Percentage of the population living below the international poverty line \$1,25 (in purchasing power parity terms) a day.											
Country/Economic Region	1980	1985	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Very high human development	..	0,1	5,1	2,1	2,2	1,7	1,2	0,9	1,0	0,5	0,1
High human development	15,5	14	51,1	7,6	11,8	3,4	3,6	9,1	8,7	2,1	0,3
Medium human development	..	27,7	52,9	32,7	37,2	24,8	18,8	17,2	18	31,6	16
Low human development	85,9	53,9	62,8	63,9	32,8	43,4	50,2	27,3	33,7	62,7	34,3
Indonesia	..	..	54,3	..	21,4	28,6	24,2	22,6	20,4	18,1	16,2
Honduras	..	..	46,9	..	26,4	22,9	16,3	21,4	17,9	..	..
India	..	..	..	..	41,6	..	..	..	..	32,7	..
Zambia	..	..	..	..	..	68,5	..	..	..	74,5	..
Bangladesh	..	..	..	58,6	50,5	..	..	..	..	43,3	..
Rwanda	..	63,3	..	74,6	..	72,1	..	..	..	..	63,2
Madagascar	85,9	..	..	..	67,8	..	..	..	..	81,3	..
Uganda	..	..	..	..	..	51,5	..	..	38	..	..
Togo	..	..	..	..	..	38,7	..	..	..	..	28,2
Ethiopia	..	..	..	55,6	39	..	..	..	..	..	30,7
Malawi	..	..	..	..	..	..	..	..	..	61,6	..
Mali	..	..	..	..	..	51,4	..	..	..	50,4	..
Mozambique	..	..	..	..	..	..	..	59,6	..	..	..
Burundi	..	..	..	..	..	81,3	..	..	..	..	..
Sierra Leone	..	..	62,8	..	..	..	..	..	..	..	51,7

Kaynak: <http://hdr.undp.org/en/content/population-living-below-125-ppp-day>

Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü'nün 1980 ile 2011 yılları arasında ülkelerin ve ekonomik bölgelerin Uluslararası yoksulluk sınırının (1,25 dolar (satın alma gücü paritesi cinsinden) altında yaşayan nüfusun yüzdeleri çizelge 1.5'te verilmiştir. Uluslararası yoksulluk sınırı en yüksek insani gelişim seviyesine ulaşan ülkelerde 1985 yılında % 1 iken diğer dönemlerde (1990, 2000, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010) yükseliş ve düşüşler yaşanırken 2011 yılında yine % 1 seviyesinde tamamlanmış. İnsanı gelişimin en düşük seyrettiği ekonomik bölgelerde 1980 yılında % 85,9 iken diğer dönemlerde (1990, 2000, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010) yükseliş ve düşüşler yaşanırken 2011 yılında 34,3 seviyelerine kadar düşmüştür. Kapitalizm'in her ekonomik kriz zamanı ve kriz etkisinin devam ettiği dönemlerde bahsi geçen bölge ve ülkelerdeki yoksul nüfusun ülke bölge nüfusu içindeki oranı artmıştır. ABD Kredi ve Tasarruf Mevduatı Krizi (1986-1989) sonrası, 2008 ABD Mortgage Krizi sonrası, 1997 Asya Ekonomik Krizi (1997-1999) sonrası yaklaşık tüm bölge ve ülkelerdeki yoksul nüfus (günlük 1,25 dolardan daha az gelir elde eden nüfus) sayısı artmıştır. Kapitalizm krizlerin bedelini en çok gelişmemiş ülkeler ve bu ülkelerin yoksul kesimi ödemiştir. Afrika kıtasındaki yoksul insanların (günlük 1,25 dolardan daha az gelir elde eden nüfus) sayısı kıtadaki nüfusun yarısından daha fazladır. 14 milyar insana yetecek kadar gıda üretebilecek kapasiteye sahip olan dünyamızda, 21. yüzyıl teknoloji çağında insanların halen mutlak yoksulluk (açlık) içinde kıvrınmaları kapitalist sermaye birikiminin, hırsın ve açgözlülüğün bir sonucudur. 2030 yılında UNDP'nin sıfır açlık projesi ne yazık ki başarıya ulaşamayacaktır. Çünkü sorunlar onu üreten kafalarla çözülemediği için Kapitalist Üretim Tarzı içinde kalarak insanlığın büyük bir kısmına yoksulluk ve sefalet dayatan, geri kalan küçük bir azınlığa ise gezegenin tüm imkanlarını sunan bir düzenle sorunlar çözülemeyecektir.

Çizelge 1.6 Dünyanın En Zengin 26 İnsanın Servetleri

THE RICHEST PEOPLE IN THE WORLD (2018)		
Rank	Name	BILLION DOLAR (\$)
1	Jeff Bezos	131
2	Bill Gates	96,5
3	Warren Buffett	82,5
4	Bernard Arnault and Family	76
5	Carlos Slim Helu and Family	64
6	Amancio Ortega	62,7
7	Larry Ellison	62,5
8	Mark Zuckerberg	62,3
9	Micheal Bloomberg	55,5
10	Larry Page	50,8
11	Charles Koch	50,5
12	David Koch	50,5
13	Mukesh Ambani	50
14	Sergey Brin	49,8
15	Francoise Bettencourt Meyers and Family	49,3
16	Jim Walton	44,6
17	Alice Walton	44,4
18	Rob Walton	44,3
19	Steve Ballmer	41,2
20	Ma Huateng	38,8
21	Jack Ma	37,3
22	Hui Ka Yan	36,2
23	Beate Heister and Karl Albrecht Jr.	36,1
24	Sheldon Adelson	35,1
25	Micheal Dell	34,3
26	Phil Knight and Family	33,4
THEIR TOTAL WEALTH		1.419,60

Kaynak: <https://www.forbes.com/billionaires/#78ca289f251c>

Forbes dergisi 2018 yılı için dünyanın en zengin dolar (\$) milyarderlerinin listesini açıkladı. İlk 26 dolar milyarderlerinin servetleri toplamı 1,4 trilyon doları geçmektedir. Forbes Dergisi “2018 yılı için dünyada 2153 tane dolar milyarderi var. Bu dolar milyarderi sayısı bir önceki yıla nazaran 55 kişi daha azaldı. Bunlardan % 46’sının yani 994 dolar milyarderlerinin ekonomik sicilleri geçen yıla nazaran daha kötü durumda, ilk 400 dolar milyarderinin servetleri toplamı 8,7 trilyon dolara ulaşmış”⁹⁸ olduğunu söylüyor. 2018 verileriyle 8,7 trilyon dolar servete sahip olan dünyanın ilk 400 dolar milyarderinin bu servetlerinin toplamı yine 2018 yılı verileriyle aralarında Danimarka, Kolombiya, Filipin, Pakistan, Şili, Bangladeş, Finlandiya, Mısır ve Çek Cumhuriyeti’nin bulunduğu 156 ülkenin GSYH’ların toplamına eşit olması kapitalist servet birikiminin tek elde toplandığının en büyük kanıtıdır. Yoksulluk ve sefaletin her geçen gün arttığı dünyada dolar milyarderleri sayısındaki azalış, servetin tek elde toplanmasının diğer kanıtıdır. Ayrıca bu 400 dolar milyarderinin servetleri toplamı en düşük GSYH’ya sahip 155 ülkenin GSYH’sından fazla olduğu da unutulmamalıdır. Kapitalist düzen para babalarının servetlerine servet katmaya devam etmektedir. Kapitalist modernite geri kalmışlar için dünyayı yaşanmaz, katlanılmaz bir hale getirmeye devam etmektedir.

Yoksulluğa karşı mücadele yürüten Oxfam Vakfı’nın yayınladığı rapora göre, “Dünyanın en zengin 26 insanının toplam 1,4 trilyon dolarlık serveti, dünya nüfusunun en yoksul % 50’lik kesimini oluşturan 3.8 milyar insanın toplam servetine eşit. 2008 yılı finansal krizinden bu yana milyarder sayısı ikiye katlandı ve bu milyarderlerin servetleri günde 2,5 milyar dolar büyüdü. 750 milyondan fazla insan bu da dünya nüfusunun 1/10 (onda biri) demektir ki bu insanların çoğu Güney Afrika’da, özellikle Sahra Altı Afrikası’nda hala aşırı yoksulluk içinde yaşıyor. Her yıl dünya çapında 100 milyon insan yoksulluğa, sefalete ve açlığa itiliyor. Çünkü sağlık harcamalarını kendi ceplerinden ödemek zorunda kalıyorlar. Dünyanın en zengin 26 insanı zenginliklerinin % 1’ini sadece % 0,5’i oranında vergi olarak ödedikleri takdirde, 262 milyon çocuğun okul eğitiminin maliyetinden daha fazla para toplanacaktır. Yoksulluğu azaltmanın önündeki bir engel aşırı eşitsizliktir.”⁹⁹ Dünyanın en zengin 26 insanının serveti, dünyanın en fakir 3,8 milyar insanın servetine eşit olması servetin kapitalizmle beraber

⁹⁸ <https://www.forbes.com/billionaires/#5ca21223251c>

⁹⁹ <https://www.oxfam.org/en/what-we-do/issues/extreme-inequality-and-essential-services>

tek elde toplandığı bu tek elde toplanmanın süratle devam ettiğinin en büyük göstergesidir. Kapitalizm azınlığın elinde devasa servetler biriktirirken çoğunluğa da yoksulluğu ve açlığı dayatıyor. Tabi ki Oxfam gibi organizasyonların yaptıkları faaliyetler önemlidir. Fakat Kapitalist Üretim Sistemi'nde kalarak onun üretmiş olduğı açlık, sefalet, eşitsizlikler, sosyal, ekonomik ve çevresel yıkımların ününe geçilemeyecektir. Oxfam'ın ifade ettiğı gibi yoksulluğu azalmanın önündeki engel eşitsizlik değil bizatihi Kapitalizm'in kendisidir. Eşitsizlik Kapitalist Düzen'in bir sonucudur. Yani eşitsizliği var eden, üreten Kapitalizm'dir. Victor Hugu'nun o müthiş söylemiyle "Siz, yardım edilmiş yoksullar görmek istiyorsunuz. Biz ise ortadan kaldırılmış yoksulluk istiyoruz. O yüzden anlaşıyoruz."¹⁰⁰ Kapitalizm zenginlerin servetlerine servet katmaya devam ediyor, yoksul insan sayısını hızla artırıyor ve yoksulluk ve sefaleti körüklüyor. Kapitalizm ile beraber en zenginlerle en yoksullar arasındaki gelir adaletsizliği gün geçtikçe büyümektedir. Zenginler harcayabileceklerinden fazla kazanmakta yoksullar ise harcayabileceklerinden çok daha az kazanmaktalar. Bu dengesizlik Kapitalizm'in en büyük çelişkilerinden biri ve bu çelişki her geçen gün kapitalist hırsla daha da büyüyüp, palazlanmaktadır.

"Dünyanın en zengin 26 kişinin serveti 3,8 milyar insanın servetine eşit tutardadır. Sadece geçen yıl milyarderlerin toplam serveti 900 milyar dolar daha büyüdü. Diğer yandan dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan 3,8 milyar insanın toplam serveti bu süreçte, günde 500 milyon dolar (toplamda % 11) azaldı. Küresel servetin belli ellerde birikmesi süreci daha da hızlandı. Öyle ki geçen yıl dünyanın 26 en zengini, dünyanın en yoksul 3,8 milyarın toplam servetine eşit bir servete sahip oldu. En zenginler ile en yoksullar arasındaki uçurum büyürken, orta sınıflar da giderek mülksüzleşti, proleterleşti. Servetin giderek daha az elde birikmesinin göstergesi olarak, dünya nüfusunun en yoksul % 50'sinin sahip olduğı servet miktarına eş değerde servete sahip olan dolar milyarderlerin sayısı 2016'da 61 kişi iken, bu sayı 2017'de 43 kişiye ve en son olarak 2018'de 26 kişiye düştü."¹⁰¹ Kapitalist ilerleme dünyanın dört bucağına yayıldıkça servet tek elde toplanmaya başlıyor. Kapitalist birikim süreci ilerledikçe Kapitalizm'in üst aşaması olan Tekelci Kapitalizmi (Sermaye'yi) doğurdu. Tekelci

¹⁰⁰ Victor Hugo

¹⁰¹ <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620599/bp-public-good-or-private-wealth-210119-en.pdf> pp.12

Sermaye sınırsız büyüme arzusuna sahip olan bir balon gibi sürekli şişme arzusuyla yoluna devam etmektedir. Tekelci Sermaye büyüdükçe kendi sınıftaşlarını (sermaye sınıflarını) ve orta sınıfı mülksüzleştirip, proleterleştirip onları yedek işsizler ordusuna yeni işgücü olarak katıyor. Böylece kapitalist “ilerleme” tabiat ananın milyarlarca yılda bütün kainat için yarattığı ve biriktirdiği serveti tek ele teslim etme arzusunu gütmektedir.

Çizelge 1.7 Ülkelere Göre GİNİ Katsayısı

RANK	LOCATION	GINI COEFFICIENT (2016)
1	SLOVAK REPUBLIC	0,241
2	SLOVENIA	0,244
3	CZECH REPUBLIC	0,253
4	FINLAND	0,259
5	DENMARK	0,261
6	NORWAY	0,262
7	BELGIUM	0,266
8	HUNGARY	0,282
9	SWEDEN	0,282
10	AUSTRIA	0,284
11	POLAND	0,284
12	NETHERLANDS	0,285
13	FRANCE	0,291
14	GERMANY	0,294
15	LUXSEMBOURG	0,304
16	CANADA	0,307
17	IRELAND	0,309
18	ESTONIA	0,314
19	ITALIA	0,328
20	AUSTRALIA	0,330
21	PORTUGAL	0,331
22	RUSSIA	0,331
23	GREECE	0,333
24	SPAIN	0,341

25	ISRAEL	0,346
26	LAVIA	0,346
27	UNITED KINGDOM	0,351
28	KOREA	0,355
29	LITHUANIA	0,378
30	UNITED STATES OF AMERIKA	0,391
31	MEXICO	0,458
32	COSTA RICA	0,484

Kaynak: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

Gini katsayısı, Lorenz Eğrisin'den türetilen ve bir ülkede milli gelir dağılımının ülke nüfusuna eşit bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığını ölçmeye yarayan bir katsayı değeridir. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır. Gini katsayısı ne kadar büyük olursa o ülkede gelir dağılımı adaletsizliği o kadar büyük olur. Bu katsayı sıfıra yaklaştıkça, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaldığını gösterir. Gini katsayısının en küçük olduğu 32 ülke çizelge 1.7'de gösterilmiştir. Bu ülkeler ekseriyetle Anglo-Sankson kültürün egemen olduğu kapitalist gelişmenin en tepesindeki Avrupa ülkeleridir. Bu 32 ülke gelir dağılımı adaletsizliğinin en düşük olduğu ülkelerdir. Ve bu ülkeler ekseriyetle 1950'li yıllara kadar doğrudan sömürgelere sahip olan ülkelerdi. Bu gelişmiş kapitalist ülkeler yıllarca sömürge kaynaklarını kullanarak kendi ülkelerinde kapitalist sanayileşmeyi ve kalkınmayı gerçekleştirerek kendi halklarına ekonomik sosyal ve demografik refahı götürürken sömürdükleri bölgelerdeki halklara savaş, açlık, yoksulluk ve sefaletten başka bir şey bırakmadılar. Sömürgelerdeki halklar hala kendilerini doğrudan sömüren devletlerin, ülkelerinde yaratmış oldukları yıkımlarını, olumsuz sonuçlarını aşamamış ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme yoluna bu sorunlar yüzünden girememişlerdir. Bugün gelişmiş olarak nitelendiren ülkelerin sahip oldukları kalkınmayı ve refahı ne pahasına gerçekleştirdikleri mevcut politik iktisat bilimi tarafından gizlenmek istenmektedir. Bugün gelişmişlerin gelişme “değerlerinde” sömürdükleri haklarının kanları, alın terleri ve yeryüzünün lanetlilerinin daha önce sahip oldukları değerler yatmaktadır. Dolaysız sömürünün yaratmış olduğu yıkımlar kendini sürekli üretip durmaktadır. Bugün dolaysız (doğrudan) sömürü ilişkileri ortadan kalkmış olsa da dolaylı sömürü ve bağımlılık ilişkileri halen devam etmektedir. Bu da gelişmişlerle gelişmemişlerin eşitsizliklerini, sömürüyü, azgelişmişliği üretmeye devam edecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME VE KALKINMA TEORİLERİNDE AZGELİŞMİŞLİK SORUNU VE SÖMÜRÜ

Büyüme teorileri ülkelerin ekonomik olarak gelişmelerini çıktıdaki artışa bağlamıştır. Bu çıktıdaki artış ülkelerin servet edinme yolu ya da kişi başına gelir artışı olarak değerlendirilmiştir. Kalkınma teorileri de büyüme teorileri gibi gelişmişliği veya gelişmemişliği çıktıdaki artışa bağlayarak büyüme teorilerinin yolunu izlemiştir. Şimdi azgelişmişliği veya onun zıttı olan gelişmişliği büyüme ve kalkınma teorileri gözünden tek tek inceleyelim.

2.1. Büyüme teorileri

Kalkınma kavramı özellikle liberal iktisat ekollerinin çoğunda basit büyümeye yani kişi başına düşen milli gelire ya da GSYH artışına indirgenmiştir. Kalkınmanın sadece basit bir çıktı artışına bağlanması iktisadi olarak sığ bir düşünceden öteye gidememektedir. Kalkınma kavramının ekonomik, sosyolojik, kültürel, siyasi, sağlıksal, eğitimsel, çevresel ve diğer boyutları göz önünde bulundurulmadan bu kavram hep eksik kalacaktır. Bu bölümde kalkınmayı büyümeye, refaha ve zenginliğe yani başka bir deyişle sadece basit bir üretim boyutuna, büyümeye indirgeyen genel iktisat ekollerine değinilecektir. Kalkınmanın bir parçası olarak büyüme teorileri Solow’a göre “1956 ve 1957 yazılarımla başlamadı ve kesinlikle orada da bitmedi. Belki Ulusların Zenginliği ile başladı. Muhtemelen büyüme teorileri ile ilgili Adam Smith’in öncülleri de vardır.”¹⁰² Bizde şimdi kalkınmayı büyümeye indirgeyen Adam Smith’ten önceki ve sonraki iktisat ekollerini incelemeye başlayacağız.

2.1.1. Merkantilist teoriler

Kapitalizmin ilk iktisadi büyüme teorileri Merkantilistler tarafından ortaya atıldı. Merkantilizm Avrupa’da ortaya çıkmış, IV. yüzyıl ortaları ile XVIII. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüş, devletin ekonomide başat rol oynadığı, genel itibariyle iktisadi ve kısmen de siyasi bir düşünce yapısıdır. Merkantilizm dış ticarete dayalı bir iktisadi doktrindir. Kapitalist Sistem’in temeli bu düşünce tarafından atılmıştır. Bu iktisadi düşünceyi savunanlara aslında ilk Monaristler demek yanlış bir ifade olmaz.

¹⁰² Robert M. Solow, “*Growth Theory and After*”, The American Economic Review, Vol. 78, No. 3 (Jun., 1988), pp. 307

“Kapitalist emperyalizmden önce, ilk teorisyenleri Bodin ve Colbert olan Merkantilist mantalite, mübadele tekeli elinde tutmak, ülkelerine altın ve gümüş girişinde maksimum düzeye ulaşmak için devleti denizaşırı girişimlere yönlendirmişler ve onları bu girişime ortak etmeyi planlamışlardı. Merkantilistler, sömürge insanlarına “bir çivi bile” üretmeyi yasaklayarak, Birleşik Devletler’de ve İspanyol Amerika’sında başkaldırı gerekçelerini elleriyle hazırlamışlardır. Bu tip ilişkiler bu tarz isyanlarla sona ermiştir. Merkantilist pratikler yerli halka uygulandığı yöntemler bu sömürge halklarının felaketine neden olmuştur. Merkantilist pratikler tamamen ortadan kalkmamış, hatta endüstri devriminin yaşandığı esnada güçlü bir şekilde gelişme göstermiştir.”¹⁰³ Aslına bakılırsa bu düşünce birkaç değişiklikle halen sömürgeci devletler tarafından devam ettirilmektedir. Avrupa’daki Rönesans ve Reform Hareketleri Merkantilist Doktrin’i etkilemiş ve geliştirmiştir. Rönesans Hareketi sonuncunda maddeci (materyalist) düşünce yapısı, idealist düşünceyi zayıflatmıştır. Maddeci felsefe bireysel özgürlüklerin, laikliğin ve liberal düşüncenin önplana çıkmasını sağlamıştır. Liberal düşüncenin önplana çıkması zenginleşme, ekonomik çıkar ve para kazanma arzusunu tetiklemiştir. Reform hareketleriyle özellikle Calvinist düşünce tarzı faiz, servet biriktirme, özgür birey, çalışma ve para kazanma hırsına karşı olan papalık makamına başkaldırmıştır. Merkantilizm, Rönesans ve Reform Hareketleri’nin desteğiyle kendiyle uyuşmayan Ortaçağ Avrupa’sının Feodal Düzen’ini yıkmaya başlamış, Kapitalist Sistem’in 16. yüzyılda Batı Avrupa’da şekillenmesini sağlamıştır. Çünkü Merkantilist Sömürgecilik fikri ilk ve en önemli sermaye birikim yollarından biridir. Merkantilizm aslında Kapitalizm’in ilk aşaması olan Ticari Kapitalizm’in ta kendisidir. Batı Avrupa’da devasa boyutlara ulaşan sermaye birikimi büyük atölyelerin kurulmasına yol açtı. Böylece Kapitalizm doğuşu başladı. Merkantilist Dönem, Avrupalı beyaz sömürgeci adamın diğer halklar üzerinde katliamlar, sömürüler ve kölelikler çağını yaşattığı bir dönemdir. Bu dönem Avrupa’da deniz aşırı gemi seferlerinin ve coğrafi keşiflerin yapılmasıyla başladı. Cenovalı kaşif, gezgin ve sömürgeci Kristof Kolomb’un (Christopher Columbus) 1492 tarihinde Atlantik Okyanusu’nu aşarak Kuzey Amerika Kıtası’na ayak basmasıyla Avrupalı sömürgeci beyaz adamın öteki halkların kabusu olmasının yolu açıldı. Bu halkların sadece maddi zenginliklerine el konulmadı, onlar

¹⁰³ Ferro, “*Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13.-20. Yüzyıl*”, İmge Kitapevi Yayınları, 2002, Çev: Muna Cedden, ss. 44

işkence gördüler, köle olarak satıldılar ve aynı zamanda katliamlara uğradılar. Kristof Kolomb ve “Arkadaşları daha sonraki adı Amerika olacak kıtaya yani San Salvador adını verdikleri adaya vardılar. Kolomb’un kıtaya ayak basmasıyla kıta istilası başlarken yerel halka karşı yüzyıllarca devam edecek sistematik katliamlar uygulanmaya başlandı. Kolomb’un kıtaya ayak basmasından 20 yıl sonra Hispaniola diyerek yeniden adlandırdıkları adada nerdeyse hiç yerli kalmamıştı. Sömürgeciler tarafından İndian olarak tanımlanan yerliler yok edilmişti. Tahminlere göre Kolomb’un kıtaya ayak basmasından sonra kıtanın nüfusundaki düşüş oranı % 95’lere ulaştı. İşgalle kıtaya gelen İspanyol rahip Bartolome de Las Casas’ın verdiği bilgilerine göre 40 yıllık işgal sonucunda kıtada katledilen yerli insan sayısı 12 milyondur. İşgalciler tek güdüyle hareket ediyorlardı. O da her türlü zenginliği ne pahasına olursa olsun ele geçirmektir. İspanyol Altın Çağı diye anılan ve adını kıtanın sömürülmesinden alan bu dönem Avrupa Merkantilizm dönemine denk geliyordu. Latin Amerika’nın tüm zenginlikleri sömürüldü, kolonileştirildi. İnka ve Aztek Uygarlıkları başta olmak üzere kıtanın diğer tüm yerli halklarına ait uygarlıklar yok edildi. Bu uygarlıkların yerel halkları köle pazarlarında köle olarak satıldı.”¹⁰⁴ Beyaz adamın sömürgeci zihniyeti ona altın çağını yaşatırken sömürülenlere ise karanlık çağı yaşatıyordu.

Merkantilizm Merkante (tüccar) kelimesinden türetilmiştir. Merkantilizm değerli madenlerin birikimine, biriktirilmesine dayanan bir iktisadi doktrindir. Merkantilizm “Altına olan sevgidir. Basılmış veya basılmamış tüm değerli madenlerin egemenlik düşüncesini taşır. Mutluluk ve huzur değerli madenlerdedir. Değerli maderler ülkeleri refaha kavuşturur, zenginleştirir. Bu değerli madenler değerlerini zamanla kaybetmedikleri için ülkeyi güçlü bir devlet yapacak özelliğe sahiptirler. Merkantilizm değerli madenlerin devlet elinde toplandığı merkezîyetçi, devletçi ve milliyetçi bir doktrindir. Bu doktrin ancak devlet eliyle uygulanabilir”¹⁰⁵ Merkantilist Felsefe’ye göre ülkelerin refah ve servetinin yani zenginliklerinin kaynağı ülkelerin ellerinde bulundurdıkları altın ve değerli madenlerdir. Onlara göre servetin artması için ülkelerin dış ödemeler fazlası vermesi gerekiyordu. Merkantilistlere göre “Toplam dünya serveti (altın ve değerli madenler stoku) değişim göstermeyen sabit bir varlıktır. Bundan dolayı birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin çıkarları arasında çatışma vardır. Uluslararası

¹⁰⁴ Sibel Özbudun, (2008), “*Latin Amerika’da İsyanın Tarihi*”, Ütopya Yayınları, ss. 19

¹⁰⁵ Ali Özgüven, (1992), “*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*”, Filiz Kitapevi, ss. 48

ticaretten bir taraf kazançlı çıkarken aynı ölçüde diğer taraf zararlı çıkar. Yani uluslararası ticaretten iki tarafta kazançlı veya iki tarafta zararlı çıkamaz.”¹⁰⁶ Uluslararası ticarete bir taraf karlı, diğer taraf zararlı çıkacağı için Merkantilizm’de devlet müdahaleciliği fikri ön plana çıkmıştır. Ekonomiye yani dış ticarete aşırı müdahalede bulunan devletin ulusal servetini arttıracacağı, müdahalede bulunmayanın ise ulusal servetinden eksilmelerin olacağı belirtilmiştir. Bir ülke ne kadar çok ihracat yapar, ülkeye girecek mallara gümrük tarifeleri ve kotalar yani ithalat kotaları uygularsa o kadar çok değerli maden biriktirecektir.

Fransız Merkantilizmi’nin en önemli temsilcilerinden biri Bodin’dir. Bodin’e göre ülke sanayi ürünlerinin ithalatına yüksek vergiler, kotalar ve yasaklar koymalıdır. Ülkenin kendi ürettiği sanayi mallarının ihracından düşük vergiler almalıdır. Ülke sahip olduğu hammaddelerin ihracına yüksek vergiler kotalar ve yasaklar koymalıdır. Ülke ithal edilen hammaddelerden düşük vergi almalıdır. Bodin’e göre ülke içindeki değerli maden stokunun artması fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olur. Değerli madenlerde olduğu gibi diğer malların arzındaki artış değerlerinin düşmesine yol açar. Herhangi bir malın fiyatını o malın bolluğu belirler. “Paranın miktar teorisinin farkına varan ilk kişinin Bodin olduğu söylenebilir.”¹⁰⁷ Bir diğer merkantilist düşünür Antoine de Montchretien’dir. Ona göre devletin milli bir ekonomi oluşturması için onun sanayi sektörüne müdahale etmesi gerekmektedir. Devlet tarım kesimine müdahale etmemeli fakat sanayi sektörü ile tarım sektörü arasında bir koordinasyon ya da dayanışma sağlamalıdır. Merkantilizm’in nüfus ile ilgili konularına daha çok Antoine de Montchretien değinmiştir. Ona göre nüfus artışı emek arzını arttıracak bu da işgücü ücretlerinin düşmesine neden olacak, düşen işgücü ücretleri üretilecek malın maliyetinin düşmesine o da o malın satış fiyatının düşmesine neden olacak. Böylece ülkenin dış ticarete rekabet gücünün artacağını, gerçekleşen ihracattan ülkede değerli maden stokunun artacağını ve ülke sanayinin gelişeceğini savunmuştur. Bir diğer önemli merkantilist iktisatçı Jean Babtiste Colbert’tir. Colbert ülkede değerli maden birikimindeki artışı sanayileşmeye bağlamıştır. Colbert’e göre değerli maden biriktirmenin ve sanayileşmeyi devam ettirmenin için iki önkoşulu vardır. Bu önkoşullardan ilki sanayileşmeyi devam ettirebilecek bir hammadde kaynağı varlığı,

¹⁰⁶ Seyidoğlu, (2017), “*Uluslararası İktisat*”, Güzem Can Yayınları, 2017, ss. 27

¹⁰⁷ Özgüven, “*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*”, Filiz Kitapevi, 1992 ss. 54

ikincisi ise üretilen ürünleri dış piyasada talep edecek bir pazarın varlığıdır. Hem hammadde kaynağı varlığı hem de üretilen ürünleri talep edecek bir piyasanın varlığı Colbert'e göre ancak bir sömürgecilik faaliyetiyle gerçekleşebilir. Colbert'e göre sömürgecilikle ülke kendi sanayisi için hem hammadde bulacak hem de ürettiği sanayi ürünleri için bir pazar bulacaktı. Bunun yanında sömürge ülkelerden getirilen ucuz kalifiyeli işgücü sanayide çalışan işgücü kesiminin ücretlerini düşürecektir. Bu da ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünü yükseltecektir. Dış ticaret rekabet gücünün artması ise değerli maden birikimini arttıracaktır. Artan sermaye birikimi sanayileşmeyi döngüsel olarak tetikleyecektir. Colbert'in bu tezi başta Fransa olmak üzere birçok sömürgeci ülkenin sömürü yarışını hızlandırmıştır. Liberal İktisadın babası "Adam Smith, Colbert'in ekonomiyle ilgili olan düşüncelerine büyük hayranlığını gizlememekle beraber onu ekonomiye müdahale etme konusundaki düşüncelerini eleştirir."¹⁰⁸

İngiliz Merkantilizmi Sanayi Devrimi'nin en erken İngiltere'de yaşanmasına neden olan doktrindir. İngiltere Merkantilizmi'nin birkaç temel amacı vardır. "Birincisi sömürgecilik faaliyetleri geliştirmek ve sürdürmek için Denizcilik Yasası çerçevesinde deniz gücü filoları ve tekel niteliğe sahip deniz şirketleri kurarak bunları hem yeni hem de mevcut sömürgelerde daha verimli hale getirmektir. Bunu yaparak hem hammadde ihtiyacını karşıladılar hem de sanayi ürünleri için dış pazar buldular. İkincisi ticareti geliştirmektir. Ticaret gelişmeden ülke sanayisinin ürünleri satılamaz. Satılmayan sanayi ürünleri İngiliz sanayisinin çökmesine neden olur. Ticaret sanayileşmenin motorudur. Üçüncüsü ithalatı kısıp ihracatı artırarak, dış ödemeler fazlası vererek değerli maden birikimini arttırmaktır. Dördüncüsü tarım ürünlerinin ihracatını kısıp bu ürünlerin ithalatını özendirme."¹⁰⁹ Dört amaçla ülkenin sanayileşmesi ve değerli maden stokunun arttırılması hedefleniyordu. İngiliz merkantilist Edward Misselden daha çok devletin dış ticaretle ilgili düzenlemeler yapmasını, ticareti geliştirmesini ve İngiltere'nin ithalatı kısıp ihracatı arttırmasını savunmuştur. Thomas Mun dış ticaret üzerinde durarak İngiltere'nin zenginleşmesinin yolunu dış ticaret fazlası vermesiyle gerçekleştireceğini savunmuştur. Dış ticaret fazlası vermekte ancak sanayileşmeyle gerçekleştireceğini söylemiştir. Bir diğer önemli İngiliz merkantilist ise Thomas

¹⁰⁸ Arif Ersoy, (2012), "*İktisadi Düşünceler Tarihi*", Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 146

¹⁰⁹ Özgüven, "*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*", Filiz Kitapevi, ss. 57

Gresham'dır. Thomas Gresham ünlü Gresham Kanunu'yla bilinir. Gresham Kanunu ikili para sisteminin geçerli olduğu, madeni paraların külçe değerlerinden kaynaklanan farktan dolayı külçe değeri düşük olanın piyasada ödeme amaçlı olarak kullanıldığı, külçe değeri yüksek olan madeni paranın ise yatırım amaçlı olarak kullanıldığı “kötü paranın iyi parayı piyasadan kovduğu” kanuna denir. Gresham'da sanayileşmenin ve ticaretin İngiltere ekonomisine büyük katkılar sağlayacağını ve değerli maden birikimini arttıracığını savunmuştur. Bir diğer İngiliz merkantilist Gregory King'dir. Gregory King, King Kanunu adında bir kanun ortaya atmıştır. King Kanunu talep elastikiyeti zayıf tarımsal ürünlerde üretimin arttığı yıllarda toplam tarımsal gelirin düştüğü söyler. Gregory King de sanayileşme ve ticaretin İngiltere'de değerli maden birikimine katkı sağlayarak ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağını söyler. Olivier Cromwell Denizcilik kanunları çıkartarak ünlü Doğu Hindistan Şirketi'ni kurmuştur. Doğu Hindistan Şirketi sömürgecilik faaliyetlerini en üst düzeye çıkarmıştır. Olivier Cromwell'in kurduğu şirketle İngiltere'de değerli maden birikimi üst düzeye çıkmıştır. Sir William Petty hem bir merkantilist iktisatçı hem de Marx'a göre liberal iktisadın kurucusudur. Petty'e göre emek, servet ve toprak değerli maden biriktirmenin yani zenginliğin ana kaynaklarıdır. Bunları başarıyla bir araya getiren ülkeler müreffeh ülke olurlar. Petty diğer merkantilistlerden farklı olarak “Serbest ticaret ve girişimci özgürlüğünü savunarak ilk laissez-faire ilkesini savunan iktisatçıdır.”¹¹⁰

Alman Kameralizmi de servetin ve refahın kaynağını değerli maden biriktirmeye bağlamıştır. Devletin ekonomiye aşırı derecede müdahalede bulunduğu Alman Kameralizmi, özünde Merkantilist bir düşünce olup onu Merkantilizm'den ayıran birkaç değişik düşünceye sahip bir doktrindir. Devlet mallarının en iyi ve en verimli nasıl yönetileceğini araştıran bir doktrindir. Kameralizm devlet müdahaleciliğinin en üst düzeye ulaştığı, aşırı milliyetçi ve aşırı korumacı bir sistemi savunur. Kameralizm sanayi ve tarım kesimi ayırımına Merkantilizm'den farklı olarak fazla önem vermemiş ve yine Merkantilizm'den farklı olarak ülkede üretilen her ürüne servet gözüyle bakmıştır. İthal edilen her ürüne servet kaybı gözüyle bakmıştır. Kameralizm otarşiyi yani ülkenin ekonomik olarak kendi kendine yetmesini savunmuştur. Kameralistler nüfus artışını olumlu bir şey olarak görmüşler. Onlara göre “Nüfus artışı hem askeri gücü artırır hem de sanayi ve tarım kesiminde çalışacak insan sayısını artırır. Sanayi ve

¹¹⁰ Ersoy, “*İktisadi Düşünceler Tarihi*”, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 164

tarım kesiminde çalışacak insan sayısını artması milli hasılayı arttıran olumlu bir değişimdir.”¹¹¹

Merkantilistler ülkenin uluslararası arenadaki ekonomik üstünlüğünü yani değerli maden artışını sağlayacak ihracatı vazgeçilmez olarak görmüşlerdir. İhracatı arttırmanın yolu ise ucuz fiyattan meta üretmekten geçer. Ucuz meta üretmenin yolu metanın yaratıcısı olan emeğin değerinin düşük olmasıyla ölçülür. Emekçiye ödenen ücret ne kadar az ise o ülke o metayı diğerlerinden daha ucuza üreteceği için bir üstünlüğe sahip olacaktır. Emekçinin artık değerine ne kadar çok el konulursa kapitalist ürününü o derece ucuza üretilip ve ucuza satabilecektir. Yani emek sömürüsü artıkça ülkenin uluslararası rekabet düzeyi o kadar artacak ülke rakiplerini o derece saf dışı edip sınırlı olan değerli maden birikimini o derece arttıracaktır. Aslında Adam Smith Mutlak Üstünlükler Teorisi’nin temellerini merkantilistlerden aldığını söylemek yanlış bir fikir olmayacaktır. Merkantilistlere göre kapitalist artı değere ne kadar çok el koyarsa yani emekçiye ne kadar çok sömürürse uluslararası ticarete ülke o kadar başarılı olacak ve ülke o kadar çok değerli maden biriktirecektir. Merkantilist düşüncede dış ticarete kısıtlama savunulurken ülke içi ticarete herhangi bir kısıtlamaya gerek yoktur. Aslına bakılırsa merkantilistler Kapitalist Üretim İlişkilerinin eşitsiz değişim (eşitsiz ticaret) ilişkileri yarattığının farkına varan ilk burjuva ideologlarıdır. Kristof Kolomb değerli madenler için şöyle diyordu: “Altın dünyadaki en değeli şeydir, ruhları cennete uçurmayı bile sağlayabilir.” Sömürgeci batı zihniyetinin rahle-i tedrisatından geçen öteki dünyanın burjuva “entellektüelleri”, “akademisyenleri”, sözde “aydınları” sömürgeci zihniyetin dışı vurduğu bu ifadeleri saklamak için ellerinden gelen tüm çabayı gösteriyorlar. Burjuva “entellektüelleri”, “akademisyenleri” ve sözde “aydınları” kompradorlaşarak kendi ülkelerinin beyaz adam tarafından sömürülmesine, yağmalanmasına bilerek ve isteyerek göz yumuyorlar.

2.1.2 Fizyokrat teoriler

Kapitalizm’in ikinci gelişme teorileri Fizyokratlar tarafından ortaya atıldı. Ekonominin de diğer doğa kanunları gibi kendine özgü doğal kanunları olduğunu ileri sürdüler. Fizyokrat Teoriler tarımı tek verimli üretim alanı olarak gören doktrindir. Fizyokratlar servetin kaynağının toprak (tarım) olduğunu ileri sürdüler. Onlara göre

¹¹¹ Özgüven, “*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*”, Filiz Kitapevi, ss. 59

zenginliğin kaynağı para ve değerli madenler değildir, zenginliğin kaynağı tarımsal üretim ve tarımsal üretimdeki fazlalıktır. Ulusal zenginlik kaynağının artışı tarım ürünlerindeki artışta gördüler. Zenginliği insan emeğiyle toprağa atılan tohum ile elde edilen ürün arasındaki fark olan Net Hasıla ile açıkladılar. Fizyokratlarda net hasıla milli gelire eşittir. Net Hasıla zenginliğini yaratan sınıflar ise toprak sahipleri ve çiftçilerdir. Maddi servetin kaynağı tarımsal üretimdir. “Fizyokratların en önemli varsayımı olan Net Hasıla’nın sadece tarım mesleği ve tarım sektörü tarafından elde edilmesi idi. Tarım, yalnızca ahlaki ve politik olarak diğer mesleklerden üstün olduğu için değil, yalnızca tarım ürünlerinin talepler ölçeğinde ve her zaman talep sıralamasında birincil olduğu için değil, aynı zamanda tek başına gerekli maliyet üzerinde de tek kullanımlık bir fazlalık sağladığı için yüce bir meslektir. Tarımın bu ikinci yönü üzerine, Fizyokratlar üretken kelimesini tanımlarken, tarımın bu ikinci yönü (üretkenlik) üzerinde yoğunlaştılar. Onlar için üretken, esasen bir net ürünün üretilmesi anlamına geliyordu. Üretim (sanayi) ve ticaret, aksine, verimsiz veya steril yani kısır. Bu meslekler sadece tarımdan daha tehlikeli değildi, sadece gıda ve hammadde tedarikine bağımlı oldukları anlamında ikincil değillerdi, aynı zamanda tekel yokluğunda herhangi bir oranda gerekli maliyetin üzerinde tek kullanımlık bir fazlalık elde edemezlerdi. Fizyokratlar için steril (kısır) yani esasen net bir ürün (Net Hasıla) alamamak ve elde edememek anlamına geliyordu.”¹¹²

Fizyokratlara göre Net Hasıla ne kadar artarsa milli refah ta o kadar artar. Ekonomik faaliyette önemli olan Net Hasıla’yı arttırmaktır. Para sadece ekonomik faaliyetin yani Net Hasıla’nın yansımasından başka bir şey değildir. Para maddi bir servetin kaynağı olmayıp sadece mübadele aracıdır. Maddi servet yaratan tek değer tarımdır. Onlara göre sanayi kesimi, memurlar, zanaatkarlar ve ticaret erbapları kısır meslekler grubunu oluştururlar. Yani ticaret ve sanayi yeni bir değer yaratmazlar. Onlar sadece tarım sektörü tarafından yaratılan değerın yerlerini, şekillerini ve vasıflarını değiştirmek kaydıyla faaliyet gösterirler. Sanayi ürettiği malların hammaddesini tarımdan alır ve bunları işleyerek yeni bir ürün oluşturur. Sanayi tarımsal ürünleri girdi olarak kullanarak kendini geliştirir. Değerin ana kaynağı tarımdır. Sadece tarım kesimi artı bir ürün oluşturur. Yani ekilen bir tohuma karşılık onlarca hatta yüzlerce tohum elde edilir. Halbuki sanayi ve ticarete girdi olarak giren bir üründen aynı ürünün onlarcası

¹¹² Ronald L. Meek., “*The Economics Of Physiocracy*”, Routledge Library Editions, 2003, pp. 20

elde edilmez. Sadece giren ürünün değişik biçimleri elde edilir. Bir ürünün değişik biçimlerinden ürün elde edilmesi ya da girdi üründen daha fazla ürün elde edilmemesi Net Hasıla yaratmaz. Fیزیokratlara göre ülkede sanayi için kullanılacak hammaddeler ithal edilmemeli ülke içindeki hammaddeler kullanılmalı. Ticaret kısır bir meslek olup ekstra bir değer yaratmaz. Ama ticaret sonucu bir ülke kazançlı çıkıyorsa bu diğer ülkenin zararına olur. Ticaret sonucu bir ülke karlı başka bir ülkenin zararlı çıkması Merkantilist düşünenin ana temelini oluşturuyordu. Fیزیokratların kar zarar sonucu doğuran ticaret mantığı Merkantilist ticaret mantığıyla benzerlik oluşturuyor. Bir diğer benzerlikleri nüfus artışı konusundadır. Fakat bu benzerlik ufak bir farklılık içermektedir. Merkantilistlere göre nüfus artışının, emek arzını arttırması sonucu üretimi arttırarak ekonomik gelişmeye olumlu katkı sağlar. Fakat Fیزیokratlar Net Hasıla artışıyla gelen ekonomik gelişmeyle sonrasındaki nüfus artışını olumlu bakarlar. Net Hasıla artışı olmadan meydana gelen bir nüfus artışı kişi başına düşen Net Hasıla'ı azaltacağı için bu duruma yani nüfus artışına karşı çıkarlar. Hem Fیزیokratlar hem de Merkantilistler yurt içinde ticaretin yapılmasını savunmuşlardır. Fakat Fیزیokratlar Merkantilistlerden farklı olarak yurtdışı ticaretin de tamamen serbest olmasını belirtmişlerdir.

Fیزیokratlar tabi (doğal) düzen kanunlarını benimseyerek kısıtlamalara ve engellere karşı çıkmışlardır. Doğal düzeni Tanrı'nın yansıması olarak görüyorlardı. "Doğal, tabi kanunlar Tanrı'nın kanunlarıdır."¹¹³ Toplumu en iyi düzenleyecek ve dizayn edecek kanunlar Tanrı'nın kanunlarıdır. Tanrı'nın düzeninde bireysel özgürlük Tanrı tarafından verilmiş bir lütuftur. Tanrı'nın tabi kanunlarında hiç kimse kimseyi esaret altına alamaz ve hiç kimse kimsenin mülkiyet hakkını engelleyemezdi. Bu yüzden Fیزیokratlarda bireysel özgürlük ve mülkiyet hakkı toplumsal üretim artışının vazgeçilmeziydi. Toplumsal refaha ancak tabi kanunlara uymakla ulaşılır. Fیزیokratlar dönemlerinin toplumunu 3 sınıfa ayırdılar. Birinci sınıf verimli üretim yapan çiftçilerdir. İkinci sınıf toprak sahipleridir. Üçüncü sınıf ise Fیزیokratların verimli üretim yapmayan diye tabir ettikleri sanayi, tacir, zanaatkar, memur ve serbest meslek çalışanlarıydı. Verimli üretim yapan çiftçiler diğer iki sınıfı besler. Çiftçiler kullandıkları topraklara karşılık toprak sahiplerine Net Hasıla'nın bir kısmını kira karşılığı olarak verirler. Üçüncü sınıf yani sanayici, tacir, zanaatkar vb. bu iki sınıftan

¹¹³ Ersoy, "*İktisadi Düşünceler Tarihi*", Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 206

Net Hasıla'yı alır ve işler. Kısır sınıf işledikleri bu hammaddeleri tekrardan diğer iki sınıftan hammadde almak için değiş tokuş yapar. Ücret konusunda Fizyokratlar tabi ücret teorisini savunurlar. Tabi ücret işçi ve ailesini geçindirebilecek, işçinin çalışma şevkini diri tutacak, aynı zamanda işçinin satın alma isteğini kırmayacak düzeydeki ücrettir. Devlet müdahalesini savunan ve zenginliğin kaynağını değerli madenler olarak gören Merkantilistlere karşı çıkarlar. Fizyokratlara göre devlet ekonomiye müdahalede bulunmamalıdır. Devlet doğal kanunların işlemesine ve özel mülkiyetin korunmasına yardımcı olmalıdır. Fizyokratlar göre "Özel mülkiyet, kabul görmüş, aziz olan ve kurumsallaşmış mülkiyet biçimiydi. Özel mülkiyetin reddine ve suçlanması karşılık Fizyokrat teori devleti özel mülkiyetin korunması için sisteme dahil etmiştir."¹¹⁴

Ekonomik alandaki özgürlüğü belirten "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." sözü Fizyokrat bir ekonomist olan Vincent de Gournay'e aittir. Fizyokratlar devletin ekonomik olaylara müdahale etmediği, sadece hakem rolünü üstlendiği, liberal ekonomik yapıyı savunmuşlardır. Ekonomide devlet müdahalede bulunmadığı zaman piyasanın kendi kendini düzenleyeceği fikrini benimsemişlerdir. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ve piyasanın kendi kendini düzenleyeceği görüşü liberal iktisadın temelini oluşturmuştur. Fizyokratlar "Tek vergi sistemini savunarak bu verginin sadece Net Hasıla'ya sahip olan toprak sahiplerinden alınmalıdır."¹¹⁵ görüşünü savunurlar. Net Hasıla'yı yaratan tek toprak olduğuna göre çiftçi sınıfı ve kısır sınıf vergi dışı bırakılmalıdır. Fizyokrat Doktrin gümrük vergileri ve kotalarına karşı çıkarak serbest ticaretten taraftırlar. Yani hem ithalat hem de ihracata karşı çıkmazlar. Çünkü serbest ticaret ve serbest dolaşım tüm ülkelerdeki ücret ve fiyatları dengeleyecektir. Fizyokratlar sanayi kesimini kısır sektör olarak gördüğü için ihracatta sanayi ürünlerine değil de tarım ürünlerine ağırlık verildiği düşüncüyü savunurlar. Çünkü tarım ürünleri ihracatında Net Hasıla'dan dolayı elde edilecek kar daha fazladır. Ve bir ülke tarım ürünlerini ne kadar ucuza mal eder ve satarsa uluslararası ticaretten o kadar karlı çıkacaktır. Tarımda teknolojinin kullanılması ekonomik artışı arttıracığından tarımda teknoloji kullanılmasını desteklemişlerdir. Tarımsal ürünlerinin ihracatı tarım kesiminde

¹¹⁴ Warren J. Samuels, "*The Physiocratic Theory of Property and State*", The Quarterly Journal of Economics, Feb., 1961, Vol. 75, No. 1 (Feb., 1961), pp. 109

¹¹⁵ Özgüven, "*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*", Filiz Kitapevi, ss. 76

Çalışanların gelirlerini arttırıp ülkenin ekonomik olarak büyümesine katkı sağlayacağından ihracatı olumlu bir olgu olarak görmüşler.

Fizyokratlar devletin ekonomiye müdahalesini kabul etmemişlerdir. Onlara göre devlet sadece kamu hizmetlerini yerine getirmede, adaleti ve güvenliği sağlamada görev almalıdır. Devlet tabi kanunların işleyişine engel olmamalıdır. Bu tabi kanunların işleyişine engel oluşturabilecek durumların nne geçmelidir. Liberal Klasik İktisat'ın temelleri Fizyokratlar tarafından atılmıştır. Fakat her ne kadar en çok Klasik Liberal İktisat'ı etkilemişlerse de Klasik İktisatçılar tarafından eleştirilmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Klasik Liberal İktisatçılar, Fizyokratların devletin ekonomiye müdahalede bulunmamasını, piyasa mekanizmasını, ekonominin doğal kanunlarını kabul etmesini ve bireysel özgürlükleri savunmalarını kabul ederken Fizyokratların tarım sektörünü en verimli sektör ve sanayi ve diğer sektörlerin ise kısır sektör olarak görmesini eleştirmişlerdir. Günümüz var olan ekonomik pratikleri göz önüne alındığında gelişmiş sanayi ülkelerinde tarımın ekonomi içindeki payı gittikçe azalmakta iken hizmet ve sanayi sektörlerinin payları artmaktadır. Fizyokrat fikirler günümüz ekonomik realitesiyle ters düşmekle kalmayıp bu realite tarafından yalanlanmaktadır. Onlar da zenginliğin kaynağını yaratan emekçilerinin özellikle de çiftçilerin sömürülmesini görmemezlikten geldiler. Tabi düzen kanunları deyip çiftçilerin ve işçilerin sömürülmelerini doğal ve olması gereken bir şey olarak gördüler. Belli bir azınlığın elinde olan bireysel toprak mülkiyetini Tanrı'nın bir yansıması olarak görüp meşrulaştırdılar. Bireysel ve toplumsal özgürlüğü üretim ve refahın kaynağı olarak gördüler ama her yerlerinden zincirlere vurulmuş, emek glerini üretim araçlarına sahip olanlara satmaktan başka çareleri olamayan emekçi ve çiftçilerin esaretini, sömürülmesini görmediler. Emek gücünden başka hiçbir üretim aracına sahip olmayan bir emekçi ve ifti hayatını idame edebilmek için emek gücünü üretim araçlarına sahip olanlara satmak zorundadır. Zorunluluğun olduğu yerde de gerçek bir özgürlükten bahsedilemez. Fizyokratların bahsettikleri serbestiyet, özgürlük sadece üretim araçlarına sahip olanların serbestiyeti ve zgrlğyd. Fizyokratlar için asıl özgürlük sermaye sahiplerinin zgrlkleriydi. Değerin yaratıcısı emeğin sömürülmesini meşrulaştırdılar. Eşitsiz ticaret hadlerinin bir ülkenin lehine olurken diğer ülkenin aleyhine olduğu olgusunu saklamaya çalıştılar.

2.1.3 Klasik ve neoklasik liberal teoriler

Üçüncü büyüme teorileri Klasik Liberal İktisatçılar tarafından atıldı. Klasiklere göre toplumdaki herkes ekonomik çıkarlarına göre hareket eder. Bireysel çıkarlar peşinde koşan bireyler aslında kümülatif olarak toplum çıkarına hareket ederler. Kişisel menfaat ve çıkar ekonomik büyümenin, gelişimin motoru ve öncüsüdür. Kişisel menfaatlerin toplamı toplumsal gelişmeyi sağlar. Onlar ekonomik hayatı düzenleyen görünmez kuralların ve ellerin olduğunu söylediler. Bu gizli el kişisel çıkardır. Ama onlar Kapitalist Düzen’de değeri yaratan ve Kapitalist tarafından sömürülen elleri hiç görmediler. Klasik Liberal İktisatçılar; Merkantilist ve Fizyokratlardan farklı olarak zenginliğin ve refahın kaynağını insan emeğine bağladılar. Zenginlik ve refah yaratan ne değerli madenlerdir ne de tarımdır. Bu zenginliği ve refahı bizzat yaratan ancak ve ancak insan emeğidir. Devletin bizzat ekonomik faaliyetlerle uğraşmamasını ve ekonomiye müdahale etmemesini savundular. Çünkü Liberal İktisatçılara göre ekonomik hayat sürekli kendini dengeye getirecek “görünmez bir eli” bağrında taşır. En büyük tepkilerini Merkantilistlere göstererek değerli maden biriktirmenin ülke içindeki enflasyon oranlarını artırarak ülke kaynaklarını eriteceğini savundular. Merkantilistlerin aksine serbest ticaretin tüm ülkelerin lehine olacağı tezini ileri sürdüler. Uluslararası ticaretten tüm ülkelerin kazançlı çıkacağı varsayımında bulundular. Fakat bu savlar tamamiyle hayal ürünü tezler olmanın ötesine geçmedi. Bugün azgelişmiş ülkelerin yaşadığı ekonomik problemlerin arkasında uluslararası ticaret yani eşitsiz işbölümü ve eşitsiz dış ticaretin yaratmış olduğu dengesizlikler yatmaktadır. Marx’ın ifadesiyle “Serbest ticareti savunan beyler, bir ulusun başka bir ulus aleyhine nasıl zenginleşeceğini anlamıyorlarsa şaşırmanız gerekmez. Çünkü bu beyler aynı ülkede bir sınıfın başka bir sınıf aleyhine nasıl zenginleşebileceğini anlamıyorlar demektir.”¹¹⁶ Onlar da öncülleri gibi Kapitalizm’in iç dinamiklerinin sonucu olan eşitsiz değişim hadleri ve sömürü düzeni biliyorlardı ve bu düzeni meşrulaştırmak için tezler ileri sürdüler. Çünkü onlar da sermeye ideoloğluğuna soyunmuş iktisatçılardı. Zaten kendilerinden sonra gelen iktisatçıların çoğu sömürü düzeninin korunması ve devamlılığını sağlamak için ellerinden gelen her çabayı gösterip balkondaki seyirciyi oyalamak için bir sürü uyduruk kalkınma teorileri ileri sürdüler. Adam Smith Kapitalizm’in serbest ticaretle, Mutlak Üstünlükler Teorisi’yle ve görünmez elle

¹¹⁶ Marx, (1847), “*The Poverty of Philosophy*”, Foreign Languages Publishing House, pp. 253

“Ulusların Zenginliği”ni herkes ama herkes için yaratacağını öğütlemekle kalmıyor bunu topluma ve tüm dünyaya aşıliyordu. Adam Smith’in Ulusların Zenginliği diye bahsettiği efendisi olan kapitalist sermaye babalarının zenginliğiydi. Maalesef Kapitalizm küçük azınlık bir grup için Ulusların Zenginliği’ni yaratırken büyük yığınlar için ise Ulusların Fakirliği’ni yaratmaya devam ediyor.

Adam Smith’e göre ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için toplumsal işbölümünün gerçekleşmesi yani hem birey hem de firma bazında işbölümü ve uzmanlaşmanın olması gerekmektedir. “Unutmamak gerekir ki imalat sanayinin, çıktıdaki artışın yani büyümenin mükemmelliği işbölümünün ne derecede gerçekleştiğine bağlıdır.”¹¹⁷ Bu anlayışa göre toplumsal refahın yani büyümenin ana gücü işbölümü ve uzmanlaşmayla olan üretime dayalıdır. Kişi bireysel çıkarın peşinde koşarken toplumsal çıkarı da sağladığı anlayışı hakimdir. Adam Smith Mutlak Üstünlükler Teorisi’yle dış ticarete katılan tüm ülkelerin bu ticaretten karlı çıkacağını savunmuştur. Dış ticarete katılan ülkeler bu ticaretten karlı çıkmalarından dolayı ekonomik büyümelerine katkı sağlayacaklardır. Klasik Liberal İktisat Okulu ekonomik büyüme modeli büyümeye arz cephesinden bakarken talep tarafını ihmal eden bir büyüme modeline sahiptir. Arz tarafını öyle ayyuka çıkarmışlardır ki Jean Baptiste Say tarafından Say ya da Mahreçler Kanunu olarak bilinen “her arz kendi talebini doğurur” ifadesi dile getirilmiştir. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin olmaması gerektiği, ekonominin daima dengede olduğu ve bunu düzenleyen bir görünmez elin olduğu varsayılan iktisadi bir modeldir. Adam Smith toplumların ya da devletlerin iktisadi büyümelerinin veya refahlarının sağlanabilmesi için her ülkenin diğer ülkelere göre en ucuza ürettikleri ürünleri üreterek, bunlarda uzmanlaşarak bu ürünleri uluslararası ticarete sokarak ve pahalıya ürettikleri ürünleri ise dışarıdan satın alarak refah seviyelerini en yükseğe taşıyacağını belirtmiştir.

Neoklasik İktisatçılar az gelişmiş (sermaye fakiri) ülkelerde sermayenin marjinal veriminin yüksekliğinden dolayı serbest piyasa koşullarının sağlanması durumunda yani sermaye ve dış ticaret önündeki engeller kaldırılması koşuluyla sermayenin bu az gelişmiş ülkelere geleceğini ve bu sermaye fakiri ülkelerde ya yatırımlar yapacağını ya da yatırım yapmak isteyen kişilere fon sağlayacağını savunmaktalar. Sermayenin bu

¹¹⁷ Smith, “*The Wealth of Nations*”, MetaLibri Digital Library, 2007, pp.528

lkelerde yaptığı yabancı yatırımlar sonucu ülke gelişme yoluna girecek, istihdam artacak, gelir artacak, talep artacak, artan talebin de yatırımları teşvik edeceğini belirtmişlerdir. Böylece lkeler arasındaki gelişmişlik farklarının sönümleneceği herkes ve her ülke için arzulanabilir bir ekonomik ve sosyal refah seviyesi ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Tüm neoliberal söylem uygulamalara rağmen dünya ekonomik büyüme hızı gittikçe düşmektedir. Neoliberal politikalar birkaç emperyalist ülke haricinde dünya çapında bahsedildiği kadar mucizeler yaratmamıştır. Yarattığı mucize “yaratıcı yıkım”dır. Neoliberal politikaların “Ekonomik büyümeyi canlandırmadaki başarı sicili gayet zayıftır. 1960’larda dünya toplam büyüme hızı, % 3,5 civarındaydı. Bu oran 1970’lerde % 2,4’e düştü. 1980’lerde % 1,4 ve 1990’larda % 1,1 olurken 2000’den bu yana ancak % 1 oranında küresel büyüme hızına ulaşabilmiştir. Neoliberalizm’in ve neoliberal politikaların dünya çapında ekonomik büyümeyi canlandırma konusunda büyük ölçüde başarısız olduğunu söylenebilir. 1990’larda neoliberal politikalar Rus ve Orta Avrupa ekonomilerine çöküş getiren felaketleri etkileri bir yana bırakılsa bile genel olarak sermaye birikiminin koşullarını iyileştirme yönünden çabaları yani küresel ekonomik performansı zayıftır.”¹¹⁸ Neoklasiklere göre serbest ticaret ve liberal politikalar uygulayan tüm ülkeler bu refahtan paylarını alacaklardır. Böylece bu azgelişmiş ülkelerde de kalkınmanın önünün açılacağı savunulmaktadır. Neoklasik İktisatçılar serbest piyasa ekonomisin savunmalarının asıl nedeni ideologluğuna soyundukları sermayenin sınırsız kar arzusunun ünündeki sınırların kaldırılmasıydı. Yoksa sermaye fakiri ülkelere yapılan yatırımların asla bu sermaye fakiri ülkelerin kendi yatırımları olarak kabul edilemeyeceği ve bu azgelişmiş ülkelerin eşitsiz değişim ticaret hadleriyle bu ticaretten karlı çıkamayacağı yine bir liberal yapısalcı kalkınma iktisatçısı olan H. W. Singer tarafından yalanlanıyordu. H. W. Singer’e göre ekonomistlerin “Coğrafyacılara köle olmaları mümkün müdür? Pek çok durumda büyük ölçüde yabancı yatırımın bir sonucu olan azgelişmiş ülkelerde ihracat için üretken tesisler, tamamen coğrafi ve fiziksel anlamda hariç azgelişmiş ülkelerin iç ekonomik yapısının bir parçası haline gelmemiş olabilir mi? İktisatçı olarak konuşursak yabancı yatırım, gelişmiş ülke ekonomilerinin bir karakoludur. Ders kitaplarının yatırımdan beklememizi söylediği ana ikincil çarpan etkileri, yatırımın fiziksel veya coğrafi olarak

¹¹⁸ David Harvey, “*Neo-liberalism As Creative Destruction*”, Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, 2006, 88:2, pp. 151

bulunduğu yerde değil de, (bu yatırımların sonuçlarının doğrudan eve döndüğü ölçüde) yatırımın geldiği yerde gerçekleşti. Yatırımın uygun ekonomik testinin gelir, istihdam, sermaye, teknik bilgi ve dış ekonomilerin büyümesi için kümülatif katkılar şeklinde çarpan etkisi olması durumunda, azgelişmiş ülkelere yaptığımız yatırımın iyi bir miktar olacağını söyleyebilirim. Yabancı yatırım olarak kabul edilen şey aslında sanayileşmiş ülkeler adına yerli yatırım olarak düşünülmelidir.”¹¹⁹ Ekonomistler bir ülkeye yapılan yabancı yatırımları yatırım yapılan ülkenin yatırımı olarak gördükleri zaman coğrafyacılara düştükleri hataya düşerek, coğrafyacılara tekrar ederek onların köleleri haline gelirler. Singer’e göre bir ülkede yapılan yabancı sermaye yatırımlarının o ülkenin yatırımı sayılamayacağı, tam tersine o yatırımın gerçekleştirilmesine ön ayak olan yabancı sermayenin ya da yabancı ülkenin yatırımı olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü yabancı yatırım ülkede elde ettiği karı kendi ülkesine götürerek yatırım yapılan ülkeyi yapılan yatırımın rantından mahrum bırakır. Kapitalist sermaye sahipleri yatırımlarını, sermayelerini azgelişmiş ülkelere götürürken buradaki rant, kar, yabancı sermayeye tanınan teşvikler gibi ekonomik veya stratejik avantajları kendi ya da gelişmiş bir batı ülkelerindeki ekonomik veya stratejik avantajlardan daha karlı gördükleri için azgelişmiş ülkelere yatırım yaparlar. Yabancı yatırımcılar kapitalist ekonomik rantın eşitlendiği veya daha düşük olduğu durumlarda azgelişmiş ülkelere asla yatırım yapmak istemezler. Azgelişmiş ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları uluslararası güçlerini kullanarak bulundukları alanlarda azgelişen ülkelere yerli yatırımın yapılmasını engellemektedirler. Yabancı yatırımın azgelişmiş ülkelere elde ettiği ekonomik artık yabancı yatırımın ülkesine taşınması sonucu bu azgelişen ülkelere yatırıma dönüşecek artığın varlığından söz edilmemesine neden olur. Artığın azgelişen ülkelere çıkıp yabancı yatırımın ülkesine gitmesi hem azgelişen ülkede tasarrufları yatırıma dönüştürecek bir süreçten yoksun bırakıyor hem de güçlü ülkesinin desteğini alan yabancı yatırım azgelişen ülkede yerli sanayileşmenin önünü keserek azgelişen ülkenin gerçek kalkınma yolunu tıkıyor.

Ayrıca Neoklasik İktisatçılar emeğin marjinal veriminin düşük olduğu azgelişmiş ülkelere emeğin marjinal veriminin yüksek olduğu gelişmiş ülkelere doğru

¹¹⁹ H. W. Singer “*The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries*” The American Economic Review, Vol. 40, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixty-second Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1950), pp. 475

kayacağını savunmuşlardır. Neoklasik iktisadi düşünce emek arzının da diğer üretim faktörleri gibi ülkeler arasında akışkan olması gerektiğini varsayar. Fakat günümüz ekonomi pratiğinde mal ve sermaye hareketlerinin ülkeler arası serbest dolaşımı özendiriliyorken emek faktörünün ülkeler arası serbest dolaşımı giderek kısıtlanmaya çalışılıyor. Zaten kapitalist kar gütmeye kaygısı emeğin ülkeler arasında serbest dolaşımına izin vermek istemez. Emek kesiminin batıdaki kazanımlarından dolayı buradaki ücretlerin rijit (katı) olduğunu bilen kapitalistler buralara kayacak emeğin buradaki emek arz fazlasının emeğe ödenen ücreti düşürmeyeceğini bilmektedirler. Bundan dolayı sermayedarlar emeğin ülkeler arası serbest dolaşımına karşı çıkarak yatırımlarını emek ücretinin düşük olduğu ülkelere kaydırarak karlarını buralarda maksimize etme çabasındalar. O yüzden neoliberal düşünce biçiminin ürünü olan emeğin akışkan olma yani emek arzının ülkeler arası serbest dolaşımın pratik ekonomik hayatla bağdaşmadığı gün gibi aşikardır. Elbette ki azgelişen ülkelere gelişmiş ülkelere kısmi de olsa emek göçü oluyor. Gerçekleşen bu emek göçü beyin göçüdür. Azgelişen ve gelişmekte olan ülkelerdeki kendini yetiştirmiş, alanında uzman ve vasıflı insanların gelişmiş ülkelere gitmesi gelişmiş ülkelerin kazanımlarına yeni kazanımlar katarken azgelişen ve gelişmekte olan ülkelerin kendini yetiştirmiş, alanında uzman ve vasıflı insanlarını kaybetmesi azgelişen ülkelerin az gelişmesini kronikleştiriyor.

Klasik Liberal İktisat Okulu, “Milli Ekonomi Akımı, Tarihçi Akım, Sosyalist İktisatçılar ve Keynesyen İktisatçılar tarafından eleştirilmişlerdir.”¹²⁰ Milli İktisatçılar özünde Klasik İktisatçıların uluslararası ticaretin her ülkenin faydasına olacağı tezine karşı çıkarak bir ülkenin yeni ortaya çıkan bir sanayi dalının diğer ülkelerdeki sanayi dallarıyla mücadele edebilmeleri için gümrük vergileri, teşvikler ve kotalarla korunması gerektiğini savunmuştur. Milli İktisatçılar Maltus’un nüfusla ilgili teorisine karşı çıkarak toprağın (doğanın) büyüyen nüfusla orantılı olarak insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir yeteneğe, özelliğe sahip olduğunu belirtirler. Nüfus ne kadar artarsa artsın doğa artan insan nüfusunun ihtiyaçlarına cevap verecek bir düzeydedir. Bireyin kendi menfaati peşinde koşarken toplumun menfaatini sağlayan liberal iktisat görüşünü kabul etmediler. Milli İktisat Okulu birey menfaati peşinde koşarken toplumsal menfaate zarar verebileceğini savundu. Tarihçi Akım sosyo-ekonomik olaylara biraz evrimsel bir gözle baktığından Klasik Liberal İktisadi bu yöne ağırlık vermemesiyle

¹²⁰ Özgüven, (1992), “*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*”, Filiz Kitapevi, ss. 123

eleştirir. Tarihçi Akım'a göre her ülkenin sosyo-ekonomik çevresi ve birikimi farklı olmasından dolayı Liberal Doktrin'in her ülke için fayda sağlayamayacağını savunurlar. Tarihçi Okul Klasik İktisat Okulu'nun arz cephesini önemsemesini talep cephesine önem vermemesini de eleştirerek iktisadi faaliyetleri sadece arz cephesinin etkilemediğini talep cephesinin de etkilediğini söylemiştir. Tarihçi Okul Milli İktisat Okulu gibi devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur. Fakat bu müdahale bireysel girişime engel olmamalıdır. Bu okula göre birey sadece menfaati peşinde koşan bencil bir birey değildir. Onlara göre ekonomik faaliyetin ahlaki bir boyutu da olmalıdır. Klasik Liberal İktisadı ekonomik ahlaksızlıkla suçlarlar. Sosyalist Okul Klasik Liberal Okulu eleştirmekten çok Kapitalist Üretim İlişkilerini eleştiren doktrindir. Sosyalist Okul bireyin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti reddedip bunu topluma ya da kamuya mal eden sömürü ilişkilerinin olmadığı bir sosyo-ekonomik yapıyı savunur. Sosyalist Okul, Klasik Liberal İktisatçıların toplumların sosyo-ekonomik evrimini anlamamakla, Kapitalist Sistem'in ortaya çıkış koşullarını, çelişkilerini görmemekle ve sınıflı toplumların yaratmış olduğu sömürüyü görmemelerini ya da görmek istememelerini eleştirmektedir.

2.1.4 Kalkınma teorileri

Kalkınma Teorileri ve Kalkınma İktisadı, İktisat Bilimi'nin bir alt disiplini olarak ortaya çıkması II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Öne sürülen bu Kalkınma Teorileri de kalkınma kavramını basit bir büyümeye yani çıktıdaki artışa bağlamışlar. Bu teorilere sırasıyla değinilecektir.

2.1.4.1 Rosenstein - rodan büyük itiş teorisi

Rosenstein - Rodan kalkınma modeli dengeli bir kalkınma modelidir. Dengeli kalkınma modelinde yatırımların optimal dağılımının sağlanması için serbest piyasa mekanizmasına güvenilemeyeceğini bunun için yapılacak optimal yatırımları devletin veya merkezi bir organın yürütmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu modelde düşük ücretlerden yani kişi başına düşen milli gelir düşüklüğünden dolayı talep yetersizliğinin ortaya çıktığını yani üretimi teşvik edecek bir talebin olmayışından söz edilmektedir. Talebin kısıtlı olması yapılan tekil yatırımları etkinsiz kılacağı vurgulanmıştır. Model talep yetersizliğinden dolayı yatırımcıyı yatırım yapmaya teşvik edecek ekonomik bir yapının devletçe hazırlanmasını gerekliliğine dem vurur. Rosenstein - Rodan göre “Alternatif (farklı) endüstrilerin tamamlayıcılığı, büyük ölçekli planlı sanayileşme

lehine en önemli argümanları sağlar.”¹²¹ Devletin ekonomik altyapıyı hazırlamasıyla beraber tekil değil de birbiriyle uyum içinde olan ve birbirini besleyen çoğul yatırımların (birbirini destekleyen pek çok sektöre aynı anda yapılan yatırımlar) yapılması istihdamı artırıp elde edilen gelirle beraber yetersiz talep kısır döngüsünü kıracağını ve kalkınma yolunda ilerlemenin gerçekleşeceği ifade ediliyor. Çoğul yatırımların birbirini destekleyip önce istihdamla gelir artışı sağlayarak talebi tetikleyecek, tetiklenen talep arzı tarafını uyarak piyasayı genişletecek, dışsal fayda sağlayarak büyük itişin (big push) meydana geleceğini söylüyor. Azgelişmiş ülkeler “Kalkınmalarını sağlamak için ekonomilerinde farklı alanlarda eşanlı yatırımlar yapmalılar. Böylece kalkınmanın ilk adımı atılmış olur. Bu ülkeler kalkınmalarını sürekli hale getirmek için asgari yatırımlarını devam ettirmelidirler.”¹²² Tabi burada başlangıçta kümülatif yatırım yapacak, sermayesi olmayan ülke için dış desteğin yani uluslararası sermaye hareketlerinin, dış borcun devreye girmesi lazım. Rosenstein - Rodan göre alternatif endüstriler sistemi oluşturulduğunda “İki tip dışsal ekonomi ortaya çıkacaktır. İlk olarak, kesinlikle büyümekte olan bir sektördeki tekil her firmaya sağlanan katı olan Marshallcı dışsal ekonomiler. İkinci olarak diğer sanayicilerin büyümesinden dolayı kaynaklanan, o sanayiye dışardan sağlanan dışsal ekonomiler söz konusu olacaktır.”¹²³ Azgelişmiş ülkelerin kendi öz kaynaklarıyla yatırım yapmaları neredeyse olanaksız olduğundan emeği bol bu ülkelere yabancı sermaye veya dış yardımlarla yatırım yapılması bu modelin olmazsa olmaz koşuludur. Uluslararası yatırımlar ve yabancı sermaye girişi yoluyla sanayileşme tetiklenecek, kısır olan talep döngüsü kırılacak ve kalkınma yolunda en büyük engellerden biri bertaraf edilmiş olacaktır. “Alternatif sanayileşme yolu, Doğu ve Güneydoğu Avrupa’yı uluslararası bir işbölümünün avantajlarını koruyan dünya ekonomisine yerleştirecek ve bu da sonunda herkes için daha fazla zenginlik üretecekti. Bu büyük miktarda uluslararası yatırımlara ya da sermaye borcuna dayalı olacaktır.”¹²⁴ Birbirini destekleyen alternatif sanayileşme ve uluslararası yardımlarla (Marshallcı dışsal ekonomiler tezi yoluyla) Doğu ve

¹²¹ Rosenstein - Rodan P. N., “*Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe*”, The Economic Journal, Vol. 53, No. 210/211 (Jun. - Sep., 1943), pp. 205

¹²² Pervin Şenol & Abidin Kemeç, “*Enformasyon Çağı - Zaman - Mekân İlişkisi Bağlamında Bölgesel Kalkınma Kuram Ve Süreçleri*”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: 2018, Cilt: 5, Sayı: 1 (BBTMK’17 Özel Sayısı), ss: 108-124, ss. 114

¹²³ Rosenstein - Rodan, “*Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe*”, The Economic Journal, Vol. 53, No. 210/211 (Jun. - Sep., 1943), pp. 206

¹²⁴ A.g.e., pp. 203

Güneydoğu Avrupa sanayileşip ve kalkınma yolunda ilerleyecek ve herkes için refah üretecektir. “Rosenstein-Rodan’ın büyük itiş teorisinin lokomotifi sanayi sektörüdür.”¹²⁵ Doğu ve Güneydoğu Avrupa’da kalkınma için büyük itişin sağlanması için buradaki yatırımların sanayi sektörüne kanallize edilmesi gerekmektedir. Sanayileşme kırdan kente doğru bir emek akışkanlığı sağlar. “Sanayileşmenin ilk görevi, Doğu Avrupalı köylüleri tam zamanlı veya yarı zamanlı sanayi işçisine dönüştürecek olan emeğin eğitim ve becerisini sağlamaktır.”¹²⁶ Sanayileşmeyle beraber sanayinin ihtiyaç duyduğu emek gücü talebi artacaktır. Sanayileşmeden önce kendi kendine yeten ve kendi üretimlerini küçük dükkan ve atölyelerinde gerçekleştiren zanaatkarlar, tarlalarda çalışan köylüler sanayileşmeyle ürettikleri ürünleri fabrikalara nazaran daha pahalı ürettiklerinden mallarını kimseye satamayacaktır. Mallarını satamayan insanlar yığınlar halinde köylerini, dükkanlarını ve atölyelerini terk edip fabrikalarda işçilere dönüşeceklerdir. Proleterleşen zanaatkar ve köylüler emeklerinin kristalize olmuş hali olan metadaki artık değeri kapitaliste bırakarak sermaye birikim sürecini hızlandıracaklardır.

Rosenstein - Rodan devlet destekli alternatif endüstrilerin tamamlayıcılığı tezi ve dış yardım alınarak oluşturulacak kombinasyon (büyük itiş) sayesinde azgelişen ülkelerin müthiş bir sanayileşme yoluna girerek kendileriyle gelişmiş ülkeler arasındaki gelişme farkını kısa bir sürede gidereceğini savunmuştur. Azgelişmiş ülkelerin “Zenginleşip, kalkınmış birer ülke olma çabaları dış yardım ve onun sonucu olan büyük itiş ile aşılamayacak kadar derin tarihsel ve ekonomik ilişkilerle ilintili bir süreçtir.”¹²⁷ Rosenstein - Rodan ülkelerin kalkınma sorununa hiçte öyle masumane bakmadığını makalesinde dile getirmiştir. Söylemde yer alan niyet kalkınmaydı fakat kalplerindeki gerçek niyet o değildi. Rosenstein - Rodan tezinin asıl amacı şöyle sıralanabilir. Birincisi dış yardımlarla kapitalist bağımlılık ilişkileri kurmak ve bunları devam ettirmekti. İkincisi yabancı sermaye azgelişen ülkelere babalarının hayrına gitmiyordu. Geri kalmış ülkelere yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılarak ve bu ülkelere faiz veya kar olanaklarının diğer ülkelere daha kabul edilebilir bir düzeye

¹²⁵ Ergül Han & Eytan Aysen Kaya, “*İktisadi Kalkınma ve Büyüme*”, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, ss. 189

¹²⁶ Rosenstein - Rodan, “*Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe*”, The Economic Journal, Vol. 53, No. 210/211 (Jun. - Sep., 1943), pp. 204

¹²⁷ Ferda Karagöz, “*Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım*”, Sosyal Bilimler Dergisi 2010, (4), 1-13, ss. 10

getirilmesi gerekirdi. Sermaye girişı çıkış serbestisi ve getirdiğinden daha fazlasını götürmek koşuluyla ancak Üçüncü Dünya Ülkelerine gidebilir. Üçüncü amaç Doğu ve Güneydoğu Avrupa'yı (sadece bunları değil diğer tüm ülkeleri) Komünizm tehlikesinden uzak tutmak ve bu ülkeleri Kapitalist Üretim İlişkileri içine çekmekti. Marshall Planı II. Dünya Savaşı sonrasında toplam 15 Avrupa ülkesine ve Türkiye'ye verilen ABD kaynaklı, antikomünist hedefleri olan bir ekonomik “yardım” paketiydi. Marshall “yardımlarının” temel amacı bu 16 ülkeyi Komünizm tehlikesinden uzak tutmak ve bu ülkeleri Kapitalist Üretim İlişkiler bağı içinde tutarak eşitsiz işbölümü ve eşitsiz ticaret hadleriyle bu ülkeleri iliklerine kadar sömürmekti. Yine II. Dünya Savaşı sonunda Amerikan Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman tarafından Sovyet tehdidine karşı hazırlanan Truman Doktrini hem SSCB'nin Komünist ideolojiyi yaymaya çalışmasını önlemek hem de Sovyetler'in güneye doğru yayılmasını engellemek amacıyla Türkiye ve Yunanistan'a verdiği ekonomik “yardım” paketleridir. Zaten bu “yardım” paketleri Soğuk Savaş tehdidinin ortadan kalmasıyla son bulmuştur. Zaten karşılıksız yardım Kapitalizm'in ruhuna aykırı bir durumdu. Bu “yardımlar” Komünizm yayılma tehdidini bertaraf etmek için kullanılan siyasi ve ekonomik argümanlardı. Bu “yardımlar” Komünizm tehdidinin ortadan kalmasından sonra yerlerini IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği yüksek faizli kredilere bıraktı. Bu yüksek faizli kredilerin nerelerde kullanılacağı hangi yatırımlara gideceği yine bu kredileri veren IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından belirleniyordu. Bu krediler ekseriyetle ya alt yapı ve katma değeri düşük olan yatırımlarda kullanılıyordu ya da ülkenin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılıyordu. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü büyük çokuluslu şirketlerin birer misyonerleri olmaktan öteye hiçbir zaman geçememişlerdir. Rosenstein – Rodan göklere sığdıramadığı “yardımların” vicdani kaygıdan değil de ekonomik ve siyasi kaygıdan kaynaklandığı gün gibi aşikardır. Zaten Rosenstein – Rodan gibi burjuva ideologlarının temel mantalitesi kendi çıkarları uğruna sermayenin hükümranlığına halel getirmemek ve savundukları düzeni canları pahasına ilelebet korumaktı.

2.1.4.2 Ragnar nurkse kısır döngü teorisi

Ragnar Nurkse de Rosenstein - Rodan gibi dengeli kalkınma modelini savunur. Nurkse azgelişmişliği ülke içindeki tasarrufların yetersizliğine bağlamaktadır. Nurkse göre “Bir ülke fakir olduğu için fakirdir. Bu basit bir önerme gibi görünebilir, fakat bu

önerme iktisaden geri kalmış bölgelerin sermaye oluşumu ve birikimi temelinde yaşadığı sorunun, ekonominin hem arz hem de talep cephesini tarafından hırpalamasından kaynaklanan bir kısır döngüyü ifade etmektedir.”¹²⁸ Gerikalmış ülkelerin en başta fakir olmaları gerikalmışlığının (fakirliğinin) ilerde de devam etmesini sebep oluyor. Yani fakirlik tekrardan kendini üretip duruyor. Nurkse temel tezi az gelişmiş ülkelerde kişi başına reel gelirin az olmasının tasarrufların az olmasına, tasarrufların az olmasının yatırımların az olmasına, yatırımların az olmasının da az gelişmişliğe, kalkınamamaya ve az gelişmişlikte nihayetinde tekrar kişi başına düşen reel gelirin az olmasına neden olmaktadır. “Az gelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının temelinde yetersiz arz ve talebin sonucu olan sermaye birikiminin eksikliği kısır döngüye yani yoksulluk çemberine sebep olur.”¹²⁹ Az gelişmiş ekonomilerde üretkenliği tetikleyecek bir yüksek bir reel gelir seviyesi söz konusu değildir. Reel gelir düşüklüğü en başta talep cephesini etkilerken talep yetersizliği de arz cephesinin yatırım yapma isteğini etkisiz kılmaktadır. Gerikalmışlığın arkasındaki temel “Zorluk genel olarak sermaye ekipmanının teknik formlarındaki süreksizliklerinden kaynaklanmıyor. Her şeyden önce, düşük reel gelir seviyelerindeki taleplerin kaçınılmaz esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde, satın alma gücü eksikliği (talep yetersizliği), herhangi bir endüstriye yatırım yapma talebini etkisiz hale getirir.”¹³⁰ Düşük reel gelir hem talebi düşürmekte hem arzı cephesini pasif kılmakta hem de ülkede tasarruf yapılmasını engelleyerek yatırım yapılmasını imkansız kılmaktadır. Yani ülke az gelişmiş olduğu için az gelişmiştir. Az gelişmişliğin ülkenin hem arz cephesini hem de talep cephesini yıkıma uğrattığını söylüyor. Bu ülkelerdeki az gelişmişlik ya da düşük reel gelir pratiği hem arz hem de talep boyutunu statik, aşılamaz ve üstesinden gelinemez bir ekonomik sorun haline getirmiştir. Az gelişmişlik sonuç olarak kendini sürekli olarak üretip durmaktadır. Ve Nurkse az gelişmiş ülkelerin bu kısır döngüden kurtulmaları için şu reçeteyi sunar: “Az gelişmiş ekonomilerin başlangıçtaki reel gelir düzeyi, tasarruf yapmaya izin vermeyecek kadar düşüktür. Bundan dolayı yurtiçi tasarruf kapasitesi,

¹²⁸ Ragnar Nurkse, “*Some International Aspects of the Problem of Economic Development*”, The American Economic Review, Vol. 42, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixtyfourth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1952), pp. 571

¹²⁹ Muhteşem Kaynak, “*Kalkınma İktisadi*”, Gazi Kitabevi, 2011, ss. 152

¹³⁰ Nurkse, “*Some International Aspects of the Problem of Economic Development*”, The American Economic Review, Vol. 42, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixtyfourth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1952), pp. 572

verimlilik ve reel gelir düzeyinde meydana gelecek ilk artış ile doğru orantılıdır. Bu ilk artışı sağlamak ve kısır döngüden kurtulmak için de yabancı (dış) yardım veya borçlara ihtiyaç duyulmaktadır.”¹³¹ Reel gelir düşüklüğünden az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi sağlanmadığı için az gelişmiş ülkeler kalkınamamıştır. Az gelişmiş ülkelerde az gelişmişlik kısır döngüsünü yaratan döngüsel süreç bu reel gelirdeki düşüklüktür. Reel gelirdeki kısır döngü ülkenin özkaynaklarıyla kıramayacağı için az gelişmiş ülkeler dış yardım veya yabancı sermaye kullanmak zorundadır. Dış yardım ve yabancı sermayeyle kısır döngü kırılacak ve ülke kalkınma yoluna girecektir. Sermaye arz ve talebini belirleyen unsurlar bizzat reel gelirin türevleridir. Reel gelirin yüksekliği hem tasarruf meylini yükselterek sermaye arzını artırır hem de talebi artırarak yatırımları teşvik eder. İşte az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu sorun, kısır döngü bu noktada başlamıştır. Fakirlik az gelişmişlik yaratıyor. “Sermaye arzı kaynağı olan tasarruf etme yeteneği, gelir tarafından yönetilir; sermaye talebi ise yatırım teşvikleri tarafından yönetilir. Her iki tarafta da dünyanın yoksullukla dolu bölgelerinde sermaye oluşumu sorununda dairesel bir kısır döngü ilişkisi vardır. Arz tarafında düşük reel gelir seviyesinden kaynaklanan küçük tasarruf kapasitesi var. Düşük reel gelir düşük verimliliğin bir yansımasıdır ve bu da büyük ölçüde sermaye eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Sermaye eksikliği tasarrufsuzluktan kaynaklanan küçük kapasitenin bir sonucudur ve bu nedenle kısır döngü (daire) tamamlanmıştır. Talep tarafında yatırım teşviğinin yetersiz olması nedeniyle düşük verimlilik meydana gelir, düşük verimlilik nedeniyle küçük reel gelir oluşur ve küçük reel gelir de insanların küçük satın alma gücüne sahip olmasına yol açar. Bununla birlikte düşük verimlilik seviyesi üretimde kullanılan az miktarda sermayenin bir sonucudur; yani küçük teşvikler yatırım yapmak isteğini daraltıyor demektir.”¹³² Tasarruf yetersizliğinden dolayı yatırım yapamayan ülkelerin dış “yardım” veya borçlarla bu yatırımları gerçekleştirip hem gelir seviyelerini yükseltmeleri, hem işsizliklerini düşürmeleri hem de kalkınma yolunda büyük bir adım atmaları mümkün olabilir. Nurkse göre göre bu kısır döngüyü kırabilecek tek unsur dış “yardım”, borç veya uluslararası sermaye hareketleridir. Nurkse de Rosenstein - Rodan gibi tekil yatırımların değil de birbirini besleyip destekleyecek eş zamanlı yapılacak çoğul yatırımların yapılmasından yana olduğunu belirtir. Az gelişmiş ülkelerde

¹³¹ A.g.e., pp. 577

¹³² Nurkse, “*Trade and Development*”, Anthem Press, 2009, pp. 103

“Sermayenin geniş bir yelpazede farklı sektörlerde (endüstrilerde) az ya da çok senkronize bir şekilde kullanılması durumunda kalkınma için herhangi bir zorluk mevcut olmayacaktır. Sermayenin geniş bir yelpazede farklı sektörlerde (endüstrilerde) az ya da çok senkronize bir şekilde kullanılması sonucunda, pazarın tamamen genişlemesi sağlanabilir ve dolayısıyla ekonomik çıkmazdan bir kaçış şansı ortaya çıkabilir. Bir dizi tamamlayıcı projede daha fazla ve daha iyi araçlarla çalışan insanlar birbirlerinin müşterileri olurlar. Kitlese tüketime hizmet veren çoğu endüstri, birbirlerine bir pazar sağladıkları ve böylece birbirlerini destekledikleri için birbirlerinin tamamlayıcısı olurlar. Bu temel tamamlayıcılık elbette insan isteklerinin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Dengeli büyüme durumu nihayetinde dengeli beslenme ihtiyacına dayanmaktadır.”¹³³ Nurkse öncelikle iç piyasaya dönük tüketim malları sanayisinin gelişmesinden yanadır. Bu da ithalatı kısan nihayetinde dış ödemeler dengesinde açıkları kapatan ve ülke içi döviz tasarruflarını arttırmasına imkan sağlayan bir formüldür. Azgelişmiş ülkelerde sanayinin ihracata dayalı olmamasını değil de öncelikle ülkelerin kendilerini kalkındırabilmeleri için iç piyasaya dönük tüketim mallarını üretmesi gerektiğini savunur. İç piyasanın ihtiyacı olan ürünler üretilerek bu ihtiyaç karşılandıktan sonra ihracata yönelik üretim yapılmalıdır.

Bir ülke “fakir olduğu için fakirdir” tezini ileri sürmek, kanser hastası olan bir insanın kanser olduğu için kanserdir veya şişman bir adamın şişman olduğu için şişmandır demek kadar anlamsızdır. Nurkse’nin totolojisi (bir şeyi kendisiyle açıklama) kısır döngüyü kırmak “isterken” kısır döngü yaratıyor. Zaten Nurkse’nin buradaki amacı azgelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlarına çözüm bulmak değil burdaki amaç zihinleri karıştırıp bulandırmaktır. Nurkse hayata efendilerinin penceresinden değil de ötekilerin gözünden veya tarafsız bakabilseydi azgelişmiş ülkelerin sermaye birikim süreçlerini kimlerin yıktığını, bertaraf ettiğini ve bu süreçlere kimlerin ket vurduğunu rahatlıkla görebilecekti. Bugün kapitalist ülkelerin gelişme temellerinde iktisatçıların azgelişmiş ülke olarak tanımladıkları ülkelerin sömürü yoluyla aşındırılan, çalınan kaynakları bulunmaktadır. Kaynakları eşitsiz işbölümüyle, eşitsiz değişim hadleriyle, sömürü ve savaşlarla dumura uğratılan devletler elbette ki kaçınılmaz olarak azgelişmiş

¹³³ Nurkse, “*Some International Aspects of the Problem of Economic Development*”, The American Economic Review, Vol. 42, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixtyfourth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1952), pp. 572

lkeler olarak ortaya çıkmaları beklenen bir durum olmalıdır. Burada ne aşıllacak ne de hayret edilecek bir durum söz konusudur. Yabancı sermaye veya dış “yardım” yoluyla azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kapitalist bağımlılık ilişkileri içinde tutularak belki de ilerde kendi kaynaklarıyla gelişebilecek bir ülke olma şansları ellerinden alınmış oluyor. Azgelişmiş lkelerin (AG) iç tüketimde kullandığı malların geneli zaten katma değeri düşük ürünler olup bu azgelişmiş ülkeler tarafından üretilmektedir. AG’lerin dış ticaret açıklarının genelini sermaye hareketlerine ödedikleri rantlar, faizler ve ithal ettikleri katma değeri yüksek teknolojik ürünler oluşturmaktadır. AG’ler sermaye hareketlerine ödedikleri rantlar, faizler ve ithal ettikleri katma değeri yüksek teknolojik ürün sorunu yani merkez uydu (evre) sömürü düzenini kırmadan, sürekli gelişmiş ülkelere bağımlı kalmaya ve azgelişmişliğe ve bu azgelişmişliğin yaratmış olduğu kısır döngüye mahkum kalacaklardır. Azgelişen ülkelerden gelişmiş ülkelere yapılan sermaye ve kaynak transferleri azgelişen ülkelerin yatırımlara gidecek tasarruflarını sıfırlayıp tasarruf yapılmasını engellemektedir. Bu da azgelişen ülkelerde yatırım yapılmasını engelleyerek onların gelişmiş ülkelerle olan gelişme farkının kapanmamasına neden olmaktadır. Ayrıca azgelişmiş bir ülke hem iç tüketim için mal ve hizmet üretilip ithalatı kısıp hem de üretim fazlası mal ve hizmetleri ihraç ederek ülkeye döviz kazandıramaz mı? Elbette ki azgelişmiş ülkeler bunu yapabilirler. Belki de bunu yaparak dış sermaye ve yardıma ihtiyaç duymadan kendi azgelişmişlik kısır döngüsünü kırıp kalkınma yolunda ilerleyebilirler. Nurkse azgelişen ülkelerin gelişmemesini reel gelirlerindeki düşüklüğe bağlamıştır. Nurkse’nin tezi: Tüm dünyada Kapitalist retim İlişkilerinin henüz ortaya çıkmadığı dönemde bu günün gelişmiş ülkeleri diye anılan ülkeler nasıl oldu da düşük gelirlerle kısır döngüyü kırıp kapitalist, gelişmiş ülkeler haline geldiler? Sorusunu açıklayamamaktadır. Ama sorunu cevabı çok açık ve basittir. Bu lkeleri kapitalist ve gelişmiş ülkeler haline getiren süreç; doğrudan ve dolaylı sömürü ilişkileri, işçinin artı değeri kapitalist tarafından el konulması, eşitsiz işbölümü ve uzmanlaşma, eşitsiz değişim ve ticaret hadleri, kapitalist modernleşme, küreselleşme, kapitalist bilgi ve teknolojileri ve hegemonik g vb. süreçlerdir.

2.1.4.3 Harrod - domar modeli

Harrod - Domar modeli keynesyen dışsal bir büyüme modelidir. Harrod – Domar modelinde net yatırımlar büyümenin motorudur. Modelin varsayımları:

- Modelde yatırımlar tasarrufun, tasarruf da milli gelirin bir fonksiyonudur.
- Modelde dışa kapalı ekonomik model vardır.
- Modelde ekonomi tam istihdam denge düzeyindedir.
- Modelde devlet harcamaları yoktur.
- Modelde sermaye ve emek girdileri kullanılarak tek bir mal üretimi vardır.

- Modelde üretim fonksiyonu $Y = f(K, L)$

Net yatırımlar sürekli olmadan büyüme de sürekli olmaz. Bu modelde net yatırım arttıkça büyüme de gerçekleşir. Son tahlilde net yatırımlar tasarruflar tarafından belirlendiğine göre bu ikili arasında doğrusal bir bağlantı mevcuttur. Bir ülke sürekli büyümek için net tasarruf yapmak zorundadır. Solow, Harrod – Domar modeli için “Ulusal tasarruf oranı (tasarruf edilen gelir oranı) sermaye hasıla katsayısı oranının ürününe ve etkin işgücünün büyüme oranına eşit olmalıdır. Ancak ve ancak o zaman ekonomi, tesis ve ekipman stokunu, işgücü arzı ile dengede tutabilirdi. Böylece istikrarlı büyüme, bir tarafta işgücü sıkıntısı ya da işgücü fazlası ve diğer tarafta artan işsizlik ortaya çıkmadan devam edebilir. Bu genel sonuç konusunda Harrod ve Domar haklıydılar.”¹³⁴ Tasarruf yapamayan ve tasarrufları az olan ülkeler yakalamak istedikleri büyüme oranlarını yakalamak için dış yardıma başvurmalıydılar. Net yatırım ve tasarruf arasındaki doğrusal ilişki bu modeli Keynesyen bir model olarak karşımıza çıkartır. Keynesyen modelde net yatırımların gelir arttırıcı etkisi vardı. Harrod - Domar bu Keynesyen modeli bir adım daha ileri götürerek “Net yatırımların hem gelir (talep) hem de kapasite (arz) arttırıcı etkisinden”¹³⁵ bahsetmiştir. Net yatırımların kapasite arttırıcı etkisinin olması sermaye stokuna ilaveler yapıldığı anlamına gelir. Bu modelde büyüme, tasarruflar (yatırımlar) ile sermaye hasıla katsayısı arasındaki ilişkiye bağlıdır. Sermaye hasıla katsayısı bir ekonomide belirli bir dönemde (T) mevcut toplam sermaye stoku (K) ile o ekonomide o dönemde (T) elde edilen çıktı (GSYH, Y) arasındaki orantıya verilen addır. Sermaye Hasıla Katsayısı (Capital Output Ratio - COR) şöyle bir denklemlerle formüle edilir:

$$COR = K / Y$$

¹³⁴ Solow., “*Growth Theory and After*”, The American Economic Review, Vol. 78, No. 3 (Jun., 1988), pp. 307

¹³⁵ Kaynak, “*Büyüme Teorileri*”, Gazi Kitabevi, 2011, ss. 88

Örneğin Türkiye'nin toplam sermaye stoku 100 trilyon TL olsun. GSYH'sı yani çıktısı (Y)'si 800 milyar TL olsun. K/Y ($100 \text{ Trilyon TL} / 800 \text{ milyar TL} = 125 \text{ TL}$) eder. Bu da çıktıyı yani (GSYH)'ı 1 TL arttırmak için 125 TL sermaye stoku kullanmak gerekir diyor.

Marjinal Sermaye Hasıla Katsayısı (Incremental Capital Output Ratio – ICOR) ise çıktıya yani (GSYH)'ya belirli bir ilave yapmak için ne kadar ek sermaye kullanmak gerektiğini gösterir. Marjinal sermaye stoku şu denklenme formüle edilir.

$$ICOR = \Delta K / \Delta Y$$

ΔK : Ekonomideki toplam sermaye stokunun t yılından t+1 yılına artış miktarı marjinal sermaye stoku o yıl yapılan yatırım kadardır. Yani $\Delta K = I$ 'dir

ΔY : GSYH'da t yılından t+1 yılına ortaya çıkan artış miktarı

Gösterge (Milyar USD)	2019 Yılı	2018 Yılı	2019 – 2018 Farkı
GSYH (Y)	823	789	34
Net Yatırım Miktarı (I), ΔK	170	159	11

$$ICOR_{2013} = \Delta K (I_{2013}) / \Delta Y_{2013}$$

$$ICOR_{2013} = 170 / 34 = 5$$

Buna göre ülke ekonomisinde 2019 yılı için gerekli marjinal sermaye hasıla katsayısı 5 olarak bulunmuş oluyor. Demek ki 2019 yılında ülke ekonomisinde 1 USD ilave GSYH artışı elde edebilmek için 5 USD yatırım yapması gerekir.

Harrod - Domar modelinin olmazsa olmazı yatırımlar olduğuna göre ülke yatırımlarla kalkınabilmek için gerekli olan sermayeyi nereden bulacaktır. Harrod - Domar bu soruna çözümü dış yardım veya dış borçlanmada bulmuştur. Sermaye sıkıntısı çeken azgelişmiş ülkelerin dış yardım alarak gerekli yatırımı yaptıktan ve gerekli büyümeyi yakaladıktan sonra artık dış yardıma gerek kalmayacak ülke kendi sermayesini kendi tasarruflarıyla ekonomik kalkınmasını gerçekleştireceğini söylüyordu. Dış yardımların veya dış borçların verimli yatırımlara gitmesi ülkeyi tasarruflar anlamında otarşik bir yapıya doğru götürecektir. Harrod – Domar büyüme modeli 3 büyüme hızı üzerinde durur.

1- Gerekli Büyüme Hızı: “Tasarruf ve yatırımların birbirine eşit olduğu ekonomide mal piyasasının dengede olduğu durumdur”¹³⁶. Sermaye ve çıktı aynı hızda büyür. Tasarruf ve yatırımların eşit olmasıyla sermayenin tam kullanılmasından dolayı sermayenin büyüme hızının çıktı büyüme hızına eşit olduğu duruma gerekli büyüme hızı denir. Gerekli büyüme hızı tasarruf haddinin (S), sermaye hasıla katsayısına (V) bölünmesiyle bulunur $G_w = S / V$

2- Doğal Büyüme Hızı: Teknolojik ilerlemenin olmadığı durumda sermaye birikiminin nüfus artış hızına eşit olduğu durumdur. Modelde nüfus artış hızı ile emek artış hızı eşittir. Böylece doğal büyümeyi nüfus (emek) artış hızı belirler. Emek piyasasında tam istihdamı sağlayan büyüme hızına doğal büyüme hızı denir. Yani $G_n = n$ 'dir. Fakat teknolojik ilerlemenin olduğu durumda, doğal büyüme hızı teknolojik ilerleme ve nüfus artış hızına bağlı olarak değişir. Yani $G_n = n + t$

3- Fiili Büyüme Hızı: “Geçmiş döneme ait gerçekleşen büyüme hızına (G_t) fiili ya da gerçekleşen büyüme hızı denir.”¹³⁷ Yani ekonomide fiilen gerçekleşen çıktı büyüme hızına denir. Harrod - Domar büyüme modelinde gerekli büyüme hızı ile fiili büyüme hızının eşit olmasına dengeli büyüme denir. Yani

- $G_w = G_t$ Dengeli Büyüme (Bıçaksırtı Denge)
- $G_w = G_n$ Altın Çağ
- $G_w < G_n$ Perçinlenmiş Altın Çağ
- $G_w < G_t$ Enflasyonist Durum
- $G_w > G_t$ Durgunluk Durumu

Bu “Modelin en büyük zaafı azgelişmişliği salt ekonomik mekanik ve teknik bir sorun olarak ele almasıdır. Sermayenin üretim artışını sağlayan tek faktör olarak kabul edilmesi emek ve teknolojinin üretime katkısının hesaplanmaması modeli eksik kılan yöndür. Genel bir sermaye hasıla katsayısının olması bunun sektörel bazda olmaması sıkıntılı bir yaklaşımdır. Diğer üretim faktörlerinin dışlandığı sadece sermaye faktörünün önplanda tutulduğu bir modeldir.”¹³⁸ Gelişmiş ülkelerin gelişme deneyimlerini, sermaye birikim süreçlerini ve yaptıkları sömürü faaliyetlerini göz ardı

¹³⁶ Han & Kaya, “*İktisadi Kalkınma ve Büyüme*”, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, ss. 276

¹³⁷ Feride Doğaner Gönel, “*Kalkınma Ekonomisi*”, Elif Yayınevi, 2016, ss.65

¹³⁸ Başkaya, “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 64

ettiği için yetersiz bir büyüme modelidir. Sermeye yetersizliğini dış kaynakla giderme yolunu sunan bir modeldir. Bir defa dış sermaye alındıktan sonra Kapitalist Üretim İlişkisi içinde bir daha dış sermayeye ihtiyaç duymamak çok statik bir yaklaşım olmakla beraber gerçeklerle de bağlantısı yoktur. Şu anki gelişmiş olarak tanımlanan ülkeler bile yabancı sermayeye ihtiyaç duymakta ve yabancı sermayenin ülkelerine gelmesi için tüm kolaylıkları sağlamaktadırlar. Yabancı sermaye iç tasarrufları arttırmak yerine iç tasarruf birikim sürecini törpülemektedir. Çünkü yabancı sermaye ülkeye kar karşılığı gelir ve karını anaparayla beraber ülkesine geri götürür. Böylece azgelişmiş ülkeler borçlarını kapatmak için daha fazla ödünler vererek başka yabancı sermaye bulma yoluna giderler. Azgelişmiş ülkeler borcu daha fazla ödüllü bir borçla kapatma kısır döngüsüne (batağına) girmişlerdir. Gelişme yolunda ilerlemek isterken eski durumundan daha kötü hale gelmişlerdir. Harrod - Domar modeli “Açlığını gidermek için dış ülkelerden gıda yardımı alarak açlığını gideren ve belli bir süre gıda yardımı aldıktan sonra gıda maddeleri bakımından kendi kendine yeterli hale gelmek gibi bir duruma eşdeğerdir. Yaşanan onca ekonomik pratik ve deneyimler böyle bir varsayımın doğru olmadığını ortaya koymuştur.”¹³⁹ Daha önce değindiğimiz liberal büyüme modelleri gibi Harrod - Domar modeli de dış sermayeli bağımlılık ilişkisi yaratmak için ortaya atılmış bir “büyüme” modelidir.

2.1.4.4 Rostow’un aşamalar modeli

İnsanlığın ve ekonominin modernleşme tarihine piramidin tepesindekilerin gözüyle bakan Rostow toplumun refahının, gelişmişliğinin ve modernliğinin Kapitalizm ile gerçekleşeceğini öne sürmektedir. İnsanlığın modernliği ve ekonomik refahı yakalamak için Rostow’a göre beş aşamadan geçmesi gerekmektedir. Bu beş aşama Rostow’un Batı Avrupa’nın gelişme serüvenini örnek alarak oluşturduğu bir “kalkınma” modelidir. Rostow’un deyişiyle “Bu makale toplumların ekonomik modernitesinin tarihini, yayılmasını, genişlemesini ve genellemesini özetlemektedir. Bu toplumların gelişme şekli aşağıda belirtilen büyüme aşamalarından oluşmaktadır. Bu aşamalar şöyle sıralanabilir: 1- Geleneksel Toplum, 2- Kalkış Öncesi Toplum, 3- Kalkış Toplumu (Take-Off), 4- Ekonomik Olgunluk Aşamasındaki Toplum ve 5- Kitle Tüketim Çağı

¹³⁹ A.g.e., ss. 64 - 65

Toplumu.”¹⁴⁰ Rostow’un gelişmiş toplumları ve diğer toplumların gelişmek için izlemesi gerekir dediği bu 5 aşamayı inceleyelim.

1- Geleneksel Toplum: Toplumun çalışan kesiminin çoğunluğu tarımsal üretimle uğraşmaktadır. Tarımın toplum için başat sektör konumunda olduğu aşamadır. İşbölümünün yeterince gelişmediği, üretimin, kişi başına gelirin düşük olduğu, tarımda ilkel yöntemlerin kullanıldığı, teknolojinin üretimde yeterince kullanılmadığı, ekonomik büyümenin sınırlı olduğu, artı değer üretiminin çok cüzi olduğu, tasarruflar o kadar azdır ki yatırımları teşvik edecek düzeyde olmadığı ve Kapitalizm içinde Feodal Bağların daha kuvvetli olduğu bir dönemdir.

2- Kalkış Öncesi Toplum: Milli gelirin % 5 ile % 10 arasında tasarruf edilmektedir. Ve bu tasarrufların tamamının yatırımlara gittiği, teknik buluşların başta tarım sektöründe ve sanayi sektöründe uygulanmaya başlandığı, tarımda artı değer oluşmaya başladığı, ticaretin gelişmeye başladığı, şehirleşmenin arttığı ve bu şehirlerde nüfusun artmaya başladığı ve şehirlerde modern hayatın yaşanmaya başlandığı aşamadır. Rostow’a göre kalkış öncesi topluma geçen ilk ülke İngiltere’dir.

3- Kalkış Toplumu (Take-Off): Kalkış Aşaması “Geleneksel toplumlarda moderliğin ayırt edici özelliği ile toplumsal üretimin tüm boyutlarda yeterince modernleştirildiği dönemdir. Yani tarım, ulaşım, iletişim ve diğer tüm hizmetlerde düzenli inovasyonların yapıldığı sanayileşme dönemidir.”¹⁴¹ Kalkış Toplumu (Take-Off) geçmek için Rostow’a göre bazı şartları sağlamak gerekmektedir. Bu şartlar:

- “Tasarrufların milli gelir içindeki payının en az % 10 olması,
- Yüksek hızla gelişen bir veya birkaç imalat sektörünün kurulması,
- Modern sektörde gelişmeyi tetikleyecek siyasi, sosyal ve ekonomik bir kadro ve ortamın bulunması.”¹⁴²

Bu üç şart gerçekleşince toplum kalkış (Take-off) aşamasına geçmiştir. Bu aşamada toplum kalkınma aşamasına girmiş, gelişme yolunu tıkayan tüm engeller aşılmıştır. Tarım ve sanayide verimlilik yeni üretim teknikleri sayesinde ilerlemiştir.

¹⁴⁰ Rostow W. W, “*The Stages of Economic Growth*”, The Economic History Review, New Series, Vol. 12, No. 1 (1959), pp. 1

¹⁴¹ Rostow, (1971), “*Politics And The Stages Of Growth*”, Cambridge University Press, pp. 54

¹⁴² Rostow, “*The Stages of Economic Growth*”, The Economic History Review, New Series, Vol. 12, No. 1 (1959), pp. 7

Rostow’a göre bazı ülkelerin kalkış aşamasına geçme tarihleri sırasıyla şöyledir: İngiltere 1783 - 1802, Fransa 1830 - 1860, Belçika 1833 - 1860, Amerika 1843 - 1860, Almanya 1850 - 1873, İsveç 1868 - 1890, Japonya 1878 - 1900, Rusya 1890 - 1914, Kanada 1896 -1914, Arjantin 1935, Türkiye 1937, Hindistan 1952, Çin 1952 yılında bu aşamaya girmişlerdir.

4- Ekonomik Olgunluk Aşamasındaki Toplum: Milli gelirin % 10 ile % 20 arasında tasarruflara ayrıldığı, modern teknolojinin kullanıldığı, dış ticaretin geliştiği, dış ticarete sanayi mallarının ağırlık kazandığı, gelir artışının nüfus artışından daha fazla olduğu, nüfusun çoğunluğunun sanayi ve hizmet sektöründe çalıştığı, yöneticiliğin ön plana çıktığı dönemdir. Rostow bu aşama için “Ekonomik olgunluk aşamasının tanımlanabileceği çeşitli yollar vardır. Bu aşamanın en büyük özelliği bir toplumun modern teknoloji yelpazesini ve kaynaklarının büyük bir kısmını ekonomide etkili bir şekilde uyguladığı dönemdir.”¹⁴³

5- Kitle Tüketim Çağı Toplumu: Rostow’un büyüme modelinin son aşamasıdır. Bu toplum artık en üst ekonomik büyüme modelinde ilerlemektedir. Bu toplumun yeni öncü sektörleri, dayanıklı tüketim malları ve hizmet sektörünün başat rol oynadığı sektörlerdir. Toplumsal refah, üretim, tüketim ve güvenlik en üst düzeydedir artık.

Rostow’un Newtoncu modern mantığı tüm toplumların bu aşamalardan geçmesi gerektiği için tezi sıkıntılı bir yaklaşımdır. Bu model batı toplumunun geçtiği aşamaları diğer toplumlara dayatmaktadır. Batı tüketim ve üretim tarzını diğer toplumların da yaşaması gerektiğini dayatmaktadır. Rostow modelinde diğer toplumların sosyolojik, ekonomik, kültürel ve tarihsel yapıları göz ardı edilmiştir. Bir toplum bir aşamayı yakalamadan diğer bir üst aşamaya geçebilir veya iki aşama birden atlayabilir. Rostow aynı ülkenin farklı bölgeleri arasında farklı aşamaların bulunduğunu hesaba katmamıştır. Keza günümüz ülkelerin pratikleri birçok ülkenin farklı şehirlerinin, bölgelerinin çok farklı gelişme aşamalarında olduğunu göstermektedir. Rostow modeli bu durumu açıklayamamaktadır. Rostow modelinde alt üst aşamalar arasında keskin ayrımlar olmadığı için herhangi bir ülkenin hangi aşamayı yaşadığı net olarak bilinmemektedir. Rostow modelinin diğer bir sorunsal modelin hep ileri giden bir model olmasıdır. Bir ülkenin bir veya toplumun diğerlerine göre geri gitmesi veya

¹⁴³ A.g.e., pp. 8

sadece bir aşamada statik kalacağı hesaba katılmamıştır. Rostow'un aşamalı modeli "Newton öncesi büyük uygarlıkları bu modelin neresine yerleştirecek? Mısır, Eski Yunan, Çin Hindistan vb. gibi eski uygarlıklar bu modelin neresinde durmaktadırlar?"¹⁴⁴ Geçmişlerinde dünyanın en büyük uygarlıkları olan ülkeleri bugünün azgelişmiş ülkeleri olmalarını neyle açıklayacağız. Yeryüzündeki tüm ülkelerin kitle tüketim çağını yakalaması mümkün müdür? Yakalasalar bile dünya kaynakları tüm ülkeler için bu aşamayı tolere edebilir mi? Rostow modelinin 5. ve son aşaması olan kitle tüketim çağına varan ülkelerin orda sabit kalacağı diğer toplumların da zamanla bu son evreye yetişen ülkelere yetişecekleri anlamına gelmektedir. Kapitalist dünyada böyle bir şey anlamsız olduğu kadar saçmadır da. Çünkü gelişim ve değişim bilim sayesinde sınırsızdır. Rostow'un gayesi azgelişmiş denilen ülkeleri bir gün kalkınmış ülke olarak görmek değildir. Onun gayesi dış yardım ve sermayeyle azgelişmiş ülkelerin Komünizm tehlikesine karşı Kapitalist Formasyon içinde tutmaktır. Zaten tezinin alt başlığı "antikomünist bir manifesto" olması Rostow'un gerçek niyetini ortaya koymaktadır. "Rostow'un asıl gayesi azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik sorunlarına çare bulmaktan ve bu sorunları ortadan kaldırmaktan çok Marx'ın toplumların evrimine ait düşüncelerini çürütmektir. Rostow'un geliştirdiği tezler azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik problemlerinin anlaşılmasından çok bu problemlerin anlaşılabilmesine yol açmıştır. Bugünün azgelişmiş kapitalist ülkeleri ile Prekapitalist geleneksel toplumları arasında bir benzerlik aramak hatadır. Gelişmiş olarak tanımlanan bugünün ülkeleri geçmişlerinin hiçbir döneminde azgelişmiş ülke olmadılar."¹⁴⁵ Azgelişmişlik denen olgu Kapitalizm ile ortaya çıkmış ve palazlanmıştır. Kapitalist madalyonun bir yüzünde gelişmişlik varsa diğer yüzünde de azgelişmişlik vardır.

2.1.4.5 Hirschman dengesiz gelişme modeli

Hirschman'a göre azgelişmiş ülkeler eş zamanlı bir kalkınma hamlesini yani dengeli kalkınma modelini gerçekleştirebilecek ne sermaye birikim miktarına ne kaynağa ne yatırım yapma yeteneğine ne de geniş bir piyasaya sahiptirler. Hirschman kıt kaynak, sermaye ve girişimci sebebiyle azgelişmiş ülkelerde dengeli kalkınma modellerinin uygulanamayacağını savunarak bu ülkelerde dengeli kalkınma

¹⁴⁴ Başkaya , "*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*", Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 65

¹⁴⁵ A.g.e., ss. 66 - 67

modellerinin uygulanmasına karşı çıkar. Dengeli kalkınma modellerinin ancak kalkınmış ülkelerde uygulanabileceğini savunur. Kalkınmış ülkelerin gelişme temelinde “Bugünün kalkınmış ülkeleri geçmişlerinde dengesiz büyüme deneyimi yaşadıkları sonra ekonomik kalkınmanın ileri aşamalarında bu kalkınmış ülkeler için dengeli büyüme olasılığı oluşmuştur.”¹⁴⁶ Hirschman azgelişmiş ülkelerin kaynaklarını kendi özgün koşulları dikkate alınarak yatırımların sektörler arasında rastgele dağıtıldığı dengesiz kalkınma modelini uygulanarak kalkınabileceklerini iddia eder. Azgelişmiş ülkelerde dengesiz kalkınma modelleri dengeli kalkınma modellerine göre daha hızlı bir kalkınma fırsatı sağlar. Hirschman azgelişmiş ülkelerde sadece kaynakların az olduğunu değil aynı zamanda bu az kaynakları bir araya getirecek, işletecek girişimci kabiliyetinin eksikliğinden de bahseder. Az kaynak ve bunları bir araya getirecek ve idare edecek müteşebbis yoksunluğu azgelişmişliği beraberinde getirir. “Gelişmiş ülkelerle ilgili büyüme teorisinde, iki noktaya dikkat etmek gerekir. Bu ülkelerde birincisi tasarruf üretimi fazlalığı ikincisi ise yatırım fırsatlarının varlığı ve verimlilikleri mevcuttur. Bu ülkelerde tasarruf ve yatırım fırsatlarının her ikisi de mevcut olması yatırımların otomatik olarak gerçekleşeceği kabul edildiğinden, tasarruf - yatırım sürecinin iki terminal noktasının sonucu olarak bu ülkelerde kalkınmanın gerçekleşeceğine odaklanmak doğaldır. Azgelişmiş ülkelerde, sürecin böyle teleskopik olması son derece gerçekçi olmayacaktır. Büyümeyi sınırlayan faktörler burada en genel olarak iki terminal noktada (tasarruf ve yatırım noktasında) değil, onları birleştirmenin, bağlamanın ve koordine etmenin zorluklarıyla bağlantılıdır. Başka bir deyişle, kalkınma öncelikle mevcut veya potansiyel olarak mevcut tasarrufları, mevcut üretken yatırım fırsatlarına kanallandırmak (yönlendirmenin) zorlukları, yani kalkınma kararları verme ve uygulama yeteneğinin yetersizliği ile sınırlanır. Kısaca yatırım yapma yeteneği eksikliği azgelişmiş ülkelerin en büyük sorunsalıdır.”¹⁴⁷ Bunların eksikliğinden dolayı azgelişmiş ülkelerde dengesiz kalkınma modeli uygulanmalıdır. Yetenek eksikliği azgelişmiş ülkelerde azgelişmişliğin gelişmesini üretiyor. Azgelişmiş ülkelerin “Gerçek sorunu kaynak kıtlığı değil bu kaynakları bir araya getirecek kabiliyetin yani karar vericiliğin eksikliğidir.”¹⁴⁸ Hirschman’a göre ülkeyi kalkındırabilmek için birkaç tane

¹⁴⁶ Albert O. Hirschman,, “*The Strategy of Economic Development*”, New Haven Connecticut: Yale University press,1958, pp. 93

¹⁴⁷ A.g.e., pp. 35 - 36

¹⁴⁸ Kaynak, “*Kalkınma İktisadi*”, Gazi Kitabevi, 2011, ss. 380

öncül sektör belirlenmelidir. Dengesiz kalkınmayla öncül endüstriler, diğer endüstrilerde yatırımları teşvik edebilecek niteliğe sahip olmalıdır. Öncü sektörler üretim yapabilmek için diğer endüstrilerden hammadde veya yarı mamul alıp diğer sektörlerle nihai olmayan mamul satarak yani bağlantılar yaparak dengesiz kalkınma sayesinde ülkeyi kalkınma yoluna sokacaktır. Hirschman bu bağlantıları “ileri ve geri bağlantılar” olarak tanımlar. Bir endüstrinin ileri bağlantısı, bu endüstrinin çıktılarını kendilerine girdi kullanan yeni endüstrilerin ortaya çıkmasını sağlamasıyla olur. Geri bağlantılar ise bir endüstrinin çıktı elde etmek için diğer endüstrilerin ürettiği hammadde veya yarı mamulleri kendisine girdi olarak kullanmasıyla olur. İşte kurulan öncü endüstriler hem ileri hem de geri bağlantı sağlandığında ülke kalkınma yolunda büyük bir adım atmış ve ülke için kalkınma daha hızlı gerçekleşmiş olur. İleri geri bağlantı “Girdi - tedarik, türetilmiş talep veya geriye doğru bağlantı etkileri, yani birincil olmayan ekonomik faaliyet, bu faaliyette ihtiyaç duyulan girdileri yerli üretim yoluyla tedarik etme girişimlerine neden olacaktır. Çıktı kullanımı veya ileri bağlantı etkileri, yani doğası gereği sadece nihai talepleri karşılamayan her faaliyet, çıktılarını bazı yeni faaliyetlerde girdi olarak kullanma girişimlerine neden olacaktır.”¹⁴⁹ Dengesiz kalkınmanın başarısı doğrudan ileri - geri bağlantının yapılma katsayısına bağlıdır. Öncü endüstriler ne kadar çok ileri ve geri bağlantı sağlarsa kalkınma derecesi de o kadar büyük olur. İleri ve geri bağlantılar nihai mallarla değil de ara malların üretilmesiyle daha çok ileri geri bağlantı sağlayarak kalkınmayı o kadar hızlandıracak bir kapasiteye sahip olmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde dengesiz kalkınma stratejisi uygulanırken “İleri bağlantının faydası sektörün üretimini kendine girdi olarak kullanan sektörlerin üretimlerini geliştirmesi ve teşvik etmesidir. Geri bağlantının faydası ise sektörün üretimini gerçekleştirmek için girdi tedarik ettiği sektörlerin üretimlerine ve gelişimlerine ön ayak olmasıdır.”¹⁵⁰ Hirschman azgelişen ülkelerin ekonomik darboğazlardan kurtulup ve dengesiz kalkınmalarını sağlayabilmeleri için yabancı sermaye ve yardımların kullanımını gerekli görür. Hirschman, azgelişmiş ülkelerdeki yerli tasarruflar yeterli düzeyde olsa da bu tasarrufları verimli alanlara ve projelere yani azgelişmişlik kısır döngüsünü kırıp gelişmiş ülke yolunda adım atacak yerli yatırımcı eksikliğine değinir. Hirschman kalkınmayı gerçekleştirebilecek yerli yatırımların ve

¹⁴⁹ Hirschman., (1958), “*The Strategy of Economic Development*”, New Haven Connecticut : Yale University press, pp. 100

¹⁵⁰ Kaynak, “*Kalkınma İktisadı*”, Gazi Kitabevi, 2011, ss. 384

yatırımcının eksikliğini ve yeteneksizliği giderebilecek yabancı yatırım ve yatırımcıyla ancak kırılabileceğini belirtir. Yabancı yatırımcı yerli yatırımcılara nazaran daha cesur ve verimli dengesiz büyüme yatırımları ve kararları alabilmektedir. “Yabancı sermaye ve yardım iki şekilde ekonomik gelişmeye destek sağlar. Birincisi basınç teşviki (yatırım teşviği basıncı) ikincisi ise basınç giderici (sermaye eksikliği basıncı) desteğidir. Azgelişmiş bir ülkenin dengesiz büyüme yolunda ilerlemesini sağlamak ve cesaretlendirmek için yabancı sermayenin rolü çok önemlidir. Yerel yönetimlerin ve yerli yatırımcıların dinamik büyümeye yol açacak kalkınma projelerini üstlenememe veya üstlenememe nedenleri çoktur. Zaten tüm bölge ve sektörlerin yardım için yaygara koparmaları, bölge veya sektördeki yatırım isteklerine konsantre olamayan hükümetler için kalkınma projelerinde isteksizlikler meydana getirir. Fakat yabancı sermaye bu isteksizliğe çeşitli şekillerde karşı bir güç oluşturarak hizmet ederek bu yatırım istekleri gerçekleştirmek için büyük çablar gösterir.”¹⁵¹

Hirschman modeli de azgelişmişliğin temel nedenini açıklamada yetersiz kalmıştır. Azgelişmişlik olgusunu basit bir ekonomik olguya indirgemıştır. Oda öncülleri gibi kalkınmayı statik ve teknik ve gayri safi yurtiçi hasıla azlığı olarak yani ekonomik olarak büyüyememe olarak algılamıştır. Hirschman’ın tezi azgelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerini yabancı yatırımcıların keyfine bırakmıştır. Yabancı yatırımcılar ülkelerin ekonomik ihtiyaçları doğrultusundan çok kendi çıkarlarını maksimize edecek alanlara yatırım yaparlar. Yani yabancı yatırımcı ileri - geri bağlantı yapmayı düşünerek yatırımını gerçekleştirmez. O sadece karını düşünür. Hirschman azgelişmiş ülkelerin Kapitalist Formasyon içinde kalabilmesi için bağımlılık ilişkisi yaratan dış sermaye girişlerinin azgelişmiş ülkelere girmesini savunmuştur. Başkaya’ya göre Hirschman’ın Dengesiz Kalkınma Modeli “İthal ikame üzerine vurgu yapması dışında dengeli kalkınma modelleriyle karşılaştırıldığında herhangi bir özgünlük içermemektedir. Efektif talepten yola çıktığı için ekonomide bir dengesizlik yaratması imkansızdır.”¹⁵² Hirschman’ın azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik kısır döngüsünün bu ülkelerdeki sermaye, kaynak, müteşebbis eksikliğine bağlamıştır. Fakat o yanılmaktaydı. Çünkü bu ülkelerde azgelişmişlik boomerangını (kısır döngüsünü)

¹⁵¹ Hirschman, “*The Strategy of Economic Development*”, New Haven Connecticut : Yale University press, pp. 205

¹⁵² Başkaya, “*Azgelişmişliğin Sürekliliği*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 62

yaratan ne sermaye, ne kaynak, ne de müteşebbis eksikliği idi. Bu ülkelerde az gelişmişlik boomerangı bizzat Kapitalist Üretim İlişkileri tarafından üretilmekteydi.

İster dengeli kalkınma modelleri olsun isterse de dengesiz kalkınma modelleri olsun az gelişenlerin gelişmemişlik problematiğini derinleştiren tezleri ortaya atmaktan başka bir şey yapmadılar. Bu tezler az gelişenleri gelişme yolundan eden temel özelliklere sahipti. Ekseriyetle bu tezler az gelişenlerin kalkınmaları için Batı'nın sermayesinin ve teknolojisinin kullanmalarını gerektiğini öğütleyerek bu ülkeleri hem nakti hem de teknolojik bağımlılığa zorluyorlardı. Başkaya "Az gelişmiş ülkeler kalkınmış Batı Ülkeleri ile parasal, teknolojik ve ticari ilişkiler bağlamında eklemlendikçe kalkınma yolundan bir sapma yaşadılar. Az gelişenler sanayileşmiş ülkelerle bütünleşip eklemlendikçe bu ülkelerde üretim gerçek anlamından uzaklaştı. Üretim artık yaşamak için değil de ihracat için yapılır duruma geldi. Katma değeri düşük ürünler üretip katma değeri yüksek ürünler almak az gelişenlerin ihracattan sağladıkları payları sürekli olarak düşürüyordu. Bu sonuç sanayileşmiş kapitalist ülkelerin menfaatine uygun düştüğü için herhangi bir dengesizlikten pek bahsedilmiyordu. Büyüme ancak ve ancak dengeli olunca kabul edilebilir sağlıklı bir kalkınma yaratabilir. Yoksa kolları bacaklarından üç kat daha hızlı büyüyen bir çocuğun dengeli, sağlıklı gelişmesinden söz edemeyiz. Bu bir büyüme değil aksine hastalıktır, sakatlıktır. Bundan dolayı II. Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişen ülkelerin gelişmelerinden söz edilemez. Söz edilecek bir şey varsa o da bu ülkelerin sosyo-ekonomik, kültürel ve diğer açılardan biçimsizleşmesidir. Bu az gelişenlerin yaşadığı biçimsizleşme onların yaşadığı gerçekliğe daha uygun düşmektedir."¹⁵³ Gerçekten de az gelişenlere dayatılan dengeli veya dengesiz kalkınma değildi onlara dayatılan aksine biçimsizleştirmeydi, çarpıtılmaydı ve az gelişmişlikti. Bu çarpıtma, biçimsizleştirme az gelişenleri kalkınma yolundan eden bir süreçti. Bu süreç onları hem kendi sosyo-ekonomik yapılarına uygun bir büyümeden hem de batı tarzı bir büyümeden eden melez bir yapıydı.

2.1.4.6 Solow - swan modeli

Solow modeli tam istihdam varsayımını kabul etmesinden, piyasalarda tam rekabet şartlarının geçerli olmasından ve azalan verimler kanununu kabul etmesinden

¹⁵³ Başkaya, "*Borç Krizi Üzerine Bir Deneme*", Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 13 - 14

dolayı Neoklasik bir model olarak kabul edilir. Solow modeli tasarrufların sermaye birikim ilişkisi, nihayetinde sermayenin de çıktı yani büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen bir büyüme modelidir. Tasarruflar, sermaye birikimini; sermaye birikimi, çıktıyı; çıktı, tekrardan tasarrufları ve tasarruflarda, sermaye birikimini etkileyen sınırsız bir süreçtir. Yani bu model döngüsel bir büyüme modelidir. Solow büyüme modeli dört parametre üzerinde durur. Bunlar çıktı (Y), fiziksel sermaye (K), işgücü (L) ve bilgi ya da işgücü etkinliği (A)'dır. Solow modelinde teknoloji sabit varsayıldığından model Cobb-Douglas üretim fonksiyonu olan $Y = F(K, L)$ formülünü kullanır. Solow modelinde “Çıktı, girdi oranı $L(t)$ olan iki üretim; sermaye ve emek faktörü yardımıyla üretilir. Teknolojik olanaklar bir üretim fonksiyonu ile temsil edilir. $Y = F(K, L)$.”¹⁵⁴ Solow modelinde ekonomik büyümenin başat faktörleri emek ve sermayedir. Solow büyüme modelinin temelinde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin analizi yatmaktadır. Tasarruf oranları düşükse, sermaye birikimi ve çıktı da düşük olacaktır. Tasarruf oranı yüksek olursa ekonomideki sermaye birikimi ve dolayısıyla çıktı da daha yüksek olacaktır. Solow - Swan modelinde firmaların sermaye, emek ve teknoloji gibi üç girdi kullanılarak çıktı üretirler. Solow modelinde teknoloji sabit varsayıldığından emek başına düşen sermaye miktarı büyümenin yönünü belirler. Çalışan sayısı sabit iken çalışan başına sermaye arttıkça, çalışan başına çıktı (hasıla) artar fakat azalan verimler kanunundan dolayı çalışan başına sermaye miktarının artması emeğin marjinal verimini (ürününü) azaltır. Aynı şekilde sermaye miktarı veri (sabit) iken sermaye miktarı başına çalışan sayısı artarsa, çalışan başına çıktı (hasıla) artar fakat azalan verimler kanunundan dolayı sermaye miktarı başına çalışan sayısı artması sermayenin marjinal verimini (ürününü) azaltır. Sermayenin marjinal ürünü $MP_K = \Delta Y / \Delta K$ ve emeğin marjinal ürünü $MP_L = \Delta Y / \Delta L$ formülüyle elde edilir. Bu yüzden bu modelde emek ve sermaye için azalan verimler kanunu geçerlidir, teknoloji düzeyi sabittir, az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü yakınsama hipotezi geçerlidir, ekonomide dışsallıklar söz konusu değildir, ekonomi tam istihdamdadır, tam rekabet koşulları geçerlidir ve ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Ölçeğe göre sabit getiride çıktı 3 kat arttırılmak isteniyorsa emek ve sermaye girdileri de 3 kat arttırılmalıdır. Ölçeğe göre sabit getiri durağan durum denge konumunu

¹⁵⁴ Solow, “*A Contribution to the Theory of Economic Growth*”, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1 (Feb. 1956), pp. 66

zorunlu kılar. Teknolojinin, ücretlerin ve faiz hadlerinin veri kabul edildiği, yatırımların yıpranmalardan büyük olduğu şartlar altında çalışan başına çıktının değişmediği, sermaye miktarının nüfus artış hızı ile aynı oranda arttığı yani çalışan başına çıktının değişmediği duruma durağan denge koşulu denir. Durağan durum denge konumu dengeli büyümenin işaretidir. Ülke dengeli büyümek istiyorsa durağan durum denge konumunu yakalamalıdır. Solow modelinde durağan durum denge koşulunda çıktı, sermaye birikimi ve iş gücü artmasına rağmen, işgücü başına çıktı ve işgücü başına sermaye artmamaktadır. Diğer bir deyişle çıktı artarken, işgücü başına sermayenin değişmediği ve işgücü başına büyüme hızının sıfır olduğu durumudur. Durağan durum denge konumu ekonomide uzun dönem dengeyi işaret eder. Solow modelinde tasarruflar sermaye birikimini ve nihayetinde çıktıyı arttırdığı için tasarruf yatırım haddini arttıran ülkelerin büyüme hızı her zaman daha fazla olacaktır. Solow modeli “İşçi başına sermaye miktarının sabit kaldığı uzun dönem kararlı büyümeyi işaret eder. Sermaye miktarındaki artış ile nüfus miktarındaki (işgücüne katılım) artış hızının aynı oranda değişmesi dengeli büyümeyi gerçekleştirir.”¹⁵⁵ Solow modelinde, ekonomik büyüme hızının işgücü ve sermaye birikimi artış hızından daha fazla olmasına Solow Artığı denir. Solow modelinde bu fazlalık (artık) teknoloji kaynaklı olarak öngörülür.

Solow - Swan modeli işçi başına sermaye işçi başına çıktı sorunuyla ilgilenen basit bir büyüme modelidir. Azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik sorununa cevap verecek bir model değildir. Bu modelde öteki liberal, keynesyen kalkınma modelleri gibi kalkınmayı basit büyümeye yani çıktıdaki artışa indirgemıştır. Lucas’a göre “Hem Solow hem de Denison modeli, ABD'nin ekonomik büyümesinin temel özelliklerini hesaba katmaya çalışan ekonomik modellerdi. Onlar bir ekonomik kalkınma teorisi sağlamadılar ve onların çalışmaları ülkeler arası karşılaştırmalardan çok farklı bir gözlem kümelerine dayanıyordu.”¹⁵⁶ Solow - Swan modelinde azgelişmiş ülkelerin büyüme hızı, yakınsama hipotezine göre gelişmiş ülkelerin büyüme hızından daha yüksektir. Çünkü sermaye, sermayenin marjinal veriminin düşük olduğu gelişmiş ülkelere doğru kaymaktadır. Bunun anlamı azgelişmiş ülkelerin büyüme trendlerinin gelişmiş ülkelere

¹⁵⁵ Gönel, (2016), “*Kalkınma Ekonomisi*”, Elif Yayınevi, 2016, ss.75

¹⁵⁶ Robert Lucas, “*On The Mechanics of Economic Development*”, Journal of Monetary Economics 22 (1988) 3-42. North-Holland, pp. 7

yakalamaya yakın olacağını, gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülke olacaklarını öngörmektedir. Fakat ekonomik hayatın gerçekliği bunun yalanlamaktadır. İkinci dünya savaşı sonrası gelişmiş ülkeleri hala gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler hala aynı azgelişmiş ülkelerdir. Hatta azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı azalmayı bırakın bir yana bu fark her geçen gün daha da artmaktadır. Sermaye hareketleri azgelişen ülkelere yatırımdan çok yüksek faiz oranları, kar ve spekülatif amaçlarla gitmektedir. Ve yabancı sermaye getirdiği sermayeden daha fazlasını götürerek azgelişen ülkeleri hem döviz darboğazlarına sokmaktadır hem de bu ülkelerin ekonomilerini daha kırılgan hale getirmektedirler. Solow modelinin durağan durum denge konumuna varılması hem istisna olacak bir durumdur hem de işgücü büyüme hızı ile çıktı büyüme hızının eşit olması kolay hesaplanabilecek bir oran değildir. İşgücü büyüme hızı ile çıktı büyüme hızının birbirini dengelemesi imkansız bir durumdur. Bugün gelişmiş ülkeler olarak anılan batı ülkelerinin çoğunun nüfus artış hızları bu ülkelerin büyüme hızlarının çok çok altında seyretmektedir. Hatta bazı gelişmiş batı ülkelerinde nüfus artış hızı eksilerde seyretmektedir. Solow bu durumu teknolojiyle açıklamaya çalışır fakat bu durum tek teknolojiyle açıklanabilecek bir durum değildir. Zaten bu modelde nüfus artış hızı dışsal olarak kabul edilmektedir. Yani nüfus artış hızı ekonomik faktörlerden bağımsız olarak değişmektedir. O zaman emek gücü artış hızını belirleyen ve ekonomik faktörlerden bağımsız olarak değişen nüfusu çıktıyla ilişkilendirmek saçmalıktan öteye geçmez. Solow modeli bunu yaparak kendi tezini çürütmüş oluyor. Bu model teknoloji düzeyini sabit varsayıldığından statik bir modeldir. Solow modelinde tasarruflar çıktıyı arttırdığı için tasarruf yatırım haddini arttıran ülkelerin büyüme hızı her zaman daha fazla olacaktır. Fakat yine aynı modele göre azgelişen ülkelerin büyüme hızlarının gelişmiş ülkelere büyük olduğu için yakınsama hipotezi geçerliydi. Azgelişen ülkelerde gelir düzeyi çok düşük olduğundan tasarruflarda gayet düşüktür. Solow modeli bu durumda kendisiyle çelişmektedir. Azgelişmiş ülkelere tasarruf düşüktür büyümeyi kısıtlar ama yakınsama hipoteziyle de gelişmiş ülkelere daha hızlı büyür. Enteresan bir durum demek isterdim ama burjuva literatürünün ikiyüzlülüğü işte tamda budur. Tasarrufların yüksek olması çıktının yüksek olmasına neden olduğu bu model tasarrufları az olan azgelişmiş ülkelerin yatırım ve büyümeleri için dış yatırımın olması gerektiğini belirterek kapitalist sömürünün derinleşmesini savunan bir modeldir. Bağımlılık ilişkilerini savunarak hem

azgelişmişliği yeniden üreten hem de azgelişmişliğin asıl nedenini gizleyen bir modeldir. Ayrıca bu model sadece üretimi (arz tarafını) baz alıp tüketimi yani talep tarafını, dış ticareti, sermaye hareketlerini yani kapitalist tüm üretim ve tüketim ilişkilerini hesaba katmaması büyümeyi eksik açıklaması demektir. Uzun vadede üretilen malların tüketilmemesi ekonomik olarak hiçbir büyüme ifade etmez. Aksine kriz yaratan bir süreci ifade eder.

2.1.4.7 Yapısalci model

Bu modelin en önemli temsilcileri Raul Prebisch ve Celso Furdato'dur. Marxist yazın dışında gelişmişlik olgusunun Kapitalist Formasyon'la etkileşime geçilmesi sonucu ortaya çıktığını belirten ilk tezler Yapısalcılar tarafından ortaya atılmıştır. Yapısalci modelin kalkınma sorununa bakış açısı onları Neoklasik gelenekten ayırır. Yapısalci Tezler Klasik ve Neoklasik İktisat'ın uluslararası ticaret ve uzmanlaşmanın (işbölümü) ticarete katılan tüm ülkelerin ve insanların yararına olacağı düşüncesine karşı çıkmışlardır. Yapısalcılara göre eşitsiz işbölümü ve eşitsiz uluslararası ticaret hadleri azgelişmişliğin gelişimini sürekli üretmektedir. Eşitsiz işbölümü ve eşitsiz uluslararası ticaret hadleri merkez ve periferi (çevre) ilişkisini bağımlılık ilişkisine dönüştürerek bu ilişkiyi sürekli olarak çevre aleyhine sonuçlar doğurmaya zorlar. Bir yandan katma değeri yüksek mallar üreten gelişmiş ülkeler diğer yandan da hammadde veya birincil mallar üreten azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler uluslar arası ticaretin taraflarıdır. Hammadde veya birincil mallar üreten azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere katma değeri yüksek ürünler alarak eşitsiz bir ticaret içine girerler. Gerçekleşen bu eşitsiz değişim veya ticaret hadleri sonucunda katma değeri düşük ürünler üreten ülkeler azgelişmişliğe mahkum bırakılmışlardır. Azgelişmiş ülkelerin hammaddelerinin, birincil malları olan tarım ürünlerinin ve katma değeri düşük sanayi ürünlerinin sanayileşmiş ülkelerin katma değeri yüksek olan sanayi ürünleri ile değişimi sonucunda ticaret hadleri uzun dönemde tarım ürünleri, hammaddeler ve katma değeri düşük olan sanayi ürünleri üreten ülkenin aleyhine değişmektedir. Prebisch'in yaptığı ampirik verilere göre "1870'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar birincil ürünlerinin sanayi ürünlerine karşı satın alma gücü (fiyat endeksi) durmadan değer kaybetti. Aynı miktarda birincil ürünle, 1860'lı yıllarda satın alınabilecek nihai (sanayi) ürünü yüzde 63'ü iken 1930 yılında bu oran 1860 yılındaki aynı miktarda sanayi ürünü satın almak için 1860 yılında verilen birincil üründen

ortalama yüzde 58,6 daha fazla birincil ürün verilmesi gerekiyordu.”¹⁵⁷ Çevre ülkelerin birincil ürünlerinin gelir esnekliği 1 (bir)’den küçük olması merkez ülkelerin sanayi ürünlerinin gelir esnekliğinin 1 (bir)’den büyük olması sebebiyle dış ticaret ilişkileri sürekli olarak çevre ülke aleyhine işlemektedir. Yani değişim hadleri birincil mal aleyhine olmaktadır. “Bir tarafta azgelişmişliği diğer tarafta ise kalkınmışlığı yaratan uluslararası işbölümü, uzmanlaşma ve nihayetinde uluslararası ticarettir.”¹⁵⁸ Çevre ülke aynı oranda sanayi malı almak için merkez ülkeye sürekli olarak daha fazla hammadde, katma değeri düşük sanayi ürünü veya tarım ürünü vermek zorundadır. Bu ticaret sonucunda çevre ile merkez ülkeler arasında sömürü ilişkisi doğmaktadır. Ticaret hadlerinin tarım ürünü ihraç eden az gelişmiş ülkeler aleyhine ve sanayi ürünü ihraç eden gelişmiş ülkeler lehine olmasına Singer - Prebisch Tezi denir. Prebisch’e göre “Uluslararası işbölümünün ekonomik avantajlarına ilişkin mantığın teorik olarak bir varsayıma dayansa da sağlam olduğu doğrudur, ancak bunun, gerçekler (ekonomik pratikler) tarafından kesinlikle yanlış olduğu ispatlanmış olduğu genellikle unutulur. Bu varsayıma göre, teknik ilerlemenin faydaları, fiyatların düşürülmesi veya karşılık gelen gelirlerin yükseltilmesi ile tüm topluluk üzerinde aynı şekilde dağıtılma eğilimindedir. Hammadde üreten ülkeler bu faydalardan paylarını uluslararası değişim yoluyla elde ederler ve bu nedenle sanayileşmeye gerek yoktur. Eğer bunu yapacaklarsa yani sanayileşme yolunu seçerlerse, bu alanın daha az verimliliği onların bu değişimin geleneksel avantajlarını kaybetmesine sebep olur. Bu varsayımdaki kusur, özelden genele bir genelleme yapmasıdır. Topluluk tarafından sadece büyük sanayi ülkeleri kastedilirse, teknik ilerlemenin faydalarının tüm sosyal gruplar ve sınıflar arasında kademeli olarak dağıtıldığı doğrudur. Bununla birlikte, Topluluk kavramı dünya ekonomisinin çevresini içerecek şekilde genişletilirse, genellemede ciddi bir hata yapılmış olur. Üretkenliğin artmasından kaynaklanan muazzam derecedeki faydalar, büyük sanayi ülkelerinin halkları tarafından elde edilenlerle karşılaştırıldığında çevre ülkelerin halklarının bu faydalara ulaşmadığı görülecektir. Bu nedenle merkez ve çevre halklarının yaşam standartları arasındaki olağanüstü farklılıklar ve tasarruf marjı öncelikle artan üretkenliğe bağlı olduğu için, sermaye biriktirme yetenekleri arasındaki

¹⁵⁷ Raul Prebisch, “*The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*”, The Economic Bulletin for Latin America, published by the Secretariat of the Economic Commission for Latin America, Vol. VII, No. 1, February 1962, pp. 8 - 9

¹⁵⁸ Han & Kaya, “*İktisadi Kalkınma ve Büyüme*”, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, ss. 31

belirgin tutarsızlıklar olduğu anlaşılabacaktır. Bu nedenle çevre ve merkez arasında açık bir dengesizlik vardır. Ve bu dengesizliğin uluslararası işbölümü, ticaretin temelini yok ettiği de bir gerçektir.”¹⁵⁹ Yapısalcı modele göre bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için devletin ekonomiye kısmi şekilde müdahalesinin (denetimi) olması gerekir. Bu olumsuz durumdan kurtulmak için öncelikle devletin hammadde ihracını vergiye bağlayıp bu hammaddeleri ülke içindeki sektörlerle ucuz kaynak şeklinde dağıtmalı, sanayi mallarının ithalatının sınırlandırılmalı (ülke içindeki sanayilerin korunması için), ülke içinde üretilmeyen fakat ülke insanının ihtiyaç duyduğu mallar ithal ikame yoluyla ülkede üretilmelidir. Böylece sanayileşmenin yolu açılacak, verimlilik artacak, tam istihdama doğru yol alınacak, kişi başına milli gelir artacak, ekonomik krizler azalacak, enflasyon düşecek, dış ödemeler dengesi daha az açıklar verecek ve ülke kalkınma yoluna girecektir. Birincil ürünlerin ve hammaddelerin ihracatı sadece ekonomik kalkınmayı tetikleyecek teknolojilerin ithalatı için yapılmalıdır. “Latin Amerika'nın sanayileşmesi birincil üretimin verimli gelişimi ile uyumsuz değildir. Aksine, endüstrinin gelişmesi yaşam standardını yükseltmenin toplumsal amacını yerine getirdiği müddetçe en iyi sermaye ekipmanlarının kullanılabilirliği ve yeni tekniklerin hızlı bir şekilde benimsenmesi esastır. Aynı şey tarımın mekanizasyonu için de geçerlidir. Gerekli sermaye mallarının (ekipmanların ve teknolojilerin) önemli miktarda ithalatına izin vermek için birincil ürünler ihraç edilmelidir. Latin Amerika'nın dış ticareti ne kadar aktif olursa, yoğun sermaye oluşumu ile üretkenliği artırma olasılığı da o kadar artar. Çözüm dış ticaret pahasına büyümede değil, sürekli büyüyen dış ticaretten ekonomik kalkınmayı teşvik edecek unsurların nasıl çıkarılacağını bilmekten geçmektedir.”¹⁶⁰

Her ne kadar Yapısalcı Tezler Neoklasik büyüme modellerine karşı çıkmış ve azgelişmişlik sorununu uluslararası ticaret ve işbölümüyle olan ilişkiye bağlamış olsalar da sömürücü düzen olan Kapitalizm'den kopuş yolunu tercih etmemişlerdir. Çünkü Yapısalcı Tezler kendi ülkelerinin gelişmiş batı ülkelerinin gelişme yollarını takip ederek gelişmiş ülke olma hayalini hücrelerinin en uç noktasına kadar hissediyorlardı. Yapısalcı Model'in ithal ikame önerisi de azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik sorunlarına

¹⁵⁹ Prebisch, (1962), “*The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*”, The Economic Bulletin for Latin America, published by the Secretariat of the Economic Commission for Latin America, Vol. VII, No. 1, February 1962, pp. 8 – 9, pp. 1

¹⁶⁰ A.g.e., pp. 2

deva olamamıştır. Birincisi ithal ikameci sistem genelde ülkenin geleneksel tüketim yapısı dışında olan lüks malların üretimine odaklanmıştı. İkincisi ithal ikameci istem dışı ödemeler dengesizliklerini gidermek yerine bu dengesizliği büyütmiştir. Çünkü ithal ikame iç pazara yönelik bir durumdur. Yani ithal ikame yöntemiyle üretilen mallar ülkenin ihtiyacını karşılamak için üretilir. İthal ikame için gerekli olan teknoloji ve ara mal ya da hammaddeler gelişmiş ülkelerden sağlandığı müddetçe dış ödemeler dengesi açıklarını büyütecektir. İthal ikame yoluyla kurulan tesisler, fabrikalar ya yabancı sermaye ortaklığı yoluyla ya da dış borçla kuruluyordu, bu da kar ve faiz transferleri yoluyla dış ödemeler dengesi üzerinde baskı oluşmasına neden oluyordu. İthal ikameci sistem gelişmiş ülkelerden teknoloji ve bilgi satın alınarak yapıldığı müddetçe azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirir. Bu bağımlılıklar “Ticari, mali ve teknolojik bağımlılıklardır.”¹⁶¹ Yapısalcı Tezler azgelişmişliğin kaynağını bulmuşlardı fakat onu aşacak bir söylem ve pratik içine giremedikleri için Kapitalizm’in bataklığına saplanıp kaldılar. Kapitalist Sistem içinde kalarak azgelişmişliklerini gelişmişliğe evriltmek istiyorlardı. Kapitalizm’in dikotomik (ikili, çift başlı) yapısı azgelişmişliği gelişmeye evriltebilir fakat bu gelişme başka bir tarafta aynı ölçüde azgelişmişlik yaratmakla ancak mümkün olabilir. Kapitalizm’in iç dinamikleri bir tarafın gelişmesini, ötekinin gelişmemesi veya gerilemesi pahasına gerçekleştirir.

2.1.4.8 Marxist kalkınma tahlili ve bağımlılık okulu

Marx “Sanayi bakımından daha kalkınmış olan ülke daha az kalkınmış ülkeye sadece kendi geleceğinin imgesini gösterir.”¹⁶² diyordu. Marx birebir kalkınma sorunuyla ilgilenmekten çok Kapitalizm’in tarihsel, evrimsel diyalektiğinin tahlilini yapmıştır. Marx bir kalkınma iktisatçısı olmaktan çok O evrimci düşünceyle “Kapitalizm’in analizini yaparak Kapitalist Düzen’in yıkılmasından sonra Sosyalizm ve onun üst aşaması olan Komünizm’in kurulmasını çalışmalarında ele almıştır. Yani Marx’ın ilgi odağı Kapitalist Düzen’in kendisidir.”¹⁶³ O evrimsel bakış açısıyla Kapitalizmi tam yaşayan toplumların onu tam yaşa(ya)mayan toplumlara nazaran ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak daha ilerde olduğunu söylüyordu. Marx “Bu

¹⁶¹ Başkaya, “*Azgelişmişliğin Sürekliliği*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 122

¹⁶² Marx, “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt I, ss. 18

¹⁶³ Başkaya, “*Azgelişmişliğin Sürekliliği*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 73

eserin (Kapital'in) amacı modern toplumun (Kapitalizm'in) ekonomik hareket yasasını göstermek ve ortaya çıkarmaktadır.”¹⁶⁴ diyerek Kapitalizm'in var oluş koşullarını ve yasalarını eserlerinde incelemiştir. O Kapitalizm'in üretim, tüketim, bölüşüm ve dolaşım yasalarını, kapitalist sermaye birikim, dolaşım yasalarını ve kapitalist karı (artı değeri) yani o kısaca Kapitalizm'in iç dinamiklerini inceledi. Marx Kapitalizm'i tıpkı diğer ekonomik formasyonlar gibi toplumsal evrimin geçici bir aşaması olarak gördü. O gelişmişliğe, refaha sınıflar gözünden baktı. Kapitalist Düzen'de artı emeğe el koyan kapitalistin refahının yükseleceğini, artı değeri elinden alınan (sömürülen) işçinin ise koşullarının her geçen gün daha kötüleşeceğini belirtmiştir. Toplumun genel refahının ancak Sosyalizm ve onun üst aşaması olan Komünizm ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ona göre bu geçiş sınıf savaşımının kanılmaz bir sonucudur. Çünkü Kapitalizm yığınları yoksullaştırıp mülksüzleştirirken küçük bir azınlığı zenginleştirip mülkiyete boğmaktadır. Marx evrimci ve determinist bakış açısıyla sınıfsız topluma geçişte Kapitalizm'i tarihsel sürecin zorunlu bir aşaması olarak gördüğü için onun hem ilerici hem de yıkıcı yanlarının olduğunu ifade etmiştir. Marx göre “Toplumların iktisadi gelişimi doğal tarihsel bir süreçlerle ilintilidir.”¹⁶⁵ Kapitalizm'in ilerici etkisi: Eski, köhne, Prekapitalist, Asyatik, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkileri tasfiye edeceği ve toplumların Sosyalizm'e geçişini hızlandıracaktır. Toplumların geleneksel yapılarının yerini Kapitalizm ile daha aydınlanmacı yapılara bırakacağını belirtmiştir. Ona göre ekonomik gelişme için yapılan emek sömürsünün, sömürge halklarının yaşadığı soykırımların, baskıların, yıkımların, sefaletlerin ve ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin derinleşirmesi ise Kapitalizm'in yıkıcı etkileridir. Marx ve Klasik Marxistler kapitalist sömürgeciliği olumlu bir durum olarak karşılamışlar. Bu düşüncenin temelinde yatan fikir kapitalist ülkelerin sömürgelerini ellerinde tutmak için daha fazla harcama yapacakları ve bu harcamalar sonrası ekonomik krizler yaşayacakları, krizlerin derinleşip Kapitalizmi yıkıp Sosyalist Düzen'in kurulmasının kolaylaştıracağıdır. Maalesef Marx ve Klasik Marxistler olaya Avrupa merkezci bakış açısıyla bakmışlar ve sömürgecilerin sömürgelerdeki kaynaklara el koyup zenginliklerine zenginlik katacakları ve kapitalist işletmeleri için hem ucuz hammadde hem sermaye hem de ucuz

¹⁶⁴ Marx, “**Kapital**”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt I, ss. 19

¹⁶⁵ A.g.e., ss. 20

işgücü sağlayacaklarını ve sömürgelerdeki üretimi biçimsizleştireceklerini hesaba katmamışlardır.

Neomarxistler (Bağımlılık Okulu) hem düşünce yapısı olarak Klasik Marxistlerden ayrılmışlar hem de azgelişmişlik veya kalkınma olgusuna Neoklasik Büyüme Modellerinden farklı bir pencereden bakmışlardır. Onları Klasik Marxistler, Yapısalcı Model'den ve Neoklasiklerden ayıran en temel özellikler:

- “Azgelişmiş ülkeleri bir başlarına kendi incelemelerine konu yapıyorlar.
- Kapitalist yayılmanın ilerici bir yanının (niteliğinin) olmadığını söylüyorlar.
- Azgelişmişlik olgusuna Avrupa merkezci bir bakış açısıyla değil azgelişmişlerin gözünden bakmışlardır.
- Azgelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için Kapitalizm'den kopmaları gerektiği fikrini savunmuşlardır.”¹⁶⁶

Neomarxistlerin (Bağımlılık Okulu'nun) Kalkınma Ekonomisi'ne en büyük katkıları Neoklasik İktisat büyüme modellerine karşı çıkıp onların “akademik emperyalizmine” son vermeleridir. Bağımlılık Okulu kapitalist sömürüyü saklayan egemen iktisat kuramının vahşi yüzünü ortaya çıkarmıştır. Bağımlılık Okulu düşünürleri şöyle sıralanabilir: Jose Carlos Mariategui, Paul Baran, Andre Gunder Frank, Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Paul Sweezy, vb. Şimdi en önemli Bağımlılık Okulu temsilcilerinin azgelişmişlik üzerine yaptıkları analizlere bakalım.

Jose Carlos Mariategui ilk Neomarxist iktisatçı sayılabilir. O Kapitalist Formasyo'nun azgelişmişlerin sorunlarını çözemeyeceğini aksine bu sorunları derinleştireceğini savunur. Kapitalist Sistem'in tamamiyle sömürgeci bir zihniyete sahip olduğunu belirtir. Mariategui Peru Gerçekliği Üzerine Yedi Yorumlu Makale adlı çalışmasında sömürü düzeniyle ilgili şunları söylüyor. “Sömürgecilerin neredeyse tek ilgisi Peru altın ve gümüşünün madenciliği idi.”¹⁶⁷ Ona göre kapitalist ülkelerin Peru ve diğer ülkelere olan ilgisi sadece bu ülkelerdeki değerli madenlerdi. Mariategui “Peru işgalcilerden sonra ekonomik olarak işgal dönemine nazaran daha iyi bir duruma geldi.

¹⁶⁶ Başkaya, “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 76

¹⁶⁷ Jose Carlos Mariategui, “*7 Ensayos De Interpretacion De La Realidad Peruana*”, Fundacion Biblioteca Ayacucho, 2007, pp. 9

İşgal Peru için bir yıkım yarattı. İşgale kadar Peru'da, Perulular topraklarında özgürce büyüyen bir ekonomi geliştirdi. Tarımla uğraşan toplulukların bir grubu olan İnka İmparatorluğu'nun en ilginç yanı ekonomileridir. Tüm tarihsel kanıtlar, İnka Halkı'nın çalışkan, disiplinli, panteist olduklarını ve maddi olarak müreffeh yaşadıklarını kabul eder. Bu halkın bol gıdaya sahip olması nüfusunu arttırdı. Malthus'un nüfus sorunu, İnka İmparatorluğu tarafından bilinmiyordu. İnkaların kolektivist toplumsal yapısı, Kızılderililerin bireysel inisiyatifini zayıflatmış olsa da bu toplumdaki her bireye ekonomik ve sosyal olarak sisteme fayda sağlayan toplumsal bir alışkanlığı kazandırmıştı. İnkalar bu özellikten mümkün olduğunca fazla sosyal fayda elde ettiler. Büyük İnka topraklarını bu topraklara yollar, kanallar inşa ederek geliştirdiler ve yakındaki kabileleri fethederek sınırlarını genişlettiler. Toplu çalışma ve ortak çaba, toplumsal amaçlarla verimli bir şekilde kullanıldı. İspanyol işgalciler, bu etkileyici üretken makineyi yok etti. Yerli toplum ve İnka ekonomisi işgal şoku yüzünden tamamen bozuldu ve yok edildi. İnka toplumunu birbirine bağlayan bağlar koptuktan sonra, ulus dağınık topluluklara dönüştü. Yerli emek, uyumlu ve bütünleşik bir çaba olarak işlevini yitirdi. İşgalciler esas olarak zengin ganimetlere el koymak ve onları kendi aralarında bölüşmekle ilgileniyorlardı. Tapınak ve sarayların hazinelerini yağmaladılar; gelecekteki güç ve üretim araçları olarak düşündükleri toprak ve erkeklere el koydular.”¹⁶⁸ Mariategui'ye göre Sosyalist devrime ülkelerde Kapitalizm yaşanmadan da varılabilir. Bir ülkede Sosyalist devrim yapmak için Kapitalist üretim tarzının yayılması beklenemez. Sosyalist devrim yapmak için Kapitalist üretim tarzının yayılmasını beklemek ancak ve sadece Kapitalizmin egemenliğini güçlendirir. Mariategui'ye göre kalkınmanın yolu ancak sosyalist bir devrimle sanayileşmekten geçmektedir.

Neomarxist iktisatçıların bir diğeri de Bağımlılık Okulu'nun en önemli temsilcisi olan Paul Baran'dır. Paul Baran azgelişmiş ülkelerin azgelişmişliğini onların gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine bağlar. Paul Baran “Ekonominin tarihsel yönlerini inceleyen ve liberal politikaları destekleyen ekonomistler serbest piyasa ve özel girişimin güçlerine dayanarak ekonomik kalkınmalarını sağlamaya yönelik ülkelerin bu kalkınmalarını sağlamak için öyle büyük zorluklara, fedakarlıklara katlanmadan bunu gerçekleştirdiklerini kanıtlamak için kendilerini yırtıyorlar. Bu liberal iktisatçıları

¹⁶⁸ A.g.e., pp. 7 - 8

diyorlar ki serbest pazar ve özel girişim ekonomik gelişme izlenebilecek en iyi yoldur. Fakat bu tarihsel konulara eğilen iktisatçıların ya unuttukları ya da gizlemek istedikleri bir şey var. O da Batı Kapitalizmi'nin evriminin temelinde bugün azgelişmiş olarak tanımlanan ülkeleri nasıl sömürmüş olduğunu ağızlarına bile almıyor olmalarıdır. Bu iktisatçılar sömürülerek bağımlı hale getirilen azgelişmiş ülkelerin ellerinde ilkel sermaye birikimini sağlayacak kaynakların gelişmiş ülkeler tarafından nasıl sömürüldüğünü bilmemezlikten geliyorlar. Bugünün gelişmiş kapitalist ülkelerin elinde bir zamanlar ilkel sermaye birikimi sağlayacak ve sanayileşmeyi sağlayacak sömürgelerden elde edilmiş dünya kadar kaynak vardı. Fakat bu liberal beyler Tekelci Kapitalizm ve Emperyalizm çağında azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasının önündeki engellerin bundan iki yüz, üç yüz yıl önceki engellerle kıyaslanamayacak kadar büyük olduğunu da görmemezlikten geliyorlar. Bu beyler belli tarihsel bir ortamda mümkün olan bir şeyin başka tarihsel bir ortamda mümkün olamayacağını görmek istemiyorlar.”¹⁶⁹ Liberal iktisatçılar sömürü düzenini saklayarak bağımlılık ilişkisini devam ettiren tezler üretirler. Bu bağımlılık ilişkileri devam ettiği sürece azgelişmiş ülkelerin azgelişmişlik kısır döngüsünden kurtulamayacaklardır. Çünkü bağımlılık ilişkileri çevre ülkelerdeki toplumsal artığı merkez ülkelere kaydırmaktadır. Gelişmiş (merkez) ülkeler birinci olarak kolonyalizmle sonradan azgelişecek ülkelerin kaynaklarını kendi ülkelerine taşıyıp kendi ülkelerini bu kaynaklarla kalkındırmışlardır. Böylece azgelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için yatırım yapılabilir kaynak bırakmamışlardır. İkinci olarak ise gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki eşitsiz değişim hadleri azgelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere kaynak transferini büyütmiştir. Üçüncüsü gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere yaptıkları yatırımlar sonucu elde ettikleri karları kendi ülkelerine götürmeleri sonucu yani kaynak transferi yoluyla azgelişmiş ülkeler kaynaksız bırakılmaktalar. Böylece sürekli olan bağımlılık ilişkisi sonucu azgelişmiş ülkelere yatırıma dönüşebilecek kaynak sürekli olarak gelişmiş ülkelere kaymaktadır. Azgelişmiş ülkelerdeki “İktisadi artığın büyük çoğunluğunun yabancı sermaye eliyle gelişmiş ülkelere götürülmesi azgelişmiş ülkelerin iktisadi artığını yatırıma dönüştürecek süreçten mahrum bırakarak azgelişmişlerin kalkınmalarını baltalamaktalar.”¹⁷⁰ Bu kaynak transferinde yönetici yerli

¹⁶⁹ Paul Baran, (1957), “*Büyümenin Ekonomi Politikası*”, Çev: Ergün Günçe, Eriş Yayınları, 2007, ss. 29

¹⁷⁰ Kaynak, “*Kalkınma İktisadi*”, Gazi Kitabevi, 2011, ss. 163

kompradorlar (işbirlikçiler) büyük rol oynamaktalar. Yerli işbirlikçilerin destekleriyle merkez ülkelere aktarılan kaynaklar çevre ülkelerde azgelişmişlik üretmektedir. Gelişmiş ülkeler azgelişenleri azgelişmişliğe zorlamaktalar. “Azgelişmiş ülkelerin bağımsız kalkınmalarının önüne barikatlar kurarak onların kalkınmalarını engelleyen birleşmiş kapitalist sömürgeciler her türlü siyasal ve ideolojik hileyi kullanmaktan sakınmıyorlar. Şüphesiz ki bu batılı devlet adamlarının en büyük yalanları azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasını desteklediklerini ve bu kalkınmadan yana olduklarını belirten söylemleridir. Azgelişmiş ülkelere, güya kalkınmalarını sağlamak için sömürgeci gelişmiş ülkelerinden birtakım yardımlar gittiği görülüyor. Bu yardımlar bu ülkelerin kalkınmalarını sağlamaktan çok bu ülkelerdeki halkın geçim ve yaşama düzeyini bir parça yükselterek halkın kalkınma ve sanayileşme konusundaki baskılarını azaltmak ve ekonomik, toplumsal ilerleme hareketini zayıflatmayıp bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Azgelişmiş ülkelere verilen bu rüşvetler azgelişmişlerin ülkelerindeki mevcut sömürü ve bağımlılık ilişkilerini yıkmasını engellemektedir.”¹⁷¹ Batı sömürge “uygarlığı” sömürü düzenini korumak için azgelişmiş ülkelerin “gelişebilmeleri”, azgelişmişlerin “yaralarını sarabilmek” için “yardımsever çabalarla” durmadan ekonomik yardımlar yapıyor ve gelişme tezleri üretilip duruyorlar. Bu tezler ötekilerin azgelişmişlik sorunlarını gidermekten çok bu sorunu azdırıp kronikleştirmektedir. Paul Baran ve Paul Sweezy aydın olmanın ne demek olduğunu bilerek ve toplumsal gerçekliği bilmenin verdiği ızdırabı iliklerine kadar hissederek ötekiler için mücadelelerini şu şekilde dile getirmişler: “Bizim yapmamız gereken tarihi görüş ve gerçekleri görebilme cesaretini göstermek, insanoğluna ve insanoğlunun geleceğine inanmaktır. Kapitalist Tekelci Sistem yeryüzünde yaşayan insanları zayıflatan, lekeleyen, ezen, dünyadaki milyonlarca insanı sömürü ve ölümle tehdit eden yıkıcı bir yapıya sahiptir. Bu kötü ve yıkıcı sistemle yani Kapitalizm’le savaşmanın ahlaki yükümlülüğünü omuzlarımızda hissediyor ve bu yükümlülüğü kabul ediyoruz.”¹⁷² Paul Baran’a göre Kapitalizm’in ve gelişmiş ülkelerin ötekilerine (azgelişenlere) dayattığı azgelişmişlikten, sömürüden kurtulmanın ve gerçek anlamda kalkınmayı sağlamanın yolu devletin ekonomiye müdahale ederek toplumsal artığı sanayi sektörünün gelişmesine kanalize edecek sosyalist bir düzenin varlığını tavsiye eder.

¹⁷¹ Baran, (1957), “*Büyümenin Ekonomi Politikası*”, Çev: Ergün Günçe, Eriş Yayınları, 2007, ss. 25 - 26

¹⁷² Paul Baran & Paul Sweezy, “*Tekelci Sermaye*”, Çev: Doç. Dr. Gülsüm Akalın, Kalkedon Yayınları, 2007, ss. 335 - 336

Andre Gunder Frank azgelişmişliğin kapitalist yayılma ve sömürü ilişkileri sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Azgelişmişliğin uydu (azgelişmiş) ülkelerden metropol (gelişmiş) ülkelere toplumsal artık (kaynak) transferi sonucu ortaya çıktığını söylemektedir. Frank Kapitalist üretim ilişkilerinin hiyerarşik bir sistem oluşturarak azgelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve toplumsal artığı uydu ülkelerden metropol kapitalist ülkelere transferini sürekli sağlayarak azgelişmiş ülkelerde azgelişmişliği kronikleştirir. Ekonomik ve toplumsal artığı metropollere akan uydu ülkeler sanayileşmelerini sağlayacak ekonomik artıktan mahrum kalarak azgelişmişliğin gelişmesini yaşarlar. Metropol ülkere giden uydu ülkelerin ekonomik artığı buralarda sermayeye dönüşerek bu ülkelerin ekonomik olarak sürekli kalkınmasına destek olur. Frank’a göre metropollerin ya da Kapitalizm’in uydu ülkelerle temasa geçmeden önce uydu ülkeler azgelişmiş değillerdi. Azgelişmişlik bu temasın sonucunda meydana gelmiştir. Metropolün uydu ülkeyle teması sonucu azgelişmiş ülkelerde yerel lümpen burjuvazi (komprador) oluşur. Frank lümpen burjuvazi ve lümpen gelişim için “Uluslararası sermaye ve ticaretin elinde bir araçtan başka bir şey olmayan ve çıkarları metropoldeki efendileri olan kapitalistlerle örtüşen, uyuşan ve aynı olan sınıfa lümpen burjuvazi denir. Bu sınıfın yani lümpen burjuvazinin üyelerinin bütün çıkarları uluslararası ticaretle kendi halkları için sefil bir gerikalmışlık yaratırken kendileri ve efendileri için büyük çıkarlar yaratması duruma lümpen gelişme denir.”¹⁷³ tanımlamasını yapmıştır. Lümpen burjuvazi kendileri ve efendileri için bir gelişme yaratırken vatandaşı oldukları azgelişmiş ülkeleri ve bu kendi ülkelerinin halkları için azgelişmişliğin gelişmesini yaratırlar. Lümpen burjuvazi kendi ülkesinin çıkarından çok kendisinin ve kendisini var eden efendilerinin çıkarlarını düşünür. Uydudaki bu lümpen burjuvazi uydu ülkelerde lümpen azgelişmişliğin gelişmesini yaratır. Frank, Latin Amerika’da azgelişmişliği yaratan tarihsel olgunun işgallerle başladığını ve bunun sömürgeci ekonomik bağımlılık ilişkileriyle devam ettiğini vurgular. Azgelişmişliği dayatan “Bağımlılık ilişkileri ilkin 16 yy. başlayan merkantilist mantaliteyle sonraları ise sınai ve mali güçle desteklenmiş eşitsiz ticari ağ yapısı metropolleri geliştirirken uydu ülkeleri ise azgeliştirmiştir.”¹⁷⁴ Sömürgeci ekonomik bağımlılık ilişkileri uydu ülke ekonomisini toplumsal istek doğrultusunda değil de kapitalist metropol istek

¹⁷³ Frank A. G., “*Lümpen Burjuvazi Lümpen Gelişim*”, Gökkuşuğu Yayınevi, Çev: A. Yılmaz, 1995, ss. 10 - 11

¹⁷⁴ Ercan, “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009, ss. 137

doğrultusunda yönlendirerek uydu ülke ekonomisini metropol ülkeye bağımlı kılıp biçimsizleştirir ve çarpıklaştırır. Frank “Sömürgecilerin Latin Amerika’da gerçekleştirdikleri işgal ve istila hareketlerinden sonra Ticari Kapitalizm’in tüm dünyada kendini tek sistem olarak dayatması Latin Amerika’yı sömürgeci ve yeni sömürgeci olan ekonomik bağımlılık ilişkiler ağı içine soktu. Kapitalist metropolün sömürgeci ve yeni sömürgeci bağımlılık ilişkileri Latin Amerika’nın sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapısını değiştirip dönüştürdü. Bu değişim ve dönüşümler burjuva hakim kesiminin çıkarlarına hizmet etmektedir. Hükümetlerin ve devletin hegemonik aygıtlarını kullanan burjuvazi Latin Amerika halklarının ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşantısında sürekli olarak bir azgelişmişlik politikası üretip durur. Hakim sınıf politikalarını ve ekonomik bağımlılık ilişkilerini güçlendirmek için yapılan ekonomik ve sınıfsal yapı değişiklikleri Latin Amerika’da azgelişmenin gelişmişliğini şiddetlendirir.”¹⁷⁵ Frank kapitalist bağımlılık ilişkileri sarmalına takılan azgelişen ülkelerin reel bir gelişme umutlarının olmadığını vurgular. Gelişme yoluna girebilmek için bu bağımlılık sarmalından kurtulmak gerektiğini ve Kapitalist sistem dışında Sosyalist Düzen’in varlığıyla mümkün olacağını vurgular. “Latin Amerika halkları için gerçek bir kalkınma politikası ancak devrimci bir politikayla gerçekleşir bu devrimci politika ise Sosyalizm’den geçer.”¹⁷⁶ Uyduların metropollerle bağlarının gevşediği kriz ve savaş dönemlerinde uydu ülkelerde büyüme hız kazanmaktadır. Metropol uydu arasındaki kapitalist bağımlılık ilişkilerinin varlığı uydu ülkelerin kalkınmalarını engellemektedir. Frank bu durumu şöyle ifade eder: “Uydu ülkeler en büyük ekonomik gelişimlerini ve özellikle de en klasik kapitalist endüstriyel gelişimlerini metropollerleriyle olan bağlarının en zayıf olduğu zamanlarda yaşarlar.”¹⁷⁷ Bu bağı koparan olgular uyduların lehine sonuçlar doğururken metropollerin ise aleyhine sonuçlar yaratır. Azgelişen ülkelerin metropollerle kapitalist bağımlılık bağlarını koparacak en büyük olgu ise azgelişen ülkelerin Sosyalizm’e geçişidir. Çünkü bu bağı kökünden söküp atacak tek yol Sosyalizm’dir. Bu bağı koparacak Sosyalizm bu ülkeleri gerçek kalkınma yoluna yönlendirir.

¹⁷⁵ Frank, “*Lumpen Burjuvazi Lumpen Gelişim*”, Gökkuşuğu Yayınevi, Çev: A. Yılmaz, 1995, ss. 19

¹⁷⁶ A.g.e., ss. 21

¹⁷⁷ Frank, “*Development of Underdevelopment*”, Monthly Review Press, New York, 1970, pp. 10

Samir Amin de diğer Bağımlılık Okulu ekonomistleri gibi azgelişmişliğin nedenini Prekapitalist Formasyonların Kapitalizm’le ilişkiye girmesi sonucu meydana geldiğini belirtir. Amin de Frank gibi kapitalist üretim ilişkilerinin hiyerarşik, piramitsel bir yapı oluşturduğunu böylece periferiden merkeze doğru ekonomik artığın aktığını belirtir. Hiyerarşinin ya da pramidin en tepesindeki merkez ülkeler sermaye malı ve yüksek teknoloji üreten üretim yapılarıyla kalkınırken hiyerarşi veya pramidin altında yer alan periferi ülkeleri ise geleneksel ve küçük kapitalist imalat sektörlerinin karışımı bir üretim yapılarıyla azgelişmişlik kendini bu periferilerde üretip durur. Amin azgelişmişliğe hem eşitsiz değişim ve ticaret ilişkileri bağlamında hem de üretim ilişkileri cephesinden bakar. Kapitalist yayılma sonucu periferi (çevre ülke) ekonomisinde biçimsiz, çarpıtılmış, parçalanmış ve ayrılmış ekonomik bir formasyon oluşur. Yerli ve geleneksel üretim yapısının Kapitalist üretim yapısı tarafından biçimsizleştirilmesi sonucu periferide çarpık bir üretim yapısı oluşturarak sermaye malı üretecek bir üretim yapısından mahrum bırakır. “Çevresel kapitalizme geçiş periferinin ekonomik yapısında simetrik olmayan bir girişim yapılanması ortaya çıkarmaktadır. Periferik kapitalizmin gelişim süreci, çevrenin bu özel, tamamlayıcı, egemen yapısından sorumlu olacak olan en geniş anlamda merkezin rekabeti ile devam edecektir. Merkezdeki kapitalizmle karşılaştırıldığında, çevredeki kapitalizmin gelişiminde üç tür bozulmayı (çarpıtmayı) doğuran, belirleyen şey rekabettir: 1- Merkezden gelen sermayenin büyük bir bölümünü emen ihracat faaliyetlerine yönelik çok önemli bir bozulma (çarpıtma). 2- Hem çevresel kapitalizmin özel ilişkilerinden hem de çevresel oluşumların orijinal yapılarından kaynaklanan üçüncül faaliyetlere yönelik bir bozulma (çarpıtma). 3- Sanayi (endüstri) dallarının seçiminde hafif endüstrilere, basit tekniklerine doğru bir bozulma (çarpıtma). Bu üçlü bozulma (çarpıtma), çevre ülkenin dünya pazarına asimetrik entegrasyonunu yansıtır. Ekonomik açıdan, merkezden birikimin kümülatif bir süreç olmasına neden olan çevreden çarpan mekanizmalarının kapitalist merkeze aktarılması, transferi anlamına gelir. Bu transfer az gelişmiş ekonominin belirgin bir şekilde bozulmasına, dağılmasına, dualizmine v.b yol açar ve nihayetinde çevre ülkede ekonomik büyümenin engellenmesine neden olur”¹⁷⁸ Periferi sermaye malı üretmediği için azgelişmişliğe zorlanır. Periferideki ekonomik yapı ne

¹⁷⁸ Samir Amin, “*Accumulation on a World Scale*”, Monthly Review Press, Translated by: Brian Pearce, 1974, pp. 169 - 170

tam Kapitalist Üretim Tarzı'dır ne de tam Prekapitalist Üretim Tarzı'dır. Bu üretim tarzı merkez tarafından belirlenen ve merkezin ihtiyaçlarına göre şekillenen, üretim yapan çarpık, biçimsiz, parçalı, melez ve dışa dönük bir üretim tarzıdır. Periferide sermaye malları üreten bir sektörün olmayışı Kapitalist Sistem'in periferide tam yerleşmesini engellemektedir. Periferide sermaye malı üreten sektörün olmayışı kapitalist mantalitenin (merkezin) zorunlu ve bilinçli bir faaliyetidir. Merkezle periferinin Kapitalizm'i yeniden üretim süreçleri ve Kapitalizm'e geçişleri farklılaşmaktadır. "Periferinin çarpık Kapitalizm'e geçiş biçimi, merkezin Kapitalizm'e geçişinden tamamiyle farklıdır. Kapitalist Üretim Tarzı'nın Prekapitalist Oluşum üzerine gerçekleştirdiği ticaret yoluyla gelen saldırısı, yerel sanayi üretimi ile geleneksel el sanatlarının yıkılması gibi bazı önemli gerilemelerin periferide gerçekleşmesine neden olur. Bugünün üçüncü dünyasının tarım krizi büyük ölçüde bu gerilemelerin sonucudur. Periferiye gelen yabancı sermaye ve yatırım bu sermaye çevresi kurar. Sanayinin dışa dönük yönlendirmesinden dolayı bu irticai değişiklikleri düzeltme etkisi yoktur."¹⁷⁹ Periferinin merkezle yapmış olduğu ithalat yerli sanayinin çökmesine neden olmakta, ekonomik gelişimin önü tıkanmaktadır. Periferiler Kapitalizm'den kopmadan bir geleceklere olamaz. Kapitalizm'in kutuplaştırıcı niteliği periferi, merkez eşitsizliğini derinleştirmeden ilerleyemez. Emperyalizm kapitalist eşitsiz gelişmeyi periferi aleyhine derinleştirir. "Emperyalist Kapitalist Sistem merkez ile periferi arasında eşitsiz gelişmeyi ağırlaştırmaya, şiddetlendirmeye meyillidir."¹⁸⁰ Kapitalist Sistem eşitsizliği büyötmektedir. Bu azgelişmişlik olgusundan kurtulmak için periferi ve merkez bağımlılık ilişkisini yıkmak gerekir.

Bağımlılık Okulu'nun bir diğer temsilcisi olan Immanuel Wallerstein çevre ile merkez arasında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin (eşitsiz değişim) çevrenin aleyhine gelişirken bu ekonomik faaliyetlerin ise sürekli olarak merkez lehine geliştiğini vurgular. Eşitsiz değişim ve ticaret hadleri çevre ölkelerde sermaye birikim sürecini bozduğundan bu ölkelerde ekonomik gelişme yaşanmamaktadır. Wallerstein hem meta hem de sermaye birikim sürecinin sürekli kutuplaşma yaratarak merkez lehine geliştiğini söyler. "Meta zincirleri Kapitalist Üretim İlişkileri içinde çevreden merkeze

¹⁷⁹ Amin, (1973), "*Unequal Development*", The Harvester Press, Translated by: Brian Pearce, 1976, pp. 200

¹⁸⁰ Amin, (1976), "*Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*", Kaynak Yayınları, Çev: Semih Lim, 1997, ss. 151

doğru gitme eğilimindedir. Meta zincirleri Kapitalizm'in tarihsel gelişme süreçleri boyunca coğrafi ve fonksiyonel olarak onun giderek daha yaygın, senkronize, hiyerarşik ve geniş kapsamlı bir toplumsal işbölümüdür. Üretim süreçleri yapısındaki bu coğrafi hiyerarşikleşme, çevre ve merkez arasında sadece bölüşüm hadleri (reel gelir ve yaşam standartları) açısından kutuplaşmaya değil, daha önemli olan sermaye birikim yerleri açısından da görülmemiş büyüklükte bir kutuplaşmaya yol açmıştır.”¹⁸¹ Wallerstein diğer Bağımlılık Okulu düşünürleri gibi Kapitalizmin hiyerarşik bir yapı oluşturduğunu belirtmiştir. Bu hiyerarşik yapıda merkez, yarı merkez ve çevre ülkeler bulunmaktadır. Bu hiyerarşik yapı uzmanlaşma, emek ücretleri, karlar ve maliyetler arasındaki farklar sayesinde ekonomik artık sürekli azgelişen ülkelerin aleyhine gelişerek bu artığın merkez ülkelere akmasını sağlamaktadır. Çevre ülkelerdeki ücretlerin düşük olması buralarda maliyetleri düşürerek eşitsiz ticaret sayesinde bu ülkelerdeki artık değeri merkez ülkeye kaydırarak merkezde sermaye birikimine çevre ülkelerde ise azgelişmişliği körükler. “Kapitalist dünya ekonomisinin işbölümü ve üretimi merkezin (gelişmiş kapitalist ülkelerin) ürettiği ürünler ile çevrenin (azgelişmiş ülkelerin) ürettiği ürünlerin olarak ikiye ayrılır. Merkez ve çevre arasındaki üretim ilişkisi bağımlılık içerir. Merkez ile çevreden kasıt üretim sürecinin karlılık derecesi arasındaki farklılıklardır. Tekelleşme derecesi karlılığı belirlediğinden merkezin üretim süreci kısmi-tekeller tarafından kontrol edilen süreçtir. Bundandır ki çevresel süreçler de rekabetçi süreçleri içerir. Merkez ile çevre arasında mübadele gerçekleştiğinde, rekabetçi (çevre ülke) ürünleri değişim değeri (mübadele) alanında zayıf bir durumdadır. Merkez ülkenin kısmen tekelleşmiş ürünleri çevre ülkenin rekabetçi ürünlerinden daha güçlü bir konumdadır. Sonuç olarak çevre üretim alanından merkez üretim alanına sürekli bir artı-değer akışı sağlanır. Buna eşitsiz mübadele denir. Eşitsiz mübadele birikmiş sermayeyi politik olarak zayıf bölgelerden politik olarak güçlü bölgelere transfer etmenin tek yolu değildir. Klasik sömürge dönemlerinde dünya ekonomisine dahil olan yeni bölgelerin kaynakları sömürü ve yağma yoluyla da merkez ülkelere transfer ediliyordu.”¹⁸² Wallerstein Kapitalizm'in doğal bir sistem olduğunu söyleyenlere karşı çıkarak Kapitalizm'in daha fazla sermaye üretmek amacıyla sermaye üretim sürecini dayatan saçma bir sistem olduğunu söyler. Bu sitemde bazıları iyi

¹⁸¹ Immanuel Wallerstein, “*Tarihsel Kapitalizm*”, Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, (1992), ss. 26 - 27

¹⁸² Wallerstein, “*World - Systems Analysis: An Introduction*”, Duke University Press, 2004, pp. 28

yaşarken geri kalan yığınlar mutlak sefaleti yaşamaktadırlar. Wallerstein Kapitalizm'in ne azgelişmiş ülkelerde ne de gelişmiş ülkelerde ifade edildiği gibi ilerleme yaratmadığını söyleyerek kapitalist ilerleme fikrine karşı çıkmıştır. Kapitalizm'in gelişme değil yıkım olduğunu, bir sistemden başka bir sisteme geçiş ya da değişiklik olarak adlandırılabilen bir şeyin gelişme olarak kabullenmenin yalandan başka bir şey olmadığını söyler. Gelişme fikrine muhafazakar ve liberallerin inanmak istemelerini doğal karşılarken bu gelişme fikrine liberal ve muhafazakarların tamda karşısında yer alan Marxistlerin inanmasını şaşkıncı bulur. Tarihsel bir üretim sistemi olan "Kapitalizm'in yıktığı ve dönüştürdüğü kendinden önceki çeşitli tarihsel sistemlere göre ilerlemeyi temsil ettiği düpedüz yalandır. İlerleme tahlilinde kullanılan tüm ölçümler tek taraflıdır, yanlıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişmenin nefes kesici ve inkar edilemez olduğu söylenir. Bu teknik bilginin kümülatif olmasıyla ancak doğru olur. Fakat evrenselcilik fikrinin tüm dünyada yükselişi içinde acaba ne kadar bilgi yitirildiği tartışılmaz bile. İşçi sınıfı Kapitalist Düzen içinde mutlak olarak yoksullaştı. Bu gününün sanayi işçisi 1800 yılındaki sanayi işçisine göre daha iyi durumda değildir. Kırsal alanlarda ya da kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşayan işçilerin büyük bir çoğunluğu 500 yıl öne yaşayan atalarından daha kötü durumda yaşamaktalar. Şimdinin proleterleri atalarına göre daha az yiyorlar ve daha çok dengesiz besleniyorlar. Tarihsel Kapitalizm, gerici feodal soyluluğun ilerici kapitalist burjuva tarafından alaşağı edilmesiyle kurulmuştur cümlesi doğru bir cümle değil, doğru cümle dağılmakta olan Feodal Düzen soyluluğu yerini üretim araçları mülkiyeti soyluluğuna dayanan burjuvazi kapitalizmine bıraktı. Soylular feodal mülkiyet sahipliğini belirsiz bir sona doğru götürmektense sömürme kabiliyetlerini ayakta tutacak ve bu sömürme yetisini önemli ölçüde büyütecek bir cerrahi operasyonla Kapitalizm'e bırakmışlardır."¹⁸³ Wallersteine göre Kapitalizm'in her şeyi metalaştırmasına karşı gelişen toplumsal hareketlerdeki artış gücü ve insan düşüncesinin rasyonelleşmesi tarihsel Kapitalist Sistem'in yıkılışını hızlandıracaktır.

Bağımlılık Okulunun azgelişmişlik olgusuna azgelişenlerin penceresinden bakmaları onları hem Keynesyen hem Neoklasik büyüme modellerinin hem Yapısalcı Model'in hem de klasik Marxistlerin karşısına oturtuyordu. Bağımlılık Okulu Emperyalizm ve Kapitalizm'in tüm günahlarını gün yüzüne çıkarmıştı. Fakat

¹⁸³ Wallerstein, "**Tarihsel Kapitalizm**", Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, (1992), ss. 83 - 90

azgelişenleri azgelişmişlik cehenneminden çıkarmayı başaramamıştır. “Bağımlılık Okulu beyaz adamın sömürgeci kalkınma mitlerini gün yüzüne çıkarmasına rağmen kendisini eleştirdiği bu eksikliklerden kurtaramamıştır. Beyaz adamın sömürüsünü gizleyen örtüyü keşfetmişler fakat sadece beyaz adamın sömürüyü saklamasını eleştirmişler. Beyaz adamın mitlerini eleştirirken aynı nitelikte mitler üretmişlerdir.”¹⁸⁴ Bağımlılık Okulu beyaz adamın dinini yıkarken yeni bir din yaratmıştır. Bu okulun ekonomistleri kalkınma kavramını basit bir büyümeye indirgemekten kendilerini kurtaramamışlardır. Kalkınma kavramını öncülleri gibi büyüme kavramıyla karıştırmışlardır. Bağımlılık Okulu ekonomistleri kendilerinden öncekiler gibi kalkınmanın sadece ekonomik boyutunu ele almışlar. Kalkınmanın veya azgelişmişliğin sosyal, kültürel, politik, sanatsal, ekolojik vb. perspektiflerini göz ardı etmişlerdir. Çevre merkez arasındaki bağımlılık (sömürü) ilişkilerine değinerek ülke içindeki sınıfsal sömürü ilişkilerine değinmemişlerdir.

¹⁸⁴ Ercan, “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009, ss. 139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTALİST SÖMÜRÜNÜN VE AZGELİŞMİŞLİĞİN YENİDEN ÜRETİLMESİ SÜRECİ

Kalkınma iktisadi II. Dünya savaşıdan sonra İktisat Bilimi'nin bir alt disiplini olarak ortaya çıkmıştı. Kalkınma kavramı gelişmiş ülkeleri tanımlamaktan çok azgelişmişlerin gelişememe problematiğine “çözüm bulma” amacıyla gün yüzüne çıkmıştı. Tabii azgelişen ülkeler ancak gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu kavram anlamlı olabiliyordu. Böylece gelişme veya gelişmeme konusunda bir sürü tez ileri sürülüyordu. Azgelişenlerin “ilerde gelişmişler gibi olması” için türetilen tezler (Bağımlılık Okulu hariç) gelişmiş ülkelerin gelişme yollarının taklit edilmesini ve bu tezlere koşulsuz imanın sağlanmasını salık veriyordu. Fakat aradan geçen yıllar bu tezlerin azgelişenlerin gelişme problematiğine çare bulmasını bırakın bir yana bu azgelişenlerin ekonomik sorunlarını daha da büyütür hale getirdi. Bunun farkına varan azgelişenler kendi azgelişmişlik sorunlarıyla başetmek, kendi gelişme yollarını yine kendileri belirlemek istediler. Bu tehlikeyi gören sömürgeciler hem bu düşüncenin üstesinden gelmek hem de çöken SSCB tehlikesinden kurtuldukları için artık kalkınma paradigmasına gerek duymuyorlardı. Bu sömürgeciler sömürü ve bağımlılık ilişkilerini diri tutacak farklı argümanlar denemeyi, çeşitli uygulamalara yönelmeye başladılar. Sömürü, azgelişmişlik ve bağımlılık ilişkilerini yeniden üreten, diri tutan bu uygulamalara bu bölümde tek tek değinilecektir.

3.1.Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında küreselleşme

1970’li yılların sonlarına doğru başlayan tamamiyle modernizmin ve modern kapitalist hayatın sonucu olan küreselleşme (globalizasyon) siyasal, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve teknolojik bütünleşme süreci olarak karşımıza çıkan Neoliberal bir belagattir. Neoliberal küreselleşme retoriği, toplumları daha çok ekonomik olarak birbiriyle “birleştirmeyi, bütünleştirmeyi” amaçlamaktadır. Küreselleşme “En temel anlamıyla mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojinin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaştığı ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının

gittikçe bütünleştiği sürece verilen isimdir.”¹⁸⁵ Küreselleşme toplumların batılılaşmasını sağlayan bir aygıttır. Batı gibi düşünme, batı gibi tüketme, batı gibi hareket etme ve batının değerlerini sahiplenme güdülerini de içeren bir aygıttır. Bu aygıtla Kapitalist Üretim ve Tüketim İlişkileri öteki haklara dayatılmaktadır. Küreselleşme, üretim ve tüketim ilişkileri babında toplumların billurlaşmasını, homojenleşmesini ve birbirilerine benzemesini sağlayan tek tipçi dinamik ilişkiler ağıdır. Küreselleşme kavramı Kapitalist Üretim İlişkilerinin bir ürünü olup sermaye ve uluslararası ticaret hareketlerinin önündeki engelleri kaldıran bir greyder rolü üstlenmiştir. Küreselleşmenin en büyük savunucularından biri olan ekonomist Timoty Taylor’a göre Küreselleşme “Ne ulusal ekonomiyi hasta eden bir zehir ne de kâr amaçlı kurulan holdinglerin işçileri sömürmek ve çevreye zarar vermek üzere kullandığı bir araçtır. Küreselleşme ne sömürgeciliğin dönüşü ne de dünya yönetimine ele geçirmek demektir. En basit anlamıyla küreselleşme ticari faaliyet sınırlarının genişlemesidir. Her taraftan engellenmiş, kısıtlanmış, satış, satın alma, üretim, borç verme, borçlanma faaliyetlerinin daha pratik daha özgür hale gelmesidir.”¹⁸⁶ Pür liberalizmin tahayyül ettiği ve gerçekleştirmek isteği tek şey sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırıldığı, herşeyin kar uğruna yapıldığı bir dünya özlemidir. Yoksa onların gerçek özlemi insanoğlunun ve doğanın tüm prangalarından kurtulduğu gerçek anlamdaki özgür dünya özlemi değil. Timoty Taylor küreselleşmenin yıkıcı greyder etkisini, sosyal, ekonomik, kültürel ve ekolojik yönlerini görmek istemedi onu basit bir ticari faaliyete indirgedi. Küreselleşme (modern greyder) diğer toplumların değerlerini ortadan kaldıran yıkıcı bir özelliğe sahiptir. Bu greyder ortak değer ve kültür yaratmaz, kapitalist neoliberal batı kültür ve değerlerini diğer toplumların kültür ve değerleri haline getiren bir değerkıym ve kültür yıkım sürecidir. Küreselleşme batı tarzı yaşam önündeki engelleri kaldırmakla kalmayıp bizzat bu yaşam tarzını farklı yaşam tarzlarına sahip toplumlara aşıl原因 bir süreçtir.

Küreselleşme ulus devletlerin toplum, şirket, birey vb. şeyler üzerindeki ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi etkisini azaltır. Küreselleşen dünyada ulus devletler güç kaybı yaşayarak çok uluslu şirketlerin uluslararası arenada güç kazanmasına neden

¹⁸⁵ Fikret Şenses, “*Neoliberal küreselleşme Kalkınma İçin Bir fırsat mı Engel mi?*”, Bağlam Yayınları, Kalkınma ve Küreselleşme, Yayına Hazırlayanlar: Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşı, (2004), ss. 13

¹⁸⁶ Timoty Taylor, “*The Truth About Globalization*”, The Public Interest, Spring 2002, vol: 147, pp. 44

olur. “Küreselleşme ulus devletlere karşı çıkararak onları zayıflatmaya, aşındırmaya, mümkün olduğunca işlevsizleştirmeye ve felç etmeye çalışır.”¹⁸⁷ Küreselleşme, çokuluslu şirketlerin hareket alanlarını genişleten ve dünyanın her yerinin bu şirketlerin evi olmasını sağlayan olgudur. Çokuluslu batılı şirketler sadece kendi ülkelerinin desteğini almıyor aynı zamanda batılı gelişmiş devletlerin ve çokuluslu şirketlerin hegemonyası altında olan, tüm dünyaya batı yaşam tarzını dayatan ve tüm dünyada küreselleşmenin yaşanmasını dayatan IMF, Dünya Bankası, Dünya ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin de desteklerini almaktadır. Çokuluslu şirketler hegemonyalarını küreselleşme adı altında bu örgütlerle sağlıyor. Zira bu örgütler tüm ülkelere neoliberal söylemlerin yani serbest ticaretin, pazar ekonomisinin, Kapitalist Üretim ve Tüketim İlişkilerinin faydalarını tavsiye ederek sömürü düzenini meşrulaştırmaktadırlar. Küreselleşme Kapitalist Emperyalizm’in öteki yüzüdür. Kapitalizm’in yaratmış olduğu azgelişmişliği anlayanların, yaşayanların küreselleşmeden anladıkları şey birleşme, bütünleşme, haberleşme ve ulaşım araçlarıyla haberlerin her yere ulaşması, dünyanın küçülmesi, dünyanın bir küçük bir köy olması ya da etkileşim süreci değildir. Onların küreselleşmeden anladıkları şey aslında küresel yağmadır, küresel sömürüdür, küresel bağımlılıktır ve küresel Kapitalist Emperyalizm’dir. Kapitalist Üretim ve Tüketim İlişkilerinin devamını sağlayan eski düzenin yeni kavramıdır. Bu kavram sermaye ve ticari hareketler için sınırların, sınırlamaların, kısıtlamaların, baskıların ve kotaların sinikleştiği ve silikleştiği hareket alanıdır. Sermaye ve ticaret hareketlerinin her yerde özgürce hareket etmesi ve her yerde özgürce faaliyette bulunmasıdır. Dünya ekonomisinin küreselleştiği ya da tek pazar olduğu küreselleşme sürecinde, uluslararası serbest piyasa ekonomisi, sermaye hareketleri ve dış ticaret azgelişen ülkeler aleyhine gerçekleşmektedir. Küreselleşme sonucunda “Birkaç on yıldır uluslararası mal ve sermaye hareketleri önemli ölçüde artmıştır. A.B.D. ekonomisinde 1965 yılında, mal ve hizmetlerin ihracatı ABD GSMH’nin % 4,9’u kadardı. Fakat bu oran 2000 yılında ABD GSMH’nin % 10,8’ine ulaşmıştır. Küresel düzeyde, ihracat 1965 yılında dünya GSMH’nin % 12’si iken, bu oran 2000 yılında dünya GSMH’nin % 22’sine yükselmiştir. Uluslararası mal ve hizmet ticareti, yaklaşık 40 yıl içinde ikiye katlanmıştır. Uluslararası finansal hareketler, ne basit bir olgu ne de kuru bir istatistiktir. Uluslararası finansal hareketler pek çok ülke

¹⁸⁷ Sungur Savran, “*Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm*”, Yordam Yayınları, 2008, ss. 15

için ayaklarına vurulan bir pranga, örs ve bir işkence aletidir. Misal olarak Arjantin'in, 2002 yılında uluslararası sermaye hareketleri gücü ve boyutları hakkında şüphesi kalmamıştır. Çoğu ülke ve bölge hızlı uluslararası sermaye hareketlerinin çıkışlarından kaynaklanan ekonomik istikrarsızlıklar ve ekonomik durgunluklardan (resesyonlardan) zarar görmüştü: Uluslararası sermaye spekülörlerinin döviz kurlarını koordine etme mekanizmasına karışması sonucu 1998 ve 1997'de Doğu Asya'da, 1998'de Rusya'da, 1995'de Meksika'da ve 1993'te Avrupa Ülkelerinde döviz kurları uçtu.”¹⁸⁸ Küreselleşmenin en büyük savunucularından biri olan Timoty Taylor aslında küreselleşen sermayenin gittikleri ülke ekonomilerini nasıl kırılgan, istikrarsız hale getirdiğini, spekülatif işlemlerle bu ülke ekonomilerini nasıl çökerttiğini bu düşüncenin yılmaz bir neferi olarak ifade etmiştir.

Küreselleşme ülkeler arasındaki merkez çevre arasındaki bağımlılık ilişkileri sağlamlaştırarak Kapitalist Sömürü İlişkilerini yeniden ve yeniden üretir. Küreselleşme batı emperyal düşüncesinin, öteki olarak değerlendirdikleri ülkelerin kaynaklarına, pazarlarına yerleşme çabasıdır. Gelişmiş batılı uluslar tüm maddi ve manevi değerlerini öteki toplumlara transfer ediyor, dayatıyor ve onların değerleri haline getiriyor. Diğer geri kalmış ve öteki toplumların değerlerini ise demode, köhne, anti modern ve çağ dışı diye aşağılıyor. Batı Emperyalizmi sadece öteki toplumlara “değerlerini, ahlakını” transfer etmiyor aynı zamanda öteki toplumların değerlerini küçümseyerek ve aşağılayarak kendi değerlerinden utanan bir nesil ve toplum da dizayn ediyor. “Daha önceleri yerli üretimle ve ürünle karşılanan ihtiyaçlar vardı. Şimdilerde uzak ülkelerin ürünleriyle karşılanabilen ihtiyaçlar, yerli ürünlerle giderilebilecek ihtiyaçların yerini aldı. Daha önceleri dışa kapalı ve kendi kendine yeterli olan (otarşik) ekonomiler yerlerini dışa açık ve hemen hemen her taraftan birbirine bağımlı, küresel ekonomilere bıraktı. Bu dışa açıklık ve bağımlılık ilişkileri sadece maddi üretimde değil manevi üretimde de geçerli. Her biri ayrı ve farklı olan ulusların yarattıkları değerler ortak değer halini alıyor. Artık sadece ulusal tek yanlılıktan, sınırlılıktan ve dar kafalılıktan bahsetmek mümkün olmuyor. Sayısız ve yerel edebiyat yazınından tek bir dünya edebiyat yazını doğuyor... Burjuva toplumu diğer tüm toplumları yok etmekle tehdit ederek onlara Kapitalizm'i dayatıyor. Burjuvazi medeniyet diye kendi “medeniyetini”

¹⁸⁸ Taylor, “*The Truth About Globalization*”, The Public Interest, Spring 2002, vol: 147, pp. 25

ötekilere dayatıyor yani onları kapitalist olmaya zorluyor. Burjuva “uygarlığı” kendi hayalindeki dünyayı yaratmak istiyor.”¹⁸⁹ Kendi hayalindeki dünyayı yaratmak isteyen burjuva düzeni veya eurocentrik düşünce tarzı kendilerinin emperyalist güç olarak anılmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Çünkü Emperyalizm kulakları tırmalayarak kapitalistin sömürsünü meşrulaştırmıyordu. Emperyal güçler yaptıkları faaliyetlere sömürü denilmesinden daha yumuşak ve naif olan fakat yine sömürü düzeninin taşıyıcısı olan küreselleşme kavramını ortaya attılar. Kapitalist emperyalist sömürü ilişkilerinin devamı anlamına gelen küreselleşme, gelişmiş emperyalist ülkelerin dünyanın geri kalan tüm halklarına kendileri gibi yaşamayı dayatması demektir. Küreselleşme sayesinde batı yaşam tarzı en ucra noktalara kadar ulaşabilecek, batı düşüncesi ve ürünleri tüm ülkelerinde özgürce dolaşabilecekti. Batı düşünce tarzının ve mallarının her piyasada özgürce dolaşımı sömürü katsayısını kat be kat arttıracaktır. Küreselleşme bağımlılık ve sömürü ilişkilerini ötekilerin aleyhine derinleştirmektedir. Bu derinleşmeyle “Ekonominin küreselleşmesinde kat edilen her adım ve gelişme ülke ekonomilerin bir duvardaki tuğlalar gibi benzeşmelerine, örtüşmelerine, birleşmelerine ve bütünleşmelerine neden olmuştur. Küreselleşmenin tüm dünyada genişleyip ilerlemesiyle eski sömürge olan ülkelerin bir bölümü günümüzde eski hallerini aratacak bir bağımlılık, sömürü ya da yoksulluk durumu içine düşmüşlerdir.”¹⁹⁰ Küreselleşmenin her evresinde sömürülenlerin sosyo-ekonomik hanelerine bir eksi daha eklenmektedir.

3.2 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve doğanın sömürülmesi bağlamında sürdürülebilir kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak Birleşmiş Milletler Dünya Koruma Stratejisi (UNWCS) çalıştayında dile getirilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma retoriği, Ekonomi Politik’in insan ihtiyaçlarının sınırsız, kaynakların ise sınırlı olduğu anlayışından hareketle Kalkınma İktisadı’nda bir gedik açarak kalkınmanın bir sınırının olup olmayacağı problematiğine karşılık bir cevap olarak ortaya çıkmış bir alt disiplindir. Sürdürülebilir Kalkınma, Kalkınma İktisadı’nın bir alt disiplini olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundhland (Ortak Geleceğimiz) Raporu’nda Sürdürülebilir

¹⁸⁹ Marx & Engels, “*Komünist Parti Manifestosu*”, Evrensel Basım Yayın, Çev: Yılmaz Onay, (2007), ss. 51

¹⁹⁰ Ferro, “*Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. - 20. Yüzyıl*”, İmge Kitapevi Yayınları, 2002, Çev: Muna Cedden, ss. 49

Kalkınma'yı "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılama"¹⁹¹ olarak tanımlıyor. Sürdürülebilir Kalkınma, bugünün insanların ihtiyaçlarını karşılarken veya ihtiyaçları giderecek mal ve hizmetleri üretirken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama veya üretme taleplerinde bir aksamaya, kısıtlamaya, tehdide veya ödüne neden olmadan ve aynı zamanda ekolojik sistemde bir tehdit ve tahribat yaratmadan ekonomik kalkınmayı devam ettirebilmedir. Sürdürülebilir Kalkınma'da temel olarak hedeflenen 3 ana amaç vardır. Bunlar;

- Birinci olarak gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından kısıtlama ve mahrumiyet yaratmamak yani savurganlığı önleyerek gelecek nesillerin ekonomik sorunlar yaşamasını engelleme,
- İkinci olarak ihtiyaçlar giderilirken hem şimdiki hem de gelecek nesiller için ekolojik, toplumsal ve sosyal sorunlar yaratmamak,
- Ve son olarak ise sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma yaratmaktır.

Ekonomi politiğin insan ihtiyaçlarının sınırsız, bu ihtiyaçları gideren kaynakların ise sınırlı olması ile kapitalist üretimin doğaya verdiği tahribat Sürdürülebilir Kalkınma retoriğinin burjuva Ekonomi Politik'inde mistik ve fetiş bir kavram olarak yer almasını sağlamıştır. Kalkınmanın sınırlarını belirleyen dünya nüfusunun artış eğilimi, tarımsal üretimin sınırları, doğal kaynakların sınırları, endüstriyel üretim ve kirlilik gibi olgular mevcut kalkınma retoriğini sorgulatır hale getirmiştir. Bu yüzden mevcut kalkınma pratiğinin bir sınırının ve sonunun olacağı belirtilerek kıt kaynakların daha verimli, sürdürülebilir kullanımı ve üretimi için sürdürülebilir bir kalkınma sağlanması gerekliliğine dem vurulmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma retoriğinin serüveni burjuva Ekonomi Politik'inde ilk olarak 1972 yılında kurulan Roma Kulübü'nün kalkınmanın bir sınırının olacağı ifade edilirken başlamış oldu. Roma Kulübü'nün çıkarmış olduğu Kalkınmanın Sınırları adlı çalışmada mevcut kalkınmanın böyle devam etmesi durumunda "Dünya nüfusunun mevcut artış eğilimleri, sanayileşme, kirlilik, gıda üretimi ve kaynakların tüketilme eğilimi değişmeden devam ederse, bu gezegendeki büyüme sınırlarına önümüzdeki 100 (yüz) yıl içinde ulaşılacaktır. En olası sonuç, hem nüfus hem de sanayi

¹⁹¹ https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E, Report of the World Commission on Environment and Development Note by the Secretary-General "**Our Common Future**", pp. 54

kapasitesinde oldukça ani ve kontrol edilemeyen bir düşüş meydana gelecektir.”¹⁹² gibi olgularla karşılaşılacağı belirtilmiştir. Bu gibi olumsuzlukların önüne geçmenin mümkün olduğu ifade edilen raporda bu olumsuzlukları aşmak için yapılması gerekenler şöyle sıralanmıştır. “Mevcut büyüme eğilimlerini değiştirmek ve geleceğe kadar sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik istikrar koşulu oluşturmak mümkündür. Küresel denge, her bir kişinin temel maddi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için tasarlanılabilir ve her insanın kendi bireysel insan potansiyelini gerçekleştirmek için eşit bir fırsat yaratılabilir. Eğer dünya halkı, dünya nüfusunun mevcut artış eğiliminden, sanayileşmeden, kirlilikten, gıda üretiminden ve yenilenemez kaynakların tüketilme eğiliminden, mevcut büyüme eğilimlerini değiştirmeden devam ederse önümüzdeki yüzyılda dünyadaki büyüme sınırlarına ulaşılabilecektir. Bu durum böyle devam ederse hem dünya nüfusunda hem de sanayileşmede ani ve denetlenemeyen düşüşler yaşanacaktır. Oysa sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik istikrar, bireyin en temel maddi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, her insanın kendi bireysel insan potansiyelini gerçekleştirmek için eşit bir fırsat sağlamak için çabalamaya karar verirse, onu elde etmek için ne kadar erken çalışmaya başlarsa, başarı şansları o kadar büyük olacak.”¹⁹³

Roma Kulübü’nün çalışmasından sonra mevcut kalkınma retoriğine karşı Birleşmiş Milletler 1972 yılında yayınladığı Birleşmiş Milletler İnsan Ortamı Konferansı diğer adıyla Stockholm Konferansı Raporu diye bir rapor yayınladı. Bu rapor çevrenin korunması ve geliştirilmesi için dünya halklarına rehberlik etmek, ilham vermek ve ortak bir bakış açısına sahip olmak için hazırlanmıştır. Stockholm Konferansı Raporu’nda “İnsan çevresinin korunması ve iyileştirilmesi; halkların refahını ve dünyadaki ekonomik kalkınmayı etkileyen önemli bir konudur. Bu konu tüm dünya halklarının acil arzusu ve tüm hükümetlerin görevidir. Dünyanın pek çok bölgesinde su, hava, toprak ve canlılarda tehlikeli kirlilik seviyeleri; biyosferin ekolojik doğal dengesine karşı yapılan büyük ve arzu edilmeyen zararlar; yeri doldurulamaz kaynakların yok edilmesi ve tükenmesi; ve insan yapımı ortamda, özellikle yaşam ve çalışma ortamında, insanın fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlığına zararlı gerilimler gibi bizzat insan yapımı olan ve sürekli büyüyen zararlı kalıntıları çevremizde

¹⁹² The Club of Rome's, “*The Limits to Growth*”, A Potomac Associates Book, 1972 by Universe Books, pp. 23

¹⁹³ A.g.e., pp. 24

görüyoruz.”¹⁹⁴ ifadesi geçmektedir. Gelecek nesillerin veya canlı hayatın devamlılığı için doğal yaşamın yani ekosistemin korunması ve geliştirilmesi gerekliliği her geçen gün daha da büyük bir zaruriyet arz etmektedir. Aksi takdirde ilerde ne gelecek nesil ne de canlı hayat diye bir şey olmayacaktır. Bu koruma ve geliştirme BM’nin Stockholm Konferansı Raporu’nda şu şekilde dile getirilmiştir. “Dünya’nın doğal kaynaklarını içeren hava, su, toprak, flora, fauna ve özellikle doğal ekosistemlerin temsili örnekleri, uygun şekilde, dikkatli planlama veya yönetim yoluyla mevcut ve gelecek nesillerin yararına korunmalıdır.”¹⁹⁵

Sürdürülebilir Kalkınma ile ilgili en önemli çalışma Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan ve 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan Brundhland (Ortak Geleceğimiz) Raporu’dur. Brundhland (Ortak Geleceğimiz) Raporu mevcut kalkınma stratejilerinin ekolojik sistem üzerinde telafisi mümkün olmayan yıkımlar yarattığını belirten bir çalışmadır. Emekçiyi, ötekileri ve ekolojik hayatı sömürmekle yetinmeyen kapitalist modernite, aynı zamanda ekolojik hayatın sonunu da getirmektedir. Bu yıkım raporda şöyle tarif edilmektedir. Mevcut kalkınma stratejilerinin “Gezegeni kökten değiştirmekle tehdit eden, insan türü de dahil olmak üzere birçok türün hayatını tehdit eden çevresel ve ekonomik eğilimleri var. Her yıl 6 milyon hektar üretken toprak değersizleşip çöle dönüşüyor. Ve bu her otuz yılda kabaca bir Suudi Arabistan yüzölçümü kadar büyük bir alana eşit demektir. Her yıl 11 milyondan hektardan fazla ormanlık alan yok edilmekte, bu otuz yılda bir Hindistan yüzölçümü büyüklüğünde bir alana eşit demektir. Bu ormanlık alanların çoğu buralara yerleşen çiftçiler tarafından düşük dereceli tarım arazilerine dönüştürülüyor. Avrupa’da asit yağmurları ormanları ve gölleri kirletip yok etmekte ve ulusların sanat ve mimari miraslarına zarar vermekte; geniş toprakları onları tekrardan kazanma umudunun ötesinde asitlendirmektedir. Fosil yakıtların yakılması atmosfere karbondioksit katıyor bu da kademeli olarak küresel ısınmaya neden oluyor. Bu sera etkisi önümüzdeki yüzyılın başlarında tarımsal üretim alanlarını değiştirecek kadar ortalama küresel sıcaklıkları arttırabilir, kıyı kentlerini yutacak kadar denizi yükseltebilir ve ulusal ekonomileri yıkabilir. Diğer endüstriyel gazlar, gezegenin koruyucu tabakası olan ozon

¹⁹⁴ United Nations, “*Report of the United Nations Conference on the Human Environment*” Stockholm, 5-16 June 1972, pp. 3

¹⁹⁵ A.g.e., pp. 4

kalkanını delmesi sonucu, insan ve hayvanlarda kanser türlerinin, sayısının anormal bir şekilde artmasına ve okyanusların besin zincirinin bozulmasına yol açıyor. Sanayi ve tarım insan besin zincirine toksik maddeler katmakla kalmayıp aynı zamanda insanlığı ulaşıp ta temizlemesi mümkün olmayan yer altı sularına da toksik yani zehirli maddeler aktarmaktadır.”¹⁹⁶ Ortak Geleceğimiz Raporu’nda Sürdürülebilir Kalkınma ile hem ekolojik çevre korunmuş olacağı hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün verilmeyeceği belirtilmiştir. Bu raporda önceki ekonomik gelişmelerin yarattığı çevresel sorunların Sürdürülebilir Kalkınma ile gelecek nesillerin geleceğini, hatta çevresel gelişmeyi destekleyecek ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarında bir kısıtlama yaratmadan bir ekonomik büyüme yoluna girileceği dile getirilmiştir. Bizim ekolojik düzene verdiğimiz zararların sonuçlarını gelecek nesiller daha büyük oranda hissedip yaşayacaklardır. Ve bunun için bizden hesap soracak durumda olmayacaklardır. Şuan ki üretim ve tüketim modeliyle bırakın gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehdit etmeyi gelecek nesillerin var olma ihtimallerini bile tehdit eder durumdayız. Böyle devam ederse gelecek nesiller diye bir kavramın sonuna gelebiliriz. Birleşmiş Milletler Ortak Geleceğimiz Raporu’nda “İnsan ilerlemesini korumak ve sürdürmek, insan ihtiyaçlarını karşılamak ve insan emellerini gerçekleştirmek için hem zengin hem de fakir ülkelerde gerçekleştirilen mevcut ekonomik aktiviteler ve çabalar artık sürdürülemez. Bu aktivite ve çabalar gelecekle uygun olması gerekirken çevresel kaynakları çok ağır ve hızlı bir şekilde iflas ettiriyor, yok ediyor. Bu neslimizin bilançolarında “kar” olarak gösterilebilir, fakat çocuklarımız kayıpları miras alacaktır. Biz ekolojik hayatın sunduğu çevre sermayesini gelecek nesillerden ödünç alıyoruz ve bunu geri ödemek gibi bir niyetimiz de yok. Gelecek nesiller israfçı davrandığımızdan dolayı bize lanet okuyabilirler ama onlar alacaklarını bizden asla tahsil edemezler. Böyle davranıyoruz çünkü yaptığımız yanlışlar yanımıza kar kalıyor. Gelecek nesiller oy kullanmazlar; siyasi veya mali güçleri yoktur; kararlarımıza meydan okuyamazlar.”¹⁹⁷ Evet yaptıklarımız yanımıza kar kalacak kimse bizden hesap sormayacak ve bizi yargılamayacaktır.

¹⁹⁶ https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E, Report of the World Commission on Environment and Development Note by the Secretary-General “**Our Common Future**”, pp. 19

¹⁹⁷ A.g.e., pp. 24

2015 yılında Birleşmiş Milletlere üye devletleri tarafından kabul edilen 2030 yılı için Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nde hem şimdiki nesillerin hem gelecek nesillerin hem de dünyanın barış ve refahı için acil 17 tane "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi"¹⁹⁸ belirlenmişti. Bu hedefler aşağıda sıralanmıştır:

1- Dünyanın her yerinde bütün formlarıyla yoksulluğu sona erdirmek,

Birleşmiş milletlerin 2019 Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'nda "Bir insanın günde 1.9 \$ altında gelir elde etme olarak tanımladığı aşırı yoksulluk, 2018'de dünya nüfusunun yüzde 8,6'sını oluşturmaktaydı. Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'da bulunan beş ülkede dünya aşırı yoksul sayısının yarısından fazlası yaşamaktadır."¹⁹⁹ Bu da yaklaşık olarak 657.000 kişiye tekabül etmektedir. Yani dünyadaki her 11 kişiden biri aşırı yoksulluk durumu içinde hayatını idame etmektedir. Tabi buna hayat idamesi denilebilirse...

2- Açlık olgusunu ortadan kaldırmak, gıda güvenliğini sağlamak, beslenmeyi iyileştirmek ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek,

"Bugün dünyadaki aç insan sayısı insanlık tarihinde her zamankinden daha fazla olduğunu görüyoruz. Maalesef bu sayı her geçen gün artıyor."²⁰⁰ Kapitalist "modernite" bir yerde zenginlik yaratırsa bilin ki başka bir yerde fakirlik ve açlık yaratmak zorundadır. Çünkü bu onun doğası ve doğasının gereğidir.

3- Sağlıklı yaşam sağlamak ve her yaşta herkes için refahı teşvik etmek,

4- Kapsayıcı ve adil bir kalitede eğitim sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek,

5- Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kızları güçlendirmek,

6- Herkes için kullanılabilirlik ve sürdürülebilir su ve sağlık yönetimi sağlanmak,

Geldiğimiz aşamada yani ister teknolojik alandaki ilerlemeler olsun ister tıp alanındaki ilerlemeler isterse de insanlığın gelişmişlik düzeyi olsun halen dünya

¹⁹⁸ <https://sustainabledevelopment.un.org/# Sustainable Development Goals>

¹⁹⁹ https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/24797GSDR_report_2019.pdf, Global Sustainable Revelopment Report 2019, pp. xxii

²⁰⁰ https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E, Report of the World Commission on Environment and Development Note by the Secretary-General "**Our Common Future**", pp. 40

nüfusunun % 24'ünün içecek temiz su bulamaması ve % 17'sinin yeterli sağlık koşullarından mahrum olması, toplumlara “uygarlık, refah ve cennet” vaat eden bir düzenin en büyük hastalığı ve aksaklıklarıdır. Aslında bu sorunlar düzenin aksaklığı değil bizatihi kendi içinde barındırdığı özellikleridir. Onun azgelişenler için vaat ettiği cennet aslında El Dorado yani hayali, olmayan, yalancı cennettir. “Son yıllarda bazı kazanımlar elde edilmiş olsa da, halen 1,7 milyar insanın temiz suya erişimi yok. Ve halen 1.2 milyar yeterli temiz sağlık koşullarına sahip değil. Birçok hastalık sadece terapi amaçlı müdahalelerle değil, aynı zamanda kırsal su temini, sağlık ve sağlık eğitimindeki iyileşme ve gelişmelerle de kontrol edilebilir.”²⁰¹

- 7- Herkes için ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişiminin sağlanması,
- 8- Sürdürülebilir, kapsayıcı ekonomik büyümenin, tam ve üretken istihdamın ve herkes için iyi işlerin teşvik edilmesi,
- 9- Esnek altyapı oluşturmak, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi ve yenilikçiliği teşvik etmek,
- 10- Ülkeler içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizliği azaltmak,

Mevcut ekonomik sistem azgelişen ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını sürekli olarak gelişen ülkeler lehine çeviriyor. Gelişenler ile azgelişenler arasındaki makas gittikçe büyüyor. Bu durum BM Ortak Geleceğimiz (Brundhland) Raporu'nda şöyle dile getiriliyor. “Zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurum küçülmüyor aksine genişliyor. Mevcut eğilimler ve kurumsal düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin tersine döneceği ihtimali çok az.”²⁰² Azgelişmişlik kısır döngüsü, azgelişenler için kendini sürekli tekrar ettiriyor, kendini sömürge kapitalist üretim ilişkileri yüzünden sürekli üretip duruyor.

- 11- Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir hale getirin!
- 12- Sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerini sağlamak,
- 13- İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil harekete geçin!

²⁰¹ A.g.e., pp. 113 - 114

²⁰² https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E, Report of the World Commission on Environment and Development Note by the Secretary-General “**Our Common Future**”, pp. 19

14- Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını koruyun ve sürdürülebilir bir şekilde kullanın!

15- Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, restore etmek ve teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşme ile mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak,

16- Sürdürülebilir Kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak,

17- Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma için küresel ortaklığın canlandırılması,

Sömürücü düzen (Kapitalizm) yukarda adı geçen raporlarda da ifade edildiği gibi sadece ekonomik alanda eşitsizlikler sorunlar yaratmıyor. Kapitalizm tüm alanlarda (ekonomik, sosyal ekolojik, kültürel, siyasal ve diğer tüm alanlarda) eşitsizlikler ve sorunlar yaratıyor. Sürdürülebilir Kalkınma, Kapitalizm'in toplum ve ekoloji üzerinde yaratmış olduğu olumsuz durumlara tepki olacak bir şekilde ortaya atılmış bir alt disiplin değildir. Aksine Kapitalizm'in geleceğini garanti altına almak için ortaya atılmış bir alt disiplindir. Sürdürülebilir Kalkınma miti Kapitalizm'in sürdürülebilirliği üzerine kurgulanmıştır. Bunun içindir ki Sürdürülebilir Kalkınma insanlığın ve üzerinde bulunduğumuz dünyayı yani ekolojik hayatı yaşanılabilir kılmaktan çok Kapitalist Sistem'i yaşatma arzusunun bir tezahürü olarak ortaya atılmış bir düşüncedir. Çünkü Kapitalizm'in hem yaratmış olduğu ekonomik ve toplumsal sorunların hem de ekosistemde yaratmış olduğu tahribatın artık doğanın kendini yenileyecek kapasitesinin üzerine çıkması, insanlığın Kapitalizm ile bir geleceğinin olmasını sorgulatır hale getirmişti ve getirmeye devam etmektedir. Nasıl ki 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan, ötekileri oyalama ve gerçekliğin üstünü örtmek amacıyla dillere pelesenk olan Kalkınma İktisadı bu sorgulamaları ve tepkileri bertaraf etmek için ortaya atıldıysa son 30 yıldır Kalkınma İktisadı'nın bıraktığı bu oyalama, sömürüyü devam ettirme ve gerçekliği gizleme çabasını şimdilerde Sürdürülebilir Kalkınma retoriği devraldı. Burjuva ideolojik alanı hem yaratmış olduğu Kapitalizm'e toz kondurmak istemiyor hem de akılları bulandırmaya devam ediyordu. Sermayedarlar Kapitalizm içinde kalarak İktisat kelimesinin ününe duyguları okşayan sıfatlar dizerek hem yapmış olduğu sömürü

düzeninin sorgulanmamasını hem de gerçekliği gizlemeyi amaçlıyor. “Tabi ki bir kavramın sıklıkla tekrarlanması o kavramı zannedildiği kadar anlamlı yapmayabilir. Ayrıca kullanılan bu kavramlar bazen gerçekliğin anlaşılmasından çok o gerçekliğin anlaşılmamasına neden olabilir. Bu sebeptendir ki Sürdürülebilir Kalkınma kavramı retorik düzeyde bir kavram olarak kalmaya mahkumdur. Bu kavram gerçekliği açıklama ve dönüştürme işlevi olmayan bir sıradan, basit bir kavram olarak kalacaktır.”²⁰³

Sürdürülebilir Kalkınma Kapitalizm’in yaratmış olduğu iktisadi sosyal ve çevresel yıkımları sorgular nitelikte olan soruları bertaraf edebilmek için ortaya atılmış fikirlerden oluşur. Kapitalizm’in “Büyük yığınları yoksullaştırıp küçük bir azınlığı zenginleştirmesi ekolojik sistemin milyarlarca yılda gezegenimizde yarattığı zenginliğin büyük yığınların temel ihtiyaçlarını karşılaması, küçük azınlığın ise lüks ihtiyaçlarını karşılaması sonucu canlı hayatı gezegeni yok edilme tehlikesiyle baş başa getirmiştir. Kapitalist Üretim Tarzı hem küçük bir azınlığı zenginleştirip dünya nüfusunun büyük bir yığını arttırarak yoksullaştırıyor hem de insanlığın ileride var olma durumunu da tehlikeye atıyor. Yani Kapitalist Düzen sadece savaş, açlık, yoksulluk, sefalet, azınlık kültürlerinin tahribi, aşağılanma, manevi yozlaşma vb. üretmiyor, aynı zamanda gezegeni de üzerinde yaşanmaz bir yere dönüştürüyor. Ama teknikçi burjuva uygarlığının övgüler dizdiği “başarısının” ne pahasına gerçekleştiği sorusunu sormak lazım. Kapitalist Düzenin bunca methedilen “başarısı” ekolojik düzenin milyonlarca hatta milyarlarca yılda biriktirdiği ekolojik sermayenin aşırı düzeyde yağmalanmasıyla, yok edilmesiyle gerçekleşmiştir. İnsanlık ve onun tarihi nükleer bir savaş veya kaza ile ani bir yok oluşa götürülmezse mevcut Kapitalist Düzen tüm canlı hayatın yaşam koşullarını tehdit ederek ve tüm canlı hayatı yok etme yolunda hızlı bir “gelişme” göstermektedir.”²⁰⁴ Bu yok etme, yıkım ve tehlikelerden bahsedip fakat Kapitalizm’e halel kondurmamak görevi ise bu sefer de Sürdürebilir Kalkınma üstlenmiştir. Gelişmiş devletlerin yüzyıllarca uyguladıkları sömürü ve üretim ilişkisi bu devletlerin gelişmesinde büyük rol oynadı. Tabi bu gelişmişlik ne pahasına gerçekleşti diye soracak olursak bu gelişmişlik milyarlarca yılda birikmiş ekolojik sermayenin talanı pahasına gerçekleşti. Kapitalist ağalar bunun bedelini yine ötekilere ödeterek servetlerine servet

²⁰³ Başkaya, “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 206

²⁰⁴ Başkaya, (2005), “*Az gelişmişliğin Sürekliliği*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005, ss. 193

katma amacı peşindeler. Gelişmiş ülkelerin çokuluslu şirketlerinin güdümünde olan BM, IMF, WTO ve WB gibi ulus ötesi kuruluşlar azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişme yollarını tıkamak, azgelişmişliklerini yeniden üretmek ve sömürü ilişkilerini devam ettirebilmek amacıyla her seferinde farklı uygulamalarla ötekilerin karşısına çıkıyorlar. Bu uygulama şimdilerde Sürdürülebilir Kalkınma adıyla ötekilerin karşısında durmaktadır. Maalesef bu ülkelerin aydınları, akademisyenleri ve siyasetçileri bu uygulamaları sorgulamadan, eleştiri süzgecinden geçirmeden kabul ediyorlar. Kapitalizm'in yaratış olduğu yıkımların bedelinin yine azgelişenler ödemek zorunda kalıyor. Halbuki ekolojik, ekonomik ve sosyolojik yıkımının bedelini bunlara sebep olanlar yani kapitalistler ödemeliydi. Ama baskın Neoliberal iktisat doktrini efendilerinin saflarında zihinleri bulandıran tezlerle cafcıflı terimler üreterek ötekileri kompradörleri yardımıyla kandırmaya, oyalamaya devam etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma retoriğiyle amaçlanan Kapitalizm'in yani sömürü düzeninin sürdürülebilir olmasıdır. Bu retorikle bir tarafta gelişmişlik diğer tarafta azgelişmişliği yeniden ama yeniden üretilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü düzenin ve gelişen tarafın varlığı ötekinin gelişememesi, sömürülmesi pahasına gerçekleşiyor.

3.3 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında bilgi kapitalizmi ve güç ilişkileri

Bilgi (Episteme) bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan üründür. Özne ile nesne arasındaki ilişkinin sonucu olan bilgi, bilen öznenin varlığı ile bilinen nesnenin varlığını zorunlu kılar. Bunlardan birinin eksikliği, ilişkinin ürünü olan bilgiyi imkansız kılar. İlk insanların kendilerini, kendilerini çevreleyen doğayı tanıma, ihtiyaç ve taleplerini doğadan (nesneden) giderme arzusu onları hem kendileri hem de doğa hakkında bilgiye ulaşmaya itmiştir. İnsanlık kendine yarayan bu bilgileri nesilden nesillere aktarmıştır. İnsanlığın ortaya çıkışından beri özne olan insan ile nesne arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan modern bilginin son hali şu özellikleri içerir: Eleştiriye açık, nesnel, evrensel, rasyonel, kümülatif (birikimli) ve sistemli olmasıdır. Günümüz epistemolojisinin (bilgi biliminin) bu düzeye ulaşmasında bilginin bu özelliklere sahip olması yatmaktadır. Bilginin birikimli ilerlemesi onun öznesi olan insan ve topluluklara değişimler, gelişimler ve gelişmeler yaşatmıştır. Bilginin üstünlük sağlama yönünün farkına varan birey ve toplum, bilgiyi geliştirerek öteki birey ve toplumlar üzerinde hegemonya kurmuştur. Bilginin hegemonik güç olması onu kullanan

için en başta ekonomik, sonra siyasi, sosyal ve daha birçok avantaj sağlamıştır. Bilgiyle hegemonik güç kuran birey veya toplum değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bilginin sahibi birey ya da toplum üretici güçlerinin gelişmişlik düzeylerine göre farklı üretim tarzları ve ilişkileri yaşamış ve yaşamıştır. Üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyine göre bilginin henüz yeterince gelişmediği ve hegomonik güç olarak yeterince kullanılmadığı dönemde ona sahip olan toplumlar önce Komünal Üretim Tarzı'nı, bilginin gelişmesiyle sonrasında Köleci Üretim Tarzı'nı, daha sonrasında Feodal Üretim Tarzı'nı yaşamış ve en sonunda ise Kapitalist Üretim Tarzı'nı yaşamaktadır. Modern bilgi geleneğinin modernleşmeye başladığı Rönesans ve Reform Hareketlerine kadar uzanan bir süreçtir. Modern bilginin hız kazandığı aşama ise Aydınlanma Felsefesi'nin yaşandığı dönemdir. Geleneğin modernleşmesi aşamasında bireyin kısmen özgürleştiği, aklın kısmen önplana çıktığı, tanrısal, dinsel ve mitsel değerlerin sorgulandığı bir aşamadır. Modern bilgi Batı Avrupa'da teknoloji ve bilimsel araştırmaları hızlandırarak Batı'da Sanayi Devrimi'nin yaşanmasına neden olmuştur. Bilgi sayesinde buharlı makinaların keşfi üretim alanında devasa artışlar yaratarak sermaye birikim sürecine olumlu katkılar sağlamıştır. Buharlı makinaların bulunması emek verimliliğini arttırmakla beraber emeğe olan talebi azaltarak yedek işsizler ordusuna yenilerini katmıştır. Geleneğin modernleşmeye başlaması ve kümülatif bilgi daha sonraları Batı Toplumu'nda Aydınlanma Felsefesi'nin yaşanmasını sağlayacaktır. Batı Aydınlanma Felsefesi modern bilgi birikim sürecinin bir ürünüdür. Aydınlanmacı modern episteme yaratılan insan düşüncesini, dinsel, tanrısal, dogmatik ve mitsel tüm değerleri alaşağı edip yerine yaratan insan (özne), özgür birey ve maddeci düşünce biçimini koydu. Aydınlanmacı Felsefe'nin rasyonel, özgür ve maddeci bireyin bilgisi ile Kapitalist Üretim İlişkileri birbiriyle uyuşan yapısı bu iki yapının birbiriyle bütünleşerek eklemlenmesini sağladı. Aydınlanma Felsefesi'nin bilgisiyle özne haline gelen özgür birey Aydınlanma Felsefesi'nin Kapitalist Üretim İlişkileriyle eklemlenmesi sonucu yeni dönemin hem öznesi hem de nesnesi haline geldi. Özgür bireyi yaratan ve birey için olması gereken Aydınlanmacı Felsefik bilgi artık Kapitalist Üretim İlişkileri için meta üreten bir aygıt halini aldı. Aydınlanmacı Felsefe döneminde "Bilgi ve bilimin göklere çıkartıldığı, bilgi ve bilimin diğer tüm düşünme biçimlerinin yerine geçtiği bu yeni dönemde bireyi

özgürlüğüne kavuşturan akıl, yine aynı bireyi çelik kafesin içine yerleştirecek niteliğe bürünmüş oldu.”²⁰⁵

Bugün içinde bulunduğumuz bilgi (enformasyon) çağı ya da kapitalist post endüstriyel çağ her şeyin bilgisine sahip olmak isteyen Faustgil bireyin ürünüdür. Her şeyin bilgisine sahip olmak isteyen Faustgil bireyin bilgisi ile kapitalist gelişim ve dönüşüm ilişkileri birbirini beslemekte ve geliştirmektedir. İnsani gelişim için olması gereken bilgi, meta üretim sürecini geliştirip bu süreçte yeni teknoloji ve yöntemlerin kullanılmasına destek olmakta, birey ve toplumun kapitalist tüketim arzusunu sürekli kılan Kapitalizm’in kendini yeniden üretmesine olanak sağlamaktadır. İnsan ve doğanın birlikte gelişimini sağlaması gereken bilgi ve bilme süreci, ötekiler ve doğa üzerinde tahakküm aygıtına dönüşerek, tek amacı kapitalist karı çoklaştıran bir süreç olamaya başlayarak yozlaşma evresine girdi. Üretilen bilgiler tamamiyle artı değeri arttıran, sermaye birikimini hızlandıran bir süreç oldu. Yaşamı anlamlandırması beklenen ve buna araç olması gereken bilgi ve bilme süreçleri artık Kapitalizm’e araçsallaşarak kapitalistler için hegemonik güç ve sömürü ilişkisi yaratmaktadır. Böylece bilgi anlamını yitirerek yozlaşıyor. Üretilen tüm bilgiler artık Kapitalizm’in daha da gelişmesini ve onun devamlılığını sağlama amacıyla üretilmektedir. Kapitalizm artık kendini Bilgi Kapitalizmi olarak dayatmaktadır. Aydınlanmanın bilgisini ve özgür bireyini yok eden sermaye aracı bilgi ve bilim Kapitalizm’i, Kapitalist Üretim İlişkilerini savunan, destekleyen bir ideoloji halini almaya başladı. Krizler Kapitalizm’in gençlik aşlarıdır. Krizlerde Kapitalizm ve sermaye kendini yenilemekte, tekelleştirmekte, kendinin yeniden yapılandırmakta, üretmekte, dönüştürmekte ve düzenlemektedir. Bilgi ürünü olan bilim ve teknoloji ekonomik krizlerde Kapitalizme yeni üretim ve kar alanlar açarak onu girdiği bu girdaplardan, krizlerden çabucak kurtaran bir cankurtaran veya can simidi görevini üstelenmiş durumdadır.

Küreselleşmenin her geçen gün kendini dünyanın en uca noktasında hissettirmesiyle Bilgi Kapitalizmi’nin yayılması daha da hız kazanmıştır. Bilgi Kapitalizmi ile teknoloji, enformasyon, haberleşme, internet ve iletişim ağlarındaki ilerleme şuan ki (yeni) dönemin “Postmodern Endüstriyel Toplum”, “Bilgi (Enformasyon) Toplumu veya Çağı” olarak anılmasına neden olmuştur. Bu yeni

²⁰⁵ Ercan, “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009, ss. 47

dönemle ilgili “Bu retoriklerden hangisi kullanılırsa kullanılsın nihayetinde belirtilmek istenen, yeni bir toplumsal dönüşüme ve bu dönüşümün yaşandığı yeni bir döneme, çağa tanıklık ediyor olmamızdır. Bu sürece tanıklık ediyoruz. Çünkü enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla gelişen bu süreç, azgelişen ve gelişmekte olan ülkeler açısından yaşanılan bir süreç olmaktan çok, tanıklık edilen ya da seyredilen bir süreç halini almıştır. Çünkü azgelişen ve gelişmekte olan ülkeler bu seyretme ve tanıklık etme halini kendileri belirlememiş, tam tersine bu hali devralmışlardır. Daha önce kendilerini endüstri toplumu olarak nitelendiren bugünün gelişmiş sanayi ülkeleri, bugün yeni bir toplumsal yapı olarak adlandırdıkları enformasyon toplumuna evrildiklerini tüm dünyaya duyuruyorlar. Gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelere bizi izlemeye devam edin söylemini iletiyorlar.”²⁰⁶ Bilgi ve bilme süreci o kadar hızlı ilerlemektedir ki gelişmekte olan ve azgelişen ülkeler bu sürece katılmaktan çok bu süreci seyretmektedirler. Bilim ve teknoloji alanındaki her yeni gelişme, keşif uluslararası hukuk kuralları gereği patent ve telif haklarıyla korunmaktadır. Azgelişen ve gelişmekte olan ülkelerin bilgi ve bilme süreçlerine gereken önemi vermemeleri sonucu gelişmiş ülkelere yetişmek için bilgi ve bilme süreçleri ürünü olan bu teknoloji ürünlerinin patent ve telif haklarını bu ülkelerden satın almak zorundalar. Gelişmiş ülkeler stratejik öneme sahip teknoloji ve bilimsel bilgilerini diğer ülkelere satmamaktadırlar. Gelişmiş ülkeler teknoloji ve bilgi olarak kendilerine bağımlı olan ülkelere daha çok eski teknoloji ve bilgilerini satmaktadırlar. Teknolojik ve bilimsel keşiflerin patent ve telif hakları hem çok pahalı hem de bilginin müthiş hızdaki ilerleyişi satın alınan teknolojik ve bilimsel buluşları belli bir süre sonra eski buluş haline, atıl duruma getirmektedir. Bu da gelişmekte ve azgelişen ülkelerin bilgi, teknoloji ve ekonomi bazında gelişmiş olan ülkelere yetişmesi bırakın bir yana aralarındaki gelişmişlik farkını her geçen gün gelişmekte ve azgelişen ülkelerin aleyhine çevirmektedir. Maalesef bundandır ki azgelişen ve gelişmekte olan ülkeler sadece gelişmiş ülkeleri izlemektedirler. Ve yine bundandır ki bilgi, bilim ve teknoloji kalkınma alanında azgelişen ve gelişmekte olan ülkelerin zayıf karnı olmuştur. İleri kapitalist ülkeler bilgi, bilim ve teknolojinin kendilerine verdiği siyasi, ekonomik ve askeri avantajlarla gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler üstünde hegemonik güç

²⁰⁶ TÖRENLİ Nurcan, “*Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Dolayımında Kapitalist Üretim İlişkilerinin Yeniden Yapılandırılması: Enformasyon Toplumu ve Düşündürdükleri*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58-2, 2003, ss. 192

ilişkileri kurarlar. Bilgi ve teknoloji sayesinde katma değeri yüksek ürün ve hizmet üreten gelişmiş ülkeler uluslararası ticaret ve değişimden her seferinde daha karlı çıkarak ülkelerinde sermaye birikimine ve Kapitalist Üretim İlişisine katkı sağlayarak azgelişmiş ülkelerde azgelişmişliğin kısır döngüsüne sebep olmaktadır. Hegemonik güç olan kapitalist bilgi ve bilme süreci sömürü ve azgelişmişliği ötekiler için sürekli olarak üretmektedir.

3.4 Kapitalist sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerinin yeniden üretilmesi bağlamında merdiveni itme taktiği

Kapitalist sömürü, bağımlılık ve azgelişmişlik ilişkilerinin üretilmesi, devam ettirilmesi, gelişmiş sanayi ülkelerindeki sermayenin hükümlerinin devam edebilmesi uğruna öteki yani gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin gelişme yolunun nasıl tıkatıldığı, engellendiği, örselendiği ve bu ülkelerin gelişmemişliğe nasıl zorlandığı ve Neoliberal sömürü politikalarla her gün nasıl devam ettirildiği artık gün gibi aşikardır. Gelişmiş ülkelerin diğer ülkeleri azgelişmişliğe zorlamaları şüphesiz ki kapitalist çelişkilerin bir ürünüdür. Yani Kapitalizm'in bir tarafta refah, zenginlik ve gelişmişlik yaratması ancak başka bir tarafta sefalet, yoksulluk ve gelişmemişlik yaratmasıyla mümkündür. Bu yüzden gelişmiş ülkeler gelişmemişlere sadece “kendi geleceğinin imgesini gösterirler.” Gelişmemişlerin kendileri gibi gelişmesini müreffeh, zengin bir ülke olmalarını asla istemezler. Çünkü azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke olması gelişmiş ülkelerin piyasa (pasta) paylarını küçültecek ve gelişmiş ülkelerin ekonomik üstünlüklerini ve geleceklerini yani ilerde gelişmiş ülke olma durumlarını tehlikeye sokacaktır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler, gelişme ve ilerleme yolunda olan ülkelerin gelişme yolunu tıkamaları için ellerinden gelen her türlü hile yoluna başvururlar. İşte bu hilelerden bir tanesi de merdiveni itme taktiği veya pratiğidir.

İster gelişmekte olan ülkeler densiz isterse de azgelişmiş ülkeler densin özünde bu ülkeler gelişmelerini tamamlamadıkları için biz bu ülkelerin hepsine birden gelişmemiş ülkeler demeyi tercih edeceğiz. Bazı gelişmemiş ülkeler gelişmiş ülkelerin kalkınmak için daha önce izledikleri stratejileri, adımları takip ederek sanayileşmek ve ekonomik olarak kalkınmak istemektedirler. Azgelişmiş ülkelerin; gelişmiş ülkelerin bir zamanlar uyguladığı ekonomik faaliyetleri (teşvik, tarife ve kotalar), yatırımları ve ilerde stratejik bir öneme sahip olacak bebek (genç) sanayi dallarının korunması için

yaptıkları eylemleri taklit etme isteklerinin gelişmiş ülkeler tarafından çeşitli ekonomik ve politik yollarla engellenmesine, törpülenmesine merdiveni itme denir. Gelişmiş sanayi ülkeleri veya çok uluslu şirketler tarafından yapılan bu eylemler kapitalist pazarın veya karın paylaşılma istenmemesinden ve gelecek kaygısından dolayı yapılmaktadır. Şüphesiz ki bugünün gelişmiş ülkeleri olarak anılan ülkelerin hepsi, ekonomik gelişmelerini sağlamak için geçmişlerinde sıkı koruma politikaları (teşvik, gümrük kota ve tarifeleri) izleyerek ve daha sonraları rakipsiz birer üreticiler olduktan sonra serbest ticaret naralarıyla mallarını tüm dünya pazarını istila edecek bir şekilde yaymalarıyla kalkınmış birer ülke oldular. Bunun en iyi örneği Kapitalizm'in Batı Avrupa toplumunda yeşermesinde ve Batı Avrupa'da sermaye birikimini en üst düzeye taşımasında rol oynayan Merkantilizm yani Ticari Kapitalizm'dir. Özellikle İngiliz, Fransız ve Alman Merkantilizmi'nin kendi ülkelerindeki sermaye birikimini ve ülkelerinin yeni gelişmekte olan sanayi dallarını öteki ülkelerin geleneksel el yöntemleriyle üretilen ürünlerine, pazar fiyatlarına karşı korumak için uyguladıkları korumacı politikaları unutulmamalıdır. Bugün gelişmiş olarak tanımlanan bütün ülkelerin gelişme pratiğinde bu korumacı politikalar yatmaktadır. Bugün gelişmiş olarak adlandırılan ülkelerin çoğu (özellikle ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, Danimarka, Almanya, İspanya, İtalya) bebek endüstrilerini bebeklik dönemini atlatıncaya kadar sıkı korumacı politikalar izlediler. Bu ülkeler ürettikleri sanayi ürünlerini uluslararası arenada kendi rakipleriyle yarışacak ve onları alt edecek seviyeye (diğer ülkelere nazaran daha ucuza ürettikleri düzeye) getirince Neoliberal politika söylemleri içine girerek tüm dünyaya Neoliberalizm hastalığını yaymaya çalıştılar. Gelişmiş ülkeler kalkınmış birer ülke olmadan önce kendileri için arzulanır olmayan liberal politikalar bu ülkelerin gelişmiş birer ülke olmalarından sonra arzulanır politikalar haline dönüştü. Bugünün gelişmiş ülkeleri rakiplerini alt edecek seviyeye ulaşmayana kadar Neoliberal politikaları ağızlarına bile getirmiyorlardı. Neoliberal düşünce, gelişmiş ülkelerin dünya pazarlarını ele geçirmek, kapitalist sömürüyü ve karı en üst seviyeye taşımak için ortaya attıkları bir düşünceden ötesi değildir. Bugünün gelişmiş ülkeleri hem geçmişte hem de şimdi ileride stratejik öneme sahip olacak tüm sanayilerini korumacı politikalarla koruyarak bu sanayiler gelişip rekabet gücüne hatta diğer ülkelerin sanayilerini yerle bir edecek seviyeye ulaştığında serbest piyasa, serbest ticaret naralarını tüm dünyaya yaymaya başladılar. "ABD, ikinci dünya savaşına kadar korumacılığın en ateşli

uygulayıcısı, savunucusu, entelektüel ve akademik vatani oldu. ABD bu korumacı dönemin sonunda dünyanın en gelişmiş sanayi lideri ülke oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD endüstriyel üstünlüğü netleştğinde ki bu üstünlüğü ağır korumacı, milliyetçi politikalar izlemek yoluyla elde etmesine rağmen serbest ticareti teşvik etmek, savunmak ve yaymak için on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinden daha radikal bir yol izledi.”²⁰⁷ Adı geçen gelişmiş ülkeler geçmişlerinde sanayilerini korumak ve geliştirmek için sanki hiç korumacı politikalar izlemedikleri izlenimi vermeye çalışıyorlar. Başından itibaren liberal (korumacı olmayan) politikalar izlediklerini salık veriyorlar. Oysa tarih onları yalanlamaktadır. Ve buna sözüm ona sosyal bir bilim olarak adlandırılan mevcut Ekonomi Politik (İktisat Bilimi) alet oluyor ve ediliyor. Ekonomik hayatın egemenleri bilimsel alanı şekillendiriyor ve ona yön veriyor.

Korumacı politikalar sayesinde gelişen ülkelerin, diğer ülkelere nazaran daha ucuza ürettikleri ürünleri serbest ticaret yoluyla gelişmemiş ülkelere ihracatları sonucunda bu gelişmemiş ülkelerin yerel ve geleneksel sanayilerini alt üst ettiler. Gelişmemiş ülkelerin kendi sanayi dallarını veya üreticilerini bu ithal ürünlere karşı korumacı politikalar izlemeyerek serbest ticaretten yana tavır almaları kendilerinin gelişememe kısır döngülerini üretiyor ve perçinliyor. Maalesef gelişmemiş ülkelerin ister yöneticileri ister “aydınları” isterse de “akademisyenleri” (ekonomistleri) olsun Klasik Liberal ve Neoliberal İktisat’ın uluslararası ticaretin tüm ülkelerin yararına olacağı söylemini destekleyerek kraldan daha çok kralcı kesilmeleri onların kalkınamama sorunlarını ortadan kaldırmayarak aksine gelişmemişlik sorunlarını azdırarak körüklemektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerin Neoliberal söylemlerle gelişmemişlerin gelişme merdivenine tekme atması kapitalist ilişkiler bağlamında anlamlandırılabilir. Fakat gelişmemiş ülkelerin Neoliberal politikalar benimsemesiyle kendi gelişme merdivenlerine tekme atması kendi ayağına kurşun sıkması demektir ve onunla eşdeğerdir. Gelişmemiş ülkelerin kendi gelişme merdivenlerine tekme atması anlamlı, rasyonel olacak bir strateji değildir.

Neoliberal politikaların beşiği olan “İngiltere, bilinen popüler mitin aksine, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sanayi hegemonyasını kurana ve bu sanayisini serbest ticarete uyarlayana kadar bebek endüstrilerini teşvik etmek için sanayi, ticaret ve

²⁰⁷ Ha-Joon Chang, *“Kicking Away the Ladder - Development Strategy in Historical Perspective”*, Anthem Press, 2002, pp. 5

teknoloji politikalarının tutucu, ateşli ve muhafazakar bir taraftarı hatta bazı alanlarda öncüsü olmuştu.”²⁰⁸ Bırakınız yapasınlar bırakınız etsinler diyen Liberal İktisat’ın, serbest ticaretin vatani olduğu söylenen İngiltere’nin başından beri bu politikalarla kalkınmış bir ülke olduğu ve bu politikaları savunduğu söylemi yalandır. Bu yalanın bunu ortaya atanlar tarafından dinlendirilmesi anlaşılır olabilir. Fakat bu yalanın gelişmemişler (bizler) tarafından sorgulanmaz bir hakikat olarak görülmesi kabul edilemez. Sermayedarlar ve onların kalemşörleri kadar güzel yalan uyduran ve bu yalanlara ezilenler, sömürülenler ve kalkınamamışlar kadar çok inanan kimse yoktur. Kendi bebek ve genç sanayi dallarını korumak için bir zamanlar koruyucu, kısıtlayıcı ticaret politikaları uygulayan ülkeler sanayilerinin uluslararası ticarete üstün gelecek seviyeye ulaştığını gördükten sonra GATT, IMF, WB vb. gibi örgütlerle öteki ülkeler üzerinde baskı kurarak serbest ticaret naralarını tüm dünyaya yaydılar. Gerikalmış, merdiveni itilmiş ülkeler, uluslararası eşitsiz ticaret ve değişim hadleri devam ettikçe gelişmiş ülkelerle girdikleri her ticaretten zararlı çıkıp dış ticaret açıkları vereceklerdir.

Merdiveni itme; gelişmemiş ülkelerin, kalkınmak için gelişmiş ülkelerin gelişme yolunu takip etmek isterken gelişmiş ülkelerin bu yolları ve politikaları engellenmesi olarak tanımlamıştık. Kalkınmış ülkeler kendilerinin kalkınmalarında rol oynayan politika ve uygulamaları izleyerek gelişmek isteyen gelişmemiş ülkelere bunu hegemonik güçlerini kullanarak engel oluyolar, onların gelişme merdivenlerini itiyorlar. Gelişmiş ülkeler merdiveni geçmişlerini bilmediklerinden değil bu merdiveni bilerek ve kötü niyetle itiyorlar. Çünkü gelişmemişlerin gelişmesi gelişenlerin çıkarlarına zarar verecektir. Azgelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmek için kasıtlı olarak azgelişmişliğe, geri bırakılmışlığa zorlanıyorlar. Gelişmiş ülkeler tarafından merdiveni itme teorisi uygulanmasa bile gelişmemiş ülkelerin gelişme paradigması imkansızlığını korumaktadır. Çünkü kapitalist dünya gerçekliği buna engel olmaktadır. Kapitalist dünya gerçekliği gelişmiş ülkelerin gelişme merdiveniyle ilgili 5 yanlış bilinen gerçeği karşımıza çıkarmaktadır. Birincisi gelişmiş ülkeler olarak tanımlanan ülkeler tarihlerinin hiçbir döneminde azgelişmiş veya gelişmemiş ülke olmadılar. İkincisi bu ülkelerin gelişme pratikleri tekrar edilemez olmasıdır. Çünkü bu ülkelerin gelişme pratiklerinde sömürü, işgal, talan, kolonyalizm ve emperyalist ilişkiler yatmaktadır. Bu ülkelerin gelişme koşullarının tarihselliği ve süreçleri ile bugünün

²⁰⁸ A.g.e., pp. 60

gelişmemiş ülkelerini gelişme istemi tarihselliği ve süreçleri farklıdır. Gelişmiş ülkeler gelişmek istedikleri zaman onları engelleyecek küresel hegemonik güç ilişkileri mevcut değildi. Ama günümüzde gelişmek isteyen azgelişmiş ülkelerin karşısında gelişmiş kapitalist ülkelerin “birleşik topçu bataryası” (hegemonik güç ilişkileri birliği) durmaktadır. Üçüncüsü ise Kapitalist Üretim Tarzı’nın yasaları ve iç çelişkileri göz önünde bulundurulduğunda bir ülkenin kalkınması ancak başka bir ülkenin veya ülkelerin gerilemesi pahasına gerçekleşebilir. Dördüncüsü, kapitalist çelişkiler göz ardı edilse bile kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri içinde kalarak dünya kaynaklarının tüm dünya ülkelerinin kalkınabilmesine olanak vermeyeceği kesin ve aksi inkar edilemeyecek bir gerçektir. Beşincisi yine kapitalist çelişkiler göz ardı edilse dahi birkaç kapitalist ülkenin gelişmesinin ekolojik ve doğal yaşam üzerinde yaratmış olduğu tahribatlar, problemler canlı hayatı tehdit edecek seviyeye getirmesi söz konusu iken kapitalist düzen içinde kalarak yeni gelişecek olan dünyanın öteki gelişmemiş ülkelerinin gelişmesi neyin pahasına gerçekleşecektir. Gelişmemiş ülkelerin kapitalist ilişkiler bağlamında kalkınmaları canlı yaşamın sonu anlamına gelecektir. Azgelişen ülkelerin merdivenleri bağımlılık, sömürü ilişkilerini ve gelişmemiş ülkelerin azgelişmişliğini devam ettirmek için gelişmiş ülkeler tarafından itildi, itilmeye devam ediyor ve itilecektir.

3.5 Öneri: Kapitalist sömürü ve azgelişmişliğe karşı alternatif düşünceler neler olmalı ve gerçek anlamda kalkınma neleri içermelidir?

Sömürü kavramının sadece Kapitalizm’e özgü bir kavram olmadığından onun sınıflı toplumların ortaya çıkmasıyla başladığından, azgelişmişliğin ise kapitalist üretim ilişkilerinin yayılmasıyla hayat bulduğundan bahsetmiştik. Bireyin ihtiyacından fazlasına sahip olma hırsı, sömürü ilişkilerinin doğmasına neden oldu. Sömürü ne kadar ilkel, eski bir söylem olsa da bu kavram günümüz dünyasında halen varlığını toplumsal tüm ilişkilere yansıtarak devam ettiren bir pratiktir. İnsanlığın sınıflı toplumlara geçmesiyle ortaya çıkan sömürü her ekonomik formasyonda farklı şekillerde farklı araçlarla egemenliğini devam ettirmiştir. Sömürü düzeniyle sadece bireyin emeğine ve emeğinin ürününe el konulmadı. Dünyadaki herkes ve her şey için olması gereken doğanın da yağmalanmasına, talan edilmesine ve yok edilmesine de sebep oldu. Bu sömürü arzusu sadece bireyin, birey üzerindeki sömürüsüyle yetinmedi. Sömürgecinin sömürü arzusu bireyi çevreleyen her şey üzerinde hegemonik bir sömürü düzeni

kurmasına da neden oldu. Kapitalizm’e varana kadar sömürü kendini farklı şekillerde insana ve onu çevreleyen doğaya dayattı. Kapitalizm’in ortaya çıkışıyla ve kapitalizmin üretim güçlerinin serbestleştirilmesiyle devasa boyutlara varan meta üretimi gerçekleşmişti. Devasa meta üretimi bağlamında hem bireyin hem de doğanın pervasızca sömürülmesi daha fazla gelişme, büyüme ve kar uğruna yapıldı. Her şeyin bu kadar pervasızca sömürülmesinin elbette ki bir karşılığı olmalıdır. Bir tarafın (zenginlerin) lüks, aşırı tüketimi ve kar uğruna aşırı üretimi ile diğer tarafın (fakirlerin) en temel ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı tahrip etmeleri doğanın küresel düzeyde tehlikelerle baş başa kalmasına sebep oldu. Doğanın ve doğal kaynakların bir sınırının olması, ki bu da mevcut üretim ve tüketim tarzlarıyla hem insanlığın hem de doğanın Kapitalizm ile bir geleceğinin olmayacağı fikrini ortaya çıkardı. İnsanlık artık sömürü düzenleriyle devam edemeyecek düzeye ulaşmıştır. Sömürü düzeni artık en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Sömürü düzenin sürdürülebilirliği sürdürülecek bir düzeyde değildir artık. Bundan sonra sömürünün arttırılması, genişlemesi hem insanlığın hem de doğanın yok olması pahasına gerçekleşecektir. İnsanlık artık bir yol ayrımına girmiştir. Ya sömürü düzeninde ısrarcı olup dünyanın ve ekolojik sistemin yıkılmasını izlemeyi tercih edeceğiz ya da bu düzene başkaldırıp onun yerine insancıl, çevrecil alternatif bir yaşam pratiği ortaya koyacağız. Ya sömürü düzenini savunacağız ya da yaşamı savunacağız maalesef başka üçüncü bir yol veya başka bir alternatif gözüküyor.

Üretim güçlerini “özgürleştiren” Kapitalizm’in tüm topluma yayılmasıyla kapitalistler kar sağlamak uğruna birey ve doğayı baskı altına alarak sömürü düzenini devam ettirdi. Kapitalizm ile beraber sömürü ilişkilerinin hem ulus içinde hem de uluslararası alana yayılması ülkeler arasında farklılıklar yaşanmasına neden oldu. Bu farklılıklar en başta ekonomik alanda ve daha sonraları ise ekonomik alanın tesiriyle diğer alanlarda (sosyolojik, kültürel, ekolojik ve politik alanlarda) hissedilmeye ve yaşanmaya başlandı. Bu farklılıkların oluşması sonucu ülkeler arasında gelişme yazınında (literatüründe) yer alan kalkınmış, kalkınmakta olan ve kalkınamamış olarak tanımlanan ülke veya toplum sınıflamaları oluşturuldu. Bu sınıflandırma toplumları nitелеmek için ortaya atılan bir hayali kavram değil aksine bu toplumların hayatlarına değen, yaşadıkları, yaşıyor oldukları ve yaşayacakları ekonomik, sosyolojik, kültürel, ekolojik, politik ve yaşanan pratiklerin ürünü olan kavramlardır. Bu kavramlar ve bunlarla ilgili öne sürülen liberal ve türevleri tezler soğuk savaş döneminde

bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin özellikle SSCB ile ilişki kurmalarını engellemek ve hakim devletlerin sömürü ilişkilerinin devamlılığını sağlamak amacıyla ortaya atılan retoriklerdi. Kalkınma İktisadı disiplini altında ileri sürülen bu liberal tezler azgelişmiş ülkelerin sorunlarına çözüm bulmak bir yana bu ülkelerin ekonomik ve diğer sorunlarını arttıran bir niteliğe sahipti. Azgelişmiş ülkelerin sorunlarına çare üretmeyen, kapitalist sömürü düzenini sorgulamayan kalkınma kavramı ile liberal tezler eleştirilir duruma geldiler.

Kalkınma kavramı Liberal tüm ekollerde ve hattı bazı Marxist çevrelerde dahil olmak üzere çıktıdaki artış ile özdeşleştirilmişti. Yani kalkınma basit ekonomik bir boyuta indirgenmişti. Kalkınmanın sosyolojik, politik, kültürel, çevresel, bilimsel, teknolojik ve diğer veçheleri (boyutları) ya yok sayılmış ya da göz ardı edilmişti. Bu veçheler göz ardı edilince ister istemez kalkınma retoriği ve paradigması eksik bırakılmıştı. Kalkınma İktisadı'nın azgelişmiş ülkelerin sorunlarına çare bulamaması, bazı siyasi ve ekonomik nedenlerden Kalkınma İktisadı'na olan rağbetin düşmesine neden olmuştu. Çünkü Kalkınma İktisadı azgelişmiş ülkelerin kalkınamama sorunuyla ilgilenmekten çok Kapitalist Üretim, Tüketim, Sermaye ve Kar İlişkilerinin sürdürülebilirliğiyle daha çok ilgilenmekteydi. Zaten bağımlılık ve sömürü ilişkileri yaratan Kapitalizm içinde kalarak azgelişmişlikten kurtulmak imkansızdır. Kapitalist Üretim İlişkileri azgelişmişlik kısır döngüsünün sürekli yaratılmasını zorunlu kılar. Kapitalizm'in yaratmış olduğu yoksulluğu, sefaleti, çevre sorunlarını, sömürüyü ve insan ihtiyaçlarını dikkate almayan bir kalkınma ve üretim tarzı sürdürülebilir olmayacaktır. Kalkınmayı çıktıdaki artışa bağlayarak bir "Büyüme ve Gelişme Fetişizmi" ortaya atan Kalkınma İktisadı nasıl gerilediyse özgür bireyi ve doğayı sömürerek ve metalaştırarak bir "Meta, Sermaye ve Kar Fetişizmi" yaratan Kapitalizm de bir gün gerileyip tarihin çöplüğünde kendini bulacaktır.

İster mevcut Kalkınma İktisadı retoriği olsun isterse de Kapitalizm'in kendisi olsun bunlar ilişkiye girdikleri çevreyi, toplumları ve bireylerin çoğunluğunu sömürmeleri var olan bu düzenin ortadan kaldırılması ve değiştirilmesi fikrini ortaya çıkarmıştır. Bunların yaratmış olduğu yıkımlar ancak bunların dışında alternatif düşünme ve düşünce biçimleriyle gerçekleşebilir. Yani yapılması gereken sömürü, meta ve kar merkezli nihayetinde sermaye merkezli düşünme ve düşünce biçiminden

vazgeçmektir. Elbette bunun yerine gelecek düzen sadece insan merkezli de olmamalıdır. Çünkü insan yaşadığı ekolojik yaşamın (doğanın) efendisi değil bir parçasıdır. Gerçek gelişmenin temeli ancak birey veya toplumun yaşadığı ekolojik yaşamın bir parçası olduğunu fark etmesiyle gerçekleşebilir. İnsanlığın ve diğer canlı yaşamın bir devamlılığı olacaksa bu ancak doğayla beraber yaşamayı öğrenerek ve beraber gelişerek gerçekleşebilir. Doğaya rağmen gelişmek ve yaşamak, yaşama rağmen gelişmeye ve yaşamaya döner yoksa bu da canlı yaşamın sonunu getirir. O halde insanlığın getireceği, geliştireceği yeni gelişme ve düzenin ilk koşulu doğanın korunmasını ve gelişimini önemseyen nesillerin yetiştirilmesi ve doğanın gelişimine olanak veren stratejilerin uygulanmasıyla gerçekleşir. Yukarda dediğimiz gibi doğa olmadan canlı hayat olmaz. Doğanın gelişiminden sonra ancak insani gelişim sağlanabilir. Çünkü her geçen gün ormanlar yok olmakta, hava kirliliğini artmakta, karbondioksit ve karbonmonoksitin yaratmış olduğu sera etkisi dünyanın ısınıp yükselterek buzulları yok etmekte, buzullarda saklı olan metan gazları buzulların erimesiyle yeryüzüne çıkmakta, buzulların erimesi deniz seviyesini yükselterek verimli tarım alanlarını ve yerleşimlerini yok etmekte, canlı yaşam formlarındaki çeşitlilik azalmakta, göller ve temiz içilebilir su kaynakları tükenmekte, verimli tarım alanları çölleşmekte, dünyayı zararlı ışınlardan, radyasyondan koruyan, dünyanın bariyeri olan ozon tabakası delikleri genişlemekte ve ekolojik denge alt üst olmaktadır. O zaman bu olumsuzluklara neden olan kapitalist sömürüye karşı çıkılmalıdır. Bu yüzden sömürüye, azgelişmişliğe ve Kapitalizm'e karşı alternatif düşünceleri, doğa ve insani gelişimin sağlanması için yapılması gerekenleri yani gerçek anlamda olması gereken Gelişmenin (Kalkınmanın) iki evresini şöyle sıralayabiliriz:

A- Doğanın Gelişmesi Olarak Gelişme

B- İnsanın Gelişmesi Olarak Gelişme

A- Doğanın Gelişmesi Olarak Gelişme: Doğanın korunması ve gelişmesi için her toplumun her devletin üstüne düşen görevler:

- Doğanın karın, metanın kaynağı olarak değil de insanın ve canlı yaşamın en temel ihtiyaçlarını karşılayan üst bir unsur olarak görülmesi ve bu bilinçle kullanılması,

- Orman alanlarının coğrafi ve endemik koşullar göz önünde bulundurularak hızlı bir şekilde artırılması ve zenginleştirilmesi

- Havada, toprakta ve su kaynaklarında kirliliğe neden olan ve sera etkisi yaratan fosil yakıtların, toksiklerin ve pestisitlerin kullanılmasının azaltılması ve bunların kullanılmasının zamanla durdurulması,

- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve özendirilmesi,

- Tüketim için avlanan hayvanların yasak avlanmalarını engellemek, sayılarının ve çeşitliliklerinin artırılması için çalışmalar yapmak,

B- İnsanın Gelişmesi Olarak Gelişme: Birey ve toplumun gelişebilmesi için ekonomik, sosyal, kültürel, politik vb. gibi boyutlarda gelişme çabaları göstermek gerekmektedir. Bunlar:

1- Birey ve toplumun ekonomik olarak gelişmesi için yapılması gerekenler:

- İnsanın insan tarafından sömürülmesine son vermek,

- Sermaye ve kar odaklı değil de ihtiyaç odaklı bir ekonomik sistemin varlığı,

- Üretim (arz) tarafının insan ihtiyaçlarını giderecek kadar üretmesini sağlayacak planlı, programlı bir yapının varlığı,

- Tüketim (talep) tarafının ihtiyaç duyulduğu kadar tüketme bilincine ulaşması, aşırı tüketimden vazgeçmesi,

- Bireyin yaşam şartlarını geliştirecek, topluma fayda sağlayacak ve her bireyin kendi yeteneğine göre seçebileceği bir işin varlığı,

- Eşit gelir dağılımını ve eşit paylaşımı sağlayacak bir yapının varlığı,

2- Birey ve toplumun sosyal olarak gelişmesi için yapılması gerekenler:

- Her bireyin eğitim alabileceği ve kendini yetiştirebileceği bilimsel bir eğitim sisteminin varlığı,

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması,

- Birey ve toplumun ortalama yaşam süresini, kalitesini arttıracak ve sağlıklı yaşamasını sağlayacak gelişmiş bir sağlık sisteminin varlığı,

- Her bireyin ve ailesinin barınabileceği bir konut sisteminin varlığı,

- Toplumun zayıf kesimlerini (kadın, çocuk, yaşlıları ve engellileri) koruyabilecek bir yapının varlığı,

- Toplumsal ve enternasyonal bir dayanışma sağlayacak bir yapının varlığı,

- Eşitliği, özgürlüğü ve adaleti savunan toplumsal bir adalet ve hukuk sisteminin varlığı,
- 3- Birey ve toplumun kültürel olarak gelişmesi için yapılması gerekenler:
 - Bireyin kendini kültürel olarak var etmesine ve geliştirmesine imkan sağlayan bir yapının varlığı,
 - Her milletin, kültürün, inancın ve değerlerin zenginlik olarak görüldüğü ve bunların toplumlar, bireyler arasında çatışma ve ayrışma yaşanmasına olanak sağlamayacak bir sistemin varlığı,
 - Sanatsal, kültürel etkinliklerin varlığı ve her bireyin bu etkinliklere katılımını destekleyecek bir yapının varlığı,
- 4- Birey ve toplumun politik olarak gelişiminin sağlanması için yapılması gerekenler:
 - Bireyi ve toplumu ilgilendiren tüm konularda bireyin doğrudan katılımını sağlanacak ve onayının alınacağı seçme ve seçilme hakkına sahip katılımcı bir demokrasinin varlığı,
 - İnsan haklarına, farklı düşünce tarzlarına saygı gösteren ve önem veren bir politik yapının varlığı,
 - Bireysel ve toplumsal özgürlüklerin her alanda genişletildiği bir yapının varlığı,
- 5- Birey, toplum ve doğayı geliştirecek bilimsel ve teknolojik araştırmaları destekleyen bir yapının varlığı,

Yukarda birey, toplum ve doğa için gerçek kalkınmayı sağlayacak genel bir çerçeve çizilmiştir. Yukarda sayılanlar dışında gerçek kalkınmayı daha da ilerletmek için başka maddeler de eklenebilir. Doğanın gelişmesinden sonra insanın veya toplumun beraberce gelişmesi ancak gerçek anlamda bir kalkınmayı ifade eder. Birinin eksikliği gerçek kalkınma yolunu tıkar ve onu engeller. Gerçek anlamda kalkınma kalkınmayı etkileyen tüm veçhelerin (ekonomik, sosyolojik, ekolojik, kültürel, politik, bilimsel, teknolojik vb.) koordine bir şekilde gerçekleşmesi ve sömürü düzeninin kaldırılmasıyla ancak gerçekleşir. Aksi takdirde sömürü düzeninin ve kapitalist ilişkilerin sürdürülmesi kalkınma değil azgelişmişliği büyütür ve azgelişmişliğin kısır döngüsünü yaratır.

SONUÇ

İnsanın tarih sahnesine çıkmasıyla dünya, kendisinin bir parçası olan insan tarafından sürekli olarak değiştirilip dönüştürüldü. “Büyük insanlık” sadece içine doğduğu ve parçası olduğu dünyayı değiştirmekle kalmıyor, hem kendi yarattığı düzenleri hem de kendini değiştirip dönüştürmektedir. “Büyük İnsanlık” bu değişim dönüşümün hem öznesi hem de nesnesi olmaktadır. Her ilerlemeyle beraber insanlık emek sayesinde doğa üzerinde özne konumuna gelirken ayrıca kendi yarattığı değerlerin nesnesi haline de gelmektedir. Doğa üzerinde özne olan insan kendi yarattığı değerlerin esiri konumuna geliyor. Doğadan beslenen insan, maddi üretim gerçekleştirirken doğa üzerinde özne olması onun ekonomik oluşumlara yön vermesine neden oldu. Bu oluşumlar tabi ki insanlığın ilerlemesi ve ihtiyaçlarıyla eşdeğer gelişen süreçlerdi. İnsanlığın tarih sahnesine çıkışı, ilerlemenin henüz kısmi yaşandığı döneme denk geldiği için doğa insanları beraber (kollektif) yaşamaya ve beraber ekonomik faaliyetler yapmaya zorladı. Bu ekonomik faaliyetler yani maddi üretim Liberal İktisat teorisyenlerinin bahsettiği gibi başından beri sınıfsal, özel mülkiyetli ve sömürücü bir yapıya sahip değildi. İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünü kapsayan ilk ekonomik faaliyet avcılık ve toplayıcılıktan ibaretti. Avcılık ve toplayıcılık (maddi üretim) kollektif yapıldığı ve yapılan maddi üretim kollektif (eşit) bölüşüldüğü için bu üretim biçimi İlkel Komünal Üretim Tarzı diye nitelendirildi. Bu üretim tarzında üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinin düşüklüğü, insanlığı çevreleyen doğa ve vahşi hayat insanlığı ekonomik faaliyetlerinde beraber davranmaya itiyordu. Avcılık toplayıcılık beraber yapılıyor ve kollektif emeğin ürünleri eşit bir şekilde bölüşürülüyordu. İlkel Komünal Toplum’da sadece ihtiyaçlar kadar maddi üretim gerçekleştirildiğinden artı değer yaratılmıyordu. Her şey gensin ihtiyacı kadar avlanıyor veya toplanıyordu. Artı değer ve özel mülkiyetin olmaması sınıfların da olmasını engelliyordu. Sınıfların, özel mülkiyetin ve artı değer olmaması sömürü olgusunun oluşmasını da engelliyordu. Böylece İlkel Komünal Toplum: maddi üretimin (avcılık ve toplayıcılık) kollektif yapıldığı, bölüşümün eşit yapıldığı; sömürünün, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin, sınıfların, eşitsiz gelişim ve değişim ilişkilerinin olmadığı sosyo-ekonomik ve toplumsal bir yapıydı. Zamanla bu formasyondaki insanlar tohumların rastgele toprakla buluşmasını öğrenip, deneyimleyip tarımla; yabani hayvanları evcilleştirip hayvancılıkla uğraştılar. Böylece komin üyeleri tüketeceklerinden çok yani toplumsal

artı değer elde ettiler. Toplumsal artığın artması genslerin ellerinde fazladan bulunan ürünleri diğer genslerin elinde fazladan bulunan ve ihtiyaç duydukları ürünlerle değişmesi sonucu takas (değişim) ekonomisi ortaya çıktı. Artı değerın ortaya çıkması ve takas ekonomisinin gelişmesi yavaş yavaş özel mülkiyetli toplumu dayatıyordu. Mülkiyet bilinciyle hem üretim araçları sahipleniliyor hem de toprak çitlerle çevriliyordu. Böylece çiftlikler ve onlara sahip çiftlik sahipleri ortaya çıktı. Çiftlik sahipleri genslerindeki insanları çiftliklerinde çalıştırmaya başladı. Üretici güçlerin zaman içinde gelişmesi artık İlkel Komünal Düzen'i toplumsal üretim ilişkileriyle çatışır duruma getirdi. Üretici güçlerin üretim ilişkileriyle çatışması İlkel Komünal Düzen'i yıktı. Yıkılan İlkel Komünal düzen yerini Köleci Üretim Tarzı'na bıraktı.

Köleci Üretim Tarzı İlkel Komünal Düzen'in son safhasında ortaya çıkmaya başladı. Köleci Üretim Tarzı insanın insan tarafından sömürüldüğü ilk sömürü düzenidir. İlkel Komünal Düzen'de genslerle yapılan savaşlarda savaş esirleri ilk başlarda öldürüyordu. Bu savaş esirleri sonraları öldürölmek yerine çiftliklerde çalıştırılmaya itildi. Köle emeğindeki verimliliği gören çiftlik sahipleri daha çok köleye ihtiyaç duydular. Köleci Üretim Tarzı'na geçişle genslerle köle emeği için sürekli savaşlar yapılır oldu. Çiftlikler büyüdükçe köle emeğine olan ihtiyaç da artıyordu. Böylece Köleci Üretim Tarzı yani insanın insan tarafından sömürüldüğü ilk sömürü düzeni ortaya çıktı. Köleci Üretim Tarzı insanın kendi emeğine ilk yabancılaştığı üretim tarzıydı. Köle sahibi köle üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipti. Efendisi köleyi alıp satabilir, işkence edebilir, hatta köle, sahibi tarafından öldürebilirdi. Tabi bunları yapabilmesi için devlet denen olgunun olması gerekirdi. Büyük toprak sahiplerinin mallarını koruyabilecek, onları köleler üzerinde tasarruf yapmaya olanak sağlayabilecek devlet denen olgu Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı ile ortaya çıktı. Köleci üretimle çiftliklerini ve toplumsal artığı büyüten çiftlik sahipleri gensin içindeki yoksul ailelere borç (gıda maddeleri ve para benzerleri) veriyor, bu borcu geri alamayınca borçluyu çiftliğinde köle yapabiliyordu. Üretici güçlerde (kölelerde) muazzam yığılmaların olması ve köle sahiplerinin kölelerine akla gelmedik işkenceler yapması hatta onları öldürmesi köle isyanlarına neden oldu. Üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine cevap veremeyen insanın insan tarafından sömürüldüğü ilk üretim tarzı olan Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı kölelerin isyanları sonucu yıkıldı.

Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nın yıkılması onun yerine üretim güçlerine daha iyi cevap verebilen yeni bir formasyon olan Feodal Üretim Tarzı'na bıraktı. Feodal Üretim Tarzı feodal beyin toprak üzerindeki tam mülkiyetine karşılık serf üzerinde sınırlı mülkiyetinin olduğu bir üretim tarzıydı. Bilindiği üzere Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı'nda toprak sahibinin hem kendi toprağı üzerinde hem de kendi köleleri üzerinde sınırsız bir egemenlik ve tasarruf hakkı vardı. Feodal Üretim Tarzı'nda feodal beyin sadece serf üzerindeki tasarruf hakkı kısmi olarak sınırlandırılmıştı. Feodal bey topraklarının bir kısmını serflere kullanım amaçlı veriyor ve karşılığında ise serften üç farklı şekilde bu toprakları kullandığı için kullanım hakkı (vergi) talep ediyordu. Birincisi serf feodal beyden kullanım için aldığı toprakların kullanım (işletme) hakkı için feodal beyin çiftliğinde haftanın birkaç günü çalışırdı. Feodal beyin serfi bu şekilde sömürmesine emek-rant denirdi. Feodal beyin çiftliğinde çalışılacak gün sayısının alt ve üst sınırı feodal bey tarafından belirliyordu. S erf bu günlerin dışında “kendi toprağında” çalışıyordu. İkincisi feodal beyin topraklarını kullanma amaçlı kiralayan serf kiraladığı bu topraklarda ürettiği ürünlerin belli bir kısmını toprak sahibi feodal beye ayni vergi şeklinde ödemesi şeklinde ortaya çıktı. Bu ayni vergi oranının alt ve üst limiti feodal bey tarafından belirlenirdi. Feodal beyin serfi bu şekilde sömürmesine ürün-rant denirdi. Üçüncüsü ise feodal beyin topraklarını kullanım karşılığı serfin kendi toprağında ürettiği ürünü satıp nakde çevirerek toprak sahibi feodal beye nakti vergi şeklinde ödemesiyle ortaya çıkıyordu. Bu nakti vergi oranının alt ve üst sınırı feodal bey tarafından belirlenirdi. Feodal beyin serfi bu şekilde sömürmesine para-rant denirdi. Savaş ve kıtlık dönemlerinde bu emek-rant çalışma gün ve saatinde, ürün-rant, para-rant oranlarında artışlar oluyor, bu durum serfler için dayanılmaz bir hal alıyordu. Bu sömürü düzeyiyle feodal beyler servetlerine servet kattılar. Sermayenin bu ilkel birikim şekli ileride ortaya çıkacak Kapitalist Formasyon'un temellerini inşa edecek sermayenin bir kısmını oluştuyordu. Üretim ilişkileri artık aşırı büyüyen üretim güçlerine cevap verememesi ve serflerin üzerindeki sömürü ve baskının her gün daha da derinleşmesi Feodal Formasyon'un yıkılmasına neden oldu.

Feodal Formasyon'un yıkılmasından sonra zaten onun bağrında yeşermeye başlayan Kapitalist Formasyon'u ortaya çıkardı. Kapitalizm en dar anlamıyla üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan, kar amacıyla meta yığını üreten, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ekonomik bir sistemdir. Kapitalizm'i diğer üretim

sistemlerinden ayıran en temel fark, diğer sistemlerde geçimlik için üretim yapılırken Kapitalist Sistem’de kar için yığın meta üretimi yapılıyor olmasıdır. Kapitalizm birikmiş sermayeyi ve proleterin emek gücünü bir araya getirip kullanarak meta üretir. Üretilen bu metalar maliyetinden daha büyük bir değere satılarak devasa bir sermaye birikimi oluşturur. Prekapitalist yani Kapitalist öncesi formasyonlarda emek gücü alınıp satılan bir meta değilken Kapitalizm ile beraber emek gücü de alınıp satılan bir metaya dönüştürüldü. İşçinin ürettiği değer ona ücret olarak verilen değerden daha büyük bir değerdir. Fakat kapitalistin işçiye emek gücünün karşılığı olarak verdiği ücret sömürüyü gizler. Kapitalistin işçiye verdiği ücret sömürüyü gizlemekle kalmaz aynı zamanda sömürüyü de meşrulaştırır. Kapitalist Üretim İlişkileri öncesi formasyonlarda şeffaf, açık ve aleni olan sömürü, Kapitalizm’de ücret ile gizlenir, giriftleşir, örtükleşir ve muğlaklaşır. Kapitalistin işçiyi fabrikasında çalıştırmak için verdiği değerle işçinin ürettiği ürünün değeri arasındaki fark kapitaliste artı değer olarak gider. Bu artı değer işçiden sömürülen değerdir, işçiye karşılığı ödenmemiş emek ve değerdir. Bu değer tamamı işçiye gitmiş olsaydı kapitaliste bir şey kalmayacak ve artı değer denen artık ve sömürü oluşmayacaktı. Bu değeri üreten, yaratan tek güç emek gücünün hayat bulduğu yer olan kanlı canlı işçi bedenidir. Bu değeri yaratan emekçi aynı zamanda yarattığı değere yabancılaşıyor, sömürülüyor. Diğer üretim tarzlarıyla (Komünal Üretim Tarzı hariç) başlayan sömürü ilişkileri Kapitalist Üretim Sistemiyle devam etmektedir.

Kapitalizm iç dinamikleri yasası gereği eşitsizlik, dengesizlik ve sömürü yaratmak zorundadır. Aksi takdirde zenginlik (sermaye birikimi), yoksulluk, sömürü, gelişmişlik ve azgelişmişlik denen olgular olmazdı. Bir tarafta zenginlik, refah biriktiren sistem diğer tarafta yoksulluk ve sefalet biriktirmek zorundadır. Kapitalizm herkes için refah üretemez zaten bu onun temel dinamiğine aykırıdır. Kapitalizm’in sömürenler için “şanlı” bir tarihi olabilir. Fakat ötekiler (sömürülenler) için olumsuzluklarla dolu bir geçmişi vardır. Bir tarafta gelişmişlik, diğer tarafta ise azgelişmişlik yaratmak Kapitalizm’in kısır döngüsüdür. Bu kısır döngü Kapitalizm’in kıramayacak, aşamayacak bir yasasıdır. Nasıl ki kapitalist ile emekçi arasındaki artı değere el koyma savaşında birinin aldığı fazla pay diğerinin zararına ise kapitalist değişim ve ticaret hadlerinde birinin alacağı fazla pay diğerinin zararına olacaktır. Bir tarafın gelişmesi diğerinin gelişmemesi pahasına gerçekleşir. Yoksa Liberal İktisat Doktrini’nin söylediği gibi kendi çıkarı peşinde koşan birey toplumun çıkarı peşinde koşması, her ülkenin en

ucuza ürettiği üründe uzmanlaşması ve bunları uluslararası ticarete sunması her ülkeyi ticarete karlı çıkaracaktır demesi anlamlı ve ekonomik realiteyle uyuşan bir söylem değildir. Kapitalizm işçiyi sömürerek işçide sefalet yarattı, işverende zenginlik yaratıp onu palazladı. Sonrada bu eşitsiz ilişkileri tüm dünyaya yaydı. Endüstri devrimini yaşayan ülkelerin daha endüstri devrimini yaşayamayan toplumlarla, ülkelerle girdikleri ticari ve ekonomik ilişkiler daha endüstri devrimini yaşayamayan ülkelerin aleyhine oldu. Bu eşitsiz ilişkiler sanayi devriminden bu güne kadar devam etmiştir. Devam eden bu ilişkiler sonucunda gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler (aslına bakılırsa azgelişmiş ülkeler kavramı gelişmemiş ülkeler olması lazım) kavramı ortaya çıktı. Kapitalizm'in hem sonucu hem de türevleri olan uluslararası liberal politikalar, sermaye hareketleri, uluslararası eşitsiz değişim ve ticaret, küreselleşme, kapitalist bilgi ve teknolojik yenilikler gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki farkı her geçen gün büyütürken gelişmemiş ülkeler aleyhine gelişmemişliğin kısır döngüsünü yaratmaktadır. Eşitsiz değişim hadleriyle yapılan ticaret sonucu azgelişen ülkelerdeki Prekapitalist Üretim Tarzları yok edildi. Klasik sömürgecilik ve Merkantilist ekonomik ideolojisi anlayışıyla deniz aşırı seferlerle sömürge ülkelerin zenginlikleri Avrupa'ya taşındı. Taşınan bu zenginlikler sayesinde Avrupa'da müthiş bir sermaye birikimi oluştu. Bu sermayeyle büyük kapitalist işletmeler kuruldu ve devasa miktarlarda meta üretimi yapıldı. Üretilen bu mallar önceleri Merkantilizm düşüncesiyle daha sonraları ise serbest ticaret sloganlarıyla Avrupa dışına taşındı ve eşitsiz ticaret ilişkileriyle bu ürünler Avrupa dışı piyasalarda satıldı. Avrupa dışında satılan bu ürünler yerli geleneksel sanayileri yıktı. Sermaye hareketleri, eşitsiz ticaret ve değişim ilişkileri sonucu üçüncü dünya ülkelerinin kaynakları kapitalist metropollere aktarıldı. Kapitalist, Emperyalist ve sömürgeci devletlerle temasa geçen tüm dünya ülkeleri azgelişmiş ülkeler haline geldiler. Kapitalist teorisyenler Kapitalizm'in geri bıraktığı (azgeliştirdiği) ülkeler için kalkınma tezleri üretmeye başladılar. Üretilen bu kalkınma tezleri şüphesiz ki azgelişmiş bu ülkeleri azgelişmişlikten kurtarmak için üretilmediler. Bu tezler ekseriyetle bağımlılık ve sömürü ilişkilerini devam ettirebilmek için üretildiler. Üretilen bu tezler azgelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlarını gidermedi aksine bu sorunları daha da kronik hale getirdi. Üretilen kalkınma tezleri Kapitalizm'in eşitsiz ilişkileri sonucu ortaya çıkardığı sonuçları sebepler gibi göstermekten ve totoloji yapmaktan öteye gidemediler. Bu tezler üstelik kalkınma sorununu salt basit ekonomik

bir göstergeye yani büyümeye indirgedi. Bu tezler kalkınmanın sosyal, kültürel, sanatsal, ekolojik, bilimsel, teknolojik ve antropolojik yönlerinden hiç bahsetmedi. Oysaki kalkınmanın sosyal, kültürel, sanatsal, ekolojik ve antropolojik yönleri hesaba katılmadan nasıl gerçek bir kalkınmadan bahsedilebilir ki. Burjuva ideologları tarafından hazırlanan kalkınma tezleri ekonomik kalkınmayı basit büyümeye yani kişi başına düşen milli gelire indirgerken de ülke içinde gelir adaletsizliğinden, işsizlikten, sefaletten bahsetmez oldular. İster Klasik, ister Neoklasik, ister Keynesyen isterse de Yapısalcı Tezler azgelişenlerin azgelişmişlik kısır döngüsün kırarak argümanlar ileri sürmediler. Yapısalcı Tezler azgelişmişlik sorunun ana kaynağını kısmen görürken bu azgelişmişlik kısır döngüsünü kırarak tezler ve söylemler üretmediler. Yapısalcı Model beyaz adamın maskesini gördü ama o maskeye düşürecek teoriler üretmedi. Yapısalcı Tezler azgelişmişlik sorunu yaratan kapitalist üretim ilişkilerini eleştirmekten çok merkezle periferi arasında gerçekleşen uluslararası eşitsiz ticaret ve değişimi eleştirdiler. Neoklasik ve Keynesyen büyüme modelleri azgelişmiş ülkeleri ekseriyetle gelir düşüklüğüyle, tasarruf oranlarındaki düşüklükle, sermaye yatırımlarının yetersizliğiyle suçladılar. Oysaki bunlar kapitalist yayılmanın, uluslararası eşitsiz değişim ve ticaret ilişkileri ile kapitalist sömürünün basit sonuçlarıydı. Amaç sadece üçüncü dünya ülkelerini oyalayıp onları bu Kapitalist Sömürü Düzeni içinde tutabilmektir. Azgelişmişliğe farklı bir pencereden bakan Bağımlılık Okulu azgelişmişliğin gerçek nedeninin kapitalist üretim tarzı ile etkileşime geçen çevre ülkelerin kapitalist merkez ülkelerle olan ekonomik ilişkileri sonucu ortaya çıktığını söylediler. Bağımlılık Okulu temsilcileri bu konuda haklıydılar. Bağımlılık Okulu (Neomarxist) beyaz adamın büyümesini bozmayı ve maskesini düşürmeyi başardı. Fakat Bağımlılık Okulu da kalkınmayı basit bir büyümeye indirgeyerek kalkınmanın öbür veçhelerini (sosyal, ekolojik, kültürel siyasi, teknolojik, bilimsel vb yönlerini) görmedi.

II. Dünya savaşı sonunda ortaya çıkan kalkınma kavramı SSCB'nin yıkılmasıyla artık gerekliliğini yitirmişti. Artık tek kutuplu küresel kapitalist dünyada bu tezlere gerek kalmamıştı. Sömürü ve bağımlılık yaratacak yeni tezlere ve argümanlara ihtiyaç vardı. Artık Liberal söylemin tüm gerekleri yerine getirilebilirdi. Sermaye önündeki tüm engeller kaldırılmalıydı. Nitekim de öyle oldu.

Modernlik geleneksel toplum yapısından kopuşların yaşanarak her şeyin sürekli değiştiği, maddeleştiği, dünyevileştiği, “katı olan her şeyin buharlaştığı”, heşeyin

kemikleşmeden, cismanileşmeden bir hayal gibi insan gözünün önünde toz duman olduğu ve her şeyin her an akıp gittiği bir hayat pratiğidir. Modern dünya efsanelerin, tabuların, köhnemiş fikirlerin, tanrıların, uhrevi olanın, dogmatik ve soyut olanın barınmadığı bir dünyadır. Modernlik eski yaşam ve düşünme tarzlarında sürekli bir kırılmayı ifade eder. Modern birey sadece eski yaşam ve düşünme tarzından farklı düşünmek istemez aynı zamanda bu yeni düşünme tarzını da yok etmek ister. Böylece modern birey gelenek denen her şeyle çatışır. Çünkü modern hayat sürekli değişen, devinimleşen ve buhar olan bir şey olarak insanın gözünün önünde hızla akıp giden bir süreçtir. Öyle ki modernlik sürekli kendisiyle yarış halindedir. Bu süreç yaratıcı bir süreçtir, ama sürekli yıkıcı bir yaratıcılık meydana getirir. Bu yaratıcılık yarattığı her şeyi yıkmasıyla da bilinir. Bu da modernliğin paradoksallığını açığa çıkarır. Modernliğin paradoksallığı yaratıcı yıkımında gizlidir. Kendi eliyle yarattığı her şeyi yıkmak kendisiyle çelişmektir. Her şeyin her an değişmesi olan modernliğin elbette ki yıkıcılığı süreklilik arz eder. Modern hayatta yaratıp yıkmak bir veya birkaç defaya mahsus değildir. Süreklilik arz eder. Modern hayat batıda Aydınlanma Felsefesini ortaya çıkarmıştır. Aydınlanmayla birey kendini sınırlayan tüm prangalardan kurtararak kendini yaratmıştır. Birey aydınlanmayla bağımlısı olduğu düzenin, doğanın ve efendinin esaretinden kurtulmuş artık özgür bir birey olmuştur. Prangalarından kurtulan aydınlanmacı felsefenin bireyi rasyonel aklı, bilimi, özgürlüğü, gelişmeyi temel hedefi haline getirdi. Böylece bilim ve teknolojiye müthiş ilerlemeler yaşandı. Aydınlanma Felsefesi Batı Avrupa’da sanayi devriminin yaşanmasına ön ayak oldu. Aydınlanma süreci sadece bireyi prangalarından kurtarmadı, meta üretimini de prangalarından kurtardı. Sanayi devriminin yaşanması meta üretiminin sınırlarını genişletti. Genişleyen meta üretimi ve onun getirisi aydınlanmacı bireyin temel hedefi haline gelmeye başladı. Böylece Aydınlanma Felsefesi temel hedeflerinden sapmaya başladı. Bireyi özgürleştiren, geliştiren süreç; kapitalizmi geliştiren özgürleştiren bir süreç olmaya başladı. İnsan için olması gereken her şey, kapitalizm için olmaya başladı. Bireyi özgürleştiren, geliştiren süreç kapitalizmi özgürleştiren, geliştiren bir süreç olmaya başlayınca temel hedefinden kopmaya ve yozlaşmaya başladı. Yozlaşma Aydınlanma Felsefesi’nin özgür bireyini öldürdü. Aydınlanma Felsefesi ile onun özgür olan bireyi, Aydınlanma Felsefesi’nin Kapitalizm’in gelişme aygıtı olmasıyla tekrardan her yerinden prangalara vurularak köleleştirildi. Kapitalizm hem Aydınlanma Felsefesi’ni

hem de Aydınlanma Felsefesi'nin yaratmış olduğu özgür bireyi yok etti. Artık modernlik ve Aydınlanma Felsefesi kapitalistler ve gelişmiş ülkeler için çalışan bir aygıta dönmüş durumdadır. Modernlik ve Aydınlanma Felsefesi sömürü ve gelişme ilişkilerini azgelişmişler lehine sürekli üreterek sömürü ve azgelişmişliği devam ettirmektedir.

Kalkınma İktisadı'nın ötekiler için bir şey vaat etmediği düşüncesinin yaygınlaşması, dünya kaynaklarının tükenme sınırına dayanması, gelişmekte olan ülkelerin gelişme yoluna ket vurulması ve kapitalizmin ekolojik düzende yarattığı tahribatın toplumsal ve ekolojik hayat üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda ortaya çıkan eleştiriler burjuva ideologlarını Kapitalizmi eleştirmeden ama sömürü düzenini devam ettirecek yeni bir argümanlar, kavramlar arayışına yönlendirdi. 20. Yüzyılın sonlarında burjuva ideologlarının bu kaygılarını giderecek olan Sürdürülebilir Kalkınma kavramı oldu. Türetilen bu kavram hem “ekolojik kaygıları giderecek” hem kendi kendine yetmeye çalışan gelişmekte olan ülkelerin gelişme yolunu tıkayabilecek hem de geri kalmış ülkelerin kalkınma problematine sözde çare olacaktı. Böylece Kapitalizm'in yaratmış olduğu problemler Kapitalizm eleştirilmeden ve yine Kapitalist İlişkiler içinde kalarak sözde çözüme kavuşturulmuş olacaktı. Ama Kapitalizm'in yaratmış olduğu sosyal, ekonomik ve ekolojik sorunlar bizzat Kapitalist Düzen'in parçası olan kurumlar (IMF, WB, BM vb.) gibi birçok kurumun raporları tarafından yayımlandı. Kapitalizmin yaratmış olduğu ekolojik yıkım sadece halk sağlığını tehdit etmekle kalmıyor, yaşanılabilir tek gezegen olduğu düşünülen dünyamızı da tehdit ediyor. Gelişmek ya da büyümek uğruna gelişme ve büyüme psikolojisine sahip bir sistem, kanser hücresinin gelişme ve yayılma ideolojisine sahiptir. Kanser hücresi tüm canlı sağlam hücreleri yok etmeye kadar durmaz. Kanser hücresini başka bir kanser hücresiyle yenemezsiniz. Kapitalizmin yarattığı sorunları kapitalizm içinde kalarak aşamayız. Kapitalizmin veya kalkınmanın önüne, insan yüreğini okşayan birkaç sıfat eklemek, şirinlik yapmanın ötesine geçmez. Bu sorunları aşmak için kapitalizmden komple kurtulup yeni söylem yaratmak gerekir. O yüzden Sürdürülebilir Kalkınma Kapitalizmi ve onun yarattığı sömürü ve azgelişmişlik ilişkilerini reddetmediği sürece herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Sürdürülebilir Kalkınma bu ilişkileri reddetmek yerine bu ilişkilerin devamlılığını sağlamak için ortaya atılmış bir kavramdır.

Bilgi, bilim ve teknolojideki müthiş ilerleme bunu yaşayamayan toplumlar için azgelişmişlik sorununu daha da kronikleştirmektedir. Azgelişmiş ülkeler için bilgi, bilim ve teknolojideki süreç seyredilen ve tüketilen bir süreç olmaktan başka bir şey ifade etmemektedir. Bilgi, bilim ve teknolojideki ilerleme azgelişen ülkeleri bunu üreten gelişmiş ülkelere daha bağımlı kılmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi azelişenlerin azgelişmişliğini üreten bir kısır döngü makinası olmuştur. Patent ve telif haklarıyla korunan teknolojik yenilikler ve bilme süreci kalkınmamış ülkeler tarafından satın alınmaktadır. Teknolojik her yenilik gelişmiş ülkeleri yakalamak veya onlarla olan mesafeyi açmamak adına bu teknolojik yeniliklerin kalkınmamış ülkeler tarafından sürekli olarak gelişmiş ülkelere satın alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu da azgelişen ülkelerin her seferinde daha çok hammadde veya emek yoğun malları dış ticarete konu edip karşılığında katma değeri yüksek teknolojik ürünler veya sermaye yoğun mallar satın almalarına sebep olmaktadır. Bu uluslararası eşitsiz değişim ve ticaret hadleri sonucunda azgelişen ülkeler dış ticaret açıkları vermekte, ekonomik krizler ve döviz darboğazları yaşamaktadırlar. Gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilen bilgi, bilim ve teknolojideki her ilerleme ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerin lehine olurken azgelişenler için sömürü derecesini ve azgelişmişliği sürekli üreten bir kısır döngü halini alır. Bilgi ve teknoloji sayesinde gelişmiş ülkeler azgelişenler üzerindeki sömürü ilişkilerini sürekli, canlı ve dinamik tutmaktadırlar. Aynı zamanda teknolojik ilerleme ve bilgideki gelişme süreci Kapitalizm'i krizlerden, darboğazlarından kurtarıp yeni üretim ve tüketim alanları açan bir can simidine dönüşmüş durumdadır. Aydınlanma süreciyle şahlanan bilgi ve teknoloji üretme süreci insan ve insanlığın hayatını kolaylaştırmak uğruna değil de sömürü, kar, bağımlılık ve kapitalist üretim tarzını koruma ve geliştirme uğruna ilerlerken gerçek anlamından yani hedefinden saparak daha doğrusu yozlaşarak kapitalist bilgi birikimini oluşturmaktadır. Aydınlanma sürecinin özgür bireyini öldüren kapitalist ilişkiler bilgi ve bilme süreçlerini de öldürmektedir.

Kalkınmış ülkelerin bugün kalkınmış ülkeler olmalarında en başta doğrudan sömürgecilik, merkantilizm, kapitalist sömürü ilişkileri, uluslararası eşitsiz değişim ve ticaret hadleri, sermaye hareketleri, ülkelerinde ilerde stratejik öneme sahip olsun olmasın tüm endüstrileri dallarını koruyan korumacı politikaları vb. uygulamalar yatmaktadır. Kalkınmış ülkeler kendilerini kalkınmış ülkeler yapan süreçleri bilerek göz

ardı ederek, unutturarak azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere liberal politikaları ve kurumları dayatarak geliştireceklerini salık vermektedirler. Halbuki gelişmiş ülkeleri kalkınmış ülke yapan süreç sadece bu liberal politikalar değil yukarda saydığımız uygulamalardır. Kalkınmış ülkelerin kendi gelişme yollarını inkar ederek gelişmemiş ülkelerin liberal politikalarla kalkınacaklarını vaat ederek ve bunu dayatarak gelişmemiş ülkeler için gelişme merdivenini itiyorlar. Gelişmiş ülkeler kendilerini geliştiren korumacı strateji ve politikaları (teşvik, tarife ve kotalar) izlemek isteyen azgelişmiş ülkelerin bu strateji ve politikaları uygulamalarını engelleyerek bu azgelişen ülkelerin gelişme yollarını (merdivenlerini) yıkıyorlar. Gelişme merdivenleri itilen ülkeler liberal politikalarla hem gelişmemişliğe hem de kapitalist bağımlılık sömürü ilişkileri içinde kalmaya zorlanıyorlar.

Sömürü düzenlerinin yaratmış olduğu olumsuz pratikler onların dışında alternatif ekonomik modellerin tahayyül edilmesine olanak sağlamıştır. Bu olumsuz pratiklerin en büyüğü şüphesiz ki azgelişmişliktir. Kalkınma tüm ekonomi okullarında basit bir ekonomik büyümeye indirgendi. Sanki çıktıda artış elde edilirse kapitalizmin yaratmış olduğu tüm sorunların üstesinden gelinebilecek, ülkeler kalkınacak imajı yaratılmaya çalışıldı. Oysa ki kalkınmanın ekonomik olduğu kadar sosyolojik, ekolojik, politik, kültürel, bilimsel, teknolojik vb bir çok boyutları vardı. Bütün bu boyutlar tüm kalkınma ekonomisi okulları tarafından ya yok sayıldı ya da göz ardı edildi. Bunlar göz ardı edildikçe ve Kapitalizm'de ısrar edildikçe maalesef tüm dünyanın halklar ve doğadaki her şey için gerçek bir kalkınmadan söz edilemeyecektir. Onun için Kapitalizm dışına çıkılarak, kalkınmanın ekonomik, sosyolojik, ekolojik, politik, kültürel, bilimsel, teknolojik vb bir diğer boyutları hesaba katılarak sömürsüz, müreffeh ve kalkınmış yeni bir dünya yaratmak mümkündür.

Sonuç olarak sömürü İlkel Komünal toplumun son aşamasında hayat buldu, Köleliğe Dayanan Üretim Tarzı ile yer edindi, Feodal Üretim Tarzı ile palazlandı ve Kapitalist Üretim Tarzı ile doruğuna ulaştı. Sömürü, sınıflı ve özel mülkiyetli toplumlar var oldukça devam etmiş ve o sınıflı ve özel mülkiyetli toplumlar var oldukça da devam edecektir. Sınıflı ve özel mülkiyetli toplumların ortadan kalkmasıyla sömürü de son bulacaktır. Kapitalizm sömürü ilişkilerini kullanarak bugünkü gelişmişlik seviyesine ulaşmıştır. Kapitalistler bu sömürü ilişkilerini sadece kendi ülkelerindeki işçi sınıfı

üzerinde yürütmek istemezler bu sömürü ilişkilerini liberal, serbest ticaret ilişkileri ve sermaye hareketleri vasıtasıyla öteki halklar üzerinde de perçinlemek isterler. Bu uluslararası eşitsiz ticaret ilişkileri ve sermaye hareketleri sonucunda azgelişmişlik sorunu kapitalist ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkarak billurlaşır. Azgelişmişliği yaratan bizzat Kapitalizm kendisi olduğuna göre bu sorundan kurtulabilmek için Kapitalist Üretim Tarzı dışında yeni bir paradigma aramak ve yaratmak gerekmektedir. Slavoj Žižek’in dediği gibi “Her şeyi yeniden tanımlamak zorundayız. İnsan olmak ne demektirden başlayarak.” İnsanlığın bir geleceği olacaksa eğer bu gelecek maalesef Kapitalizm ile mümkün olmayacaktır. Çünkü Kapitalizm hastalıklı bir sistemdir. Bu sistem hastalıklar yaratmadan var olamaz. Bu hastalıklar kapitalizmin iç dinamiklerinin ve yasalarının ürünüdür. Sömürü, azgelişmişlik, açlık, sefalet, yetersiz beslenme, çocuk işçiler, yoksulluk, servetin tek elde toplanması, gelir dağılımı adaletsizliği, kapitalist açgözlülüğün yarattığı çevresel, sosyal ve kültürel sorunlar bu sistemin en büyük hastalıklarıdır. Kapitalizmin penceresinde ötekiler için ne bir umut ne de yeni bir şey var. İnsanlığın Kapitalizm ile bir geleceği olamaz. Çünkü Kapitalizm eşitsizdir, sömürü düzenidir, adaletsizdir, dışlayıcıdır, akıl dışıdır, savurgandır, yıkıcıdır, çevreci bir ekonomik sistem değildir ve en çokta insani değildir. Çünkü Kapitalizm azınlığın refahı için çoğunluğun (yığınların) sefalet, yoksulluk içinde yaşadığı bir dünya yaratmıştır. Bu sistem evrenin yıllarca biriktirdiği mirası tüketmekle kalmıyor, hem gelecek nesillerin payından da alıyor hem de gelecek nesillerin, canlı yaşamın varlığını tehdit ediyor. Yeryüzü kaynakları böyle müsrifçe kullanılmamalı. Eğer böyle kullanmaya devam edersek gelecek nesillere bir şey bırakmamış olacağız. Ya kapitalizm tüm canlı hayatı yok edecek ya da insanlık onu tarihin çöplüğüne gömecek. Maalesef başka bir alternatif söz konusu değil.

KAYNAKÇA

- Amin, S., “*Accumulation on a World Scale*”, Monthly Review Press, Translated by: Brian Pearce, 1974
- Amin, S., (1976), “*Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*”, Kaynak Yayınları, Çev: Semih Lim, 1997
- Amin, S., (1973), “*Unequal Development*”, The Harvester Press, Translated by: Brian Pearce, 1976
- Baran, P., & Sweezy P., “*Tekelci Sermaye*”, Çev: Doç. Dr. Gülsüm Akalın, Kalkedon Yayınları, 2007
- Baran, P., (1957), “*Büyümenin Ekonomi Politikası*”, Çev: Ergün Günçe, Eriş Yayınları, 2007
- Başkaya, F., (2005), “*Az gelişmişliğin Sürekliliği*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005
- Başkaya, F., “*Borç Krizi Üzerine Bir Deneme*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005
- Başkaya, F., (2005), “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2005
- Başkaya F., (2006), “*Çığırından Çıkış Bir Dünya*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, 2006
- Berman, M., “*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*”, İletişim Yayınları, Çev: Ümit Altuğ – Bülent Peker, 1994
- Chang, H.J., “*Kicking Away the Ladder - Development Strategy in Historical Perspective*”, Anthem Press, 2002
- Debord, G., “*Society Of The Spectacle*”, Rebel Press, Translated by: Ken Knabb
- Dobb, M., “*Kapitalizm, Sosyalizm, Az gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Çev: Mehmet Selik, (1981)
- Doğaner, G. F., (2016), “*Kalkınma Ekonomisi*”, Elif Yayınevi

- Engels, F., “*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*”, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları
- Ercan, F., “*Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*”, Bağlam Yayınları, 2009
- Ersoy, A., (2012), “*İktisadi Düşünceler Tarihi*”, Nobel Akademik Yayıncılık
- Fanon, F., (1962), “*Yeryüzünün Lanetlileri*”, Avesta Yayınları, Çev: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, (2007)
- Ferro, M., “*Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. - 20. Yüzyıl*”, İmge Kitapevi Yayınları, 2002, Çev: Muna Cedden
- Frank, A.G., (1970), “*Development of Underdevelopment*”, Monthly Review Press, New York
- Frank, A.G., “*Lümpen Burjuvazi Lümpen Gelişim*”, Gökkuşluğu Yayınevi, Çev: A. Yılmaz, 1995
- Giddens, A., (1971), “*Capitalism and Modern Social Theory*”, Cambridge University Press
- Han, E. & Kaya, E.A., “*İktisadi Kalkınma ve Büyüme*”, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004
- Harvey, D., (2006), “*Neo-liberalism As Creative Destruction*”, Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, 88:2
- Hilton, R., “*Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*”, Metis Yayınları, Çev: Müge Gürer - Semih Sökmen, 1984
- Hirschman, A.O., (1958), “*The Strategy of Economic Development*”, New Haven, Connecticut: Yale University press
- Huberman, L., “*Sosyalizmin Alfabeti*”, Sol Yayınları, Çev: Alaattin Bilgi, (2005)
- Karagöz, F., “*Yoksulluk Tuzağı Ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım*”, Sosyal Bilimler Dergisi 2010, (4), 1-13
- Kaynak, M., “*Büyüme Teorileri*”, Gazi Kitapevi, 2011

- Kaynak, M., “Kalkınma İktisadı”, Gazi Kitapevi, 2011
- Lenin, V.İ., “*Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi*”, Sol Yayınları
- Lucas, E.R., (1988), “*On The Mechanics of Economic Development*”, Journal of Monetary Economics 22 (1988) 3-42. North-Holland
- Luraghi, R., “*Sömürgecilik Tarihi*”, E Yayınları, Çev: Aydın Emeç, 2019, ss. 213
- Mariategui, J.C., “*7 Ensayos De Interpretación De La Realidad Peruana*”, Fundación Biblioteca Ayacucho, 2007
- Marx, K., (1847), “*The Poverty of Philosophy*”, Foreign Languages Publishing House
- Marx, K., “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt I
- Marx, K., “*Kapital*”, Yordam Yayınları, Çev: Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Cilt III
- Marx, K., “*Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kar*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, (1987)
- Marx, K., & Engels F., “*Komünist Parti Manifestosu*”, Evrensel Basım Yayın, Çev: Yılmaz Onay, (2007)
- Marx, K., & Engels F., “*On Colonialism*”, Foreign Languages Publishing House, 1959
- Meek, R.L., “*The Economics Of Physiocracy*”, Routledge Library Editions, 2003, pp. 20
- More, T., “*Utopia*”, Oda Yayınları, Çev: Fatma Gökben Aksu, 2009
- Nikitin, P., “*Ekonomi Politik*”, Sol Yayınları, Çev: Hamdi Konur, 1995
- Nurkse, R., “*Some International Aspects of the Problem of Economic Development*”, The American Economic Review, Vol. 42, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixtyfourth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1952)
- Nurkse, R., “*Trade and Development*”, Anthem Press, 2009
- Özgüven, A., (1992), “*İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler*”, Filiz Kitapevi

- Özbudun, S., (2008), “*Latin Amerika’da İsyanın Tarihi*”, Ütopya Yayınları
- Partant, F., “*Kalkınmanın Sonu*”, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı - Özgür Üniversite Kitaplığı Yayınevi, Çev: Fikret Başkaya, 2005
- Patel, R. & Moore, J.W., “*Yedi Ucuz Şey (Doğa, Para, Emek, Bakım, Gıda, Enerji ve Yaşam) Üzerinden Dünya Tarihi*”, Kollektif Kitap, Çev: Serkan Gündüz, 2019
- Polat, M.H., (2012), “*Küreselleşen Kalkınma*”, Açılım Kitap
- Prebisch, R., (1962), “*The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*”, The Economic Bulletin for Latin America, published by the Secretariat of the Economic Commission for Latin America, Vol. VII, No. 1, February 1962
- Rivero, D.O., 2001, “*Kalkınma Efsanesi*”, Çitlembik Yayınları, Çev: Ömer Karakurt, 2003
- Rosenstein – Rodan, P. N., “*Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe*”, The Economic Journal, Vol. 53, No. 210/211 (Jun. - Sep., 1943)
- Rostow, W.W., (1971), “*Politics And The Stages Of Growth*”, Cambridge University Press
- Rostow, W.W., (1959), “*The Stages of Economic Growth*”, The Economic History Review, New Series, Vol. 12, No. 1
- Samuels, W.J., “*The Physiocratic Theory of Property and State*”, The Quarterly Journal of Economics, Feb., 1961, Vol. 75, No. 1 (Feb., 1961)
- Savran, S.,(2008), “*Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm*”, Yordam Yayınları
- Seyidoğlu, H., (2017), “*Uluslararası İktisat*”, Güzem Can Yayınları, 2017
- Singer, H.W., “*The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries*” The American Economic Review, Vol. 40, No. 2, Papers and

- Proceedings of the Sixty-second Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1950)
- Smith, A., ***“The Wealth of Nations”***, MetaLibri Digital Library, 2007
- Solow, R.M., ***“A Contribution to the Theory of Economic Growth”***, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1 (Feb. 1956)
- Solow, R.M., ***“Growth Theory and After”***, The American Economic Review, Vol. 78, No. 3 (Jun., 1988)
- SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, ***“Politik Ekonomi Ders Kitabı I Cilt”***, İnter Yayınları
- Şenel, A.,(2006), ***“Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi”*** İmge Kitabevi Yayınları
- Şenol, P.& Kemeç, A., ***“Enformasyon Çağı - Zaman - Mekân İlişkisi Bağlamında Bölgesel Kalkınma Kuram Ve Süreçleri”***, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: 2018, Cilt: 5, Sayı: 1 (BBTMK’17 Özel Sayısı), ss: 108-124
- Şenses, F., ***“Neoliberal küreselleşme Kalkınma İçin Bir fırsat mı Engel mi?”***, Bağlam Yayınları, Kalkınma ve Küreselleşme, Yayına Hazırlayanlar: Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, (2004)
- Taylor, T., ***“The Truth About Globalization”***, The Public Interest, Spring 2002, vol: 147
- The Club of Rome’s, ***“The Limits to Growth”***, A Potomac Associates Book, 1972 by Universe Books
- Törenli, N.,***“Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Dolayımında Kapitalist Üretim İlişkilerinin Yeniden Yapılandırılması: Enformasyon Toplumu ve Düşündürdükleri”***, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58-2, 2003
- United Nations, ***“Report of the United Nations Conference on the Human Environment”*** Stockholm, 5-16 June 1972

Wallerstein, I., “*Tarihsel Kapitalizm*”, Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, 1992

Wallerstein, I., “*World - Systems Analysis: An Introduction*”, Duke University Press, 2004

Weber, M., “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*”, Tutku Yayınevi, Çev: Mehmet Ökten, 2014

Zubritski, Mitropolski, Kerov, “*İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*”, Sol Yayınları, Çev: Sevim Belli, 1980

<http://hdr.undp.org/en/2018-update>

<http://hdr.undp.org/en/content/population-living-below-125-ppp-day>

<http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>

<http://www.fao.org/3/y4252e/y4252e05b.htm>

<https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

<https://features.unicef.org/state-of-the-worlds-children-2019-nutrition/>

<https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620599/bp-public-good-or-private-wealth-210119-en.pdf>

<https://sustainabledevelopment.un.org/# Sustainable Development Goals>

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/24797GSDR_report_2019.pdf, Global Sustainable Development Report 2019

<https://www.forbes.com/billionaires/#5ca21223251c>

<https://www.forbes.com/billionaires/#78ca289f251c>

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselgr.aspx>

<https://www.oxfam.org/en/what-we-do/issues/extreme-inequality-and-essential-services>

https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E, Report of the World Commission on Environment and Development Note by the Secretary-General “*Our Common Future*”

<https://www.unicef.org>

<https://www.unicef.org/press-releases/1-3-children-and-young-people-out-school-countries-affected-war-or-natural-disasters>

<https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018> World Development Report 2018:
Learning to Realize Education's Promise

<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

